

ความหมายของพื้นที่ฐานในงานสถาปัตยกรรมบ้านพักอาศัยไทยร่วมสมัย

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต

สาขาวิชาสถาปัตยกรรมผังเมือง แบบ 1.1 ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต

ภาควิชาสถาปัตยกรรม

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

ปีการศึกษา 2563

ลิขสิทธิ์ของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

ความหมายของพื้นที่ฐานในงานสถาปัตยกรรมบ้านพักอาศัยไทยร่วมสมัย

โดย
นางสาวพบสุข ทัดทอง

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต

สาขาวิชาสถาปัตยกรรมผังดิน แบบ 1.1 ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต

ภาควิชาสถาปัตยกรรม

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

ปีการศึกษา 2563

ลิขสิทธิ์ของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

THE MEANING OF CHAN (CENTRAL TERRACE) IN CONTEMPORARY THAI
HOUSE

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements
for Doctor of Philosophy (Vernacular Architecture)
Department of Architecture
Graduate School, Silpakorn University
Academic Year 2020
Copyright of Graduate School, Silpakorn University

หัวข้อ ความหมายของพื้นที่ชานในงานสถาปัตยกรรมบ้านพักอาศัยไทย
ร่วมสมัย
โดย พบสุข ทัดทอง
สาขาวิชา สถาปัตยกรรมพื้นถิ่น แบบ 1.1 ปรัชญาดุขฎฐิบัณฑิต
อาจารย์ที่ปรึกษาหลัก ศาสตราจารย์ ดร. วีระ อินพันทัง

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร ได้รับพิจารณาอนุมัติให้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปรัชญาดุขฎฐิบัณฑิต

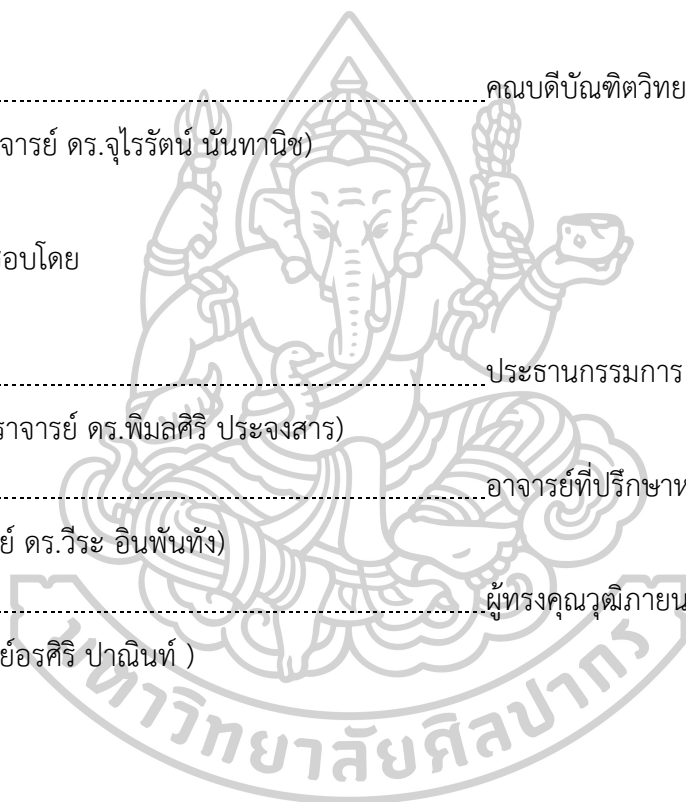
.....คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย
(รองศาสตราจารย์ ดร.จุไรรัตน์ นันทานิช)

พิจารณาเห็นชอบโดย

.....ประธานกรรมการ
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.พิมลศิริ ประจงสาร)

.....อาจารย์ที่ปรึกษาหลัก
(ศาสตราจารย์ ดร.วีระ อินพันทัง)

.....ผู้ทรงคุณวุฒิภายนอก
(ศาสตราจารย์อรศิริ ปาณินท์)

59057801 : สถาปัตยกรรมพื้นถิ่น แบบ 1.1 ปรัชญาดุष्ฎิบัณฑิต

คำสำคัญ : พื้นที่ชาน, พื้นที่อย่างชาน, พื้นที่เปลี่ยนถ่าย, พื้นที่แห่งชีวิต

นางสาว พบสุข ทัดทอง: ความหมายของพื้นที่ชานในงานสถาปัตยกรรมบ้านพักอาศัยไทยร่วมสมัย อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก : ศาสตราจารย์ ดร. วีระ อินพันทัง

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อค้นหาและทำความเข้าใจความหมายของพื้นที่ชานในงานสถาปัตยกรรมบ้านพักอาศัยไทยร่วมสมัย ใช้การศึกษาพื้นที่ชานในเรือนไทยภาคกลางร่วมกับการศึกษากรอบแนวคิดที่เกี่ยวข้องกับมนุษย์ สถาปัตยกรรม และธรรมชาติ แล้วนำมาสร้างเป็นกรอบแนวคิดทางทฤษฎีว่า ในระหว่างมนุษย์-พื้นที่ทางสถาปัตยกรรม-ธรรมชาติ เพื่อใช้เป็นเครื่องมือวิเคราะห์พื้นที่ชานในงานสถาปัตยกรรมบ้านพักอาศัยไทยร่วมสมัย โดยเป็นศึกษาการเปรียบเทียบข้อมูลจากเอกสารทางวิชาการ การสังเกตและสำรวจกรณีศึกษา ร่วมกับข้อมูลการสัมภาษณ์เชิงลึกแบบกึ่งโครงสร้าง

ผลการศึกษาพบว่า พื้นที่ชานในเรือนไทยภาคกลางเป็นพื้นที่เปลี่ยนถ่ายในลำดับที่ 3 ของระบบลำดับพื้นที่เปลี่ยนถ่าย 6 ลำดับ คือ 1) ชานพักหน้าบันได 2) ซุ้มประตูทางเข้าเรือน 3) ชานเรือน 4) ระเบียงเรือน 5) โถงเรือน และ 6) ประตู-หน้าต่างเรือน พื้นที่ชานรองรับการเปลี่ยนถ่ายช่วงวัยและสถานภาพของมนุษย์ผ่านการทำขวัญ และรองรับการเปลี่ยนถ่ายของธรรมชาติที่ผันแปรไปตามกาลเวลา ร่องรอยการเปลี่ยนถ่ายยังคงปรากฏสืบต่อมาในพื้นที่อย่างชานในงานสถาปัตยกรรมบ้านพักอาศัยไทยร่วมสมัย มีการเปลี่ยนแปลงของลำดับพื้นที่เปลี่ยนถ่าย 2 รูปแบบ แบบที่ 1 คือ 1) ชานพักหน้าบันไดบ้าน 2) ซุ้มประตูทางเข้าบ้าน 3) พื้นที่อย่างชาน 4) ประตู-หน้าต่าง แบบที่ 2 คือ 1) ซุ้มประตูทางเข้า (ที่รั้ว) 2) ชานพักหน้าบันได 3) พื้นที่อย่างชาน 4) ประตู-หน้าต่าง การเปลี่ยนถ่ายของมนุษย์และธรรมชาติยังคงเกิดขึ้นแต่เปลี่ยนแปลงไปตามการเปลี่ยนแปลงของวิถีในการดำรงชีวิต พื้นที่อย่างชานยังคงเป็นพื้นที่หัวใจของบ้าน เป็นพื้นที่เชื่อมต่อ ให้สภาวะสบาย ปลอดภัย ร่มรื่นและรื่นรมย์ และเป็นพื้นที่สัมพันธ์กับจิตใจของมนุษย์ พื้นที่ชานและพื้นที่อย่างชานจึงเป็นพื้นที่แห่งชีวิตในวิถีไทย

59057801 : Major (Vernacular Architecture)

Keyword : CHAN, CHAN COMPATIBLE SPACE, TRANSITIONAL SPACE, SPACE OF LIFE

MISS POBSOOK TADTONG : THE MEANING OF CHAN (CENTRAL TERRACE) IN
CONTEMPORARY THAI HOUSE THESIS ADVISOR : VIRA INPUNTUNG

This study aims to identify and understand the meaning of Chan (central terrace) in contemporary Thai houses. Chan in traditional Thai house and approaches of human being, architecture and environment are compared to form the theoretical framework of in-between human – architectural space – environment and to use as an analyzing tool of Chan in contemporary Thai houses. Secondary data, observation and exploration on case studies, and semi-structure interview were compared and analyzed in this study.

The result shows that Chan of traditional Thai house is the third of six transitional space sequences comprising platform in front of staircases, doorway, chan, verandah, hall, and door - window. Chan, a Thai style transitional space serves both transitional processes of human being (age and status) and environment (day-night time and seasons). The trace of transitional processes still exist in Chan compatible space of temporary Thai house. The order of transitional space has been changed into 2 types. The first type is composed of platform in front of staircases, doorway, chan compatible space, and door – window. The second type is composed of doorway, platform in front of staircases, chan compatible space, and door – window. The transitional processes of human being and environment still occur and along with the changing way of life. Chan compatible space still serves as the heart of the house, connects spaces, provides pleasure, safeness, pleasantness, and interacts with human's mind. Chan and Chan compatible space are spaces of life in Thai way.

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลุล่วงด้วยดี ด้วยความเมตตาและกรุณาอย่างสูงจากศาสตราจารย์ ดร.วีระ อินพันทัง ในฐานะอาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ ที่ได้คอยให้คำแนะนำ คำปรึกษา และข้อชี้แนะในทุกด้านอย่างดียิ่งตลอดกระบวนการศึกษา ศาสตราจารย์อรศิริ ปาณินท์ ผู้ทรงคุณวุฒิและกรรมการสอบวิทยานิพนธ์ และ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.พิมลศิริ ประจางสาร ประธานกรรมการสอบวิทยานิพนธ์ ที่ได้กรุณาให้คำแนะนำและข้อชี้แนะให้วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

ขอขอบพระคุณผู้ให้ข้อมูลในการศึกษานี้ทุกท่าน ที่ได้ให้ความรู้ แนวคิด และประสบการณ์ อันเป็นประโยชน์และเป็นองค์ความรู้ใหม่ที่ถือเป็นหัวใจของการศึกษานี้

ขอขอบพระคุณคณาจารย์คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร ที่ได้ประสิทธิ์ประสาทวิชาความรู้ในทางสถาปัตยกรรม

ขอขอบคุณมหาวิทยาลัยศิลปากร ที่ได้ให้โอกาสทั้งในการทำงานและการศึกษา

ขอขอบคุณ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.พีรยา บุญประสงค์ ที่ได้คอยให้คำแนะนำ คำปรึกษา ความช่วยเหลือ และกำลังใจ ในการดำเนินการวิทยานิพนธ์ฉบับนี้มาโดยตลอด รวมถึงผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ปณิตา วงศ์มหาดเล็ก ที่ได้ร่วมถกประเด็นปัญหาอันเป็นประโยชน์แก่การศึกษาครั้งนี้

ขอขอบคุณ บิดา มารดา รศ.ดร.ภญ.สริน ทัดทอง และครอบครัว ที่ได้คอยสนับสนุนมาโดยตลอด

พบสุข ทัดทอง

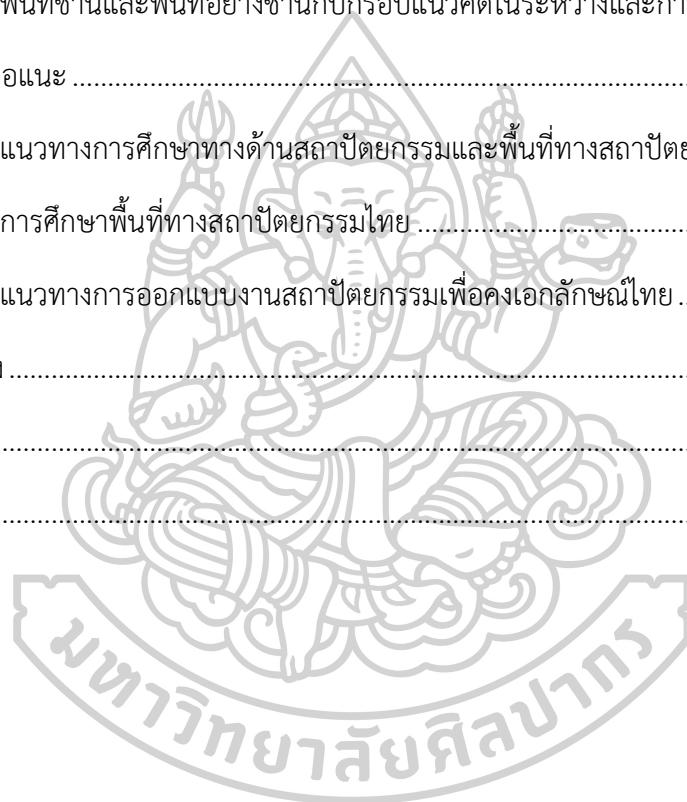
สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	จ
กิตติกรรมประกาศ.....	ฉ
สารบัญ.....	ช
สารบัญรูปภาพ.....	ฅ
บทที่ 1	1
บทนำ.....	1
1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา.....	1
1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย	3
1.3 คำถามในการวิจัย.....	3
1.4 ขอบเขตการวิจัย	3
1.5 ความจำกัดของการวิจัย	4
1.6 นิยามศัพท์เฉพาะ.....	5
1.7 ประโยชน์ที่ได้รับ.....	5
บทที่ 2	7
ชาน: พื้นที่ทางสถาปัตยกรรมไทย.....	7
2.1 พื้นที่ทางสถาปัตยกรรม.....	7
2.2 ชาน: พื้นที่ทางสถาปัตยกรรมในบ้านพักอาศัยไทย	8
2.3 พื้นที่ชานในเรือนไทยภาคกลาง	12
2.3.1 พื้นที่ชานในมิติทางสถาปัตยกรรม.....	12
2.3.2 พื้นที่ชานกับวิถีชีวิต	14

2.3.3	พื้นที่ชานกับธรรมชาติและกาลเวลา	17
2.3.4	พื้นที่ชานกับสังคมไทย	18
2.3.5	ข้อสรุปคุณลักษณะของพื้นที่ชานในเรือนไทย	21
2.4	ชานกับการเปลี่ยนแปลงของที่อยู่อาศัย	23
2.4.1	พื้นที่ชานในเรือนไทยกลายรูป	24
2.5	กรอบแนวคิดที่เกี่ยวข้องเนื่องในการศึกษา	29
2.5.1	กรอบแนวคิดที่สัมพันธ์กับมนุษย์	29
2.5.2	กรอบแนวคิดที่สัมพันธ์กับพื้นที่ทางสถาปัตยกรรม	34
2.5.3	กรอบแนวคิดที่สัมพันธ์กับธรรมชาติ	36
2.6	กรอบแนวคิดเกี่ยวกับพื้นที่เปลี่ยนถ่าย	37
2.6.1	การเปลี่ยนถ่าย	37
2.6.2	การเปลี่ยนถ่ายในศาสตร์ด้านสถาปัตยกรรม	41
2.7	การเปลี่ยนถ่ายในเรือนไทยภาคกลาง	46
2.8	การเปลี่ยนถ่ายในเรือนไทยกลายรูป	59
2.9	ในระหว่าง มนุษย์-พื้นที่ทางสถาปัตยกรรม-ธรรมชาติ บนกระบวนการเปลี่ยนถ่าย	61
บทที่ 3	64
วิธีดำเนินการวิจัย	64
3.1	คำถามในงานวิจัย	64
3.2	กรอบแนวคิดในงานวิจัย	64
3.2.1	กรอบแนวคิดที่เกี่ยวข้องกับมนุษย์	66
3.2.2	กรอบแนวคิดที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่ทางสถาปัตยกรรมและสถาปัตยกรรม	66
3.2.3	กรอบแนวคิดที่เกี่ยวข้องกับสภาพแวดล้อม	66
3.3	กรอบแนวคิดทางทฤษฎี	66
3.4	กรณีศึกษา	67

3.4.1 การคัดเลือกกรณีศึกษา.....	67
3.4.2 ข้อมูลเบื้องต้นของกรณีศึกษา	68
3.5 การเก็บข้อมูล	83
3.5.1 การเก็บข้อมูลทางสถาปัตยกรรม	83
3.5.2 การเก็บข้อมูลจากการสัมภาษณ์.....	83
3.6 การวิเคราะห์ข้อมูล	84
3.6.1 การวิเคราะห์ข้อมูลทางสถาปัตยกรรม	84
3.6.2 การวิเคราะห์ข้อมูลจากการสัมภาษณ์.....	85
3.7 การสังเคราะห์ข้อมูล	85
บทที่ 4	86
ชาน: พื้นที่เปลี่ยนถ่ายในทางสถาปัตยกรรม	86
4.1 พื้นที่ชานกับความคงอยู่ กลายรูป เลื่อนหาย หรือวิถีใหม่.....	86
4.1.1 ความคงอยู่ กลายรูป เลื่อนหาย หรือวิถีใหม่ของพื้นที่ชานในทางกายภาพ	86
4.1.2 ความคงอยู่ กลายรูป เลื่อนหาย หรือวิถีใหม่ของพื้นที่ชานในทางนามธรรม	90
4.2 พื้นที่อย่างชาน: พื้นที่เปลี่ยนถ่ายในวิถีไทย.....	92
4.2.1 การเปลี่ยนถ่ายของพื้นที่อย่างชานบนกระบวนการเปลี่ยนถ่ายของมนุษย์	92
4.2.2 การเปลี่ยนถ่ายของพื้นที่อย่างชานบนกระบวนการเปลี่ยนถ่ายของพื้นที่ทางสถาปัตยกรรม.....	98
4.2.3 การเปลี่ยนถ่ายของพื้นที่อย่างชานบนกระบวนการเปลี่ยนถ่ายของธรรมชาติ	125
4.3 พื้นที่ชานคือพื้นที่แห่งชีวิต.....	134
บทที่ 5	141
ผลการศึกษา	141
5.1 สรุปผลการศึกษา	141
5.2 ข้อค้นพบในการศึกษา.....	143

5.2.1 การเปลี่ยนถ่าย	143
5.2.2 ในระหว่างมนุษย์-สถาปัตยกรรม-ธรรมชาติ บนกระบวนการเปลี่ยนถ่าย ในฐานะพื้นที่ แห่งชีวิต	148
5.3 ข้ออภิปราย	149
5.3.1 พื้นที่ซ่านและพื้นที่อย่างซ่านกับทฤษฎีที่เกี่ยวข้องเกี่ยวกับมนุษย์-พื้นที่ทางสถาปัตยกรรม และสถาปัตยกรรม-ธรรมชาติ	149
5.3.2 พื้นที่ซ่านและพื้นที่อย่างซ่านกับกรอบแนวคิดในระหว่างและการเปลี่ยนถ่าย	150
5.4 ข้อเสนอแนะ	150
5.4.1 แนวทางการศึกษาทางด้านสถาปัตยกรรมและพื้นที่ทางสถาปัตยกรรม	150
5.4.2 การศึกษาพื้นที่ทางสถาปัตยกรรมไทย	151
5.4.3 แนวทางการออกแบบงานสถาปัตยกรรมเพื่อคงเอกลักษณ์ไทย	151
รายการอ้างอิง	152
ภาคผนวก.....	157
ประวัติผู้เขียน	189

สารบัญรูปภาพ

	หน้า
ภาพที่ 1 ชานในเรือนพื้นถิ่นไทย.....	9
ภาพที่ 2 ลาน 5 แห่งของบ้านล้อมลานในประเทศจีน.....	10
ภาพที่ 3 ลานในพระราชวังต้องห้าม สาธารณรัฐประชาชนจีน และลานในบ้าน ตัวจ่ายการเข้าถึง... 11	11
ภาพที่ 4 การยกใต้ถุนเรือนสูงเหนือระดับดิน ในพระตำหนักทับขวัญ จ.นครปฐม.....	13
ภาพที่ 5 ชานเชื่อมเรือน.....	14
ภาพที่ 6 พื้นที่ชานเชื่อมเรือนในหมู่.....	15
ภาพที่ 7 ผังพื้นที่ชานเชื่อมเรือนในหมู่.....	17
ภาพที่ 8 พื้นที่ชานกว้างมีหอกกลางร่วมในพื้นที่.....	20
ภาพที่ 9 พื้นที่ชานแสดงสถานภาพทางเศรษฐกิจและสังคมของเจ้าของเรือน.....	20
ภาพที่ 10 ข้อสรุปคุณลักษณะของพื้นที่ชาน.....	22
ภาพที่ 11 แสดงช่วงเวลาและการเปลี่ยนแปลงของอาคารที่พักอาศัยในประเทศไทย.....	24
ภาพที่ 12 การเปลี่ยนแปลงของกิจกรรมในครอบครัวบนพื้นที่ชานในเรือนไทย.....	25
ภาพที่ 13 พื้นที่ชานในเรือนไทยล้อมชานมีหลังคาคลุม เรือนริมคลองหันตรา จ.พระนครศรีอยุธยา 26	26
ภาพที่ 14 เรือนไทยแบบจั่วผสมล้อมชานมีหลังคาคลุมชาน ต.ปากกราน จ.พระนครศรีอยุธยา.....	27
ภาพที่ 15 พื้นที่ชานในเรือนจั่วแบบเรือนชาน ต.ปากกราน จ.พระนครศรีอยุธยา.....	27
ภาพที่ 16 พื้นที่ชานในเรือนไทยแบบผังอิสระ ตำหนักปลายเนิน จ.กรุงเทพมหานคร.....	28
ภาพที่ 17 ความสัมพันธ์ของกรอบแนวคิดด้านมนุษย์ พื้นที่ทางสถาปัตยกรรม และธรรมชาติ.....	29
ภาพที่ 18 กรอบแนวคิดที่สัมพันธ์กับมนุษย์ด้านปรัชญา.....	30
ภาพที่ 19 กรอบแนวคิดที่สัมพันธ์กับมนุษย์ด้านแรงปรารถนา.....	33
ภาพที่ 20 แสดงลักษณะพื้นที่ส่วนตัว พื้นที่ส่วนรวม และพื้นที่ก้ำกึ่ง.....	35
ภาพที่ 21 กรอบแนวคิดความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ.....	37

ภาพที่ 22 ประตู่ ในฐานะวัตถุเปลี่ยนถ่าย.....	40
ภาพที่ 23 ขอบเขตแบบพื้นที่ เกิดการเปลี่ยนถ่ายระหว่างพื้นที่ภายในกับภายนอก	42
ภาพที่ 24 พื้นที่ก้ำกึ่ง: พื้นยกหน้าบ้าน รอยต่อระหว่างภายในกับภายนอก.....	44
ภาพที่ 25 พื้นที่ก้ำกึ่ง: พื้นที่ทางเข้าหน้าอาคารเรียน รอยต่อระหว่างภายในกับภายนอก	44
ภาพที่ 26 พื้นที่เปลี่ยนถ่ายในบ้านแบบประเพณีของญี่ปุ่น - ระเบียง (Engawa).....	45
ภาพที่ 27 พื้นที่เปลี่ยนถ่าย 6 ประเภทในเรือนไทยภาคกลาง	47
ภาพที่ 28 พื้นที่เปลี่ยนถ่ายวิถีไทย: ชานพักหน้าบันไดเรือน พระตำหนักทับขวัญ พระราชวังสนามจันทร์ จ.นครปฐม.....	48
ภาพที่ 29 พื้นที่เปลี่ยนถ่ายวิถีไทย: ประตูทางเข้าเรือนและซุ้มประตูทางเข้าเรือน พระตำหนักทับขวัญ พระราชวังสนามจันทร์ จ.นครปฐม	49
ภาพที่ 30 พื้นที่ชานในเรือนไทยภาคกลางในฐานะพื้นที่เปลี่ยนถ่ายแบบวิถีไทย	51
ภาพที่ 31 การเปลี่ยนถ่ายของธรรมชาติที่เกิดขึ้นบนพื้นที่ชาน.....	54
ภาพที่ 32 พื้นที่ระเบียงในเรือนไทยภาคกลางในฐานะพื้นที่เปลี่ยนถ่ายแบบวิถีไทย	55
ภาพที่ 33 พื้นที่โถงในเรือนไทยภาคกลางในฐานะพื้นที่เปลี่ยนถ่ายแบบวิถีไทย.....	57
ภาพที่ 34 หน้าต่างเรือน: สิ่งบ่งชี้การเปลี่ยนถ่ายในเรือนไทยภาคกลาง พระตำหนักทับขวัญ พระราชวังสนามจันทร์ จ.นครปฐม.....	58
ภาพที่ 35 ความสัมพันธ์ระหว่างพื้นที่และองค์ประกอบข้างเคียงของพื้นที่เปลี่ยนถ่ายในเรือนไทยภาคกลางทั้ง 6 ลำดับ.....	59
ภาพที่ 36 พื้นที่อย่างชานในเรือนไทยกลายรูป: บ้านในชุมชนคลองตะเคียน	60
ภาพที่ 37 ระดับการเปลี่ยนถ่ายของธรรมชาติในเรือนไทยกลายรูป.....	61
ภาพที่ 38 แนวคิดตามกรอบทฤษฎี ในระหว่าง มนุษย์-พื้นที่ทางสถาปัตยกรรม-ธรรมชาติ บนกระบวนการเปลี่ยนถ่าย	62
ภาพที่ 39 กรอบแนวคิดในการวิจัย	65
ภาพที่ 40 บ้านบนถนนพหลโยธิน	69
ภาพที่ 41 ผังพื้นที่ชั้นที่ 1 และ ผังพื้นที่ชั้นที่ 2 บ้านบนถนนพหลโยธิน	70

ภาพที่ 42 ผังพื้นที่ชั้นที่ 3 บ้านบนถนนพหลโยธิน.....	71
ภาพที่ 43 รูปตัด บ้านบนถนนพหลโยธิน.....	71
ภาพที่ 44 บ้านตะวันออก.....	72
ภาพที่ 45 ผังบริเวณบ้านตะวันออก	72
ภาพที่ 46 ผังพื้นที่ชั้นที่ 1 บ้านตะวันออก.....	73
ภาพที่ 47 ผังพื้นที่ชั้นที่ 2 บ้านตะวันออก.....	74
ภาพที่ 48 รูปตัด บ้านตะวันออก.....	75
ภาพที่ 49 พื้นที่อย่างชันในพื้นที่ชั้น 1 บ้านตะวันออก.....	75
ภาพที่ 50 พื้นที่อย่างชันในพื้นที่ชั้น 2 บ้านตะวันออก.....	75
ภาพที่ 51 บ้านดำเนิน.....	76
ภาพที่ 52 ผังบริเวณบ้านดำเนิน.....	77
ภาพที่ 53 ผังพื้นที่ชั้นที่ 1 บ้านดำเนิน.....	78
ภาพที่ 54 ผังพื้นที่ชั้นที่ 2 บ้านดำเนิน.....	78
ภาพที่ 55 รูปด้านทิศใต้ บ้านดำเนิน.....	78
ภาพที่ 56 บ้าน KP.....	79
ภาพที่ 57 ผังบริเวณ บ้าน KP ต่อเนื่องกับบ้านหลังเดิมของครอบครัว.....	80
ภาพที่ 58 ผังพื้นที่ชั้นที่ 1 บ้าน KP.....	81
ภาพที่ 59 ผังพื้นที่ชั้นที่ 2 บ้าน KP.....	82
ภาพที่ 60 รูปตัดบ้าน KP.....	83
ภาพที่ 61 ความเปลี่ยนแปลงทางกายภาพของพื้นที่ชันในเรือนไทยลายรูปและบ้านพักอาศัยไทยร่วมสมัย	88
ภาพที่ 62 พื้นที่ชันในเรือนไทยผังอิสระ ตำแหน่งปลายเนิน	91
ภาพที่ 63 การเปลี่ยนถ่ายของพื้นที่ชันบนกระบวนการเปลี่ยนถ่ายของมนุษย์	93
ภาพที่ 64 ขนาดพื้นที่อย่างชันเล็กกว่าพื้นที่ชัน.....	95

ภาพที่ 65	พื้นที่อย่างชานในบ้านพักอาศัยไทยร่วมสมัย: นั่งเล่นพักผ่อนหย่อนใจและรับแขก	97
ภาพที่ 66	พื้นที่ใช้สอยเฉพาะประเภทภายในบ้าน	97
ภาพที่ 67	ขนาดสัดส่วนพื้นที่อย่างชานเมื่อเทียบกับพื้นที่ใช้สอยภายในบ้าน	98
ภาพที่ 68	การเปลี่ยนถ่ายในงานสถาปัตยกรรมตามช่วงเวลา	99
ภาพที่ 69	รูปลักษณะและขนาดสัดส่วนทางสถาปัตยกรรมของบ้านตะวัน	100
ภาพที่ 70	การเปลี่ยนถ่ายของพื้นที่เปลี่ยนถ่ายในวิถีไทย	101
ภาพที่ 71	การปิดล้อมในระนาบเหนือพื้นที่ของพื้นที่อย่างชาน	104
ภาพที่ 72	การปิดล้อมพื้นที่อย่างชานด้วยอาคารในผัง	106
ภาพที่ 73	ระนาบทางตั้งแบบใช้รั้วโปร่งร่วมกับตัวอาคารของพื้นที่อย่างชานในบ้านดำเนิน	107
ภาพที่ 74	ระนาบทางตั้งแบบใช้ราวกันตกร่วมกับตัวอาคารปรากฏในบ้านบนถนนพหลโยธิน	108
ภาพที่ 75	ระนาบทางตั้งแบบใช้ราวกันตกร่วมกับตัวอาคารปรากฏในบ้าน KP	108
ภาพที่ 76	ระนาบทางตั้งแบบใช้ราวกันตกร่วมกับต้นไม้ปรากฏในบ้านตะวันออก	109
ภาพที่ 77	การใช้ต้นไม้เป็นขอบเขตระนาบทางตั้งของพื้นที่อย่างชานในบ้านตะวันออก	110
ภาพที่ 78	พื้นที่อย่างชานอยู่ใต้ถุนพื้นที่อาคารชั้น 2 ในบ้านตะวันออก	110
ภาพที่ 79	การเปลี่ยนถ่ายในแนวแกนนอนและแนวแกนตั้งบนพื้นที่อย่างชาน	111
ภาพที่ 80	ชานพักหน้าบันไดบ้านเป็นส่วนหนึ่งกับพื้นลานจอดรถและทางเข้าบ้าน	113
ภาพที่ 81	ชานพักหน้าบันไดบ้านเป็นพื้นคอนกรีต	113
ภาพที่ 82	การเปลี่ยนถ่ายของชานพักหน้าบันไดบ้าน	114
ภาพที่ 83	ชานพักตำแหน่งที่ 2 ของงานสถาปัตยกรรมบ้านพักอาศัยไทยร่วมสมัย	115
ภาพที่ 84	ซุ้มประตูทางเข้าอยู่ติดต่อนื่องกับพื้นที่อย่างชาน	116
ภาพที่ 85	ซุ้มประตูทางเข้าอยู่ติดกับรั้วกำแพงตามแนวเขตที่ดิน	117
ภาพที่ 86	การเปลี่ยนถ่ายบนพื้นที่อย่างชาน	120
ภาพที่ 87	พื้นที่ระเบียง	121
ภาพที่ 88	ประตูของบ้านพักอาศัยไทยร่วมสมัย	123

ภาพที่ 89 ลำดับการเปลี่ยนถ่ายในงานสถาปัตยกรรมบ้านพักอาศัยไทยร่วมสมัย รูปแบบที่ 1 124

ภาพที่ 90 ลำดับการเปลี่ยนถ่ายในงานสถาปัตยกรรมบ้านพักอาศัยไทยร่วมสมัย รูปแบบที่ 2 125

ภาพที่ 91 การเปลี่ยนถ่ายของธรรมชาติและกาลเวลา 126

ภาพที่ 92 ระดับการเปลี่ยนถ่ายของธรรมชาติบนพื้นที่อย่างชานในงานสถาปัตยกรรมบ้านพักอาศัยไทยร่วมสมัย 129

ภาพที่ 93 การเปลี่ยนถ่ายของแสงบนพื้นที่อย่างชานในงานสถาปัตยกรรมบ้านพักอาศัยไทยร่วมสมัย 131

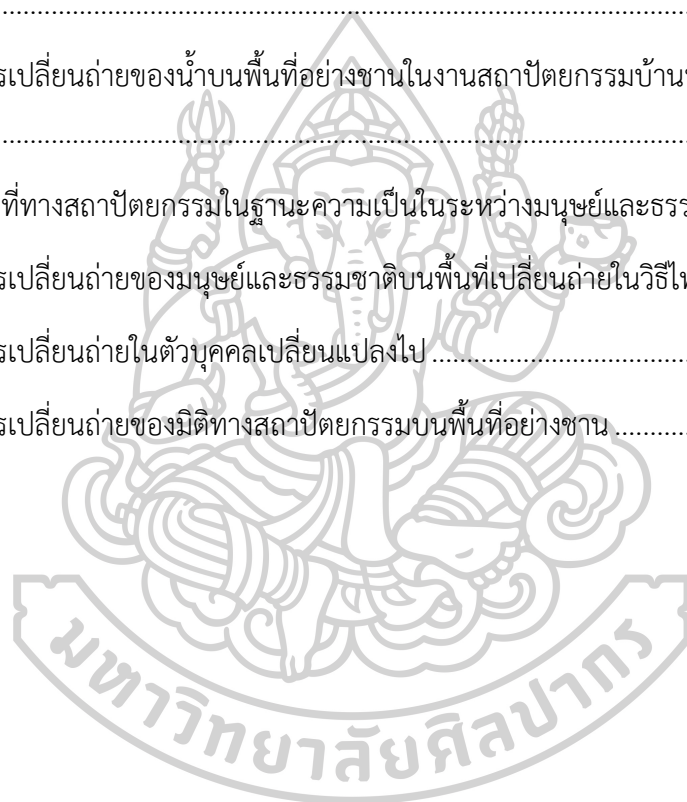
ภาพที่ 94 การเปลี่ยนถ่ายของน้ำบนพื้นที่อย่างชานในงานสถาปัตยกรรมบ้านพักอาศัยไทยร่วมสมัย 132

ภาพที่ 95 พื้นที่ทางสถาปัตยกรรมในฐานะความเป็นในระหว่างมนุษย์และธรรมชาติ 135

ภาพที่ 96 การเปลี่ยนถ่ายของมนุษย์และธรรมชาติบนพื้นที่เปลี่ยนถ่ายในวิธีไทย 138

ภาพที่ 97 การเปลี่ยนถ่ายในตัวบุคคลเปลี่ยนแปลงไป 144

ภาพที่ 98 การเปลี่ยนถ่ายของมิติทางสถาปัตยกรรมบนพื้นที่อย่างชาน 147

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ชาน เป็นพื้นที่เชื่อมต่อระหว่างพื้นที่ภายในและภายนอกอาคาร เป็นหนึ่งในองค์ประกอบสำคัญของเรือนไทยภาคกลาง เป็นพื้นที่ที่จำเป็นต่อการอยู่อาศัยของคนไทยภาคกลาง สัดส่วนพื้นที่ชานคิดเป็นร้อยละ 40 ของพื้นที่ใช้สอยทั้งเรือน และหากรวมพื้นที่ระเบียงอีกร้อยละ 20 เข้าไว้ด้วยแล้ว จะมีสัดส่วนพื้นที่มากถึงร้อยละ 60 (ฤทัย ใจจงรัก, 2543, น.30) ของพื้นที่เรือนทั้งหมด

ชานเป็นพื้นที่ที่ยืดหยุ่น (flexible) อย่างสมบูรณ์ ทำหน้าที่ 2 ประเภทได้ ณ พื้นที่หนึ่งๆ นั้น เพียงแค่เวลาที่ใช้งานต่างออกไปหรือรองรับกิจกรรมที่ต่างกัน เสมือนเป็นทั้งพื้นที่ภายนอกและพื้นที่ภายในของบ้าน ในขณะเดียวกันก็เป็นทั้งพื้นที่ส่วนตัวและพื้นที่ทางสังคมของผู้อยู่อาศัยได้

ชานเป็นส่วนเปิดโล่งของบ้านที่ไว้รับแสงแดดและอากาศ ดังคำกล่าวที่ว่า “เป็นพื้นที่ที่โอบล้อมฟ้าในตอนกลางวันและดวงดาวในเวลากลางคืนเข้ามาสู่ตัวเรา”(ทิพย์สุดา ปทุมานนท์, 2544, น. 35) ชานช่วยเพิ่มพื้นที่ธรรมชาติให้กับผู้อยู่อาศัย ดังคำกล่าวที่ว่า

ตามพื้นฐานนิสัยของคนไทยต้องการอยู่ใกล้ธรรมชาติ ดังนั้นเรือนไทยแต่ละหลังจึงต้องมีชาน เพื่อจะได้รับลม แสงแดด ตั้งกระถางปลูกต้นไม้ ปลูกบัวปลูกบอน ตกผลผลิตทางการเกษตรและเครื่องใช้ในครัวเรือน ทั้งยังเป็นที่พักผ่อนและจัดงานพิธีต่างๆ นอกจากนั้น ยังใช้ชานเป็นส่วนเชื่อมของเรือนแต่ละหลัง ในกรณีที่เกิดเรือนขยายขึ้น (สมใจ นิมเล็ก, 2555, น.129)

ในทางรูปธรรม ชานเป็นพื้นที่ที่เนกประสงค์ที่ขนาดใหญ่ ตั้งอยู่ใจกลางผังของหมู่เรือน เป็นพื้นที่เชื่อมต่อระหว่างเรือนร่วมในหมู่ พื้นที่ชานสัมพันธ์กับวิถีการดำรงชีวิตและธรรมชาติแวดล้อมของไทย ส่วนในทางนามธรรมชานเป็นหัวใจของเรือน เป็นพื้นที่ให้ความร่มรื่นและร่มรมย์ และยังแสดงนัยยะทางสังคมคือฐานานุศักดิ์ของเจ้าของเรือนผ่านฐานานุลักษณะของพื้นที่ (ยวดี ศิริ, 2546) ตามความเชื่อเรื่องที่ดีที่ส่งอีกด้วย เนื่องจากพื้นที่ชานเป็นพื้นที่ที่คนในบ้านใช้เดินไปมาและทำกิจกรรมกึ่งกลางแจ้ง ซึ่งจะอยู่ในระดับต่ำที่สุดของพื้นที่ในกลุ่มเรือน

คำว่า ชาน เริ่มเลือนหายไปจากสังคมไทย ด้วยลักษณะทางสถาปัตยกรรมของที่พักอาศัยในพื้นที่ภาคกลางได้เปลี่ยนรูปแบบไปไม่ใช่เรือนไทยภาคกลาง การเปลี่ยนแปลงนี้เริ่มขึ้นตั้งแต่ช่วงคาบ

เกี่ยวข้องกับปลายรัชกาลที่ 2 จนถึงรัชกาลที่ 4 ซึ่งเป็นช่วงที่ได้รับอิทธิพลจีน (วิมลสิทธิ์ หรยางกูร, กอบกุล อินทรวิจิตร, สันติ ฉันทวิลาสวงศ์, & วีระ อินพันทัง, 2536) เกิดเป็นบ้านเรือนในลักษณะบ้านล้อมลานแบบจีนและตึกแถว และอิทธิพลตะวันตก (น. ณ ปากน้ำ, 2555; วิมลสิทธิ์ หรยางกูร et al., 2536) เกิดเป็นบ้านเรือนแบบตะวันตกตัวอย่างเช่นเรือนขนมปังขิง

อิทธิพลจากต่างชาติทำให้ม ปัจจัยแวดล้อมอันส่งผลต่อที่พักอาศัยในประเทศไทยเปลี่ยนไปในหลายทาง เช่น รูปแบบการคมนาคมเปลี่ยนจากทางน้ำเป็นถนน ระบบอุตสาหกรรมที่ทำให้โครงสร้าง วัสดุ และเทคโนโลยีในการก่อสร้างเปลี่ยนไป สะท้อนให้เห็นได้ผ่านรูปแบบทางสถาปัตยกรรมของบ้านพักอาศัยที่เปลี่ยนไป มีการเปลี่ยนแปลงตั้งแต่การจัดวางผัง ลักษณะของพื้นที่ใช้สอย และรูปทรงของอาคาร ก่อเกิดเป็นบ้านเรือนรูปแบบใหม่ภายใต้บริบทของสังคมไทยสมัยใหม่ อย่างบ้านพักอาศัยไทยร่วมสมัย

พื้นที่ชานเป็นพื้นที่ที่มีความสำคัญในวิถีไทย การศึกษาพื้นที่ชานส่วนใหญ่กล่าวถึงชานในลักษณะขององค์ประกอบร่วมในผังเรือนไทยแบบประเพณี ในด้านลักษณะทางกายภาพ หน้าที่ และประโยชน์ใช้สอย (ทิพย์สุดา ปทุมานนท์, 2544; ฤทัย ใจจงรัก, 2543; สมใจ นิมเล็ก, 2555) มีงานวิจัยจำนวนไม่มากที่กล่าวถึงการสื่อความหมายในเชิงนามธรรมผ่านพื้นที่ชานเช่นฐานานุลักษณะ (Dhevakula, 1999; ทิพย์สุดา ปทุมานนท์, 2552; ยุวดี ศิริ, 2546) และมีงานวิจัยอีกจำนวนหนึ่งกล่าวถึงการเปลี่ยนแปลงของเรือนไทยอันส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงของพื้นที่ชานที่เป็นองค์ประกอบร่วมในผังอาคาร (Nanta, 2009; Tanaka, Kikuchi, & Funo, 2002; Wonphyat & Suzuki, 2008) เช่น การมีหลังคาคลุมเหนือพื้นที่ชาน

การเปลี่ยนแปลงทางสถาปัตยกรรมที่เกิดขึ้นในประเทศไทยนั้น นอกจากจะมีทิศทางที่เป็นไปตามแนวสากลมากขึ้น จากการได้รับอิทธิพลตะวันตก และด้วยการมีสถาปนิกไทยที่จบการศึกษาจากต่างประเทศ กลับเข้ามาทำงานออกแบบในประเทศมากขึ้นแล้ว ยังมีทิศทางที่หวนหาความเป็นไทยด้วย ในแนวทางที่หวนหาความเป็นไทยนี้ ปรากฏลักษณะการออกแบบโดยการแฝงเอกลักษณ์ไทยเชิงนามธรรม (วิมลสิทธิ์ หรยางกูร et al., 2536, น.245) ไว้

ด้วยความเชื่อที่ว่า เมื่อรูปแบบทางสถาปัตยกรรมเปลี่ยนแปลงย่อมส่งผลกระทบต่อพื้นที่ทางสถาปัตยกรรม จึงก่อเกิดข้อสงสัยที่ว่า ในบ้านพักอาศัยไทยร่วมสมัยนั้น ยังคงมีพื้นที่ชานดังเช่นที่เคยเป็นในเรือนไทยภาคกลางหรือไม่ และยังคงมีความหมายเช่นเดิมหรือเปลี่ยนแปลงไปอย่างไร ทั้งการแสดงเอกลักษณ์ไทยเชิงนามธรรมในการออกแบบนั้นยังคงเอกลักษณ์ไทยไว้ได้หรือไม่อย่างไร

1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

การศึกษานี้ มุ่งเน้นทำการรวบรวม ศึกษา และทำความเข้าใจความหมายของพื้นที่ชานในฐานที่เป็นองค์ประกอบอันสำคัญในเรือนไทยภาคกลาง หาความหมายของพื้นที่ชานในบ้านพักอาศัยไทยร่วมสมัย และหาความสัมพันธ์ระหว่างนิยามของพื้นที่ชานในบ้านพักอาศัยไทยร่วมสมัยและในเรือนไทยภาคกลางเป็นสำคัญ โดยมีรายละเอียดของวัตถุประสงค์ในการศึกษาดังนี้

- 1) เพื่อทำความเข้าใจพื้นที่ชานในงานสถาปัตยกรรมบ้านพักอาศัยไทยร่วมสมัยด้านความหมาย ลักษณะทางกายภาพ และปัจจัยในการก่อรูป
- 2) ค้นหาความคงอยู่ การเปลี่ยนแปลง หรือการสูญหาย ของพื้นที่ชานในงานสถาปัตยกรรมบ้านพักอาศัยไทยร่วมสมัย
- 3) ค้นหาปัจจัยที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลง การถอดความ การให้ความหมายและการประยุกต์ใช้พื้นที่ชาน ในการออกแบบสถาปัตยกรรมบ้านพักอาศัยไทยร่วมสมัย

1.3 คำถามในการวิจัย

งานวิจัยนี้ประกอบไปด้วยคำถามหลัก คือ พื้นที่ชานในบ้านพักอาศัยไทยมีความหมายอย่างไร โดยประกอบไปด้วยคำถามวิจัยย่อย 4 ข้อ ดังนี้

- 1) พื้นที่ชานคืออะไร
- 2) พื้นที่ชานในเรือนไทยเป็นอย่างไร
- 3) พื้นที่ชานยังคงปรากฏอยู่ในสถาปัตยกรรมบ้านพักอาศัยไทยร่วมสมัยหรือไม่
- 4) ความหมายของพื้นที่ชานที่ปรากฏในงานสถาปัตยกรรมบ้านพักอาศัยไทยร่วมสมัยนั้น ยังคงเดิมเหมือนพื้นที่ชานในเรือนหรือไม่อย่างไร

1.4 ขอบเขตการวิจัย

งานวิจัยนี้ประกอบด้วยขอบเขต 3 ด้านเป็นหลักคือ ขอบเขตของเนื้อหา ขอบเขตของเวลา และขอบเขตของพื้นที่ ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

ขอบเขตของเนื้อหา

เนื้อหาและสาระสำคัญในการศึกษานี้มีประเด็นสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องบุคคลในฐานะมนุษย์ พื้นที่ทางสถาปัตยกรรมและสถาปัตยกรรม และธรรมชาติหรือสภาพแวดล้อมที่มนุษย์อยู่อาศัย จึงมีกรอบแนวคิดที่สำคัญต่อการศึกษา ดังนี้

- 1) กรอบแนวคิดที่สัมพันธ์กับมนุษย์
 - ปรัชญา (Philosophy)
 - แรงปรารถนา (Passion)
 - ตัวตนของมนุษย์บนโลก (Being in the world)
 - ความเป็นเจ้าของหรือการครอบครอง (Belonging)
 - แนวคิดเรื่องการอยู่อาศัย (Dwell)
- 2) กรอบแนวคิดที่สัมพันธ์กับพื้นที่ทางสถาปัตยกรรมและสถาปัตยกรรม
 - พื้นที่ทางสถาปัตยกรรม (Architectural space)
 - พื้นที่ก้ำกึ่ง (In-between space)
 - พื้นที่เปลี่ยนถ่าย (Transitional space)
 - ความหมายในงานสถาปัตยกรรม (Meaning in architecture)
- 3) กรอบแนวคิดที่สัมพันธ์กับธรรมชาติและสภาพแวดล้อม
 - พฤติกรรมและสภาพแวดล้อม (Behavior and environment)

ขอบเขตของเวลา

การศึกษานี้มุ่งเน้นการศึกษาบ้านพักอาศัยไทยร่วมสมัยที่ออกแบบและก่อสร้างสำเร็จนับแต่ปี พ.ศ. 2526 ถึง 2559 เนื่องด้วยเป็นช่วงเวลาที่มีความเคลื่อนไหวของการใช้เอกลักษณ์ไทยในทางทางนามธรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งคือแนวความคิดเกี่ยวกับพื้นที่ชานในเรือนไทย มาเป็นแนวคิดตั้งต้นในการออกแบบงานสถาปัตยกรรมบ้านพักอาศัยไทยร่วมสมัยอย่างเด่นชัด

ขอบเขตของพื้นที่

การศึกษานี้มุ่งเน้นหาความหมายของพื้นที่ชานในบ้านพักอาศัยร่วมสมัย ขอบเขตการศึกษาจึงประกอบได้ด้วยประเด็นหลัก 3 ส่วน คือ พื้นที่ชานในเรือนไทยภาคกลาง พื้นที่ชานในเรือนไทยกลายรูป และพื้นที่ชานในบ้านพักอาศัยไทยร่วมสมัย ในขอบเขตของพื้นที่ภาคกลาง ผ่านเอกสารทางวิชาการ วรรณคดี และกรณีศึกษาตัวอย่างหรือตัวแทนที่มีความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกับประเด็นในการศึกษา

1.5 ความจำกัดของการวิจัย

บ้านพักอาศัยเป็นพื้นที่ส่วนบุคคล ที่ต้องการความเป็นส่วนตัวและความปลอดภัยสูง จึงมีข้อจำกัดในเข้าถึงข้อมูลบ้านพักอาศัยที่เจ้าของไม่ได้เป็นผู้ออกแบบเองแต่เป็นผู้ว่าจ้างให้สถาปนิก

ออกแบบให้ ในหลายด้าน เช่น การสำรวจรังวัด การถ่ายภาพ การให้สัมภาษณ์ รวมถึงการไม่ยินยอมให้เปิดเผยข้อมูล ทำให้ขาดข้อมูลเชิงลึกที่จำเป็นต่อการศึกษาวิเคราะห์

1.6 นิยามศัพท์เฉพาะ

บ้านพักอาศัยไทยร่วมสมัย คือ บ้านพักอาศัยในประเทศไทย ที่ปลูกสร้างนับแต่ปี พ.ศ. 2530 จนถึงปัจจุบัน

พื้นที่ทางสถาปัตยกรรม คือ ที่ว่างทางสถาปัตยกรรม ประกอบด้วยมวลหรือปริมาตรของพื้นที่ มีขอบเขตด้านกว้าง ยาว และลึกหรือสูง หมายรวมถึงนัยยะที่ที่ว่างมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับบุคคล

เรือนไทยภาคกลาง เรือนทรงไทยประเพณีแบบที่นิยมปลูกสร้างในพื้นที่ภาคกลางของประเทศไทย

เรือนไทยกลายรูป เรือนทรงไทยประเพณีที่มีการต่อเติมหรือเปลี่ยนแปลง

สถาปัตยกรรมไทยร่วมสมัย คือ งานสถาปัตยกรรมในประเทศไทย ตั้งแต่ราวปี พ.ศ. 2530 เป็นต้นมาจนถึงปัจจุบัน เนื่องด้วยเป็นช่วงที่มีการกล่าวถึง พัฒนาการทางความคิดและความสัมพันธ์ของสถาปัตยกรรมกับสิ่งแวดล้อม (วิมลสิทธิ์ ทรายางกูร, วีระ อินพันทัง, และ สันติ ฉันทวิลาสวงศ์, 2544, 1-34.)

1.7 ประโยชน์ที่ได้รับ

ในงานศึกษาวิจัยนี้ คาดว่าจะได้รับประโยชน์ 3 ด้าน ดังนี้

ประโยชน์ต่อวงวิชาการ

ได้องค์ความรู้ที่ใหม่และลึกซึ้งและได้ทราบถึงพัฒนาการเกี่ยวกับพื้นที่ชานอันเป็นพื้นที่สำคัญในงานสถาปัตยกรรมไทยและวิถีไทย ทั้งยังได้กรอบแนวคิดตามทฤษฎี เพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการทำ ความเข้าใจพื้นที่ทางสถาปัตยกรรมไทยด้วย

ประโยชน์ต่อวงการการศึกษา

ได้องค์ความรู้ใหม่เกี่ยวกับพื้นที่ทางสถาปัตยกรรมไทยที่สามารถใช้ในการเรียนการสอนทางสถาปัตยกรรมได้

ประโยชน์ต่อวงวิชาชีพ

ได้องค์ความรู้ ที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการออกแบบบ้านพักอาศัยไทยร่วมสมัย ที่คงลักษณะอันเหมาะสมกับการใช้งานของคนไทยตามยุคสมัย และแสดงเอกลักษณ์ไทยอย่างเป็นที่เข้าใจได้ทั้งในกลุ่มของนักวิชาการ สถาปนิกวิชาชีพ และบุคคลทั่วไป

บทที่ 2

ชาน: พื้นที่ทางสถาปัตยกรรมไทย

เพื่อสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับพื้นที่ในทางสถาปัตยกรรม อันนำไปสู่กรอบทฤษฎีและเครื่องมือในการศึกษาพื้นที่ชาน จึงทำการศึกษาจากแหล่งข้อมูลในหลายด้าน กล่าวคือ เอกสารทางวิชาการ งานวรรณกรรม และกรณีศึกษา ประกอบร่วมกัน โดยได้คัดเลือกงานวรรณกรรมที่มีความน่าเชื่อถือและมีการกล่าวถึงพื้นที่ชาน ดังเช่นที่ปรากฏในเสภาขุนช้างขุนแผน โดยได้กล่าวถึงเรือนหมู่ของตัวละครซึ่งเชื่อว่ามีตัวตนอยู่จริงในสมัยอยุธยา เพราะมีการกล่าวถึงในหนังสือคำให้การชาวกรุงเก่า (กรมศิลปากร, 2505, น.[3]) อีกทั้งงานวรรณกรรมยังถือเป็นสิ่งที่ให้ความรู้ บ่งชี้สังคม วัฒนธรรม และประวัติศาสตร์ได้ (สายวรุณ น้อยนิมิตร, 2557)

สาระสำคัญในบทนี้จึงประกอบไปด้วย พื้นที่ทางสถาปัตยกรรมเป็นขั้นแรก เพื่อให้เข้าใจคำว่าพื้นที่ในภาพกว้างเสียก่อน แล้วจึงกล่าวถึงชานในกรอบความเป็นพื้นที่ทางสถาปัตยกรรม อันประกอบไปด้วยมิติต่างๆ ที่สัมพันธ์กัน กล่าวคือ วิถีชีวิต ธรรมชาติและกาลเวลา และสังคมไทย จากนั้นจึงกล่าวถึงพื้นที่ชานกับการเปลี่ยนแปลงรูปแบบของที่พักอาศัยซึ่งปรากฏในเรือนไทยกลายรูป ประกอบด้วยกรอบแนวคิดที่สัมพันธ์กับ มนุษย์ พื้นที่ทางสถาปัตยกรรม และธรรมชาติ แล้วจึงสรุปความเพื่อสร้างกรอบแนวคิด ในระหว่างมนุษย์-พื้นที่ทางสถาปัตยกรรม-ธรรมชาติ บนกระบวนการการเปลี่ยนถ่าย

2.1 พื้นที่ทางสถาปัตยกรรม

คำว่า พื้นที่ ในภาษาไทย เมื่อเทียบกับคำว่า space ในภาษาอังกฤษ โดยทั่วไปแล้วจะหมายถึง ขนาดสัดส่วนของสิ่งใดที่ปรากฏมีและเคลื่อนที่ได้ สัดส่วนของสิ่งนั้นๆ ประกอบไปด้วย ความกว้าง ความยาว และความลึก มีลักษณะเป็นสามมิติ คือมวลของปริมาตรที่ว่างในทางสถาปัตยกรรม (Ching, 2007, p.94) ส่วนในวงวิชาการทางสถาปัตยกรรมไทยนั้น คำว่า space จะตรงกับทั้งคำว่า ที่ว่างและพื้นที่ ซึ่งเป็นที่กล่าวถึงอย่างแพร่หลาย

ที่ว่างทางสถาปัตยกรรม คือ มวลหรือปริมาตรของพื้นที่ ที่ถูกยึดครองโดยประโยชน์ใช้สอย (อรศิริ ปาณินท์, 2523, น.13) ประกอบไปด้วยสัดส่วนใน 3 ด้าน คือ กว้าง ยาว และ สูงหรือลึกก็ได้รองรับประโยชน์ใช้สอย เป็นได้ทั้งที่ว่างภายในและที่ว่างภายนอก ที่ว่างจึงประกอบไปด้วย รูปร่าง ขอบเขต ความต่อเนื่อง การจัดวาง เรขาคณิตของรูปทรง ขนาดและสัดส่วน และหลักการและแบบแผนในตัวเอง (ศรีศักดิ์ พัฒนาศิน & พีรตร แก้วลาย, 2557)

พื้นที่ทางสถาปัตยกรรม มีความหมายไปในทิศทางเดียวกันกับที่ว่างทางสถาปัตยกรรม พื้นที่ซึ่งก็คือที่ว่าง ประกอบไปด้วยมวลหรือปริมาตรของพื้นที่ มีขอบเขต ขนาดสัดส่วนใน 3 ด้าน คือ กว้าง ยาว และลึก หรือสูง พื้นที่อาจอยู่ ณ ตำแหน่งภายใน ภายนอก หรือกึ่งกลางระหว่างภายใน-ภายนอก อีกทั้งเมื่อกล่าวถึงพื้นที่ มักหมายรวมถึงนัยยะที่พื้นที่นั้นสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับบุคคลเสมอ (กาญจนา นทีวุฒิกุล และคณะ, 2557) ไม่ว่าจะเป็นในระดับปัจเจก กลุ่มชน หรือมหาชน

จากการเปรียบเทียบข้างต้นนี้ ในการศึกษาครั้งนี้จึงขอกำหนดใช้คำว่า พื้นที่ทางสถาปัตยกรรม เป็นหลักโดยตลอดการศึกษา เนื่องด้วยมีความเห็นว่า คำว่าพื้นที่นั้นครอบคลุมถึงนัยยะทั้งทาง รูปธรรมและนามธรรมของพื้นที่ได้กว้างกว่าคำว่าที่ว่าง โดยจะเห็นได้ว่า พื้นที่ทางสถาปัตยกรรมนั้น เป็นทั้งการบ่งบอกลักษณะทางกายภาพของปริมาตรที่ว่างภายใน ภายนอก และในระหว่างของงาน สถาปัตยกรรม และยังบ่งชี้ถึงนัยถึงประโยชน์ใช้สอย ความสัมพันธ์กับบุคคล กลุ่มบุคคล หรือมหาชน ได้ทั้งในทางสังคมและวัฒนธรรม

2.2 ชาน: พื้นที่ทางสถาปัตยกรรมในบ้านพักอาศัยไทย

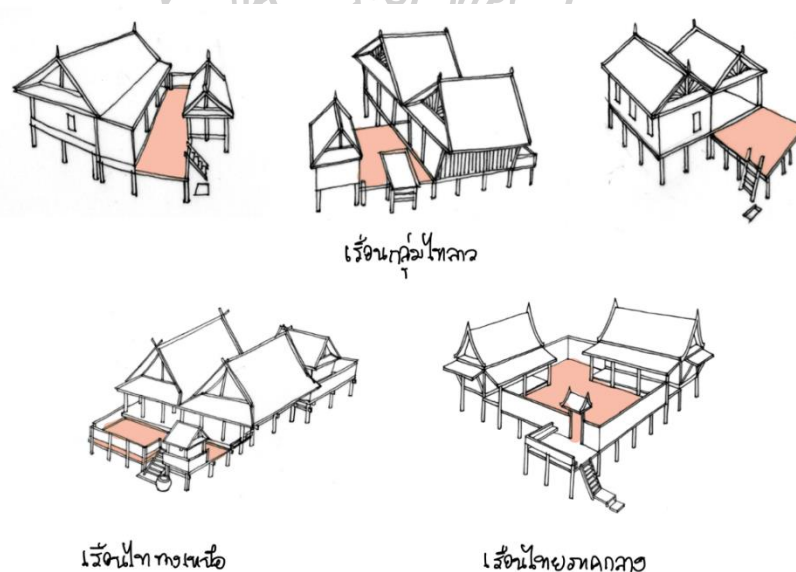
งานสถาปัตยกรรมทุกประเภทประกอบไปด้วยพื้นที่ทางสถาปัตยกรรม ในงานสถาปัตยกรรม เพื่อการอยู่อาศัยก็เป็นเช่นเดียวกัน พื้นที่ทางสถาปัตยกรรมในที่อยู่อาศัยอาจไม่ซับซ้อนในทางรูปธรรม แต่ในทางนามธรรมแล้วมีความซับซ้อนมาก เนื่องจากมีความสัมพันธ์กับบุคคลหรือกลุ่มบุคคลผู้อยู่อาศัยในหลายด้าน เช่น ระบบความสัมพันธ์ของสมาชิกในครอบครัวและสถานภาพทางสังคม เป็นต้น

ชาน คำเรียกนี้มีการใช้กันอย่างแพร่หลาย โดยใช้เรียกสิ่งที่ไม่ให้ความเป็นรอบนอกหรือข้างนอก เมื่อประสมรวมกับคำอื่นจะให้ความรู้สึกถึงสิ่งที่อยู่ออกไปรอบนอก เช่น ชานบ้าน ชานเมือง ชานบ้าน สื่อถึงพื้นที่ของบ้านส่วนนอกชายคาคลุม ชานเมืองหมายถึงพื้นที่ชายขอบของเมือง ซึ่งเป็นรอยต่อระหว่างเมืองกับชนบท นอกจากนั้นแล้วยังมีคำว่าชานที่ใช้ประสมกับคำอื่น ๆ ได้อีกหลายคำโดยมีความหมายแตกต่างกันออกไป เช่น ชานกำแพง ชานเขื่อน ชานฉัตร และชานชลา เป็นต้น

ชาน เป็นพื้นที่ทางสถาปัตยกรรมชนิดหนึ่ง ปรากฏในสถาปัตยกรรมที่พักอาศัยไทยแบบเรือนไทยในแทบทุกภาคของประเทศ ชานในแต่ละภาคแตกต่างกันที่ตำแหน่งในผังเรือน พื้นที่ชานในเรือนไทยภาคกลางจะอยู่ในใจกลางของผังเรือน พื้นที่ชานในเรือนไทยภาคเหนือมักอยู่ทางด้านหน้าในด้านสกัดของเรือนดังเช่นที่ปรากฏในเรือนกาแลและเรือนไทยวน พื้นที่ชานในเรือนไทยภาคอีสานนั้นมีทั้งที่อยู่ด้านข้างและด้านหน้าของเรือน ขนาดสัดส่วนของพื้นที่ชานในภาคกลางมีขนาดใหญ่กว่าใน

ภาคเหนือและอีสาน เป็นต้น ตำแหน่งชานกลางในผังเรือนนี้ทำให้พื้นที่ชานในเรือนไทยภาคกลางมีเอกลักษณ์เฉพาะอันโดดเด่นกว่าพื้นที่ชานในเรือนท้องถิ่นอื่นๆ

พื้นที่ชาน บ้างเรียกว่านอกชาน (นิจ ทิณูชีระนนท์, 2537) มีความหมายตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2554 ว่า “พื้นเรือนนอกชายคา ชานเรือน หรือ นอกชาน กี่ว่า” ชานเป็นพื้นที่สามารถวัดขอบเขตได้ มีระยะกว้าง ยาว และสูง มีปริมาตรของที่ว่างภายในพื้นที่มากเพียงพอที่บุคคลจะเข้าไปใช้งานได้ พื้นที่ชานมีชื่อเรียกต่างกันไปตามท้องถิ่น (ดังภาพที่ 1) เช่น ในภาคเหนือเรียกว่า เต็นหรือจางฮ่อม (ระวีวรรณ โสฬารรัตน์มณี, 2556, น.88) ในกลุ่มคนไทลาวและทางภาคอีสาน มีชานหน้าเรือนเรียกชานฮ่อม และมีชานหลังเรือนเรียกชานเฮ้อ (ระวีวรรณ โสฬารรัตน์มณี, 2556, น.99) ชานแตกต่างกันไปในแต่ละถิ่นที่ตั้ง แต่มีลักษณะ 2 ประการที่เหมือนกัน คือ 1) อยู่ในร่มมีหลังคาคลุม จึงเรียกว่าชานร่ม ซึ่งตรงกับคำเรียกว่า ระเบียง 2) อยู่นอกร่มไม่มีหลังคาคลุม จึงเรียกว่าชานแดด

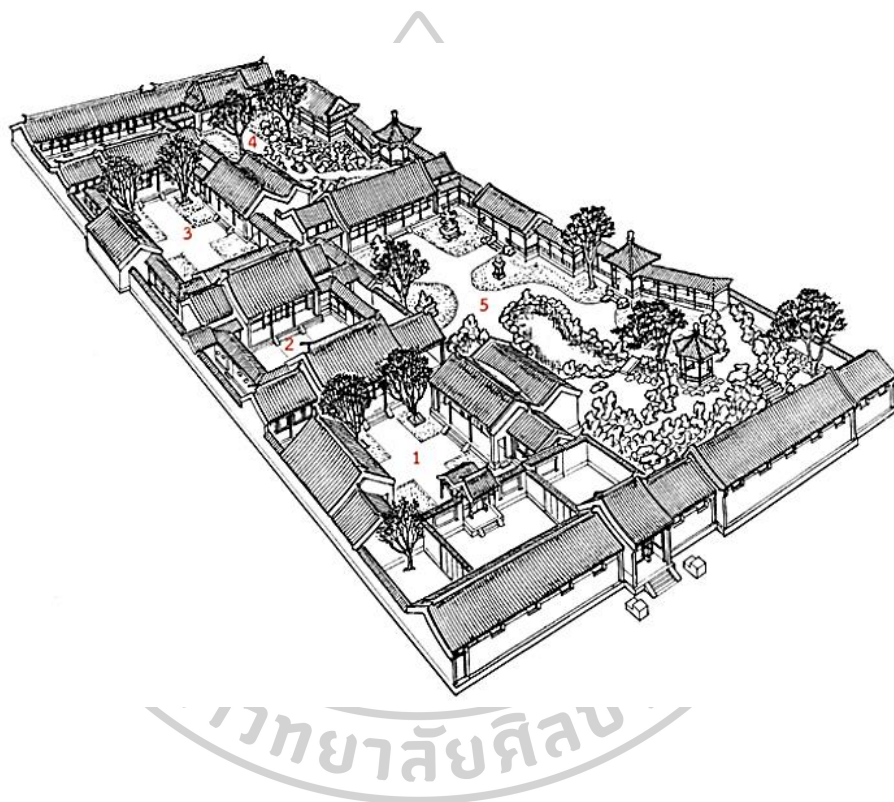
ภาพที่ 1 ชานในเรือนพื้นถิ่นไทย

ที่มา: ปรับปรุงจาก (ระวีวรรณ โสฬารรัตน์มณี, 2556, น.87, 100) และ (ฤทัย ใจจงรัก, 2543, น. 243)

พื้นที่ลานเป็นพื้นที่ทางสถาปัตยกรรมอีกประเภทหนึ่งที่มีความคล้ายคลึงกับพื้นที่ชาน พื้นที่ลานปรากฏในบ้านพักอาศัยหลายทวีปทั่วโลก (Edwards, Sibley, Hakmi, & Land, 2006, p.3) ใน

ทวีปยุโรปพื้นที่ลานปรากฏในบ้านเช่นในประเทศอิตาลีและสเปน ในทวีปแอฟริกาเหนือพื้นที่ลานปรากฏในบ้านเช่นในประเทศโมร็อกโก ในทวีปเอเชียปรากฏในบ้านเช่นในประเทศจีนและเกาหลี เป็นต้น

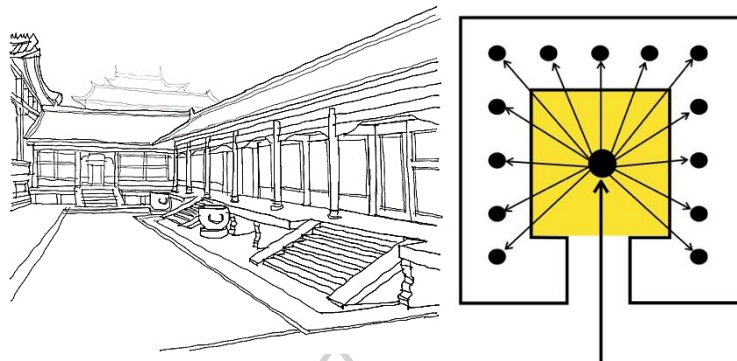
บ้านแบบมีลานนี้ เรียกว่า บ้านล้อมลาน (courtyard house) ลานในบ้านล้อมลานมีหลายรูปแบบ รูปทรงของพื้นที่ลานเปลี่ยนแปลงไปตามลักษณะของผังบ้าน เช่น บ้านล้อมลานในประเทศจีน มีลานประกอบในผังได้ตั้งแต่ 1 แห่งไปจนถึง 5 แห่ง (Zhang, 2013, p.68) ดังภาพที่ 2

ภาพที่ 2 ลาน 5 แห่งของบ้านล้อมลานในประเทศจีน

ที่มา: ปรับปรุงจาก (Zhang, 2013, p.9)

พื้นที่ลานมีลักษณะเป็นพื้นที่เปิดโล่งเหมือนกับชาน เพียงแต่ระนาบพื้นของลานเป็นพื้นในระดับดิน ลานตั้งอยู่ใจกลางของบ้าน ล้อมรอบด้วยพื้นที่ใช้สอยส่วนต่างๆ และเป็นพื้นที่ที่ง่ายการเข้าถึงไปยังพื้นที่ใช้สอยส่วนอื่นๆ ของบ้าน (Rapoport, 2007, p.59) ดังภาพที่ 3

ภาพที่ 3 ลานในพระราชวังต้องห้าม สาธารณรัฐประชาชนจีน และลานในบ้าน ตัวจ่ายการเข้าถึง
ที่มา: ปรับปรุงจาก (Ching, 2007, p.110) และ ปรับปรุงจาก (Rapoport, 2007, p.59)

ในบ้านล้อมลานที่มีพื้นที่ระเบียงล้อมรอบพื้นที่ลานนั้น พื้นที่ลานจะไม่ได้เป็นพื้นที่หลักในการจ่ายการเข้าถึงพื้นที่ใช้สอยอื่นๆ ในบ้านอีกต่อไป เพราะสามารถเข้าถึงได้จากพื้นที่ระเบียงซึ่งอยู่ติดด้านหน้าของพื้นที่ห้องต่างๆ ภายในบ้านแทน

การปิดล้อมของพื้นที่ลานมักเป็นการปิดล้อมอย่างแน่นหนาในระนาบทางตั้ง เพื่อปิดกั้นจากสิ่งแวดล้อมภายนอกที่ไม่ต้องการ เช่นบ้านเรือนข้างเคียงที่ใช้กำแพงบ้านร่วมกัน รวมถึงวัฒนธรรม ความเชื่อ และศาสนา ที่ต้องไม่เปิดเผยตัวตนและแบ่งแยกพื้นที่เฉพาะสำหรับสตรี อย่างในประเทศแถบตะวันออกกลาง จากสภาพอากาศที่แตกต่างกันอย่างรุนแรงในแต่ละฤดูกาลในหนึ่งรอบปีอย่างผันพื้นที่แถบทะเลทรายของประเทศจีน โดยจะมีเพียงการเปิดพื้นที่ลานให้เชื่อมต่อกับฟ้าด้วยการเปิดโล่ง ไม่มีหลังคาคลุม การปิดล้อมนี้เกิดจากตัวอาคารและกำแพงที่บิวตัวล้อมรอบพื้นที่ลาน

เมื่อเปรียบเทียบพื้นที่ชานกับพื้นที่ลานแล้วจะพบความแตกต่างในหลายด้าน เช่น ระดับของพื้นที่ชานนั้นมักยกลอยเหนือระดับดิน ส่วนลานเป็นพื้นที่ในระดับพื้นดิน ลักษณะการปิดล้อมของพื้นที่ชานเป็นไปอย่างหลวมๆ จากการวางตัวของเรือนล้อมรอบชานโดยมีระยะห่างระหว่างกัน ส่วนลานนั้นเป็นการปิดล้อมแบบหนาแน่น ตัวบ้านมักวางตัวติดต่อกันล้อมพื้นที่ลานไว้ อีกประการหนึ่งคือ แม้ว่าทั้งพื้นที่ชานและพื้นที่ลานจะตั้งอยู่ในตำแหน่งใจกลางของผัง แต่ลานในบ้านล้อมลานแบบจีนนั้นมีพื้นที่ลานได้มากกว่า 1 แห่ง ยังเป็นลานที่อยู่ลึกเข้าไปในผังจะยังมีความเป็นส่วนตัวมาก ส่วนพื้นที่ชานในเรือนไทยภาคกลางนั้นมีตำแหน่งเดียวในผังเท่านั้น

โดยสรุปแล้ว แม้พื้นที่ชานจะมีความคล้ายคลึงกับพื้นที่ลาน แต่พื้นที่ชานมีเอกลักษณ์เฉพาะตัวที่โดดเด่นและมีมิติที่สัมพันธ์ลึกซึ้งกับวิถีการดำรงชีวิตแบบไทยมาก โดยจะได้กล่าวถึงรายละเอียดในลำดับถัดไป

2.3 พื้นที่ชานในเรือนไทยภาคกลาง

พื้นที่ชานในเรือนไทยภาคกลางนั้นมีความสัมพันธ์กับมนุษย์ผู้อาศัยอยู่ในเรือน มีความสัมพันธ์กับมิติทางสถาปัตยกรรมเนื่องจากเป็นพื้นที่ทางสถาปัตยกรรม และมีความสัมพันธ์กับธรรมชาติและกาลเวลา ดังนี้

2.3.1 พื้นที่ชานในมิติทางสถาปัตยกรรม

พื้นที่ชานมีสัดส่วนพื้นที่ใหญ่ เมื่อรวมกับพื้นที่ระเบียงแล้วมีขนาดใหญ่ถึง 2 ใน 3 ของพื้นที่ใช้สอยทั้งหมดของเรือน นอกจากพื้นที่ชานจะกว้างจนสามารถวางข้าวของจำนวนมากได้แล้ว ยังเป็นพื้นที่ที่ผู้คนได้จำนวนหนึ่ง ดังเช่นที่ได้กล่าวไว้ในความตอนที่ปลายชุมพล ลูกชายของขุนแผนหนีออกจากบ้าน นางทองประศรีผู้เป็นยาคู่มาแล้วไม่เห็นปลายชุมพลจึงให้บ่าวไพร่ช่วยกันค้นหา พระไวยพี่ชายต่างบิดาและนางสร้อยฟ้าพี่สะใภ้ตื่นที่หลัง เมื่อตื่นมาจึงพบเห็นบ่าวไพร่วิ่งกันขวักไขว่บนพื้นที่ชาน (กรมศิลปากร, 2505, น.859)

พื้นที่ชานมีลักษณะเปิดโล่งไม่มีหลังคาคลุม และมีขอบเขตจากการปิดล้อมแบบหลวมๆ ของตัวเรือนที่วางตัวแบบกระจายล้อมรอบพื้นที่ชานและรั้วชานโปร่ง พื้นที่ชานเป็นพื้นที่ไม้ตีเว้นร่อง ยกสูงเหนือพื้นดิน (ดังภาพที่ 4) แต่ลดระดับต่ำลงไปจากพื้นระเบียงและพื้นของตัวเรือน ช่วงละประมาณ 0.40 เมตร โดยลำดับ เมื่อพื้นเรือนสูงเหนือพื้นดินในระดับ 2.60 เมตร (ฤทัย ใจจงรัก, 2543, น.27) พื้นที่ชานจึงสูงเหนือพื้นดินโดยประมาณ 1.80 เมตร ก่อเกิดช่องว่างระหว่างระดับพื้นที่ชานและพื้นระเบียงที่เรียกว่าช่องแมวลอด

ภาพที่ 4 การยกใต้ถุนเรือนสูงเหนือระดับดิน ในพระตำหนักทับขวัญ จ.นครปฐม

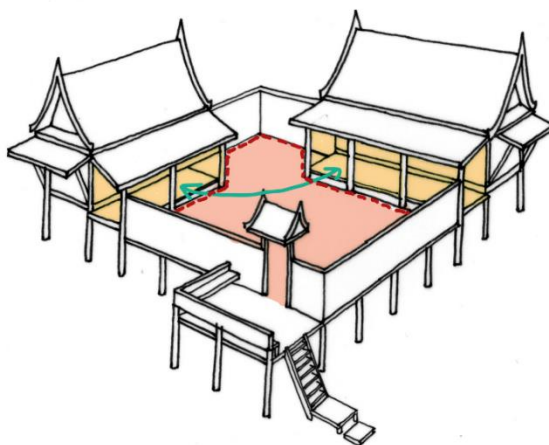
พื้นที่ชานตั้งอยู่ในลำดับก่อนพื้นที่ตัวเรือน เป็นพื้นที่เปิดโล่งภายนอกตัวเรือน เมื่อบุคคลเข้ามายังหมู่เรือนจะสามารถเข้าถึงพื้นที่ชานก่อนพื้นที่ภายในเรือนทุกหลังที่อยู่ร่วมในหมู่ เมื่อออกจากเรือนหลังหนึ่งหลังใดที่อยู่ร่วมในหมู่จะต้องผ่านพื้นที่ชานเสมอ อ้างอิงได้จากการที่เจ้าของเรือนจะต้องออกจากพื้นที่ภายในเรือนมายังพื้นที่ชานเพื่อมาต้อนรับแขกผู้มาเยือน ดังความที่กล่าวถึงณรแก้วหรือขุนแผนในวัยเด็กครั้งบวชเป็นณร ได้เดินทางมาหาหลวงตาที่วัดแค เมื่อหลวงตาออกมาจากภายในเรือนกุฎิได้ออกมายังพื้นที่ชานเรือนกุฎิ ณรแก้วจึงขึ้นมาที่ชานเรือนกุฎิเพื่อกราบหลวงตา (กรมศิลปากร, 2505, น.109)

ความตัวอย่างอีกกรณีหนึ่งคือ ณรชุมพล ลูกชายอีกคนหนึ่งของขุนแผนกับนางแก้วกิริยาบวชณรอยู่ที่วัด นอนสะดุ้งตื่นมาด้วยเกิดนึกถึงยาและบิดามารดา แต่ด้วยตนเองนั้นอยู่ต่างเมืองไม่สามารถเดินทางไปเยี่ยมเยียนได้ เมื่อตื่นมาจึงตั้งใจส่งสารถึงบิดาเพื่อถามคร่าวคราว จึงออกจากเรือนกุฎิ ผ่านพื้นที่ชาน แล้วออกจากเรือนไป เพื่อปลุกเสกยักษ์ให้ไปส่งสารถึงบิดา ดังความที่กล่าวไว้ว่า

.....	ณรลุกจากที่นอนล้างหน้าพลัน
ลงจากกุฎิแล้วเดินมา	มัดหญ้าเป็นยักษ์โตถงัน
แข่งขาซ้อลำคำอำครัน	ปากบั้นเขี้ยวขบเข้าติดไว้
แล้วมัดไม้ไผ่เป็นตระบอง	สอดใส่ในสองมือยักษ์ใหญ่

ครั้นสำเร็จเสร็จสรรพด้วยฉับไว	ขึ้นบันไดหยิบกระดาศเข้ากุฎี
ดินสอดำข้าเขียนเป็นอักษร	ถึงบิตรไต่ถามความถ้วนถี่
พบนิกมิตชิดสนิท	รีบรีเดินออกมานอกชาน
จัดแจงสารพัดบัตรพลี	ลูกลงจากกุฎีมาปลุกศาล (กรมศิลปากร, 2505, น.889)

พื้นที่ชานจึงเป็นทั้งตัวเชื่อมเรือนร่วมในหมู่และเป็นขอบเขตระหว่างเรือนที่ให้ความเป็นส่วนตัวแก่ผู้อยู่อาศัยในเรือนด้วย

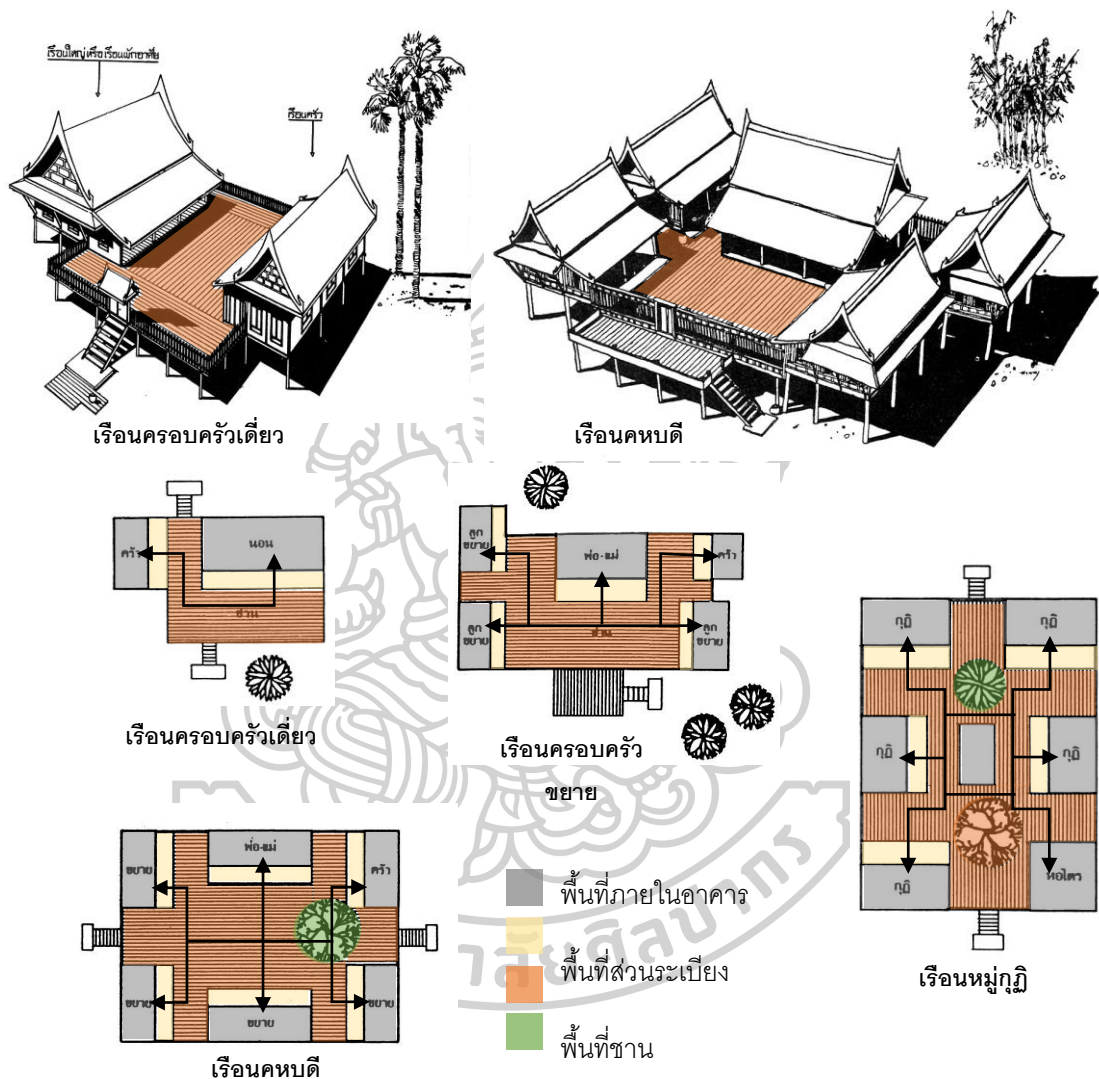
ภาพที่ 5 ชานเชื่อมเรือน

2.3.2 พื้นที่ชานกับวิถีชีวิต

พื้นที่ชานมีความสำคัญต่อชีวิตของกลุ่มคนที่ตั้งถิ่นฐานในแถบคาบสมุทรโดยเฉพาะกลุ่มไทและมาเลย์ (ระวีวรรณ โอสถรัตน์มณี, 2556, น.21) ลักษณะที่สำคัญคือการใช้ชานเชื่อมเรือนในหมู่เข้าไว้ด้วยกัน ซึ่งเป็นเอกลักษณ์ที่ปรากฏในเรือนไทยภาคกลาง เรียกว่า “ชานเล่น” (วิมลสิทธิ์ หรยางกูร et al., 2536, น.66) ขนาดสัดส่วนของพื้นที่ชานจะแตกต่างกันไปตามลักษณะและจำนวนสมาชิกของครอบครัว

ลักษณะการใช้ชานเชื่อมเรือนเกิดขึ้นตั้งแต่ในเรือนครอบครัวเดี่ยว พื้นที่ชานเป็นตัวเชื่อมเรือนหลังอื่นๆ ที่สร้างขึ้นตามต่อมาในภายหลัง ดังเช่นคำกล่าวที่ว่า “ถ้าปลุกเรือนหลังหนึ่งแล้วไม่พออยู่ ก็ปลุกใหม่อีกหลังหนึ่ง เป็นเฉลียง เป็นหอ เป็นพะไล ต่อกันออกไป” (เสฐียรโกเศศ, 2531, น.45)

ตามการขยายตัวของครอบครัว แม้ในเรือนคหบดีที่อาจสร้างเสร็จทีเดียวทั้งหมด (ดังภาพที่ 6) ชานยังคงทำหน้าที่เชื่อมเรือนในหมู่เข้าไว้ด้วยกัน

ภาพที่ 6 พื้นที่ชานเชื่อมเรือนในหมู่

ที่มา: ปรับปรุงจาก (อัน นิมมานเหมินทร์, 2540, น.255) และ (ฤทัย ใจจงรัก, 2543, น.11-12, 16)

พื้นที่ชานรองรับประโยชน์ใช้สอย (นุกูล ชมภูนิช, 2530, น.76) ถือเป็นหัวใจสำคัญอีกประการหนึ่งของพื้นที่ชานในฐานะการเป็นพื้นที่ประกอบรวมในสถาปัตยกรรมเพื่อการอยู่อาศัย ดังความที่กล่าวไว้ว่า

ชานมีความสำคัญเช่นเดียวกับเรือนนอนและเรือนครัว การพักผ่อนในร่ม เราอาศัยเรือน

แต่การพักผ่อนภายนอกนั้นเราอาศัยขานและระเบียง... ไว้พักผ่อน นั่งเล่น รับแขก จัดงาน ประเพณีอันเนื่องมาจากคตินิยมทางศาสนา เช่น โคนจุก ทำบุญ เลี้ยงพระ และแต่งงานเป็นต้น... ขานนอกจากจะเป็นพื้นที่เพื่อการพักผ่อนนั่งเล่นแล้ว ยังเป็นที่ให้ความสำราญเปลือเปลือ แก่เจ้าของเรือนอีกด้วย (ฤทัย ใจจงรัก, 2543, น.30-33)

พื้นที่ขานเป็นพื้นที่อเนกประสงค์ รองรับกิจกรรมหลายประเภทของสมาชิกในครอบครัว เช่น สามารถจัดทำมูอาน้ำ ดึงความที่กล่าวถึง ขุนแผนและนางพิมพากันออกจากเรือนนางพิมเพื่อมานั่งอาบน้ำบนเตียงตั้ง (กรมศิลปากร, 2505, น.124) สามารถใช้เป็นพื้นที่ซั้บถ่าย ดึงความที่กล่าวถึงพลายงามลูกชายของขุนแผนลอบลुकออกจากเรือนไปหานางศรีมาลา แต่เมื่อบิดาจับได้จึงกล่าวอ้างว่าจะไปถ่ายเบาที่ขาน ตัวอย่างดึงความที่กล่าวไว้ว่า

..... ขุนแผนลुकมองแล้วย่องตาม พอทันถามออกมาทำไมเจ้า
พลายงามแก้เก้ละเมอเดา ฉันจะออกไปเบาที่นอกขาน (กรมศิลปากร, 2505, น.587)

พื้นที่ขานมีขนาดกว้างใหญ่ในระดับหนึ่ง และน่าจะมีขนาดใหญ่ตามสถานภาพของเจ้าของเรือน ลักษณะเช่นนี้อ้างอิงได้จากความดั่งตอนที่มีการรับสมบัติพ่อของขุนแผน เจ้าพนักงานขึ้นไปบนเรือนแล้วขนทรัพย์สินออกมากองไว้บนพื้นที่ขานเรือน เพื่อรอทำบุญชีทรัพย์สินและข้าทาสในเรือน (กรมศิลปากร, 2505, น.124) ทั้งนี้ บนพื้นที่ขานขนาดกว้างใหญ่ในเรือนของผู้มีฐานะดี อาจมีการปลูกสร้างเรือนโถงหรือหอกกลางชั้นกลางขาน ใช้นั่งเล่นและประกอบงานพิธีที่เกี่ยวข้องกับชีวิตของพื้นที่ขานจึงมีความสัมพันธ์แน่นแฟ้นกับวิถีชีวิตของผู้อยู่ในเรือน ทั้งในด้านการประกอบอาชีพและความเชื่อ เช่น ทำบุญเลี้ยงพระ และทำขวัญในงานโคนจุก (ผะอบ โปษกฤษณะ, 2540, น.140) เป็นต้น

พื้นที่ขานให้ความรู้สึกปลอดภัยแก่ผู้อยู่อาศัยในเรือน พื้นที่ขานยกลอยเหนือผืนดินในระดับที่บุคคลอื่นไม่สามารถปีนขึ้นมาบนพื้นที่ขานได้ บันไดเรือนสามารถถอดออกเพื่อไม่ให้บุคคลภายนอกขึ้นเรือนมาได้ ตัวอย่างดึงความตอนที่กล่าวถึงขุนแผนร้องขอให้พันโชติตามพยานผู้รู้เห็นเหตุการณ์การแต่งงานระหว่างนางพิมและขุนช้างมาสืบความ ขุนแผนร่อยุ่บนเรือน พยานที่ถูกตามตัวมานั้น เมื่อกำลังขึ้นบันไดยังพื้นที่ขานก่อนจะเข้าไปยังเรือน เห็นขุนแผนยืนอยู่ก็เกิดกลัว จึงสะดุดล้มร่วงหล่นลงไปพื้นดินด้านล่าง แม่บันไดหลุดมาด้วย เมื่อตั้งตัวได้จึงยกแม่บันไดมาพาดกับขานอีกครั้งก่อนขึ้นเรือน (กรมศิลปากร, 2505, น.227) ช่องแอมวลอดที่เกิดจากระดับที่ต่างกันของพื้นที่ขานและระเบียงของเรือน ช่วยให้สามารถมองลอดไปยังใต้ถุนเรือนใช้ระวังภัยให้แก่ผู้อยู่อาศัย ปลอดภัยจากคนร้ายและสัตว์ร้ายได้

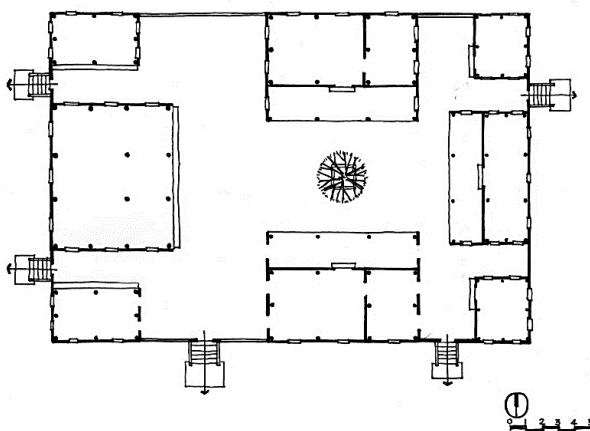
2.3.3 พื้นที่ชานกับธรรมชาติและกาลเวลา

พื้นที่ชานสัมพันธ์กับธรรมชาติในทุกช่วงเวลา เป็นการอยู่อาศัยแบบปรับตัวให้เข้ากับธรรมชาติโดยรอบตัวได้ ลักษณะของพื้นที่ชานที่สัมพันธ์กับธรรมชาติและกาลเวลานี้แสดงออกในรูปแบบทางกายภาพหลักๆ คือ การยกใต้ถุนสูง การเปิดโล่งไม่มีหลังคาคลุม และการปิดล้อมแบบหลวมๆ คุณลักษณะทั้ง 3 ประการนี้สัมพันธ์กับธรรมชาติในรอบวันและฤดูกาลในรอบปี

พื้นที่ชานร่มและพื้นที่ชานแดดไม่มีผนังปิดทึบทางตั้งอย่างพื้นที่ห้องภายในเรือน เปิดรับลมธรรมชาติที่พัดผ่านเข้ามา พื้นที่ชานร่มเปิดรับแสงแดดในระดับสว่างแต่มีร่มเงาสามารถรองรับการใช้งานในช่วงเวลากลางวัน ส่วนพื้นที่ชานแดดเปิดรับแสงแดดจัดจ้าในระหว่างวัน เกิดร่มเงาได้พุ่มไม่ใหญ่ ปรากฏแสงและเงาตามการเคลื่อนที่ของดวงอาทิตย์ เวลากลางคืนเปิดรับแสงจันทร์ในคืนเดือนหงาย และเปิดรับแสงดาวในคืนเดือนมืด ดังคำกล่าวที่ว่า

ชานคือสะพานแห่งดิน-ฟ้า ในยามค่ำคืนเรา *คุย* กับฟ้า ได้พร้อมๆ กับ *อาบแสงจันทร์* ก็ได้
 ที่นี่... ณ ที่ชาน จักรวาลยังอยู่ที่นี้กับเรา ดวงอาทิตย์ ดวงจันทร์ ดวงดาว สายลม... เพลงแห่ง
 ธรรมชาติ ล้วนเป็นของเราที่นี่ ชานเรือน (ทิพย์สุดา ปทุมานนท์, 2552, น.16)

พื้นที่ชานซึ่งเปิดโล่งและปิดล้อมอย่างหลวมๆ ด้วยรั้วลูกกรงโปร่งและเรือนที่วางกระจายตัว ล้อมรอบพื้นที่ (ดังภาพที่ 7) ช่วยระบายอากาศให้สามารถอยู่ได้อย่างสบาย เหมาะสมกับอากาศร้อนอบอ้าวของท้องถิ่นภาคกลางในประเทศไทย เป็นการระบายอากาศด้วยวิถีธรรมชาติในลักษณะแบบพัดผ่านตลอด (Cross Ventilation) (อัน นิมมานเหมินทร์, 2540, น.244) เพราะชานเป็นช่องเปิดขนาดใหญ่และยังเป็นช่องว่างระหว่างเรือนแต่ละหลังที่ช่วยให้ลมไหลผ่านไปมาได้

ภาพที่ 7 ผังพื้นที่แสดงพื้นที่ชาน ในพระตำหนักทับขวัญ จ.นครปฐม

พื้นที่ชานยกระดับสูงเหนือพื้นดินพื้นศิระระของบุคคล พื้นเหนือระดับน้ำที่หลากในฤดูฝน ก่อเกิดเป็นพื้นที่แห่งแทนผืนดินที่ถูกน้ำท่วมจนมิด ผู้อยู่อาศัยในเรือนสามารถใช้พื้นที่แห่งนี้ในการประกอบกิจกรรมต่างๆ เช่น ตากสิ่งของ และเก็บอุปกรณ์เครื่องใช้ไม้สอยที่เคยเก็บไว้ใต้ถุนเรือนในฤดูแล้ง เป็นต้น สามารถดำรงชีพอยู่ได้อย่างไม่เดือดร้อนแม้ว่าท่วม (โชติ กัลยาณมิตร, 2539; ทิพย์สุดา ปทุมานนท์, 2552; นิจ หิณฐิระนันท์, 2537; นกุล ชมภูนิช, 2530; ผุสดี ทิพพัส, 2540) พื้นที่ชานซึ่งเป็นพื้นไม้ตีเว้นร่องยังช่วยให้ฝนที่ตกลงมาไหลผ่านลงไปยังพื้นดินด้านล่างได้

พื้นที่ชานคือพื้นไม้แทนผืนดินยกสูง หากมีพื้นที่มากพอจะมีความสัมพันธ์กับธรรมชาติคือพื้นที่สีเขียวที่ให้ความร่มรื่น ให้ร่มเงา และให้ความรื่นรมย์ใจ ด้วย 3 วิธี คือ การเปิดช่องเปิดที่พื้นชานเพื่อปลูกไม้ใหญ่ การทำร้านต้นไม้เพื่อปลูกไม้เลื้อย การทำสวนกระถาง และการเลี้ยงนกและปลาสวยงาม (ไชแสง ศุขวัฒน์, 2538; ผุสดี ทิพพัส & พงศพัต, 2525; สมภพ ภิรมย์, 2531) มีทั้งพันธุ์ไม้ที่นิยมปลูกไว้และสวนไทยที่นิยมทำไว้บนพื้นที่ชาน ดังเช่นเนื้อความในวรรณคดีเรื่องเสภาขุนช้างขุนแผน ตอนขุนแผนใช้อาคมเพื่อบุกเข้าไปยังเรือนของขุนช้าง มีใจความกล่าวไว้ว่า “โจนลงกลางชานร้านดอกไม้ ของขุนช้างปลูกไว้อยู่ดาดชั้น” (กรมศิลปากร, 2505, น.339)

จะเห็นได้ว่า พื้นที่ชานสัมพันธ์กับธรรมชาติในช่วงวันและช่วงปีคือฤดูกาล พื้นที่ชานช่วยให้ผู้อยู่อาศัยในเรือนสามารถดำรงชีวิตได้โดยปรับตัวตามการเปลี่ยนแปลงของธรรมชาติและอาการจำลองธรรมชาติบางประการมาไว้ใกล้ตัว เพื่อให้ผู้อยู่อาศัยอย่างมีความสุขได้

2.3.4 พื้นที่ชานกับสังคมไทย

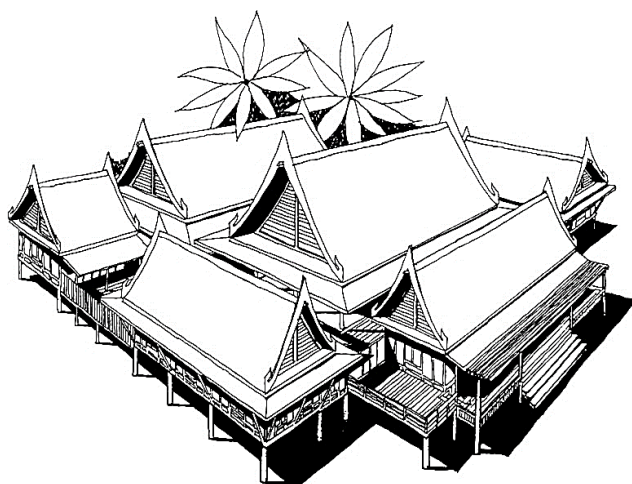
ความสำคัญของพื้นที่ชานต่อวิถีชีวิตของคนไทยปรากฏดังคำเรียกชาน มีการเรียกที่พักอาศัยว่า “เรือนชาน” ทั้งในงานวรรณกรรมและในวัฒนธรรมไทยแต่เดิม ในงานวรรณกรรมปรากฏดังความตัวอย่างเช่น เมื่อพ่อแม่ของหญิงสาวตัดสินใจรับชานเป็นลูกเขย จึงให้บ่าวไพร่ไปจัดเตรียมพื้นที่และทำความสะอาดเรือนชาน เพื่อยกให้เป็นเรือนหอแก่บ่าวสาว (กรมศิลปากร, 2505, น.310)

ในทางวัฒนธรรมไทยมีการกล่าวถึงคำว่าเรือนชานดังสำนวนว่า เป็นธรรมเนียมไทยแท้แต่โบราณ ใครมาถึงเรือนชานต้องต้อนรับ คำเรียกว่าเรือนชานจึงเป็นสิ่งช่วยบ่งชี้ถึงความสำคัญของพื้นที่ชาน ในฐานะที่เป็นองค์ประกอบสำคัญของเรือน แสดงให้เห็นว่าเรือนย่อมไม่ได้มีอยู่อย่างโดดๆ แต่มีพื้นที่ชานร่วมด้วยเสมอ เมื่อมีเรือนจึงมีชานและเมื่อมีชานจึงมีเรือน

พื้นที่ชานมีความสัมพันธ์กับสังคม ตั้งแต่ระดับที่เล็กอย่างสังคมของสมาชิกในครอบครัว ไปจนระดับใหญ่อย่างสังคมของกลุ่มคนตามถิ่นที่และวัฒนธรรม สถานภาพทางสังคมของแต่ละครอบครัวแสดงออกผ่านพื้นที่ชานของเรือนแต่ละหลัง แตกต่างกันตามความเฉพาะตัวของแต่ละครอบครัว

พื้นที่ชานของแต่ละหมู่เรือนมีขนาดแตกต่างกันตามจำนวนสมาชิกในครอบครัว สถานภาพทางการเงิน สถานภาพทางสังคม และเอกลักษณ์ของถิ่นที่ตั้ง เช่นในเรือนของคู่บ่าวสาวเมื่อแรกตั้งครอบครัว พื้นที่ชานจะมีขนาดเล็กขนาดด้วยเรือนนอนและเรือนครัวเป็นเรือนครอบครัวเดียว เมื่อมีลูกและลูกสาวแต่งงาน จึงปลูกเรือนนอนและเรือนครัวของลูกสาวขึ้นและต่อชานเชื่อมเข้าไปในหมู่เดียวกันกับเรือนพ่อแม่เป็นเรือนขยาย ในเรือนคหบดีที่อาจสร้างหมู่เรือนขึ้นในคราเดียว ใช้พื้นที่ชานเป็นตัวกลางเชื่อมเรือนทุกหลังในหมู่เข้าไว้ด้วยกัน

พื้นที่ชานให้ความรู้สึกรื่นรมย์ ร่มรื่น และเป็นพื้นที่แห่งสุนทรียภาพของหมู่เรือน ทำให้บุคคลผู้อยู่อาศัยในเรือนได้สัมผัสและซึมซับธรรมชาติทั้งในแง่เชิงรูปธรรมและนามธรรม ดังความที่กล่าวถึงขุนแผนปริกรรมคาถาเหาะข้ามหลังคาเรือนลงมายังกลางพื้นที่ชานของหมู่เรือนขุนช้าง ความในตอนนี้ได้พรรณนาให้เห็นถึงสุนทรียภาพของธรรมชาติบนพื้นที่ชาน ที่มีทั้งร้านดอกไม้ นานาสายพันธุ์ มีกลิ่นหอมของไม้ดอกไม้ชอมมากับสายลมยามเมื่อลมพัดต้องกลีบดอกไม้ มีแสงจันทร์นวลไล้ยอดไม้ประดับ มีอ่างปลาสวยงามที่ตกแต่งประดับประดาไว้ตั้งธรรมชาติจำแลงมา (กรมศิลปากร, 2505, น.339) พื้นที่ชานซึ่งกว้างมากในเรือนของผู้มีสถานภาพทางเศรษฐกิจดี มักปลูกเรือนโถงไว้กลางชาน (นุกูล ชมภูนิช, 2530, น.76) (ดังภาพที่ 8) หอกลางบนพื้นที่ชานใช้แสดงสถานภาพทางเศรษฐกิจและสังคมของเจ้าของเรือนได้ พื้นที่ชานเป็นสิ่งที่แสดงซึ่งสถานภาพทางเศรษฐกิจและสังคมของเจ้าของเรือน จากพรรณไม้สวยงามหายากมีราคาที่สูงปลูกไว้บนพื้นที่ชาน และการเลี้ยงสัตว์เลี้ยงสวยงาม เช่น ปลาและนก (ดังภาพที่ 9)

ภาพที่ 8 พื้นที่ชานกว้างมีหอกกลางร่วมในพื้นที่

ที่มา: (Chaichongrak, Nil-athi, Panin, & Posayanonda, 2002, p.67)

ภาพที่ 9 พื้นที่ชานแสดงสถานภาพทางเศรษฐกิจและสังคมของเจ้าของเรือน

ที่มา: (นุกูล ชมภูนิช, 2530, น.74) และ (ธนาคารอาคารสงเคราะห์, 2556, น.110)

พื้นที่ชานซึ่งยกเหนือผืนดินแต่อยู่ในระดับต่ำสุดกว่าระดับพื้นที่ส่วนอื่นๆ ของเรือนร่วมในหมู่ แสดงถึงฐานะสัญลักษณ์และฐานะสัญลักษณ์ของพื้นที่อันสัมพันธ์กับการใช้งานของบุคคล (ยุวดี ศิริ, 2546) พื้นที่ชานซึ่งต่ำกว่าส่วนอื่นใช้รองรับบุคคลซึ่งอ่อนวัยกว่าหรือฐานันดรน้อยกว่า ส่วนพื้นที่โถงกลางและระเบียงซึ่งสูงกว่า ใช้รองรับบุคคลที่สูงวัยกว่าหรือฐานันดรสูงกว่า

จากที่กล่าวมาข้างต้นแล้วนั้น จะเห็นได้ว่า “ชาน” องค์ประกอบในเรือนไทยเป็นพื้นที่ทางสถาปัตยกรรมไทย มีความสัมพันธ์กับทั้งวิถีชีวิต ธรรมชาติและกาลเวลา และสังคมอย่างมาก ชานจึงมีความสำคัญต่อวิถีการดำรงชีพของบุคคลผู้อาศัยในเรือนในหลายมิติ แต่เมื่อรูปแบบการพักอาศัย

เปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลาด้วยสภาพเศรษฐกิจ สังคม เทคโนโลยี และวัฒนธรรมที่เปลี่ยนแปลงไป จะส่งผลกระทบต่อพื้นที่ชานบ้านนั้น เป็นส่วนที่จะได้กล่าวถึงในลำดับต่อไป

2.3.5 ข้อสรุปคุณลักษณะของพื้นที่ชานในเรือนไทย

จากข้อมูลที่ได้กล่าวมาข้างต้น สามารถสรุปถึงพื้นที่ชานในเรือนไทยได้ว่า พื้นที่ชานในเรือนไทยนั้นประกอบไปด้วยคุณลักษณะทั้งในทางรูปธรรมที่วัดและจับต้องได้และในทางนามธรรมที่อาจไม่สามารถวัดหรือจับต้องได้แต่สามารถรับรู้และรู้สึกถึงได้

1) คุณลักษณะทางรูปธรรมของพื้นที่ชานในเรือนไทย

- (1) พื้นที่ชานเป็นพื้นไม้ยกลอยเหนือดิน เปิดโล่งไม่มีหลังคาคลุม ตั้งอยู่นอกตัวเรือน ณ ใจกลางผังระหว่างเรือนร่วมในหมู่
- (2) พื้นที่ชานมีลักษณะปิดล้อมแบบหลวมๆ ด้วยเรือน รั้วชานโปร่ง พื้นชานตีเว้นร่อง และหลังคาผืนฟ้า
- (3) พื้นที่ชานมีลำดับการเข้าถึงก่อนพื้นที่อื่นๆ ในหมู่เรือน เมื่อบุคคลเคลื่อนที่ผ่านเข้ามาจากภายนอกสู่ตัวเรือน และมีลำดับการเข้าถึงสุดท้าย เมื่อบุคคลเคลื่อนที่ผ่านออกมาจากในตัวเรือนสู่ภายนอก
- (4) พื้นที่ชานทำหน้าที่เป็นตัวเชื่อมเรือนในหมู่เข้าไว้ด้วยกัน
- (5) พื้นที่ชานเป็นพื้นที่เอนกประสงค์ใช้รองรับกิจกรรมที่หลากหลายทั้งในด้านการดำรงชีวิต สังคม วัฒนธรรม และความเชื่อ
- (6) พื้นที่ชานสัมพันธ์และเปิดรับธรรมชาติ เปิดรับแสงแดด สายลม สายฝน แสงจันทร์ และแสงดาว เอื้อให้เกิดการระบายอากาศด้วยวิถีธรรมชาติด้วยการเปิดโล่งไม่มีหลังคาคลุมและการปิดล้อมในระนาบทางตั้งแบบหลวมๆ
- (7) พื้นที่ชานเป็นพื้นที่สีเขียวของบ้าน เอื้อให้ผู้อาศัยในเรือนได้สัมผัสกับธรรมชาติและปรับตัวให้เข้ากับธรรมชาติ ด้วยการมีช่องเปิดที่พื้นชานให้ไม้ยืนต้นทะลุขึ้นมากลางชานและมีการปลูกไม้กระถางไว้บนชาน

2) คุณลักษณะทางนามธรรมของพื้นที่ชานในเรือนไทย

- (1) พื้นที่ชานให้ความรู้สึกปลอดภัยแก่ผู้อยู่อาศัยในเรือน ด้วยพื้นชานยกสูงลอยเหนือระดับดิน ทำให้มีพื้นที่แห้งอยู่พ้นระดับน้ำหลาก ระบายน้ำฝนลงผืนดินด้านล่างได้ บุคคลภายนอกเข้า

2.4 ขานกับการเปลี่ยนแปลงของที่อยู่อาศัย

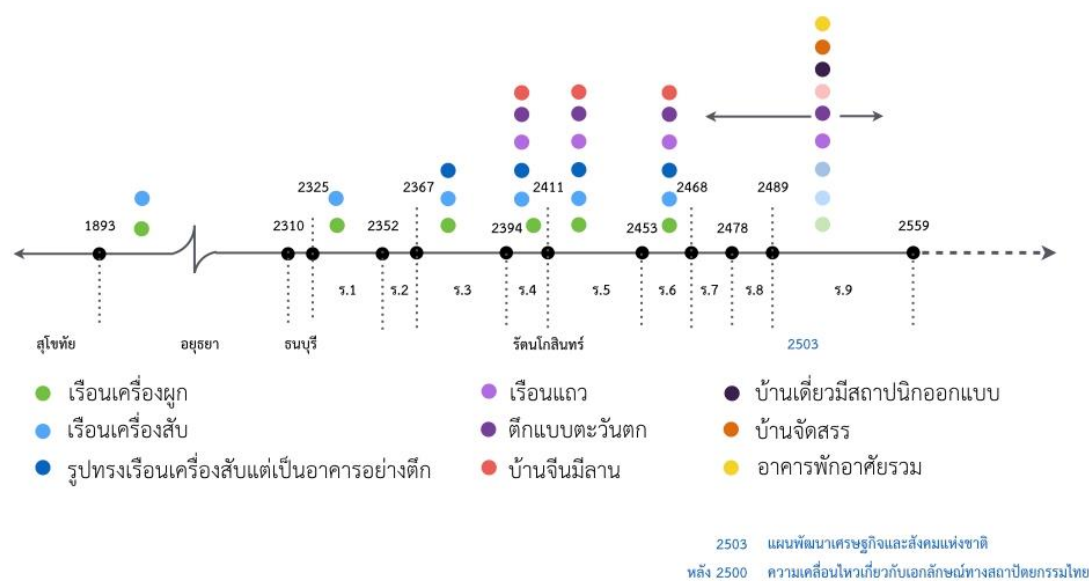
หลักฐานชัดเจนซึ่งแสดงถึงรูปแบบที่พักอาศัยของไทยก่อนพุทธศตวรรษที่ 18 นั้น ไม่มีหลงเหลือให้ทราบได้ในปัจจุบัน หลักฐานที่ชัดเจนมีแต่เพียงซากอุปกรณ์และซากสารานุกรมที่บ่งชี้ได้ว่าการตั้งถิ่นฐานกันอยู่ในบางพื้นที่ (โชติ กัลยาณมิตร, 2539) เช่น บ่อน้ำ อย่างไรก็ตาม ยังคงพอจะมีหลักฐานเทียบเคียงให้ประมวผลได้ว่าน่าจะเป็นเรือนไม้ยกใต้ถุนสูง โครงหลังคาทำด้วยไม้ไผ่ และน่าจะมุงหลังคาด้วยแฝกและหญ้าคา ซึ่งน่าจะเป็นที่มาของคำว่า “หลังคา” (น. ณ ปากน้ำ, 2555, น.10) ส่วนเรือนไม้จริงก็มักจะมีหลังคาสูงชันเพื่อให้ทนต่อลมพายุและฝน เนื่องจากถิ่นที่ตั้งในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้อยู่ในร่องมรสุม

ที่พักอาศัยไทยแต่เดิมในสมัยสุโขทัยไม่มีรูปแบบที่ชัดเจน แต่โดยภาพรวมแล้วน่าจะเป็นเรือนไม้ยกพื้นสูงเหนือระดับดิน โดยศาสตราจารย์เสนอ นิลเดช (คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2527, น.13) ให้ความเห็นไว้ว่า “มีการสืบต่อลักษณะของเรือนเช่นนี้มาจนสมัยอยุธยา” แนวคิดนี้เป็นไปในทิศทางเดียวกันกับ น. ณ ปากน้ำ ที่ได้เทียบเคียงจากหลักฐานทางโบราณคดี (น. ณ ปากน้ำ, 2555, น.10) ในยุคสมัยทวารวดี อยุธยา และรัตนโกสินทร์ เช่น ประติมากรรมปูนปั้นแสดงโครงสร้างหลังคาเรือนในสมัยทวารวดี งานสลักโลกแสดงโครงสร้างหน้าต่างส่วนหน้าจั่วหลังคาอาคารในสมัยสุโขทัย ภาพจิตรกรรมฝาผนังในพระอุโบสถแสดงถึงบ้านเรือนในสมัยอยุธยา เป็นต้น

มีหลักฐานเทียบเคียงถึงรูปแบบที่พักอาศัยไทยในสมัยอยุธยาว่าทำฝาเรือนเป็น “ฝาปะกน” (น. ณ ปากน้ำ, 2555, น.11) ซึ่งต่อมาได้กลายมาเป็นต้นแบบให้แก่เรือนในสมัยรัตนโกสินทร์ อาจพอสรุปได้ว่า ในสมัยอยุธยานั้น น่าจะมีลักษณะของเรือนอยู่ 2 ประเภทหลักคือ เรือนแบบไม่ถาวรและเรือนแบบถาวร เรือนไม่ถาวรใช้ไม้ไผ่เป็นวัสดุก่อสร้างเรือน ส่วนเรือนแบบถาวรใช้ไม้ต้นมีเนื้อไม้แข็งเป็นวัสดุในการก่อสร้างเรือน

รูปแบบที่พักอาศัยไทยในสมัยรัตนโกสินทร์ เริ่มเมื่อแรกสร้างเมืองนั้นยังคงรูปแบบตามอย่างเรือนในสมัยอยุธยา (คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2527) ต่อมาในราวสมัยรัชกาลที่ 3 มีการสร้างอาคารรูปทรงเรือนเครื่องสับแต่มีลักษณะเป็นอาคารแบบตึก ส่วนในสมัยรัชกาลที่ 4 เริ่มรับวัฒนธรรมจากชาติตะวันตกมากขึ้น จึงเริ่มมีที่พักอาศัยหลากหลายรูปแบบมากขึ้น นอกเหนือไปจากเรือนเครื่องผูกและเรือนเครื่องสับ คือ เรือนแถว ตึกแบบตะวันตก บ้านล้อมลานแบบจีน ซึ่งอาจเป็นไปได้ทั้งแบบล้อมลานสี่ด้าน (Siheyuan) และล้อมลานสามด้าน (Sanheyuan) (Zhang, 2013, p.68) ต่อมานับแต่ช่วงรัชสมัยรัชกาลที่ 7 เริ่มมีรูปแบบที่พักอาศัยเพิ่มขึ้น คือ บ้านเดี่ยวที่มีสถาปนิกออกแบบ บ้านจัดสรร และอาคารพักอาศัยรวม ความสรุปได้ดังภาพที่ 11

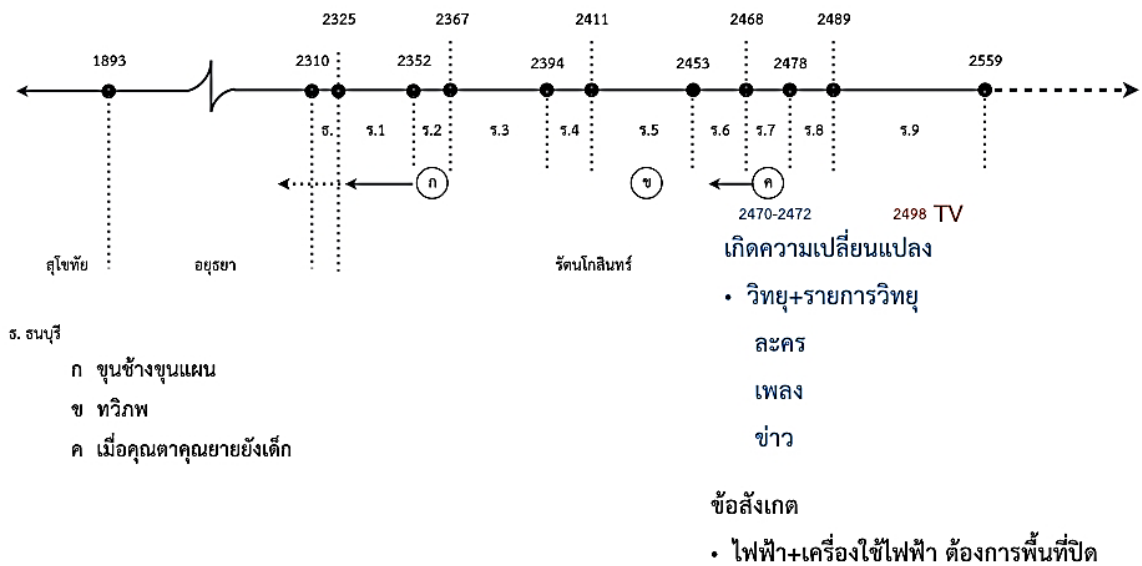
จะเห็นได้ว่าการเปลี่ยนแปลงของรูปแบบเรือนเกิดขึ้นในช่วงคาบเกี่ยวจากปลายรัชกาลที่ 2 จนถึงรัชกาลที่ 4 โดยมีทั้งที่ได้รับอิทธิพลจีน (วิมลสิทธิ์ ทรายางกูร et al., 2536) และอิทธิพลตะวันตก (น. ณ ปากน้ำ, 2555) ทำให้บริบทของที่พักอาศัยเปลี่ยนไป ก่อเกิดเป็นสถาปัตยกรรมบ้านพักอาศัยไทยร่วมสมัยในช่วงสมัยรัชกาลที่ 9

ภาพที่ 11 แสดงช่วงเวลาและการเปลี่ยนแปลงของอาคารที่พักอาศัยในประเทศไทย

2.4.1 พื้นที่ชานในเรือนไทยกลายรูป

มีข้อสังเกตถึงการเปลี่ยนแปลงที่น่าสนใจในพื้นที่ชานเรือนไทยว่าอาจเกิดขึ้นจากการเปลี่ยนแปลงกิจกรรมของบุคคลผู้อยู่อาศัยในเรือน เป็นผลมาจากการเปลี่ยนแปลงของอุปกรณ์และเครื่องอำนวยความสะดวกในชีวิตที่เกิดขึ้นมาใหม่ ดังเช่นที่ ทิพย์วาณี สนิทวงศ์ฯ ได้กล่าวไว้ว่า ในราวปีพ.ศ. 2470 ถึง 2472 นั้น มีการนำวิทยุเข้ามาจำหน่ายในประเทศไทย (ทิพย์วาณี สนิทวงศ์ฯ, 2558, น.67) เกิดการเปลี่ยนแปลงของกิจกรรมในครอบครัวบนพื้นที่ชานในเรือนไทยที่คุณตาคุณยายเคยอาศัยอยู่ในช่วงเวลานั้น ด้วยผู้ใหญ่ได้ซื้อหาวิทยุมาใช้ภายในบ้าน จากเดิมปฏิสัมพันธ์ของครอบครัวที่ได้เคยกระทำผ่านกิจกรรม เช่น การดูดาว เล่านิทาน และนั่งพักผ่อนรับลมเย็นในช่วงหัวค่ำของฤดูร้อน จึงกลายมาเป็นการเปิดวิทยุฟังข่าวและละครร่วมกันแทน นอกจากนี้จะมีสมาชิกในครอบครัวมาร่วมนั่งฟังบนพื้นที่ชานของเรือนแล้ว ยังมีบ่าวไพร่มาขอร่วมฟังแทนการออกไปดูลิเก เป็นต้น การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวสามารถสรุปได้ดังภาพที่ 12

ภาพที่ 12 การเปลี่ยนแปลงของกิจกรรมในครอบครัวบนพื้นที่ชานในเรือนไทย

เมื่อเกิดอุปกรณ์ใหม่ซึ่งเป็นเครื่องใช้ไฟฟ้าขึ้นมา จึงอาจเป็นเหตุให้ต้องการพื้นที่ปิดมากกว่าพื้นที่เปิดโล่ง พื้นที่ชานในเรือนไทยจึงกลายเป็นโรงด้วยมีหลังคาคลุม สอดคล้องกับคำเรียกพื้นที่ชานที่มีหลังคาคลุมของเรือนใน จ.อยุธยาว่า ลูกโถง ลักษณะเรือนได้กลายรูปจากเรือนหลายหลังล้อมพื้นที่ชานมาเป็นเรือนหลายหลังล้อมโถง ลักษณะเช่นนี้ปรากฏในหลายพื้นที่ของหลายจังหวัดที่มีเรือนไทย เช่น ในจังหวัดอยุธยา สมุทรสาคร สมุทรสงคราม เป็นต้น

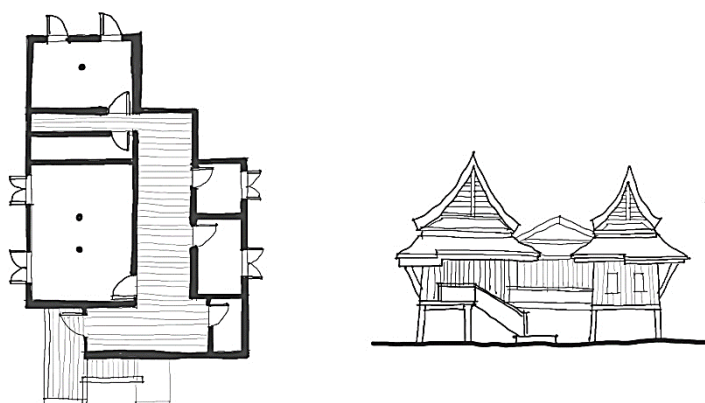
การเปลี่ยนแปลงของพื้นที่ชานดังกล่าวตรงกับสมัยรัชกาลที่ 7 เมื่อมีการคลุมหลังคาเหนือพื้นที่ชานของเรือนไทย ส่งผลให้เรือนไทยได้กลายรูปไป นับได้ว่าเป็นการเปลี่ยนแปลงเริ่มแรกในทางกายภาพของพื้นที่ชาน การกลายรูปของเรือนไทยจำแนกได้ 4 รูปแบบ ตามการเปลี่ยนแปลงของหลังคาที่คลุมเรือนและตามการจัดวางผังเรือน คือ 1) เรือนไทยล้อมชานมีหลังคาคลุมชาน 2) เรือนไทยแบบจั่วผสมล้อมชานมีหลังคาคลุมชาน 3) เรือนจั่วผังแบบเรือนชาน และ 4) เรือนไทยแบบผังอิสระ

1) พื้นที่ชานในเรือนไทยล้อมชานมีหลังคาคลุมชาน

พื้นที่ชานในเรือนไทยล้อมชานมีหลังคาคลุมชาน คือพื้นที่ชานที่เป็นพื้นไม้ ยกใต้ถุนสูง ตั้งอยู่ใจกลางระหว่างเรือนร่วมในผัง โดยเรือนร่วมในผังยังคงมีลักษณะเป็นเรือนไทยแบบเดิม เพียงแต่

เหนือพื้นที่ชานมีการมุงหลังคาคลุมไว้ ก่อเกิดเป็นพื้นที่ลักษณะอย่างโถงซ้อนทับลงบนพื้นที่ชาน เรียกว่า “ลูกโถง” (Pinijvarasin, 2008, p.119)

ตัวอย่างพื้นที่ชานในเรือนไทยลุ่มชานมีหลังคาคลุมชานนี้ (ดังภาพที่ 13) พบในเรือนริมน้ำ ในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา เช่น เรือนริมน้ำชุมชนวัดหันตรา (อรศิริ ปาณินท์, 2541, น.62) เรือนชุมชนบ้านรุน วัดไก่อเตี้ย (อรศิริ ปาณินท์, 2541, น.85) ในจังหวัดสมุทรปราการ พบได้ที่ ชุมชนทรงคนอง (Wongphyat & Suzuki, 2008, p.226) ส่วนในจังหวัดราชบุรี สามารถพบได้ที่ชุมชนบางน้ำผึ้ง (Wongphyat & Suzuki, 2008, p.227)

ภาพที่ 13 พื้นที่ชานในเรือนไทยลุ่มชานมีหลังคาคลุม เรือนริมคลองหันตรา จ.พระนครศรีอยุธยา
ที่มา: ปรับปรุงจาก (อรศิริ ปาณินท์, 2541, น.61)

2) พื้นที่ชานในเรือนไทยแบบจั่วผสมลุ่มชานมีหลังคาคลุมชาน

พื้นที่ชานในเรือนไทยแบบจั่วผสมลุ่มชานมีหลังคาคลุมชาน คือพื้นที่ชานที่เป็นพื้นไม้ ยกใต้ถุนสูง ตั้งอยู่ใจกลางระหว่างเรือนร่วมในฝั่ง โดยเรือนร่วมในฝั่งที่เป็นเรือนดั้งเดิมยังคงมีลักษณะเป็นเรือนไทย แต่เรือนที่ต่อเติมขึ้นมาใหม่จะมีลักษณะเป็นเรือนจั่ว มีลักษณะเป็นเรือนหลายหลังล้อมพื้นที่ชานไว้ และมุงหลังคาคลุมเหนือพื้นที่ชาน พื้นที่ชานเช่นนี้ พบได้ในเรือนริมน้ำในหลายจังหวัด เช่น จังหวัดพระนครศรีอยุธยา พบได้ที่ เรือนริมน้ำชุมชนวัดหันตรา (อรศิริ ปาณินท์, 2541, น.62) เรือนชุมชนบ้านรุน วัดไก่อเตี้ย (อรศิริ ปาณินท์, 2541, น.85) เรือนชุมชนคลองตะเคียน เรือนชุมชนปากกราม (ดังภาพที่ 14) จังหวัดสมุทรปราการ พบได้ที่ ชุมชนทรงคนอง (Wongphyat & Suzuki, 2008, p.226) จังหวัดราชบุรี พบได้ที่ชุมชนบางน้ำผึ้ง (Wongphyat & Suzuki, 2008, p.227)

ภาพที่ 14 เรือนไทยแบบจั่วผสมล้อมชานมีหลังคาคลุมชาน ต.ปากกราน จ.พระนครศรีอยุธยา

3) พื้นที่ชานในเรือนจั่วฝั่งแบบเรือนชาน

พื้นที่ชานในเรือนจั่วฝั่งแบบเรือนชาน คือพื้นที่ลักษณะอย่างชานกลางฝั่งของเรือน อยู่ในเรือนที่มีการจัดวางผังอย่างเรือนไทยแบบเรือนหม้อล้อมชาน มีการมุงหลังคาเป็นทรงจั่วแบบจั่วเดี่ยวคลุมตลอดพื้นที่เรือน ไม่แยกมุงเป็นเรือนๆ ไป (ดังภาพที่ 15) ลักษณะเช่นนี้พบได้ในพื้นที่จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เช่นในพื้นที่ชุมชนบ้านเกาะเรียน (อรศิริ ปาณินท์, 2541, น.75)

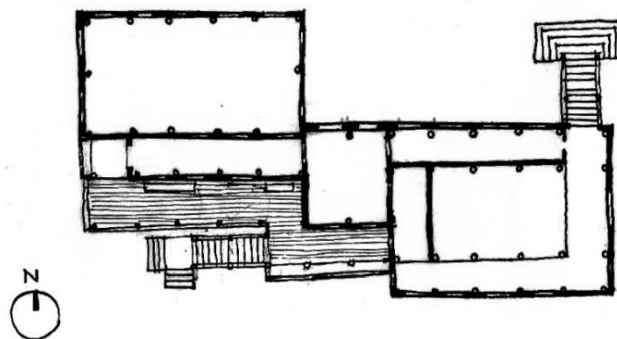

ภาพที่ 15 พื้นที่ชานในเรือนจั่วฝั่งแบบเรือนชาน ต.ปากกราน จ.พระนครศรีอยุธยา
ที่มา: ปรับปรุงจาก (อรศิริ ปาณินท์, 2541, น.74)

4) พื้นที่ชานเรือนไทยแบบผังแบบอิสระ

พื้นที่ชานในเรือนไทยผังแบบอิสระ คือพื้นที่ชานในลักษณะพื้นไม้ยกสูงและเป็นองค์ประกอบร่วมในผังเรือน ที่มีการวางผังของตัวเรือนอิสระแตกต่างไปจากลักษณะปกติ โดยไม่ได้เป็นการวางเรือนล้อมชานไว้ตรงกลางอย่างที่เคยเป็น แต่มีพื้นที่ชานขนาดตัวเรือนในบางตำแหน่งของผังหมู่เรือน ตัวอย่างเช่น ตำหนักปลายเนิน (ดังภาพที่ 16)

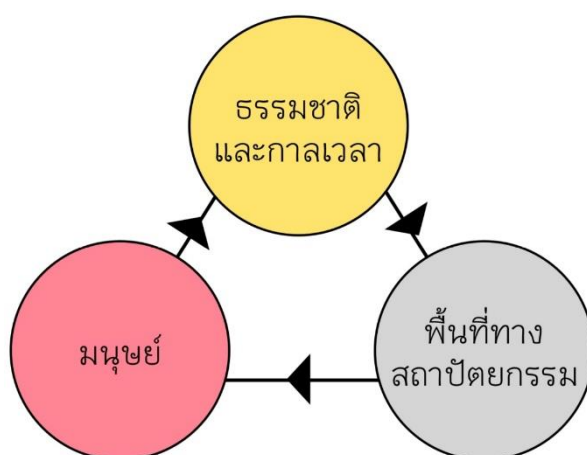
พื้นที่ในเรือนไทยผังอิสระนี้มีความเฉพาะตัว เนื่องด้วยว่าแม้จะมีรูปลักษณะทางสถาปัตยกรรมคล้ายคลึงกับในเรือนไทยภาคกลาง แต่ทว่าการจัดวางผังของตัวเรือนกลับเป็นไปอย่างอิสระและแตกต่างจากในเรือนไทยภาคกลาง จึงอาจถือได้ว่าเป็นจุดเริ่มต้นของการใช้ภาษาทางสถาปัตยกรรมแบบใหม่ และนับเป็นจุดเริ่มต้นของการเปลี่ยนแปลงของบ้านพักอาศัยไทย

ภาพที่ 16 พื้นที่ชานในเรือนไทยแบบผังอิสระ ตำหนักปลายเนิน จ.กรุงเทพมหานคร

2.5 กรอบแนวคิดที่เกี่ยวข้องเนื่องในการศึกษา

กรอบแนวคิดในงานวิจัยนี้มีความสัมพันธ์กับ 3 ด้านหลัก คือ มนุษย์ พื้นที่ทางสถาปัตยกรรม และสถาปัตยกรรม และธรรมชาติ (ดังภาพที่ 17) ด้วยมนุษย์เป็นผู้อยู่อาศัย ประกอบกิจกรรมต่างๆ บนพื้นที่ทางสถาปัตยกรรม ซึ่งตั้งอยู่ในธรรมชาติ บนผืนดินและใต้ผืนฟ้า มนุษย์ พื้นที่ทางสถาปัตยกรรม และธรรมชาติจึงมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน ดังจะได้กล่าวถึงดังต่อไปนี้

ภาพที่ 17 ความสัมพันธ์ของกรอบแนวคิดด้านมนุษย์ พื้นที่ทางสถาปัตยกรรม และธรรมชาติ

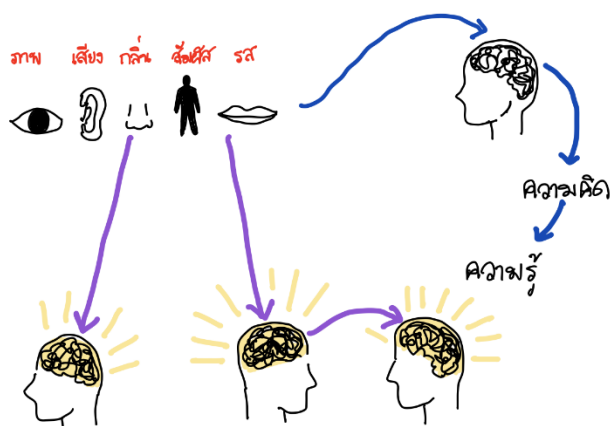
2.5.1 กรอบแนวคิดที่สัมพันธ์กับมนุษย์

1) ปรัชญา (Philosophy)

มนุษย์รับรู้สรรพสิ่งภายนอกร่างกายตนเองผ่านผัสสะต่างๆ ของร่างกาย ด้วยภาพที่ตามองเห็น เสียงที่หูได้ยิน และสัมผัสต่างๆ ที่ร่างกายได้รับ ก่อเกิดเป็นภาพจำส่งต่อไปยังสมองเรียกว่า การรับรู้ เมื่อการรับรู้เกิดขึ้นยังผลให้สมองก่อเกิดความคิดต่อภาพจำที่ได้รับ เมื่อความคิดสั่งสมเพิ่มพูน สามารถนำมาใช้แยกแยะสรรพสิ่งรอบตัวออกจากกันได้ ใช้คิดวิเคราะห์ได้ ความคิดของมนุษย์มีพัฒนาการที่ซับซ้อนได้ ความคิดที่ตกผลึกในท้ายที่สุดจะกลายเป็นความรู้ (สมัคร บุราวาศ, 2552) (ดังภาพที่ 18) ความรู้ดังกล่าวข้างต้นนับเป็นความรู้ที่เกิดขึ้นเองในตัวบุคคลใดบุคคลหนึ่ง นอกเหนือจากความรู้ที่เกิดขึ้นเองในตัวบุคคลแล้ว ยังมีความรู้อีกประการหนึ่งคือ ความรู้ที่มนุษย์ได้รับถ่ายทอดจากมนุษย์คนอื่นๆ (สมัคร บุราวาศ, 2552, น.9)

นอกเหนือไปจากความรู้ที่มนุษย์ทุกคนมีแล้ว มนุษย์ทุกคนล้วนมีความเป็นตัวตนของตนเองอยู่ มีความต้องการครอบครอง มีการแสดงออกถึงสิ่งที่เป็นตัวตนของตนเอง การแสดงออกนั้น

เป็นได้ทั้งในรูปแบบที่เป็นสภาวะของตนเองอย่างแท้จริงที่เรียกว่าวิถีมุขย์ และรูปแบบที่เป็นสภาวะในแบบที่ต้องการให้ผู้อื่นยอมรับในตัวเราที่เรียกว่า “วิถีโลก” (ทิพย์สุตา ปทุมานนท์, 2553, น.82)

ภาพที่ 18 กรอบแนวคิดที่สัมพันธ์กับมนุษย์ด้านปรัชญา

2) แรงปรารถนา (Passion)

มนุษย์ทุกผู้ทุกนามมีแรงปรารถนาในจิตใจของตนเอง เป็นปัจเจกในปัจเจก แรงปรารถนาของมนุษย์เกิดขึ้นจากสิ่งแวดล้อมรอบตัวของมนุษย์คนหนึ่งคนใดนับแต่เขาถือกำเนิดขึ้นมาบนโลกใบนี้ และจากแรงกระตุ้นทั้งทางอารมณ์และความรู้สึก เมื่อมนุษย์มีปฏิกิริยาทางใจกับตนเองและกับสรรพสิ่งรอบตัว เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นเองโดยไม่ได้ตั้งใจ (Meyer, 2000, p.3) หยั่งรากฝังลึกในจิตใจ กอรปรวมกันและหล่อหลอมให้เขาเป็นเขา (ทิพย์สุตา ปทุมานนท์, 2553) แรงปรารถนาในหลายครั้งครามีอำนาจเหนือสติปัญญา แรงปรารถนาในมนุษย์เป็นผลจากกระบวนการการเรียนรู้และประสบการณ์ของมนุษย์ เป็นการทำให้สิ่งที่มนุษย์เห็นว่าดีต่อตนเอง (ดังภาพที่ 19)

โดยธรรมชาติของมนุษย์นั้นมีแรงปรารถนาหลักๆ อยู่ 5 ประการ (Fromm, 2008) อันเป็นเหตุเป็นผลสัมพันธ์กับการดำรงอยู่ในท่ามกลางสภาพแวดล้อมหนึ่งใด คือ สัมพันธภาพ ความเหนือกว่า รากเหง้า อัตลักษณ์ และการควบคุม

(1) สัมพันธภาพ

มนุษย์เกิดมาย่อมมีสัมพันธภาพกับมนุษย์คนอื่นๆ ในสังคม เมื่อสูญเสียสัมพันธภาพกับบุคคลหนึ่งใดไป โดยสัญชาตญาณแล้วมนุษย์ย่อมไม่สามารถทนอยู่ได้ จักพึงสร้างและสานสัมพันธภาพกับบุคคลอื่นขึ้นมาแทนที่ เพราะมนุษย์ไม่สามารถอยู่อย่างโดดเดี่ยว ไร้ซึ่งพลัง และตัดขาดจากสังคม

ได้ ที่สุดแล้วมนุษย์จึงก้าวข้ามความเป็นปัจเจกของตนเองได้ใน 2 ทาง ทางแรกคือกลายเป็นส่วนหนึ่งของบุคคลอื่นใด กลุ่มบุคคล สถาบัน หรือเทพเจ้าและสิ่งที่เขานับถือ หนทางที่สองคือในทางกลับกัน มนุษย์จักทำให้ตนเองมีอำนาจเหนือสรรพสิ่งรอบตัวแทน ด้วยการทำให้บุคคลอื่นมาเข้าพวกร่วมกับตน เพื่อให้ความเป็นปัจเจกของเขานั้นยังคงอยู่และควบคุมได้

(2) ความเหนือกว่า

มนุษย์เป็นผู้สร้าง มนุษย์ไม่ได้มีความรู้ติดตัวมาแต่กำเนิด จึงไม่อาจล่วงรู้และเข้าใจความเป็นไปในโลกได้ตั้งแต่แรกเกิด มนุษย์จึงสร้างสรรค์สิ่งต่างๆ เช่นว่าสร้างที่อยู่อาศัย สร้างครอบครัว และแม้กระทั่งสร้างวิถีชีวิตของตนเองเพื่อให้ดำรงตนอยู่รอดในโลกใบนี้ได้ การสร้างถือเป็นความเหนือกว่าสิ่งทั้งปวงที่มนุษย์รู้สึกและมีในตนเอง ในทางกลับกันหากมนุษย์ไม่สามารถสร้างสิ่งต่างๆ ตามที่ตนเห็นควรและต้องการได้ มนุษย์ก็อาจกลายเป็นผู้ทำลายเมื่อไม่ได้ตามที่วาดหวังไว้ การสร้างสรรค์นั้นนำมาซึ่งความสุขแก่มนุษย์ ส่วนการทำลายล้างนั้นนำมาซึ่งความทุกข์

(3) รากเหง้า

เมื่อมนุษย์เกิดมานับได้ว่าเขาปรากฏตัวออกมาจากบ้านแห่งธรรมชาติของตนเอง และมีสายใยผูกพันไว้กับรากเหง้าของตนเองนับแต่เกิด เมื่อใดที่ไร้ซึ่งรากเหง้าของตนเองเมื่อนั้นมนุษย์ย่อมหลงทาง ไม่รู้ว่าตนเองนั้นอยู่ ณ ที่ใด ไม่รู้แม้กระทั่งว่าตนเองเป็นใคร มนุษย์จะสามารถผูกสายสัมพันธ์กับรากเหง้าแห่งธรรมชาติใหม่ๆ ได้ ก็ต่อเมื่อค้นพบรากเหง้าและสายสัมพันธ์กับมนุษย์ผู้อื่นและรู้สึกได้ว่าเหมือนอยู่ในบ้านของตนเองอีกครั้ง

เมื่อแรกเกิดมนุษย์ยังไม่สามารถดูแลตัวเองได้จึงมีมารดาเป็นผู้คอยดูแล มารดานับได้ว่าเป็นทั้งผู้ให้กำเนิด ให้ชีวิต ให้ความรัก ให้ความอบอุ่น และให้ความปลอดภัย มนุษย์จึงมีสายสัมพันธ์กับมารดาของตนเองเป็นลำดับแรก แม้เมื่อเติบโตขึ้นตามวัย มนุษย์ในวัยผู้ใหญ่ก็ยังคงต้องการได้รับความรัก ความอบอุ่น และความปลอดภัยดังเช่นในวัยเด็ก ในทางตรงข้ามรากเหง้าก็อาจปิดกั้นมนุษย์จากความเป็นปัจเจกของตนเองและปิดกั้นมนุษย์จากตรรกะและเหตุผลได้

(4) อัตลักษณ์

หากมนุษย์ไม่สามารถตระหนักรู้ถึงตัวตนของตน เมื่อนั้นมนุษย์จะยังมีความคล้ายคลึงกับสรรพสัตว์อื่นๆ ทั่วไป มีการอยู่รวมพวก ไม่แปลกแยกแตกต่างกัน แต่มนุษย์ต่างจากสรรพสัตว์อื่นๆ เพราะมนุษย์สามารถรับรู้ตนเองแยกออกจากบุคคลอื่นได้ มนุษย์จึงมีความรู้สึกที่ว่าฉัน (I) ขึ้นมาได้ ยิ่งไปกว่านั้น มนุษย์มีความสามารถและสัญชาตญาณที่แตกต่างจากสรรพสัตว์อื่นๆ บนโลก มนุษย์

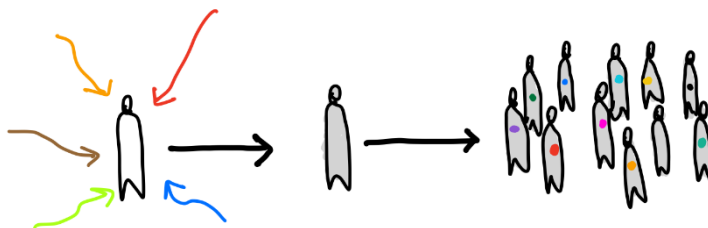
สามารถคิดวิเคราะห์ห้อย่างเป็นเหตุเป็นผลและมีจินตนาการของตนเอง มนุษย์จึงมีความรู้สึกว่ามีฉันเป็นฉัน (I am I)

เมื่อยังเป็นเด็ก มนุษย์ผูกพันกับมารดา จึงยังไม่สามารถรับรู้ความเป็นตัวเองได้ ต่อเมื่อมนุษย์เติบโตขึ้น จึงสามารถรับรู้ถึงตัวตนของตนเอง รับรู้ว่าสิ่งอื่นๆ รอบตัวไม่ใช่ตนเอง สามารถแยกแยะตัวเองออกจากสรรพสิ่งอื่นๆ รอบตัวได้ เมื่อนั้นมนุษย์จึงรับรู้ความเป็นฉัน (I) มนุษย์ซึ่งยังคงมีสายสัมพันธ์กับรากเหง้า เผ่าพันธุ์ และวงศ์ตระกูลของตนเอง จะรับรู้ถึงความเป็นเรา (I am we) แต่ยังคงไม่สามารถเห็นความเป็นปัจเจกของตนเองแบบโดดๆ ได้ ต่อเมื่อมนุษย์ได้รับประสบการณ์ผ่านกระบวนการทางความรู้สึกและกิจกรรมสรรค์สร้างต่างๆ จึงสามารถรับรู้ความเป็นเฉพาะตนอย่างแท้จริงได้

(5) การควบคุม

มนุษย์ดำรงตนอยู่บนโลกในท่ามกลางปรากฏการณ์และคำถามต่างๆ มากมายเกี่ยวกับทุกสรรพสิ่งรอบตัว เมื่อมนุษย์คิดด้วยเหตุและผล มนุษย์ย่อมต้องทำความเข้าใจสรรพสิ่งต่างๆ อย่างเป็นเหตุเป็นผล ยิ่งความคิดที่เป็นเหตุเป็นผลของมนุษย์พัฒนาไปมากเท่าใด เมื่อนั้นมนุษย์จะยังมีระบบในการควบคุมและขับเคลื่อนตนเองบนโลกใบนี้ ทั้งหมดนี้อาศัยประสบการณ์และการสั่งสมความรู้จนกลายเป็นปัญญาของมนุษย์ การพัฒนาการคิดอย่างเป็นเหตุเป็นผลของมนุษย์ต้องอาศัยการฝึกฝน โดยอาศัยความรู้ในทุกๆ ด้าน ที่เกี่ยวกับธรรมชาติ มนุษยชาติ สังคมของมนุษย์ และปัจเจกบุคคล

เหตุผลและจินตนาการสำคัญต่อมนุษย์ในการรับรู้ความเป็นเฉพาะตนและการควบคุมตนเองให้ปรับเปลี่ยนและดำรงตนอย่างฉลาดบนโลกใบนี้ได้ สมองของมนุษย์มีพัฒนาการที่แตกต่างจากสรรพสัตว์อื่นๆ ที่ยังคงอยู่แม้ผ่านไปรุ่นสู่รุ่น เหตุและผลจึงเป็นเครื่องมือที่ทำให้มนุษย์เข้าใจโลกแท้จริงอย่างที่โลกเป็น ส่วนปัญญาเป็นแรงขับเคลื่อนทำให้มนุษย์ปรับเปลี่ยนสภาพแวดล้อมให้ตนเองสามารถดำรงชีวิตอยู่ในโลกใบนี้ได้ด้วยความหมายและมีตัวตนบนโลกใบนี้

ภาพที่ 19 กรอบแนวคิดที่สัมพันธ์กับมนุษย์ด้านแรงปรารถนา

3) ตัวตนของมนุษย์บนโลก (Being in the world)

ตัวตน (being) คือการบอกว่าสิ่งนั้นๆ หรือ คนนั้นๆ คืออะไร เช่นว่า มนุษย์คือใคร มนุษย์คืออะไร และมนุษย์เป็นอย่างไร ตัวตนของบุคคลหนึ่งใดอาจไม่สามารถอธิบายได้ด้วยคำเพียงคำเดียว เพราะมนุษย์มีความหลากหลายและซับซ้อนในตัวเอง ตัวตนของบุคคลหนึ่งใดสามารถหมายถึงบุคคลนั้นๆ ทั้งในทางปริมาณและคุณภาพ ตัวตนของมนุษย์ในแง่หนึ่งนั้นหมายถึงว่า “เขาเป็นเขา” (Meyer, 2000, p.34) ไม่มีใครอื่นเป็นเขาได้ และเขาคนนั้นก็ไม่สามารถเป็นคนอื่นได้เช่นกัน มนุษย์มีคุณสมบัติหลายด้านรวมอยู่ในบุคคลคนเดียวกันทั้งความน่าจะเป็น ความมีเหตุผล และความไม่แน่นอน

สิ่งหนึ่งที่มนุษย์ทุกคนมีคือ ความเป็นบุคคลเฉพาะตัว และความเป็นมนุษย์หรือ “มนุษย์ภาวะ” (ทิพย์สุตา ปทุมานนท์, 2553, น.85) ที่มีศักยภาพในตัว ในอันที่จะกระทำการใดๆ ที่มนุษย์ผู้หนึ่งพึงกระทำได้บนโลกใบนี้ ด้วยความเป็นตัวเอง มีความกล้าหาญที่จะดำรงตนให้แตกต่างและมีอิสรภาพ แต่ในขณะเดียวกันเบื้องลึกในจิตใจมนุษย์ก็ยังคงต้องการที่จะมีความกลมกลืนกันกับมนุษย์คนอื่น ๆ ในสังคมและสรรพสิ่งในสภาพแวดล้อมที่ตนดำรงตนอยู่ด้วย

ตัวตนของมนุษย์บนโลกเป็นความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ (Norberg-Schultz, 1985, p.13) ที่บ่งบอกว่ามนุษย์นั้นรู้สึกได้ว่าตนเองผูกพันและเป็นส่วนหนึ่งกับที่ใดที่หนึ่ง และเมื่อรู้สึกได้ว่าตนเองนั้นมีความรู้สึกสัมพันธ์อย่างสงบ มั่นคง และแน่นแฟ้นกับที่นั้นๆ เมื่อนั้นจึงเป็นการมีตัวตนของมนุษย์บนโลก

4) ความเป็นเจ้าของหรือการครอบครอง (Belonging)

มนุษย์จะรู้สึกว่าโลกเป็นบ้านของตนได้อย่างแท้จริง ก็ต่อเมื่อมนุษย์สัมผัสโลกและสังคครอบตัวในวิถีความเป็นมนุษย์ เกิดความรู้สึกปลอดภัยในชีวิตและเป็นอิสระในตนเอง (ทิพย์สุตา ปทุมานนท์, 2553) ในการนี้มนุษย์จักเปลี่ยนให้สภาพแวดล้อมกลายเป็นของเขาอย่างแท้จริง

5) แนวคิดเรื่องการอยู่อาศัย (Dwell)

การอยู่อาศัย (dwell) (Norberg-Schulz, 1985, p.13) คือวิถีที่เราดำรงตนอยู่บนโลกใบนี้ มี 4 รูปแบบ คือ การตั้งถิ่นฐาน (settlement) การอยู่ร่วมกัน (collective dwelling) การอยู่อาศัยแบบเป็นสาธารณะ (public dwelling) และ การอยู่อาศัยแบบส่วนบุคคล (private dwelling)

นอกเหนือไปจากรูปแบบการอยู่อาศัย 4 ประเภทที่กล่าวข้างต้นแล้ว การอยู่อาศัยยังประกอบไปด้วยหลัก 2 ประการ คือ การจำแนกชี้ชัด (identification) และ การจัดการ (orientation) ซึ่งสัมพันธ์กับตัวตนของมนุษย์บนโลกคือการกระทำที่แสดงให้เห็นว่าบุคคลใดบุคคลหนึ่งนั้นอยู่อาศัยบนโลกนี้อย่างไรและที่ใด

2.5.2 กรอบแนวคิดที่สัมพันธ์กับพื้นที่ทางสถาปัตยกรรม

1) พื้นที่ทางสถาปัตยกรรม (Architectural space)

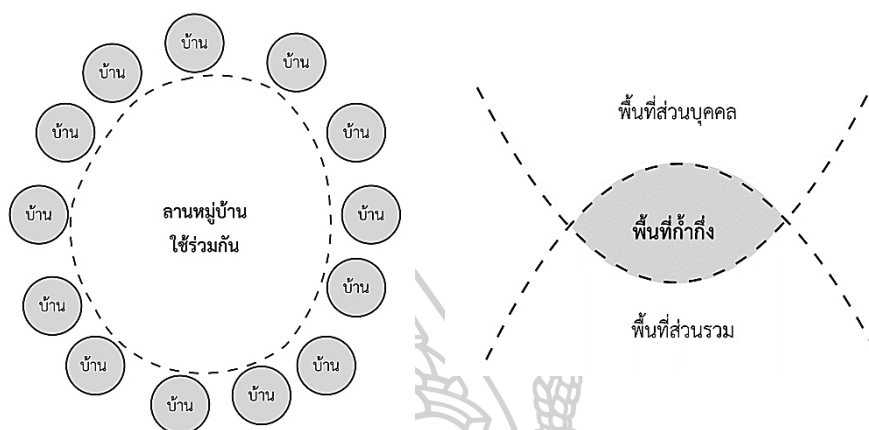
พื้นที่และมวลเป็นคุณสมบัติของงานสถาปัตยกรรม (Norberg-Schulz, 1968, p.86) มวลของอาคารเป็นสิ่งที่จับต้องได้ ส่วนพื้นที่เป็นสิ่งที่อยู่ในระหว่างมวลอาคาร เราสามารถให้นิยามหรือบ่งชี้ถึงพื้นที่ทางสถาปัตยกรรมในทางกายภาพได้ว่าพื้นที่นั้นมีลักษณะเช่นไร เช่นว่าพื้นที่โปร่ง พื้นที่ทึบ พื้นที่แคบ พื้นที่กว้าง ในขณะที่เดียวกันหากจะให้ให้นิยามหรือบ่งชี้ถึงพื้นที่ทางสถาปัตยกรรมในทางนามธรรมและความหมายมักเป็นการกล่าวถึงคุณลักษณะเชิงคุณภาพของพื้นที่ โดยลักษณะเชิงคุณภาพของพื้นที่ทางสถาปัตยกรรมนี้สัมพันธ์กับมนุษย์สภาวะ

2) พื้นที่ก้ำกึ่ง (In-between space)

พื้นที่ก้ำกึ่งเป็นพื้นที่ทางสถาปัตยกรรมประเภทหนึ่ง สามารถแบ่งออกเป็นได้เป็น 2 นัย คือ นัยแห่งความเป็นพื้นที่กึ่งส่วนบุคคลหรือส่วนรวม (Rapoport, 1977, p.9) และนัยแห่งความเป็นพื้นที่กึ่งภายในหรือกึ่งภายนอก

พื้นที่ก้ำกึ่งโดยนัยแห่งความเป็นพื้นที่กึ่งส่วนบุคคลหรือส่วนรวมนั้น โดยปกติแล้ว สามารถจำแนกแยกแยะพื้นที่ส่วนบุคคลออกจากพื้นที่ส่วนรวมได้ด้วยลักษณะการครอบครองและการใช้พื้นที่นั้นๆ ตัวอย่างเช่นในหมู่บ้านที่มีลานกลาง จะเห็นได้ว่าพื้นที่ของตัวบ้านเป็นพื้นที่ส่วนบุคคลมีการครอบครองและใช้งานจำกัดและเจาะจงโดยเฉพาะกลุ่ม ส่วนพื้นที่ลานเป็นพื้นที่ส่วนรวมเนื่องจากการใช้งานร่วมกันของสมาชิกในหมู่บ้านและถือเป็นการครอบครองร่วมกัน นอกเหนือไปจากพื้นที่ส่วน

บุคคลหรือพื้นที่ส่วนรวมแล้ว ยังมีพื้นที่ก้ำกึ่งระหว่างความเป็นส่วนบุคคลหรือส่วนรวมอยู่ด้วย (ดังภาพที่ 20)

ภาพที่ 20 แสดงลักษณะพื้นที่ส่วนตัว พื้นที่ส่วนรวม และพื้นที่ก้ำกึ่ง
ที่มา: ปรับปรุงจาก (Rapoport, 1977, p.9)

พื้นที่ก้ำกึ่งโดยนัยแห่งความเป็นพื้นที่กึ่งภายในหรือภายนอก ปรากฏในหลากหลายรูปร่าง และหลายถิ่นที่ เช่น พื้นที่ชานในเรือนไทยภาคกลาง และลานในบ้านจีน เป็นต้น มีคุณลักษณะเป็นทั้งกึ่งภายในและกึ่งภายนอกออกอาคาร

3) พื้นที่เปลี่ยนถ่าย (Transitional space)

พื้นที่เปลี่ยนถ่ายเป็นพื้นที่ทางสถาปัตยกรรมประเภทหนึ่ง มีนัยแห่งการเป็นพื้นที่ ณ จุดเปลี่ยนจากภายในสู่ภายนอก จากภายนอกสู่ภายใน จากส่วนบุคคลสู่ส่วนรวม จากส่วนรวมสู่ส่วนบุคคล จากพื้นที่หนึ่งไปสู่อีกพื้นที่หนึ่ง จากสภาวะหนึ่งไปสู่อีกสภาวะหนึ่ง พื้นที่เปลี่ยนถ่ายมีลักษณะทางกายภาพหลากหลายรูปแบบและปรากฏในหลากหลายพื้นที่ทางสถาปัตยกรรม โดยปกติจะเกิดขึ้นบนพื้นที่รอยต่อระหว่างภายในกับภายนอก

บนพื้นที่เปลี่ยนถ่ายเกิดสภาวะการเปลี่ยนถ่ายที่บุคคลสามารถรับรู้ได้ทั้งในทางกายภาพและจินตภาพ โดยบุคคลจะสามารถรับรู้ได้ว่าพื้นที่เปลี่ยนถ่ายนั้นมีสภาวะเป็นพื้นที่กึ่งภายในและกึ่งภายนอก กึ่งเปิดโล่งและกึ่งปิดล้อม นอกจากนั้นแล้วยังสามารถรับรู้ได้จากการเคลื่อนไหวของตนเองไปมาระหว่างพื้นที่ภายใน - พื้นที่เปลี่ยนถ่าย - พื้นที่ภายนอก

4) ความหมายในงานสถาปัตยกรรม (Meaning in architecture)

สถาปัตยกรรมเป็นหนึ่งในสิ่งแสดงความหมายที่ให้พื้นที่ในการดำรงตนอยู่บนโลกใบนี้แก่มนุษย์ ในขณะที่เดียวกันก็แสดงความหมายถึงสถานการณ์ของชีวิตของมนุษย์ (Norberg-Schulz, 1979, p.5) ด้วยเช่นกัน สถานการณ์ในชีวิตมีความหมายต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์มาก จนกระทั่งมนุษย์ต้องสร้างสัญลักษณ์เพื่อใช้รักษาและถ่ายทอดความหมายของการมีชีวิตนี้

สถาปัตยกรรมมีเพียงประเภทเดียว ไม่สามารถแยกออกเป็นหลายประเภทได้ หากเป็นไปได้ แต่เพียงการใช้ตอบสนองมนุษย์ในทางกายภาพและความต้องการพื้นฐานที่ต่างกันว่าที่สถานการณ์และวิธีในการแก้ปัญหา

2.5.3 กรอบแนวคิดที่สัมพันธ์กับธรรมชาติ

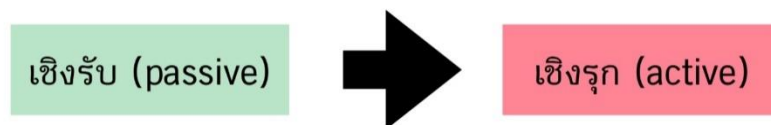
พฤติกรรมและสภาพแวดล้อม (Behavior and environment)

สิ่งแวดล้อมมีอิทธิพลต่อมนุษย์ แต่แรกนั้นสถาปัตยกรรมจึงมีความหมายต่อมนุษย์ในด้านประโยชน์ใช้สอย (Norberg-Schulz, 1979, p.5) เพื่อปกป้องและห่อหุ้มให้มนุษย์อยู่ในธรรมชาติได้อย่างเป็นสุข ในขณะที่เดียวกันสถาปัตยกรรมก็มีความหมายต่อมนุษย์ในทางสัญลักษณ์ด้วย ทั้งนี้พื้นที่ทางสถาปัตยกรรมยังเป็นสิ่งที่แสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสภาพแวดล้อมที่มนุษย์อาศัยอยู่

มนุษย์วางตัวและปฏิบัติต่อสรรพสิ่งแวดล้อมรอบตัวแตกต่างกันไปในแต่ละบุคคลและแตกต่างกันไปตามแต่ละลักษณะของสภาพแวดล้อมที่ตนอาศัยอยู่ ดังคำกล่าวที่ว่า

มนุษย์ชนเดินทางผ่านกาลเวลา เก็บเกี่ยวความรู้ สร้างสมความคิดลงบนเนื้อนาแห่ง “ภูมิ” ปัญญา สืบความรู้และทอดความคิดเป็นมรดกสู่อนุชนสืบต่อมา ...เราแต่ละคนเกิดมาในโลกที่มีอยู่มาก่อนเรา และเราก็บุกเบิกเปิดหนทางของชีวิต เราเข้าไปในโลก ในลักษณะและรูปแบบต่างๆ กัน ขึ้นอยู่กับว่าโลกที่อยู่ต่อหน้าเรานั้นเป็นอย่างไร ยินดีต้อนรับเรามากเพียงไหน... ยินดีต้อนรับความคิดเรามากเท่าไร... (ทิพย์สุดา ปทุมานนท์, 2553, น.80)

ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์และธรรมชาติ (Fromm, 2008,p.48) เปลี่ยนแปลงไปตามกิจกรรมในทางเศรษฐกิจของมนุษย์ แต่เดิมที่เคยมีลักษณะความสัมพันธ์แบบเชิงรับ (passive) กลายเป็นเชิงรุก (active) กล่าวคือ เปลี่ยนจากการพึ่งพาธรรมชาติอย่างสมบูรณ์โดยอาศัยการล่าสัตว์และเก็บพืชผลตามธรรมชาติ มาเป็นการเลี้ยงสัตว์และเพาะปลูกพืชเพื่อยังชีพแทน มนุษย์จึงมีการเรียนรู้ เพิ่มพูนทักษะ และสั่งสมประสบการณ์ในการใช้ประโยชน์จากธรรมชาติได้

ภาพที่ 21 กรอบแนวคิดความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ

2.6 กรอบแนวคิดเกี่ยวกับพื้นที่เปลี่ยนถ่าย

พื้นที่เปลี่ยนถ่าย มาจากคุณลักษณะของคำ 2 คำ คือการเปลี่ยน และการถ่าย ในที่นี้ จำเป็นต้องศึกษาและทำความเข้าใจความหมายพื้นฐานคือคำว่าเปลี่ยนถ่ายก่อน แล้วจึงศึกษาต่อไปยัง เรื่องการเปลี่ยนถ่ายในงานสถาปัตยกรรม โดยลำดับ ดังนี้

2.6.1 การเปลี่ยนถ่าย

คำว่า เปลี่ยนถ่าย เกิดขึ้นมาจากคำว่า เปลี่ยน และ ถ่าย ประสมกัน เปลี่ยนคือการแปรหรือ กลายไปจากลักษณะหรือภาวะเดิม หรือเอาสิ่งหนึ่งเข้าแทนที่อีกสิ่งหนึ่งโดยกรรมวิธีต่างๆ ตาม ความหมายที่ระบุไว้ในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน ฉบับพ.ศ. 2554 ส่วนถ่ายนั้นคือเอาออก จากที่หนึ่งไปใส่อีกที่หนึ่ง หรือเอาสิ่งหนึ่งออกแล้วเอาอีกสิ่งหนึ่งใส่เข้าไปแทนที่ จึงพอสรุปได้ว่า เปลี่ยนถ่ายนั้นหมายถึงการเปลี่ยนแปลงไปจากสภาวะเดิมหรือเปลี่ยนจากสิ่งหนึ่งไปเป็นอีกสิ่งหนึ่ง หรือสิ่งหนึ่งหายไปด้วยถูกเอาออกไปและมีอีกสิ่งหนึ่งเข้ามาแทนที่

เมื่อเทียบคำว่าเปลี่ยนถ่ายในภาษาไทยกับภาษาอังกฤษแล้ว พบว่ามีความหมายตรงกันกับคำว่า transition ในพจนานุกรมภาษาอังกฤษของ Collins Cobuild ปีค.ศ.2006 อันมีความหมายถึง กระบวนการหรือช่วงเวลาของการเปลี่ยนแปลงจากสภาวะหนึ่งไปสู่สภาวะอื่นๆ หรือจากระดับหนึ่ง ไปสู่ระดับอื่นๆ

ภาพกว้างของแนวคิดเรื่องการเปลี่ยนถ่ายมีกล่าวไว้ในหลายศาสตร์ ตัวอย่างเช่น ด้านจิต วิเคราะห์ ด้านปรัชญา และด้านวรรณกรรม เป็นต้น ความหมายของการเปลี่ยนถ่ายในศาสตร์เหล่านี้ คล้ายคลึงกัน โดยนับว่าเป็นการแปรเปลี่ยนจากสภาวะหนึ่งไปสู่อีกสภาวะหนึ่ง

การเปลี่ยนถ่ายในศาสตร์ทางด้านจิตวิเคราะห์ มีองค์ประกอบ 2 อย่าง คือ วัตถุเปลี่ยนถ่าย (transitional object) และปรากฏการณ์การเปลี่ยนถ่าย (transitional phenomena) ลักษณะของการเปลี่ยนถ่ายที่เกิดขึ้นนี้พบได้ในเด็กเล็กที่นายแพทย์ดี ดับเบิลยู วินนิคอต กุมารแพทย์ชาวอังกฤษ ทำการศึกษา เช่นว่า ปรากฏการณ์เปลี่ยนถ่ายที่เด็กได้เปลี่ยนจากสภาวะตื่นเป็นสภาวะหลับ ด้วยเพลงกล่อมเด็กในฐานะวัตถุเปลี่ยนถ่าย (Winnicott, 1994, p.2) ในการนี้รายละเอียดของปรากฏการณ์การเปลี่ยนถ่ายและวัตถุเปลี่ยนถ่ายจะเปลี่ยนแปลงไปตามแต่ละสภาวะ

การเปลี่ยนถ่ายในศาสตร์ด้านปรัชญา กล่าวถึงการเปลี่ยนถ่ายที่เกิดขึ้นบนความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล พื้นที่ และ/หรือสิ่งของ โดยการเปลี่ยนถ่ายนี้จะเกิดได้ใน 2 รูปแบบ คือ กายภาพและการรับรู้ของบุคคล

การเปลี่ยนถ่ายในศาสตร์ด้านปรัชญาในทางกายภาพ (Foucault, 1998, p.178) เกิดขึ้นบนพื้นที่เช่นถนนและเกิดขึ้นบนยานพาหนะเช่นรถไฟ ด้วยทั้งถนนและรถไฟถือเป็นพื้นที่ที่รองรับการเคลื่อนที่ของบุคคลจากสถานที่หนึ่งไปยังอีกสถานที่หนึ่ง

การเปลี่ยนถ่ายในศาสตร์ด้านปรัชญาในทางการรับรู้ของบุคคล (Foucault, 1998, p.179) กล่าวถึงการเปลี่ยนถ่ายที่เกิดขึ้นบนโลกแห่งความจริง (heterotopia) และโลกในอุดมคติ (Utopias) ตัวอย่างการเปลี่ยนถ่ายลักษณะนี้ที่เห็นได้ชัดคือ การที่บุคคลสามารถรับรู้ตัวตนของตนเองที่สะท้อนให้เห็นอยู่บนกระจกเงา กล่าวคือ เมื่อบุคคลใดบุคคลหนึ่งยื่นส่องกระจก ร่างกายของบุคคลนั้นได้ยืนอยู่หน้ากระจกเงาบานหนึ่ง ร่างกายของเขามีอยู่จริงในโลกแห่งความเป็นจริง และเมื่อเขามองไปยังกระจกเงาบานที่อยู่ตรงหน้าของเขา เขามองเห็นภาพสะท้อนร่างกายของตนเองเกิดขึ้นบนกระจกเงาบานนั้น เงาสะท้อนนั้นไม่ได้มีอยู่จริงในโลกอุดมคติแต่ทว่าบุคคลสามารถรับรู้ถึงเงาสะท้อนของตนเองได้ แสดงให้เห็นว่ากระจกเงาบานนั้นก็คือโลกในอุดมคติ

การเปลี่ยนถ่ายในศาสตร์ทางด้านวรรณกรรม เมื่อสรุปความแล้วพบว่าประกอบไปด้วย 2 องค์ประกอบคือวัตถุเปลี่ยนถ่ายและกระบวนการการเปลี่ยนถ่าย วัตถุเปลี่ยนถ่ายเป็นได้หลายประเภท เช่น หน้าต่าง ประตู และทางเข้า หรือแม้กระทั่งพื้นที่ที่อยู่ระหว่างพื้นที่อื่นๆ ก็ได้ โดยมีบุคคลเป็นผู้รับรู้ถึงกระบวนการการเปลี่ยนถ่ายที่เกิดขึ้นบนองค์ประกอบเหล่านี้

ตัวอย่างการเปลี่ยนถ่ายในศาสตร์ด้านวรรณกรรม มีกล่าวถึงไว้ในงานประพันธ์ของเดม กิลเลียน เบียร์ (Dame Gillian Beer) (Beer, 2013, p.3) ว่า การเปลี่ยนถ่ายนี้เกิดขึ้นได้ในหลายแง่มุม

แต่ที่สามารถรับรู้ได้ชัดเจนคือวัตถุเปลี่ยนถ่ายจำพวกประตูและหน้าต่าง เนื่องจากวัตถุเปลี่ยนจำพวกนี้มีลักษณะเป็นรอยต่อ ทำหน้าที่แบ่งกันและเชื่อมต่อกันที่ภายในกับภายนอกเข้าไว้ด้วยกัน เมื่อบุคคลซึ่งอยู่ภายในอาคารมองออกยังภายนอกผ่านทางหน้าต่าง บุคคลผู้นั้นรับรู้ได้ว่ายังมีโลกภายนอกอยู่ในขณะที่ตนเองนั้นอยู่ภายในอาคาร

นอกเหนือจากการเป็นวัตถุเปลี่ยนถ่ายระหว่างภายในกับภายนอกอาคารแล้ว ประตูยังเป็นวัตถุเปลี่ยนถ่ายระหว่างพื้นที่ภายในด้วยกันเอง ตั้งแต่สองพื้นที่หรือมากกว่านั้น ตัวอย่างเช่นในงานวรรณกรรมชิ้นหนึ่ง (*Thinking on Threshold: The poetics of Transitive Spaces*, 2013, p.xvii) ที่ได้กล่าวถึงหญิงในชุดสีดำยืนหันหลังให้กับมุมมองในสายตาของผู้ชมภาพ หญิงชุดดำยืนด้วยท่าทางเอี้ยวศีรษะเล็กน้อยอยู่ในห้อง และมองไปยังบานประตูของห้องที่เปิดไว้ เมื่อมองตามแนวสายตาของหญิงชุดดำไป ผู้มองภาพจะสามารถเห็นประตูอีกหลายบานที่เปิดอยู่เบื้องหลังประตูห้อง ประตูเบื้องหลังนั้นวางตัวเรียงกันไปตลอดทางเดินต่อเนื่องไปจากห้องที่หญิงชุดดำยืนอยู่ เบื้องหลังประตูบานเหล่านี้เป็นห้องหับต่างๆ ประตูทุกบานในภาพจึงเป็นวัตถุเปลี่ยนถ่ายที่เปิดเผยให้ผู้ชมรับรู้ถึงสิ่งอื่นๆ ที่อยู่ข้างนอกเบื้องหลังประตูห้องบานนั้น (ดังภาพที่ 22)

นอกจากหน้าต่างที่กล่าวมาแล้วนั้น จอภาพที่กำลังฉายเรื่องราวต่างๆ ในโรงภาพยนตร์ก็นับได้ว่าเป็นวัตถุเปลี่ยนถ่ายเช่นเดียวกัน เพราะจอภาพนั้นเป็นสิ่งที่ช่วยให้บุคคลสามารถรับรู้สิ่งอื่นๆ นอกเหนือจากตัวของบุคคลเอง ในทำนองเดียวกัน ช่องมองภาพของตากล้องซึ่งมีไว้สำหรับรับรู้บริบทภายนอก และภาพจิตรกรรมอันเป็นเครื่องมือที่ใช้ถ่ายทอดการรับรู้ในบริบทต่างๆ ของจิตรกร ก็ถือเป็นวัตถุเปลี่ยนถ่ายด้วยเช่นกัน

Frontispiece. Vilhelm Hammershøi, *Interior with a Woman Standing*, 1905.
Image © Bruun Rasmussen Auctioneers.

ภาพที่ 22 ประตู่ ในฐานะวัตถุเปลี่ยนถ่าย

ที่มา: (*Thinking on Threshold: The poetics of Transitive Spaces*, 2013, p.xvi)

การเปลี่ยนถ่ายในศาสตร์ทางด้านวรรณกรรมยังได้กล่าวถึงปรากฏการณ์การเปลี่ยนถ่ายไว้ด้วยว่า เป็น “การเคลื่อนไหวของความรู้สึกตัว หรือ movement of consciousness” (Lane, 2013, p.141) ตัวอย่างปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นคือ ปรากฏการณ์ระหว่างการเปลี่ยนจากสถานะตื่นเป็นหลับ จากสภาวะหลับเป็นสภาวะตื่น หรืออาจสรุปได้ว่าเป็นปรากฏการณ์จากเปลี่ยนถ่ายจากสภาวะรู้สึกตัวเป็นไม่รู้สึกตัวและจากไม่รู้สึกตัวเป็นรู้สึกตัว สภาวะตื่นคือมีความรู้สึกตัวอยู่มาก เมื่อความรู้สึกตัวค่อยๆ ลดลงจนไม่มีเหลือ ซึ่งก็คือความไม่รู้สึกตัว นั่นจึงเป็นการเปลี่ยนไปสู่สภาวะหลับ

กล่าวโดยสรุปแล้ว การเปลี่ยนถ่ายในศาสตร์ต่างๆ จะเกิดขึ้นได้ต้องมีองค์ประกอบหลัก 3 ประการร่วมกัน (พบสุข ทัดทอง & วีระ อินพันทัง, 2562, น.B-43) คือ ตัวกลางการเปลี่ยนถ่าย ปรากฏการณ์การเปลี่ยนถ่าย และการรับรู้ของบุคคล ตัวกลางการเปลี่ยนถ่ายอาจเป็นได้หลายสิ่งแล้วแต่สภาวะการณต่างๆ ที่กอรปกันขึ้นมา เช่น เพลงกล่อมเด็ก และช่องเปิด เป็นต้น ปรากฏการณ์การเปลี่ยนถ่ายนั้น ต้องประกอบไปด้วย 2 สภาวะที่ตรงข้ามกันเสมอ เช่น สภาวะตื่น - สภาวะหลับ สภาวะรู้สึกตัว - สภาวะไม่รู้สึกตัว และ ภายใน - ภายนอก เป็นต้น ส่วนการรับรู้ของบุคคล คือ การรับรู้สภาวะการเปลี่ยนถ่ายที่บุคคลรับรู้ได้

2.6.2 การเปลี่ยนถ่ายในศาสตร์ด้านสถาปัตยกรรม

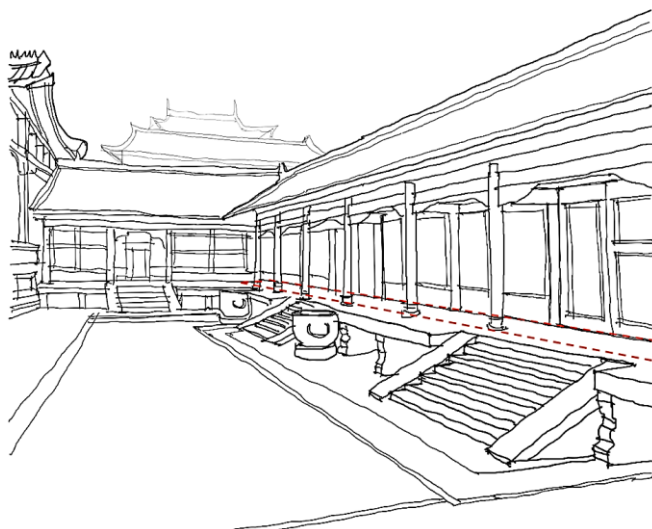
การเปลี่ยนถ่ายในศาสตร์ทางด้านสถาปัตยกรรมนั้น เกิดขึ้นจากองค์ประกอบบางประการ ของงานสถาปัตยกรรม พื้นที่ทางสถาปัตยกรรม และนามธรรมบางประการ ซึ่งต้องอาศัยปรากฏการณ์ การเปลี่ยนถ่ายที่เกิดขึ้นในทางรูปธรรมอย่างร่างกายของบุคคล และนามธรรมอย่างการรับรู้ของบุคคล ดังรายละเอียดที่จะได้กล่าวถึงต่อจากนี้ไป

(1) การเปลี่ยนถ่ายในศาสตร์ทางด้านสถาปัตยกรรมตามแนวคิดแบบตะวันตก

การเปลี่ยนถ่ายในศาสตร์ทางด้านสถาปัตยกรรมที่เกิดขึ้นบนวัตถุเปลี่ยนถ่าย อันเป็น องค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมนั้น มีการกล่าวถึงไว้เป็นภาษาเยอรมันโดย ทิล โบเอ็ทเกอร์ (Till Boetger) ว่ามีนิยามที่หมายถึงองค์ประกอบนี้อยู่ 2 คำ คือ Grenzen และ Schwellen (Boettger, 2014, p.46-48) อันหมายถึงขอบเขตและสิ่งบ่งชี้ตามลำดับ

Grenzen คือขอบเขต โดยที่ขอบเขตนี้ไม่ได้หลายประเภท คือ เส้น องค์ประกอบ ทางสถาปัตยกรรม พื้นที่ และพื้นที่ชายขอบ (border area) ขอบเขตนี้จะเป็นตัวกั้นแบ่งของสองพื้นที่ ยิ่งเมื่อขอบเขตมีคุณสมบัติโปร่งใสทั้งยังเป็นองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมประเภทหนึ่ง จะยิ่ง ส่งเสริมให้เกิดปรากฏการณ์การเปลี่ยนถ่าย และเกิดการรับรู้การเปลี่ยนถ่ายของบุคคลได้ เช่นว่า เมื่อ กระจกนึ่งกลางพื้นที่พื้นที่หนึ่งด้วยกระจกใส ย่อมแบ่งพื้นที่หนึ่งเดียวนั้นออกเป็นสองส่วน เมื่อบุคคลอยู่ใน พื้นที่ฝั่งหนึ่งฝั่งใดของกระจก ย่อมมองเห็นอีกพื้นที่ที่ปากฝั่งของกระจก สามารถรับรู้ความแตกต่าง ระหว่างพื้นที่ที่ตนอยู่และพื้นที่อีกปากหลังผนังกระจกแม้ไม่สามารถเข้าถึงได้

เมื่อขอบเขตมีลักษณะเป็นพื้นที่พร้อมทั้งมีคุณสมบัติปิดล้อมร่วมด้วย ยิ่งจะส่งผลให้ เกิดเป็นพื้นที่ภายในและพื้นที่ภายนอกขึ้นมาได้ (ดังภาพที่ 23) ในกรณีนี้ บุคคลจะสามารถรับรู้ ปรากฏการณ์การเปลี่ยนถ่ายได้ เมื่อตัวบุคคลเคลื่อนที่ผ่านไปมาระหว่างพื้นที่ภายในและพื้นที่ ภายนอกที่ถูกแบ่งด้วยขอบเขตแบบพื้นที่

ภาพที่ 23 ขอบเขตแบบพื้นที่ เกิดการเปลี่ยนถ่ายระหว่างพื้นที่ภายในกับภายนอก
ที่มา: ปรับปรุงจาก (Ching, 2007, p.110)

นอกเหนือไปจากขอบเขตการเปลี่ยนถ่ายแล้ว ยังมีสิ่งบ่งชี้การเปลี่ยนถ่ายในทางสถาปัตยกรรมด้วย ซึ่งก็คือ Schwellen หรือสิ่งบ่งชี้การเปลี่ยนถ่าย สิ่งบ่งชี้การเปลี่ยนถ่ายคือตัวบอกที่แสดงถึงการเปลี่ยนถ่าย ตามรากศัพท์ของคำว่า schwellen หมายถึงธรณีประตู หรือ doorstill ในภาษาอังกฤษ

สิ่งบ่งชี้การเปลี่ยนถ่ายในทางสถาปัตยกรรมเช่นธรณีประตูนี้ เป็นสิ่งซึ่งแสดงให้เห็นว่าเมื่อบุคคลใดบุคคลหนึ่งอยู่ในพื้นที่ ณ ฝากฝั่งหนึ่งของธรณีประตูนี้ ย่อมมีพื้นที่อีกฝากฝั่งของธรณีประตู และเมื่อบุคคลนั้นเคลื่อนที่ก้าวข้ามผ่านธรณีประตูนี้ไปแล้ว ย่อมสามารถไปอยู่พื้นที่ ณ อีกฝากฝั่งของธรณีประตูนี้ได้

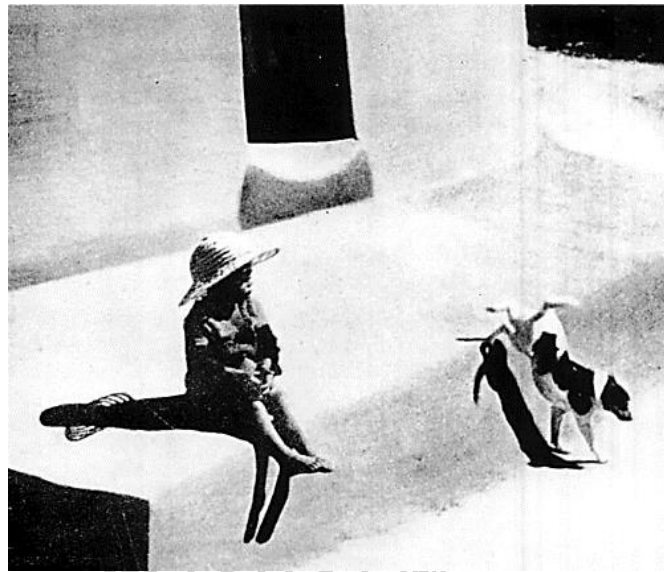
จะเห็นได้ว่า ในบางกรณีสิ่งบ่งชี้มีลักษณะการเป็นขอบเขตด้วย อย่างเช่นธรณีประตูนี้ เมื่อมีความหนา มีช่องเปิดของประตู และมีตัวบานของประตู จึงมีลักษณะเป็นระนาบในทางตั้ง ระนาบตั้งนี้มีขนาดสัดส่วนของตัวเองอยู่ หากบานประตูเป็นวัสดุโปร่งใส จะเกิดการเปลี่ยนถ่ายผ่านการมองเห็นได้แม้ไม่ได้เปิดประตู แต่หากบานประตูเป็นวัสดุทึบจะเกิดการเปลี่ยนถ่ายผ่านการเคลื่อนที่ไปมาได้ก็ต่อเมื่อเปิดประตู

นอกจากนั้นแล้วยังมีการกล่าวถึงการเปลี่ยนถ่ายในทางสถาปัตยกรรมผ่านคำ 2 คำ คือ In-between space และ Transitional space ภาพกว้างของคำว่า In-between space หรือ พื้นที่ในระหว่างนั้นหมายถึงคุณลักษณะของพื้นที่ที่เป็นตัวเชื่อมระหว่างสองพื้นที่เข้าไว้ด้วยกัน ส่วน ภาพกว้างของคำว่า Transitional space นั้น หมายถึงพื้นที่ที่รองรับปรากฏการณ์การเปลี่ยนถ่าย ต่างๆ ที่เกิดขึ้นบนพื้นที่นั้นๆ

ความหมายพื้นฐานของคำว่า In-between นั้น หมายถึง การตั้งอยู่ การเกิดขึ้น การปรากฏขึ้น ณ ตรงกลางระหว่าง 2 สิ่ง โดยทั้ง 2 สิ่งนั้น อาจเป็นได้ทั้งปรากฏการณ์ สิ่งมีชีวิต และ สิ่งไม่มีชีวิตก็ได้ทั้งสิ้น ในทางสถาปัตยกรรม โดยมากมักหมายถึงพื้นที่ก้ำกึ่ง มีลักษณะอยู่ในระหว่าง ตั้งอยู่ ณ ตรงกลางระหว่างพื้นที่ในอีก 2 บริบทที่แตกต่างกัน เช่นว่า พื้นที่ก้ำกึ่งระหว่างพื้นที่ภายใน กับภายนอก พื้นที่ก้ำกึ่งระหว่างบุคคล 2 คน พื้นที่ก้ำกึ่งระหว่างกลุ่มบุคคล และพื้นที่ก้ำกึ่งระหว่าง บริบท 2 บริบท ก็ได้

ในพื้นที่ซึ่งคุณลักษณะสองประการโดยเฉพะอย่างยิ่งคุณลักษณะที่ตรงข้ามกันเกิดขึ้น มักเกิดเป็นพื้นที่ก้ำกึ่ง โดยเป็นได้ทั้งพื้นที่รอยต่อที่แยกขาดและพื้นที่รอยต่อที่ซ้อนทับอยู่บนพื้นที่ เดียวกันนั้น ดังเช่นที่เกิดบนพื้นที่รอยต่อระหว่างภายในกับภายนอกของอาคาร (Hertzberger, 1995, p.32) พื้นที่รอยต่อนี้มีทั้งความเป็นพื้นที่ภายในและพื้นที่ภายนอกผสมผสานกันอยู่ในตัวเอง ก่อให้เกิด ความต่อเนื่องระหว่างพื้นที่ภายในและภายนอกอาคาร ทั้งยังช่วยให้มวลของที่ว่างไหลถ่ายเทไปมา ระหว่างกันจากภายในออกสู่ภายนอกและจากภายนอกเข้าสู่ภายใน

พื้นที่เปลี่ยนถ่ายดังกล่าวข้างต้นนั้น ปรากฏในพื้นที่เช่นพื้นที่ชานหน้าบ้านที่มีเด็กคนหนึ่ง นั่งอยู่ (ดังภาพที่ 24) พื้นที่นี้เป็นพื้นที่ภายนอกตัวบ้านแต่ยังคงเป็นส่วนหนึ่งของบ้าน ไม่ได้เป็นพื้นที่ ภายนอกอย่างเช่นถนน แต่ในขณะเดียวกันก็ไม่ได้เป็นพื้นที่ภายในอย่างพื้นที่ส่วนอื่นๆ ภายในบ้าน เมื่อเด็กคนนี้นั่งอยู่บนพื้นที่นี้ จึงรับรู้ตัวตนเองยังอยู่ภายในขอบเขตของบ้านตนเองที่ให้ความรู้สึก ปลอดภัยแก่เขาได้ เขายังสามารถมีปฏิสัมพันธ์และเป็นส่วนหนึ่งกับพื้นที่ภายในบ้านและสมาชิกคน อื่นๆ ภายในบ้าน ไปพร้อมกับการมีปฏิสัมพันธ์กับพื้นที่และบริบทภายนอกบ้าน รวมถึงบุคคลอื่นใด ภายนอกบ้านของเขาได้ ทั้งไม่รู้สึกว่าตนเองอยู่ข้างนอกของบ้านจึงไม่เกิดความรู้สึกที่ไม่ปลอดภัย แต่ก็ไม่ได้อยู่ภายในบ้านที่ให้ความรู้สึกปลอดภัยแต่ตัดขาดจากภายนอก

ภาพที่ 24 พื้นที่ก้ำกึ่ง: พื้นยกหน้าบ้าน รอยต่อระหว่างภายในกับภายนอก
ที่มา: (Hertzberger, 1995, p.32)

นอกจากการเปลี่ยนถ่ายในลักษณะของพื้นที่ก้ำกึ่งที่เกิดขึ้นในพื้นที่ส่วนบุคคลเช่นบ้านแล้ว พื้นที่สาธารณะอย่างโรงเรียนก็มีการเปลี่ยนถ่ายในลักษณะของพื้นที่ก้ำกึ่งเช่นเดียวกัน ดังเช่นที่ปรากฏบนพื้นที่ทางเข้าหน้าอาคารเรียน (ดังภาพที่ 25)

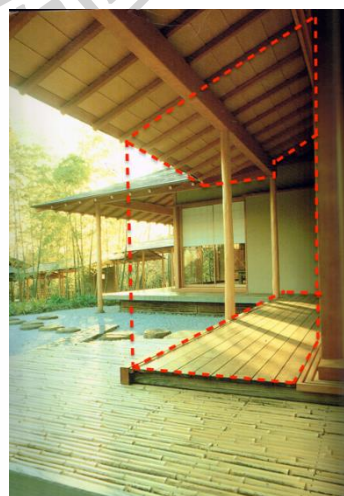
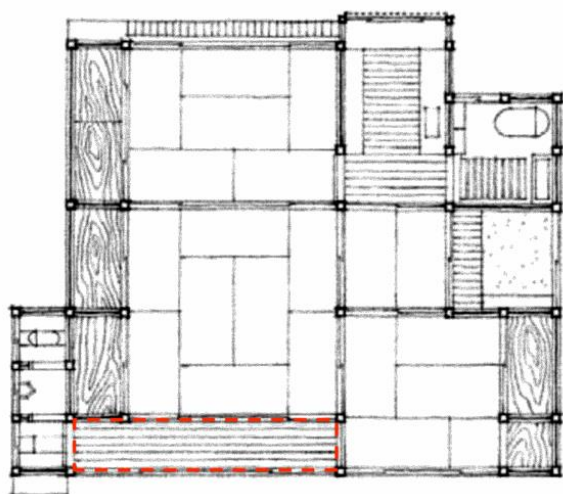
ภาพที่ 25 พื้นที่ก้ำกึ่ง: พื้นที่ทางเข้าหน้าอาคารเรียน รอยต่อระหว่างภายในกับภายนอก
ที่มา: (Hertzberger, 1995, p.32)

ตามปกติพื้นที่นี้จะรองรับนักเรียนที่เดินผ่านจากภายนอกเข้าไปยังพื้นที่ภายในของอาคารเรียน และรองรับนักเรียนที่เดินออกจากห้องเรียนไปยังพื้นที่ภายนอกอาคาร แต่เมื่อพื้นที่นี้ได้รับการออกแบบให้รองรับกิจกรรมอื่นๆ เช่น นั่งพัก ร่วมได้ พื้นที่รอยต่อระหว่างทางเข้า-ออกอาคาร จึงกลายมาเป็นพื้นที่นั่งเล่นและพักผ่อนของทั้งนักเรียนในโรงเรียนและของผู้ปกครองที่มารอรับนักเรียนได้ พื้นที่เปลี่ยนถ่ายในลักษณะเช่นนี้จึงก่อเกิดเป็นพื้นที่ที่เอื้อให้เกิดปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคล ซึ่งต้องเคลื่อนที่ผ่านไปมาระหว่างภายในและภายนอกอาคาร

(2) การเปลี่ยนถ่ายในศาสตร์ทางด้านสถาปัตยกรรมตามแนวคิดแบบตะวันออก

การเปลี่ยนถ่ายในศาสตร์ทางด้านสถาปัตยกรรมตามแนวคิดแบบตะวันออกนั้น มีลักษณะเป็นพื้นที่ทางสถาปัตยกรรมซึ่งเป็นที่ตั้งตั้งแต่พื้นที่ขนาดเล็กไปจนถึงพื้นที่ขนาดใหญ่ และเป็นได้ตั้งแต่พื้นที่ในพื้นที่ยุคคโลอย่างบ้านไปจนถึงพื้นที่ในพื้นที่สาธารณะอย่างเมือง

การเปลี่ยนถ่ายบนพื้นที่ขนาดเล็กและเป็นส่วนบุคคลเกิดขึ้นที่บ้าน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในบ้านแบบประเพณีของญี่ปุ่น จะพบพื้นที่อย่างระเบียง (Engawa) เป็นพื้นที่รองรับการเปลี่ยนถ่าย (Kurogawa, 1988, p.99) พื้นที่ระเบียงเป็นพื้นที่ที่อยู่ภายนอกห้องแต่อยู่ภายในตัวบ้าน ฝั่งหนึ่งของพื้นที่ระเบียงติดต่อกับพื้นที่ภายในของบ้าน ในขณะที่อีกฝั่งหนึ่งติดต่อกับพื้นที่ภายนอก ณ พื้นที่ระเบียงนี้ยินยอมให้บริบทภายนอกไหลเข้ามายังพื้นที่ภายในบ้าน ในขณะที่เดียวกันก็ยินยอมให้บริบทภายในบ้านไหลออกสู่พื้นที่ภายนอก ยังผลให้เกิดความต่อเนื่องและมวลที่ว่างที่ไหลถ่ายเทไปมาระหว่างภายในกับภายนอกบ้านได้

ภาพที่ 26 พื้นที่เปลี่ยนถ่ายในบ้านแบบประเพณีของญี่ปุ่น - ระเบียง (Engawa)

ที่มา: (Ching, 2007, p.224) และ (Kurogawa, 1988, p.98)

การเปลี่ยนถ่ายบนพื้นที่ขนาดใหญ่และเป็นส่วนสาธารณะอย่างเมือง โดยเฉพาะอย่างยิ่งบนถนนและทางเท้า (Kurogawa, 1988, p.100) ถนนและทางเท้าในย่านชุมชนเมืองของประเทศญี่ปุ่นจะทอดตัวยาวต่อเนื่องผ่านด้านหน้าเรือนแถวค้าขาย ถนนและทางเท้านี้ ไม่มีจุดกำเนิดและไม่มีจุดสิ้นสุดให้สามารถพบเห็นได้ เนื่องจากถนนและทางเท้าติดต่อเนื่องถึงกันโดยตลอดสาย

เมื่อร้านค้าเปิดทำการค้า ถนนและทางเท้าหน้าร้านที่ทอดตัวยาวต่อๆ กันนั้น จึงกลายเป็นเหมือนลาน (plaza) และ จัตุรัสของเมือง (city square) เหมือนอย่างในวัฒนธรรมตะวันตก บนถนนและทางเท้าหน้าเรือนแถวค้าขายในย่านชุมชนเมืองนี้ยอมให้เกิดการไหลถ่ายเทไปมาของชีวิตตลอดสองฟากฝั่งถนน ยินยอมให้เกิดปฏิสัมพันธ์ของคนระหว่างสองฟากถนนได้

จากความที่กล่าวมาข้างต้นนี้พบว่า การเปลี่ยนถ่ายในงานสถาปัตยกรรมตามความคิดแบบตะวันออกนั้นมีลักษณะเป็นพื้นที่ มีขนาด มีสัดส่วน รองรับการเปลี่ยนถ่าย การเคลื่อนที่ไหลถ่ายเทไปมาของคนและบริบทแวดล้อม

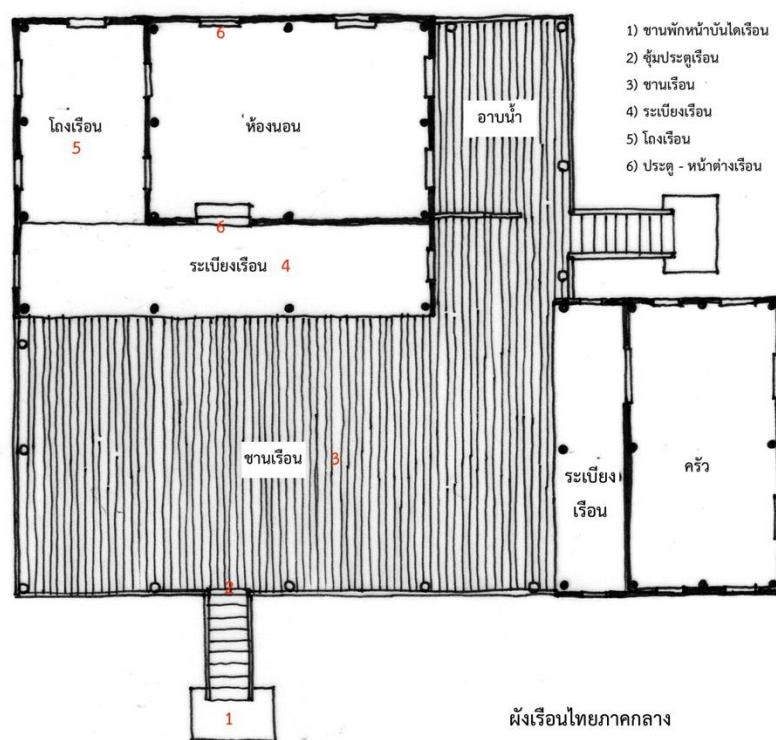
จากความที่กล่าวมาข้างต้น สามารถสรุปได้ว่า การเปลี่ยนถ่ายในทางสถาปัตยกรรมสามารถเกิดขึ้นได้ใน 2 กรณีคือ บนองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมและบนพื้นที่ทางสถาปัตยกรรม การเปลี่ยนถ่ายที่เกิดขึ้นบนองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมที่ไม่ได้เป็นพื้นที่ เช่นช่องเปิดอย่างประตูและหน้าต่างนั้น นับได้ว่าเป็นสิ่งบ่งชี้การเปลี่ยนถ่าย

ส่วนการเปลี่ยนถ่ายที่เกิดขึ้นบนพื้นที่ทางสถาปัตยกรรมนั้น ก่อเกิดเป็นพื้นที่ที่เปลี่ยนถ่ายทางสถาปัตยกรรม พื้นที่เปลี่ยนถ่ายทางสถาปัตยกรรมนี้เกิดขึ้นตรงรอยต่อของพื้นที่ 2 ลักษณะตรงข้ามกัน จึงมีคุณลักษณะของพื้นที่แบบกำกวม คือความกำกวมของการเป็นพื้นที่ภายในกับภายนอก และความกำกวมของการเป็นพื้นที่ส่วนบุคคลกับส่วนสาธารณะ บนพื้นที่เปลี่ยนถ่ายบุคคลสามารถรับรู้การเปลี่ยนถ่ายจากการเคลื่อนที่ไปมาระหว่างพื้นที่ภายในกับภายนอก เป็นพื้นที่ที่ยินยอมให้ความเป็นภายนอกไหลเข้ามาและความเป็นภายในไหลออกไป เกิดความต่อเนื่องไหลถ่ายเทไปมาระหว่างกันและกัน

2.7 การเปลี่ยนถ่ายในเรือนไทยภาคกลาง

การเปลี่ยนถ่ายในระดับส่วนบุคคลที่ใกล้ตัวที่สุดเกิดขึ้นในบ้าน ซึ่งก็คือเรือนไทยภาคกลาง ปรากฏเป็นพื้นที่เปลี่ยนถ่าย 6 ประเภท (พบสุข ทัดทอง & วีระ อินพันทัง, 2562, น.B-47 - B-54)

(ดังภาพที่ 27) คือ ขานพักหน้าบันไดเรือน ชุ่มประตู่ทางเข้าเรือน ขานเรือน ระเบียงเรือน โถงเรือน และ ประตู-หน้าต่างเรือน ตามลำดับ

ภาพที่ 27 พื้นที่เปลี่ยนถ่าย 6 ประเภทในเรือนไทยภาคกลาง
ที่มา: ปรับปรุงจาก (ฤทัย ใจจงรัก, 2543, น.186)

1) ขานพักหน้าบันไดเรือน

ขานพักหน้าบันไดเรือน (ดังภาพที่ 28) มีลักษณะยกลอยเหนือพื้นดินหรืออาจวางอยู่บนพื้นดินก็ได้ โดยทั่วไปมักวางสูงกว่าพื้นดินเท่ากับหนึ่งช่วงระยะก้าวขึ้น ขนาดสัดส่วนของขานพักหน้าบันไดเรือนในเรือนแต่ละหลักแตกต่างกันไป บางเรือนนั้น เจ้าของเรือนอาจมีบ่อน้ำเล็กๆ ไว้ติดกันกับขานพักหน้าบันไดเรือน หรือทำไว้เป็นส่วนหนึ่งของบันไดเรือน หรือจัดวางตุ่มน้ำไว้เพื่อใช้ล้างเท้าก่อนก้าวขึ้นบันไดเรือนก็ได้

ภาพที่ 28 พื้นที่เปลี่ยนถ่ายวิถีไทย: ชานพักหน้าบ้านไคเรือน พระตำหนักทับขวัญ พระราชวังสนามจันทร์ จ.นครปฐม

มิติทางสถาปัตยกรรมของพื้นที่ชานพักหน้าบ้านไคเรือนประกอบไปด้วยระนาบทางนอนของผืนพื้นชานพักหน้าบ้านไคเรือนในทางด้านล่าง ส่วนทางด้านบนนั้นอาจมีหลังคาคลุมหรือไม่มีหลังคาคลุมก็ได้ ส่วนระนาบทางตั้งไม่มีขอบเขต

พื้นที่ชานพักหน้าบ้านไคเรือนตั้งอยู่ ณ ตำแหน่งรอบนอกสุดของขอบเขตของหมู่เรือน เป็นพื้นที่ก้ำกึ่งระหว่างขอบเขตของเรือนกับบริบทภายนอกเรือน ณ พื้นที่ชานพักหน้าบ้านไคเรือนถือเป็นพื้นที่การเปลี่ยนถ่ายในลำดับแรกสุดของเรือน โดยเป็นการเปลี่ยนถ่ายระหว่างผืนดินที่นับได้ว่าเป็นโลกภายนอกกับหมู่เรือนที่นับเป็นโลกภายในของสมาชิกผู้อาศัยในเรือน

2) ชุ่มประตูทางเข้าเรือน

ชุ่มประตูทางเข้าเรือน (ดังภาพที่ 29) มีลักษณะเป็นบานประตูบานเปิดคู่ เปิดเข้าสู่พื้นที่ชาน ด้านข้างทางซ้ายและขวาของบานประตูเป็นแนวรั้วของพื้นที่ชาน ในเรือนบางหลังจะมีชุ่มประตูครอบทับอยู่ด้านบนเหนือบานประตูจึงเรียกว่าชุ่มประตู หลังคาชุ่มประตูมีทรวดทรงและลักษณะ

เหมือนหลังคาของเรือน เพียงแต่มีขนาดเล็กกับกับสัดส่วนของประตูทางเข้า ทั้งนี้ในหมู่เรือนบางหลังอาจใช้ทั้งประตูทางเข้าเรือนแบบมีซุ้มร่วมกับประตูทางเข้าเรือนแบบไม่มีซุ้ม เพื่อเน้นให้รับรู้ถึงทางเข้าหลักและทางเข้ารองของเรือน

ภาพที่ 29 พื้นที่เปลี่ยนถ่ายวิถีไทย: ประตูทางเข้าเรือนและซุ้มประตูทางเข้าเรือน พระตำหนักทับขวัญ พระราชวังสนามจันทร์ จ.นครปฐม

มิติทางสถาปัตยกรรมของประตูทางเข้าออกเรือนนั้นมีลักษณะเป็นระนาบทางตั้ง ส่วนซุ้มหลังคาเหนือบานประตูนั้น ก่อเกิดมวลของที่ว่างที่มองไม่เห็นขอบเขตด้วยตาเปล่าแต่สามารถรับรู้ได้จากดวงอาทิตย์ที่สาดแสงลงมาจนก่อให้เกิดเงาทาบที่ลงบนบานประตู แสงและเงานี้ก็เกิดเป็นมวลปริมาตรของพื้นที่ว่างคลุมลงมาโดยตลอดนับแต่ใต้หลังคาซุ้มจนถึงพื้นชานใต้บานประตู

ซุ้มประตูทางเข้าเรือน เป็นสิ่งบ่งชี้การเปลี่ยนถ่าย และเป็นพื้นที่เปลี่ยนถ่ายในลำดับที่ 2 ของเรือนไทยภาคกลาง บานประตูทางเข้าเรือนเป็นสิ่งบ่งชี้การเปลี่ยนถ่าย ด้วยบานประตูเป็นระนาบทางตั้ง เมื่อบานประตูปิดจึงปิดกันและแบ่งพื้นที่สองฟากฝั่งของบานประตูออกจากกัน โลกภายในเรือนจึงถูกตัดขาดออกจากโลกภายนอกเรือน และเมื่อเปิดบานประตูออก พื้นที่สองฟากฝั่งบานประตูจึงเชื่อมต่อกัน บุคคลสามารถรับรู้โลกสองฝั่งบานประตูได้จากการมองเห็นและการเคลื่อนที่ของ

ตนเองที่เคลื่อนที่จากภายนอกเรือนผ่านเข้าไปยังพื้นที่ชาน ฦ ศูนย์กลางเรือน หรือเคลื่อนที่จากภายในเรือนผ่านออกยังพื้นที่ภายนอกเรือน

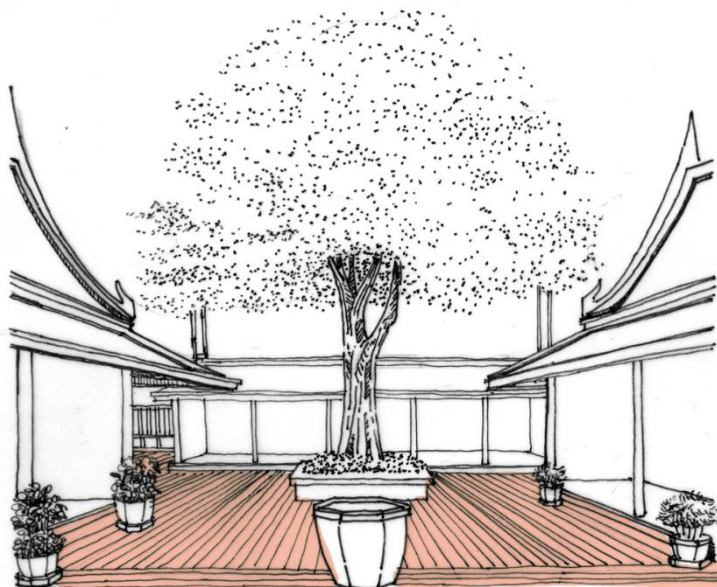
ประตูทางเข้าออกที่มีซุ้มหลังคาครอบเหนือบานประตูนั้น ย่อมก่อเกิดมวลและปริมาตรของพื้นที่ใต้ซุ้มหลังคา ยาวต่อเนื่องจากใต้ซุ้มหลังคามาโดยตลอดความสูงของบานประตูจนจรดพื้นใต้บานประตู มวลและปริมาตรของพื้นที่เปลี่ยนถ่ายใต้ซุ้มหลังคาของประตูทางเข้าเรือนนี้ สามารถเปลี่ยนแปลงไปตามองศาของแสงและเงาที่เปลี่ยนมุมตามเวลาในช่วงวัน มีทั้งมวลเงาที่เปลี่ยนไปมาระหว่างเข้มและอ่อน รวมถึงรูปร่างของมวลเงาที่เปลี่ยนไปมาจากตรงและเอียง

3) ชานเรือน

พื้นที่ชานเรือนในเรือนไทยภาคกลาง (ดังภาพที่ 30) มีลักษณะเป็นพื้นไม้ตีเว้นร่อง ยกสูงลอยเหนือพื้นดินในระดับศีรษะ พื้นที่ชานมีตำแหน่งตั้งอยู่ใจกลางผังของเรือนร่วมในหมู่ ขนาดของพื้นที่ชานซึ่งเป็นพื้นที่เปิดนั้นใหญ่มาก เมื่อเทียบกับขนาดของพื้นที่ปิดส่วนอื่นๆ ของเรือนในหมู่แล้ว มีขนาดประมาณ 2 ใน 3 ของพื้นที่เรือนทั้งหมด ในเรือนที่พื้นที่ชานมีขนาดใหญ่หลายๆ บนพื้นที่ชานของเรือนนั้นอาจมีการสร้างห้องนั่งไวกกลางชาน (สมภพ ภิรมย์, 2531, น.10)

พื้นที่ชานในเรือนไทยภาคกลางทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางของเรือนร่วมทุกหลังในหมู่เรือน เมื่อสมาชิกในเรือนเคลื่อนที่ออกจากเรือนหลังหนึ่งหลังใดไปยังเรือนอื่นใดในหมู่เรือน ย่อมต้องเคลื่อนที่ผ่านพื้นที่ชานเสมอ พื้นที่ชานจึงทำหน้าที่สองด้านตรงข้ามกันในเวลาเดียวกัน กล่าวคือ พื้นที่ชานทำหน้าที่เป็นพื้นที่เชื่อมต่อเรือนทุกหลังในหมู่เข้าไว้ด้วยกัน ในทางตรงข้ามก็ทำหน้าที่แบ่งแยกเรือนแต่ละหลังออกจากกันโดยมีพื้นที่ชานเป็นพื้นที่กั้นกลางระหว่างเรือนร่วมในหมู่ อาจกล่าวได้ว่าพื้นที่ชานเป็นพื้นที่ที่มีคุณลักษณะก้ำกึ่งระหว่างเชื่อมต่อและแบ่งแยก ทั้งรองรับความเป็นส่วนรวมไปพร้อมกันกับที่ก่อให้เกิดความเป็นส่วนตัว

มิติทางสถาปัตยกรรมของพื้นที่ชานนั้นประกอบไปด้วยขอบเขตจากระนาบทั้ง 6 ด้าน แบ่งเป็นระนาบทางนอน 2 ด้าน และระนาบทางตั้ง 4 ด้าน ระนาบทางนอนด้านล่างเป็นพื้นไม้ตีเว้นร่อง ด้านบนเป็นผืนฟ้ากว้างไกลสุดสายตา ระนาบทางตั้งนั้นส่วนหนึ่งเป็นรั้วชานโปร่งอีกส่วนเป็นพื้นที่ระเบียงของเรือน ล้อมรอบพื้นที่ชานไว้อย่างหลวมๆ ก่อเกิดเป็นปริมาตรที่ว่างของพื้นที่ชานที่มีหลังคาเป็นฝ้ากว้างอันไร้ขอบเขต

ภาพที่ 30 พื้นที่ชานในเรือนไทยภาคกลางในฐานะพื้นที่เปลี่ยนถ่ายแบบวิถีไทย

พื้นที่ชานเป็นพื้นที่เปลี่ยนถ่ายในลำดับที่ 3 ของเรือนไทยภาคกลาง มีการเปลี่ยนถ่ายเกิดขึ้นบน 2 แนวแกน คือ การเปลี่ยนถ่ายในแนวแกนนอน และการเปลี่ยนถ่ายในแนวแกนตั้ง

(1) การเปลี่ยนถ่ายในแนวแกนนอนของพื้นที่ชานเกิดขึ้นใน 3 ลักษณะ คือ การเปลี่ยนถ่ายระหว่างภายในกับภายนอกเรือน การเปลี่ยนถ่ายระหว่างเรือนร่วมในหมู่ และการเปลี่ยนถ่ายที่สัมพันธ์กับชีวิต

การเปลี่ยนถ่ายระหว่างภายในกับภายนอกเรือนที่เกิดขึ้นบนพื้นที่ชานนั้น เกิดขึ้น 2 รูปแบบ รูปแบบแรกเกิดจากองค์ประกอบ 3 ส่วน คือ ชุ่มประตูทางเข้าเรือน - ชาน - เรือน โดยบุคคลสามารถรับรู้การเปลี่ยนถ่ายระหว่างภายในกับภายนอกเรือนได้เมื่อตนเองเคลื่อนที่ผ่านไปมา ระหว่างองค์ประกอบทั้ง 3 นี้ รูปแบบหลังนั้นเกิดจากการปิดล้อมพื้นที่ชานแบบหลวมๆ ของรั้วชาน โปรงและเรือนในหมู่ จึงเอื้อให้บุคคลที่อยู่ในพื้นที่ชานสามารถรับรู้การเปลี่ยนแปลงของสภาวะแวดล้อมภายนอกชานได้

การเปลี่ยนถ่ายระหว่างเรือนร่วมในหมู่เกิดจากองค์ประกอบ 3 ส่วน คือ เรือน - ชาน - เรือน สมาชิกในเรือนจะสามารถรับรู้ถึงการเปลี่ยนถ่ายระหว่างเรือนร่วมในหมู่ได้เมื่อเคลื่อนที่

ผ่านจากพื้นที่ระเปียงของเรือนที่ตนอยู่ ออกไปยังพื้นที่ชาน แล้วเข้าไปยังพื้นที่ระเปียงของเรือนหลังอื่น

การเปลี่ยนถ่ายของกิจกรรมที่สัมพันธ์กับวิถีชีวิตของสมาชิกในเรือน โดยหลักแล้วเป็นไปในด้านที่เกี่ยวกับความเชื่อและสถานภาพทางสังคมของการดำรงชีวิต การเปลี่ยนถ่ายที่สัมพันธ์กับความเชื่อเป็นการเปลี่ยนถ่ายที่เกิดจากการเปลี่ยนถ่ายช่วงวัยของบุคคลผ่านพิธีกรรมคือการทำขวัญโกนจุก (ผะอบ โปษกฤษณะ, 2540, น.140-144) พื้นที่ชานเป็นพื้นที่รองรับการประกอบพิธีทำขวัญ ส่วนการเปลี่ยนถ่ายอันสัมพันธ์กับสถานภาพทางสังคมนั้นเกี่ยวพันกับการใช้พื้นที่และการแสดงออกถึงฐานะานุศักดิ์ผ่านฐานะานุลักษณะของพื้นที่ ด้วยการใช้งานพื้นที่ชานต่างเวลาตามฐานะของบุคคล เช่นในช่วงเวลากลางวันท่อนั่งกลางชานอาจกลายเป็นพื้นที่พักของทาสในเรือน (สมภพ ภิรมย์, 2531, น.10) ส่วนในช่วงเวลาอื่นของวันกลับกลายเป็นพื้นที่วิ่งเล่นของเด็กๆ ในเรือน (นุกูล ชมภูนิช, 2530, น.78)

(2) การเปลี่ยนถ่ายในแนวแกนตั้งของพื้นที่ชาน เกิดจากองค์ประกอบ 3 ส่วน คือ ดิน - ชาน - ฟ้ำ (ดังภาพที่ 31) องค์ประกอบ 3 ประการนี้ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนถ่ายระหว่างธรรมชาติโดยรอบภายนอกพื้นที่เรือนกับธรรมชาติภายในพื้นที่ชาน ณ พื้นที่กำกั่งได้ผืนฟ้ำเหนือผืนดินอย่างพื้นที่ชาน กลับยินยอมให้ธรรมชาติได้พื้นที่ชาน ณ พื้นที่ชาน และเหนือพื้นที่ชานมาบรรจบพบกัน

ในยามฤดูแล้งผืนดินแห้งโดยทั่วกัน ได้พื้นที่ชานซึ่งเป็นผืนดินจึงแห้งเหมือนกันกับผืนดินในส่วนอื่นๆ ณ ได้ฤกษ์ชานนี้เอง กลายเป็นพื้นที่ผูกคามสัตว์เลี้ยงไว้ให้อาศัยร่มเงาจากพื้นที่ชานในยามกลางวัน แต่เมื่อถึงฤดูน้ำหลาก พื้นดินที่เคยแห้งจึงเปลี่ยนไปกลายเป็นผืนน้ำ มีมวลน้ำทดแทนมวลอากาศลอดผ่านโดยตลอดได้ฤกษ์พื้นที่ชาน การเปลี่ยนถ่ายนี้เองที่เรียกได้ว่าเป็นการเปลี่ยนถ่ายของธรรมชาติที่เกิดขึ้นได้พื้นที่ชาน

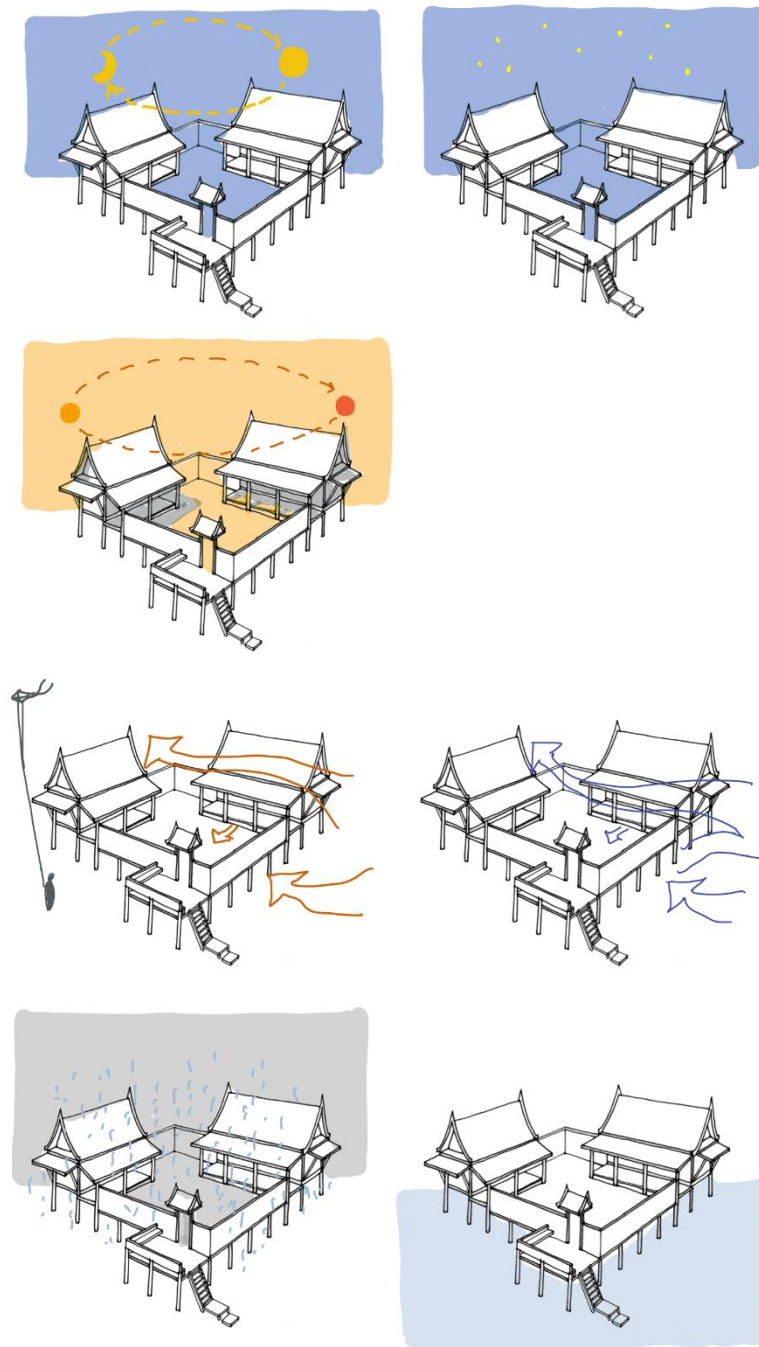
ในยามฤดูฝน สายฝนที่โปรยลงมา ล่วงผ่านผืนฟ้ำอันเป็นหลังคาของพื้นที่ชาน ย่อมตกกระทบลงบนพื้นที่ชานไม้ตีเว้นร่อง เช่นนี้เองที่ทำให้สายฝนส่วนหนึ่งไหลผ่านร่องไม้พื้นที่ชานแล้วตกลงไปยังพื้นดินเบื้องล่างใต้พื้นที่ชาน การเปลี่ยนแปลงเช่นนี้ถือเป็นการเปลี่ยนถ่ายของน้ำซึ่งก็คือฝนที่เกิดขึ้นโดยตลอดตั้งแต่เหนือพื้นที่ชาน ณ ระดับพื้นที่ชาน และได้พื้นที่ชาน นอกจากฝนแล้วในยามเข้าก่อนรุ่งสาง หลังคาโปร่งไสของชานยังเอื้อให้การเปลี่ยนถ่ายของอุณหภูมิเย็นในกลางคืนรวมตัวกันกับความอุ่นร้อนของแสงอาทิตย์ยามเข้าก่อเกิดเป็นน้ำค้างพรมลงมาที่ยอดไม้และพื้นที่ชาน ให้ได้รับรู้ความชุ่ม

ชุ่มชื้นของธรรมชาติ การเปลี่ยนแปลงเช่นนี้เป็นการเปลี่ยนถ่ายที่เกิดขึ้นเหนือพื้นผิวน้ำจนจรดมายัง ผนังระดับพื้นผิวน้ำ

ในทุกช่วงปีมีสายลมร้อนของฤดูร้อนและสายลมเย็นของฤดูหนาวพัดผ่านเรือน ผานเรือนซึ่งปิดกันด้วยรั้วโปร่งและเรือนวางห่างกันรอบผาน ประกอบกับหลังคาผืนฟ้าเหนือผานที่ โปร่งใส ยินยอมให้สายลมพัดผ่านเข้ามายังพื้นที่ผาน จากทั้งด้านบนส่วนหลังคา ด้านข้างรั้วโปร่ง ด้านล่างใต้ถุนโถง และ ผนังผานที่ไม้เว้นร่อง สายลมนี้ยังช่วยพัดพาเอากลิ่นหอมของไม้หอมนานา พันธุ์ที่ปลูกไว้บนพื้นที่ผานให้รยรินส่งกลิ่นหอมชื่นใจแก่ผู้อยู่อาศัยในเรือน ทั้งหมดนี้เป็นการ เปลี่ยนแปลงตลอดทุกช่วงปีและทุกช่วงวัน ก่อเกิดการเปลี่ยนถ่ายของลมโดยตลอดตั้งแต่เหนือพื้นผาน ผนังระดับพื้นผาน และใต้พื้นผาน

ในทุกช่วงวัน นับแต่เวลาพระอาทิตย์ขึ้นขอบฟ้ามาส่องแสง จวบจนหมดแสงและลับขอบฟ้าไปนั้น พื้นที่ผานซึ่งไร้หลังคาที่ปิดยึดยินยอมให้แสงอาทิตย์ส่องผ่านลงมายังพื้นผาน ในยามที่ ดวงอาทิตย์ทำมุมแคบทางทิศตะวันออกของเรือน ย่อมก่อเกิดเงาเรือนพาดตัวทอดทับลงมายังพื้นผาน ไปทางทิศตะวันตก ความสว่างบนพื้นผานค่อยๆ เพิ่มขึ้น จนเมื่อดวงอาทิตย์เคลื่อนคล้อยมาทำมุมตั้งฉากกับเรือน เงาที่เคยพาดยาวจึงหดสั้นลง เกิดเป็นความสว่างที่จัดจ้า คงเหลือร่มเงาอยู่แต่เพียงพุ่มไม้ ที่ปลูกไว้บนพื้นผานและใต้ร่มกิ่งก้านสาขาของไม้ใหญ่ที่ปลูกทะลุขึ้นมากลางพื้นผาน แสงสว่างที่จัดจ้านี้เมื่อส่องกระทบพื้นไม้ตีเว้นร่องของผานแล้ว ยังหลงเหลือบางส่วนที่ส่องทะลุลงไปยังพื้นดินใต้พื้น ผาน ก่อเกิดเป็นจังหวะของแสงและเงาบนพื้นดินใต้ถุนผาน ที่เปลี่ยน ขนาด สัดส่วนและความมืด ความสว่างไปตามองศาของดวงอาทิตย์ที่กระทำกับเรือนผาน จนกระทั่งดวงอาทิตย์ทำมุมแคบกับ เรือนทางทิศตะวันตก จึงก่อเกิดเงายาวพาดทับทอดตัวลงไปบนพื้นผานในทางทิศตะวันออก การ เปลี่ยนแปลงเปลี่ยนแปลงของแสงอาทิตย์นี้เองถือเป็นการเปลี่ยนถ่ายที่เกิดขึ้นโดยตลอดนับแต่เหนือพื้นผาน ผนังระดับพื้นผาน ต่อเนื่องโดยตลอดไปยังใต้พื้นผาน

ยามค่ำคืนเมื่อดวงอาทิตย์ลับขอบฟ้า หลังคาผานที่เคยสว่างจัดจ้านด้วย แสงอาทิตย์จึงเปลี่ยนมาคลุมไว้ด้วยผืนฟ้ามืด หากแต่ในคืนเดือนหงายบนท้องฟ้าจึงปรากฏดวงจันทร์ สว่างกระจ่างใส ส่องแสงนวลลงมาอาบไล้ยังพื้นผาน ส่วนในคืนเดือนมืดแม้ไม่ปรากฏดวงจันทร์ แต่ก็ ยังคงมีดวงดาวพรราวฟ้าส่องแสงระยิบระยับแทนกันไว้ การเปลี่ยนแปลงของผืนฟ้านี้เป็นการเปลี่ยน ถ่ายของฟ้ายามค่ำคืนที่เกิดขึ้นนับแต่ระดับเหนือผานลงมาจรด ผนังระดับพื้นผาน

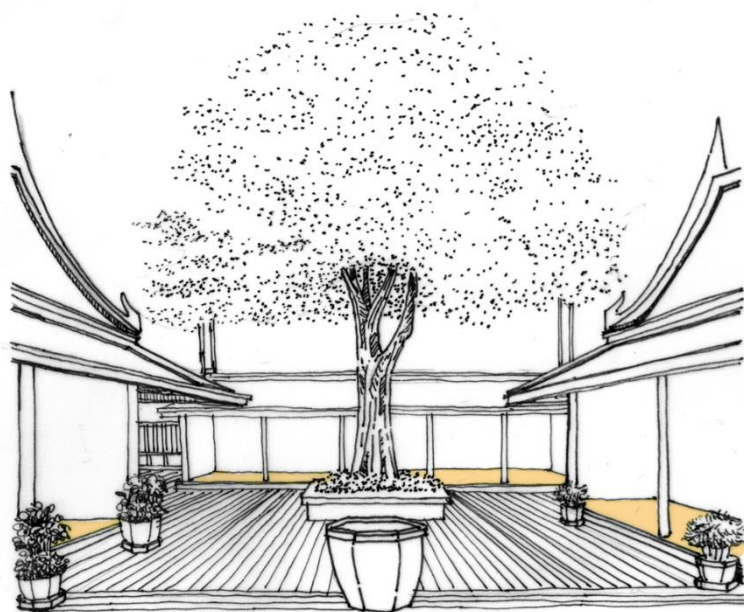

ภาพที่ 31 การเปลี่ยนถ่ายของธรรมชาติที่เกิดขึ้นบนพื้นที่ชาน

4) ระเบียงเรือน

ระเบียงเป็นพื้นที่ที่มีผังเป็นรูปทรงสี่เหลี่ยมผืนผ้า (ดังภาพที่ 32) เป็นพื้นที่ที่เป็นส่วนหนึ่งของตัวเรือน ตำแหน่งของพื้นที่ระเบียงนั้นวางตัวขนานตลอดด้านยาวของพื้นที่ห้องภายในเรือน เป็น

พื้นที่ส่วนนอกสุดของตัวเรือน แม้ระเบียงจะอยู่ในเรือนแต่มีความกำกวมในความเป็นพื้นที่ภายใน เพราะไม่ได้ถูกปิดล้อมอย่างหนาแน่น และไม่มีความเป็นส่วนบุคคลมากเท่าพื้นที่ปิดของห้องภายใน เรือน พื้นที่ระเบียงรองรับกิจกรรมเช่นการพักผ่อนหย่อนใจ รับแขก และกิจกรรมอื่นๆ ในเวลา กลางวันของเจ้าของเรือน

ภาพที่ 32 พื้นที่ระเบียงในเรือนไทยภาคกลางในฐานะพื้นที่เปลี่ยนถ่ายแบบวิถีไทย

มิติทางสถาปัตยกรรมของพื้นที่ระเบียงนั้นประกอบไปด้วยระนาบ 6 ด้าน ระนาบทางนอน ด้านใต้เป็นพื้นไม้ ระนาบทางนอนด้านบนเป็นหลังคาผืนฟ้า ส่วนระนาบทางตั้ง เป็นส่วนหนึ่งของผนัง เรือนในด้านสกัด 2 ด้าน ส่วนระนาบทางตั้งในด้านยาว ด้านหนึ่งเป็นด้านนอกของผนังห้องภายใน เรือน อีกด้านคือแนวเสาไม่มีผนังกัน

พื้นที่ระเบียงเป็นพื้นที่เปลี่ยนถ่ายในลำดับที่ 4 ของเรือน เกิดจากองค์ประกอบ 3 ส่วน คือ ชาน - ระเบียง - ห้อง เป็นพื้นที่กำกวมระหว่างภายในกับภายนอกของเรือน เป็นเสมือนพื้นที่ภายนอก เรือนที่อยู่ภายในเรือน ด้วยพื้นที่ชานที่เปิดโล่งไม่มีหลังคาคลุม และพื้นที่ระเบียงส่วนที่ติดต่อนឹងกับ พื้นที่ชานก็ไม่ได้มีการปิดล้อม หากเป็นแต่เพียงเสารับน้ำหนักที่ถ่ายทอดมาจากหลังคาไปยังพื้นที่ระเบียง ส่วนอีกด้านของพื้นที่ระเบียงนั้นติดต่อนឹងกับผนังห้องภายในเรือน จึงก่อเกิดความต่อเนื่องของพื้นที่

มวลปริมาตรของพื้นที่จึงไหลถ่ายเทไปมาระหว่างระเบียงและชาน อีกทั้งยังสามารถรับรู้ถึงสภาวะภายนอกอาคารจากในพื้นที่ระเบียงได้

พื้นที่ระเบียงรองรับการเปลี่ยนถ่ายที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของบุคคลผู้อยู่อาศัยในเรือนมาก ปรากฏการณ์การเปลี่ยนถ่ายที่สำคัญคือ การทำขวัญ การทำขวัญนั้นเกี่ยวพันแน่นแฟ้นกับบุคคลในหลายด้าน กล่าวคือเกี่ยวพันกับการเปลี่ยนถ่ายช่วงวัยของบุคคล การดำรงชีวิต ความเชื่อและสถานภาพทางสังคม พิธีทำขวัญนั้นเริ่มตั้งแต่แรกเกิด อายุครบเดือน อายุครบปี ถึงวัยเรียน ถึงวัยที่ถือว่าเติบโตและรู้ความแล้ว อายุถึงวัยบวชในเพศชาย และถึงวัยครองเรือน พิธีการทำขวัญจัดขึ้นที่พื้นที่ระเบียงและขยายตัวต่อเนื่องไปยังพื้นที่ชาน เช่นที่มีการจัดพิธีทำขวัญโกนลูกเด็กหญิงบนพื้นที่ระเบียงเรือน (ผะอบ โปษกฤษณะ, 2540)

การเปลี่ยนถ่ายของกิจกรรมที่เกิดขึ้นบนพื้นที่ระเบียงก็เปลี่ยนไปตามช่วงเวลา เช่นเจ้าของเรือนอาจใช้พื้นที่ระเบียงในการนั่งเล่นเป็นการส่วนบุคคล แต่ในบางเวลาก็ปรับเปลี่ยนให้พื้นที่ระเบียงนี้กลายมาเป็นพื้นที่ต้อนรับแขกที่มายังเรือนได้ กล่าวได้ว่าพื้นที่ระเบียงเป็นพื้นที่เปลี่ยนถ่ายที่รองรับการเปลี่ยนแปลงของกิจกรรมที่สัมพันธ์กับวิถีในการดำรงชีวิตของผู้อยู่อาศัยในเรือน

พื้นที่ระเบียงยังรองรับการเปลี่ยนถ่ายที่เกี่ยวกับธรรมชาติไว้อีกด้วย กล่าวคือ เมื่อดวงอาทิตย์ฉายแสงสาดส่องลงมา ย่อมตกกระทบลงมายังพื้นที่ระเบียงด้วย ความเข้มความสว่างของแสงอาทิตย์ มุมของแสงอาทิตย์ที่ตกกระทบลงบนพื้นที่ระเบียง ตลอดไปจนถึงตำแหน่ง รูปร่าง สัดส่วน และระดับความมืดของเงาที่ถ่ายทอดจากหลังคาและเสาระเบียงลงไปยังพื้นที่ระเบียงย่อมเปลี่ยนแปลงแตกต่างกันไปตามเวลาของวัน จึงกล่าวได้ว่าพื้นที่ระเบียงนี้เป็นพื้นที่เปลี่ยนถ่ายของธรรมชาติที่อยู่กำกึ่งระหว่างภายในและภายนอกอาคาร

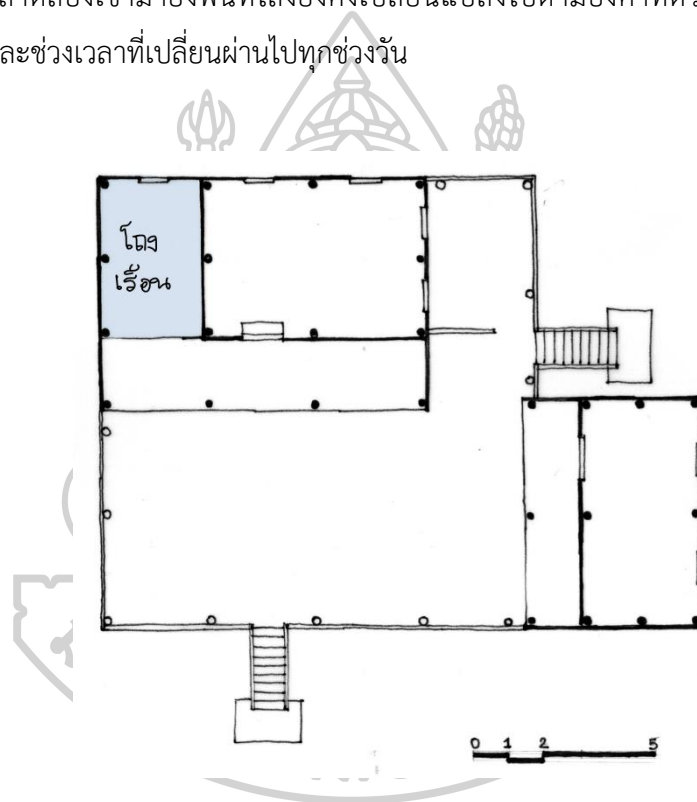
5) โถงเรือน

โถงเรือนเป็นพื้นที่ภายในของเรือน อยู่ในตำแหน่งหัวหรือท้ายของพื้นที่ห้องภายในเรือน โดยมากมักมีขนาดประมาณหนึ่งช่วงเสาของห้องภายในเรือน และมักมีขนาดรวมถึงแตกต่างกันไปในเรือนแฝด

มิติของพื้นที่โถงเรือนมีผังพื้นเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ปริมาตรของพื้นที่เกิดจากระนาบ 6 ด้าน คือระนาบทางนอน 2 ด้าน และระนาบทางตั้ง 4 ด้าน ระนาบทางนอนด้านใต้คือพื้นของโถง ส่วนระนาบทางนอนในด้านบนคือระนาบหลังคาเรือน ระนาบทางตั้ง 3 ด้านเป็นผนังของเรือน ซึ่งมีด้าน

หนึ่งในนั้นเป็นผนังเดียวกันกับผนังเรือนของพื้นที่ห้องภายในเรือน ส่วนระนาบทางตั้งอีกด้านไม่มีการกั้นผนัง หากแต่ติดต่อเนื่องกันกับพื้นที่ระเบียง

โถงเรือนเป็นพื้นที่เปลี่ยนถ่ายในลำดับที่ 5 เป็นพื้นที่เปลี่ยนถ่ายระหว่างพื้นที่ภายในของเรือน โถงเรือนเป็นพื้นที่สำหรับกิจกรรมที่ต้องความเป็นส่วนตัวมากขึ้นกว่ากิจกรรมที่เกิดขึ้นบนพื้นที่ระเบียงและชาน ทั้งยังต้องการส่วนปกคลุมในร่มมากกว่าเปิดโล่งแจ้ง ด้วยตำแหน่งของพื้นที่โถงอยู่ลึกเข้าไปกว่าพื้นที่ระเบียง จึงได้รับความสว่างจากแสงอาทิตย์น้อยลงโดยที่ความเข้มและองศาของแสงอาทิตย์ที่สอดส่องเข้ามายังพื้นที่โถงยังคงเปลี่ยนแปลงไปตามองศาที่ดวงอาทิตย์กระทำกับตัวอาคารตามแต่ละช่วงเวลาที่ยื่นผ่านไปทุกช่วงวัน

ภาพที่ 33 พื้นที่โถงในเรือนไทยภาคกลางในฐานะพื้นที่เปลี่ยนถ่ายแบบวิถีไทย

6) ประตู-หน้าต่างเรือน

ประตู - หน้าต่างเรือนเป็นช่องเปิดรูปร่างสี่เหลี่ยมผืนผ้า วางตัวในระนาบตั้งเป็นส่วนหนึ่งของผนังเรือน และอยู่ในตำแหน่งกึ่งกลางระหว่างช่วงเสา ทั้งประตูและหน้าต่างเป็นบานเปิดคู่แบบเปิดเข้าสู่พื้นที่ภายในไม่เปิดออก ทั้งยังมีความสูงและขนาดสัดส่วนของบานสัมพันธ์กับความสูงของคน ประตูเรือนสูงกว่าระดับพื้นเรือนประมาณหนึ่งช่วงก้าวในทางตั้ง ด้านล่างบานประตูอาจมีแผ่นไม้วางตัวในแนวนอนทำหน้าที่เป็นธรณีประตู โดยธรณีประตูนี้มักมีความลึกพอให้เหยียบลงไปได้

หน้าต่างเรือนอยู่สูงจากพื้นห้องในระดับเหนือด้านบนของร่องดินข้าง หน้าต่างมักอยู่ในตำแหน่งผนังขอบนอกสุดของเรือน

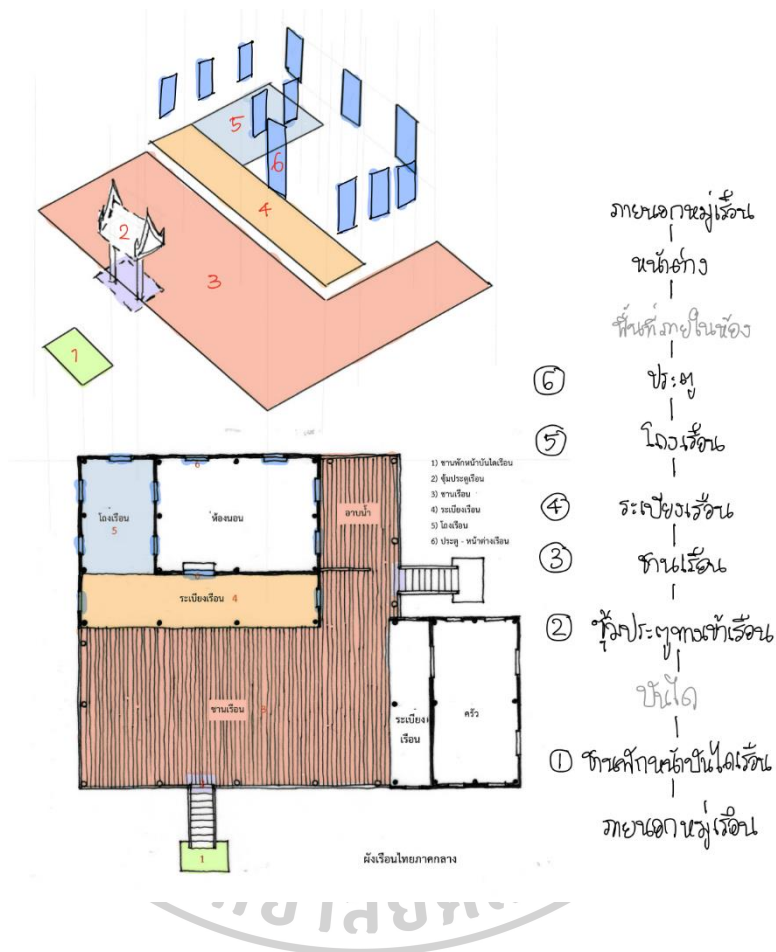
เมื่อบุคคลเคลื่อนที่ผ่านจากพื้นที่ระเบียงเข้าไปยังพื้นที่ภายในห้องของเรือน และเมื่อเคลื่อนที่ออกจากภายในห้องเรือนมายังพื้นที่ระเบียง จะต้องก้าวข้ามผ่านบานประตูและธรณีประตูเสมอ ส่วนหน้าต่างนั้นสัมพันธ์กับการใช้งานและสัดส่วนบุคคลมาก เมื่อบุคคลนั่งที่ระดับพื้นห้อง สายตาจะสามารถมองผ่านหน้าต่างออกไปยังภายนอกห้อง และเมื่อบุคคลนอนบนเตียงหรือเตียงในห้องพักหน้าต่างซึ่งมักเป็นช่องฉลุใต้บานหน้าต่างจะยินยอมให้ลมพัดผ่านเข้ามาในระดับตัวบุคคลที่นอนอยู่พอดี

ประตู – หน้าต่างเรือนเป็นการเปลี่ยนถ่ายในลำดับที่ 6 อันเป็นลำดับสุดท้ายของพื้นที่เปลี่ยนถ่ายในเรือนไทยภาคกลาง ประตูเรือนเป็นสิ่งบ่งชี้การเปลี่ยนถ่ายระหว่างภายในเรือนคือระหว่างพื้นที่ห้องภายในเรือนและระเบียงเรือน ส่วนหน้าต่างที่ติดตั้งบนผนังภายนอกเรือนเป็นสิ่งบ่งชี้การเปลี่ยนถ่ายระหว่างพื้นที่ภายในห้องกับสิ่งแวดล้อมภายนอกเรือน (ดังภาพที่ 34) ติดตั้งบนผนังกั้นระหว่างพื้นที่โถงและระเบียงจึงถือเป็นสิ่งบ่งชี้การเปลี่ยนถ่ายระหว่างพื้นที่ภายในห้องของเรือนกับโถงและระเบียง

ภาพที่ 34 หน้าต่างเรือน: สิ่งบ่งชี้การเปลี่ยนถ่ายในเรือนไทยภาคกลาง พระตำหนักทับขวัญ พระราชวังสนามจันทร์ จ.นครปฐม

จากที่กล่าวมาข้างต้น สามารถสรุปได้ว่า พื้นที่เปลี่ยนถ่ายในเรือนไทยภาคกลางมีทั้งหมด 6 ลำดับด้วยกัน พื้นที่เปลี่ยนถ่ายแต่ละลำดับนั้น มีความสัมพันธ์ระหว่างพื้นที่และองค์ประกอบข้างเคียงหลักๆ คือ ภายนอกเรือน-ชานพักหน้าบันไดเรือน-ซุ้มประตูทางเข้าเรือน-ชานเรือน-ระเบียงเรือน-โถงเรือน-ประตูและหน้าต่างเรือน-ภายนอกเรือน ดังภาพที่ 35

ภาพที่ 35 ความสัมพันธ์ระหว่างพื้นที่และองค์ประกอบข้างเคียงของพื้นที่เปลี่ยนถ่ายในเรือนไทยภาคกลางทั้ง 6 ลำดับ

2.8 การเปลี่ยนถ่ายในเรือนไทยกลายรูป

เมื่อพื้นที่ชานในเรือนไทยภาคกลาง กลายรูปมาเป็นพื้นที่โถงและพื้นที่ชานข้างในเรือนไทยกลายรูป ยังผลให้การเปลี่ยนถ่ายที่เกิดขึ้นบนพื้นที่ชานของเรือนไทยกลายรูปเปลี่ยนแปลงไป

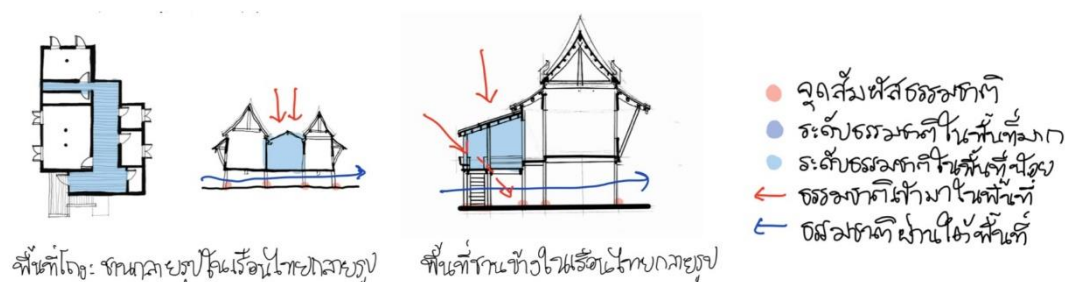
พื้นที่ชานที่กลายเป็นโถงในเรือนไทยล้อมชานมีหลังคาคลุมชาน เรือนไทยแบบจั่วผสมล้อมชานมีหลังคาคลุมชาน และเรือนจั่วแบบผังเรือนชาน หรือพื้นที่ชานข้างในเรือนไทยแบบผังอิสระนั้น ล้วนเป็นพื้นที่ที่มีมิติสัมพันธ์กับวิถีชีวิตของผู้อยู่อาศัยในเรือน เช่นว่า ในพื้นที่ชานกลายเป็นโถงของเรือนไทยกลายรูปนั้น เมื่อเปลี่ยนเป็นพื้นที่ปิดแล้วทำให้สามารถพื้นที่ร่วมกันระหว่างสมาชิกในครอบครัว เครือญาติ และแขก ได้อย่างเต็มที่จากการมีลักษณะค้ำฟ้าค้ำฝน สามารถใช้เป็นพื้นที่นอนของญาติที่มาพักด้วยได้

ผู้อยู่ในเรือนยังคงสามารถใช้พื้นที่อย่างชานในเรือนไทยกลายรูปเพื่อประกอบกิจกรรมอันเกี่ยวเนื่องกับชีวิต ทั้งของส่วนตนและของส่วนรวมในครอบครัวได้อย่างที่เคยเป็น ยังคงสามารถรับรู้ธรรมชาติและกาลเวลาที่ผันแปรตามรอบวัน รอบเดือน และรอบปีได้ โดยรับรู้ได้ผ่านทางช่องเปิดของพื้นที่ โดยยังคงเป็นพื้นที่ที่ตอบรับลักษณะความสัมพันธ์ทางสังคมของสมาชิกภายในครอบครัว เช่น การที่ผู้ใหญ่ในครอบครัวใช้นั่งชมรายการโทรทัศน์ ในขณะที่เด็กๆ สามารถนั่งทำการบ้านและอ่านหนังสือร่วมไปด้วยกันได้ (ดังภาพที่ 36) แสดงให้เห็นว่าเป็นพื้นที่ที่เกิดขึ้นจากการเปลี่ยนแปลงของวิถีชีวิตและการอยู่อาศัยที่ต้องการพื้นที่ปิดและพื้นที่ภายในอาคารมากขึ้น

ภาพที่ 36 พื้นที่อย่างชานในเรือนไทยกลายรูป: บ้านในชุมชนคลองตะเคียน

พื้นที่ชานกลายเป็นโถงในเรือนไทยกลายรูปยังคงเปิดรับความสัมพันธ์กับธรรมชาติอย่าง แสงแดด สายลม และสายฝน แต่มีระดับความเข้มข้นของความสัมพันธ์จะลดลงกว่าที่เกิดขึ้นบนพื้นที่ชานเรือนไทยภาคกลางบ้าง (ดังภาพที่ 37)

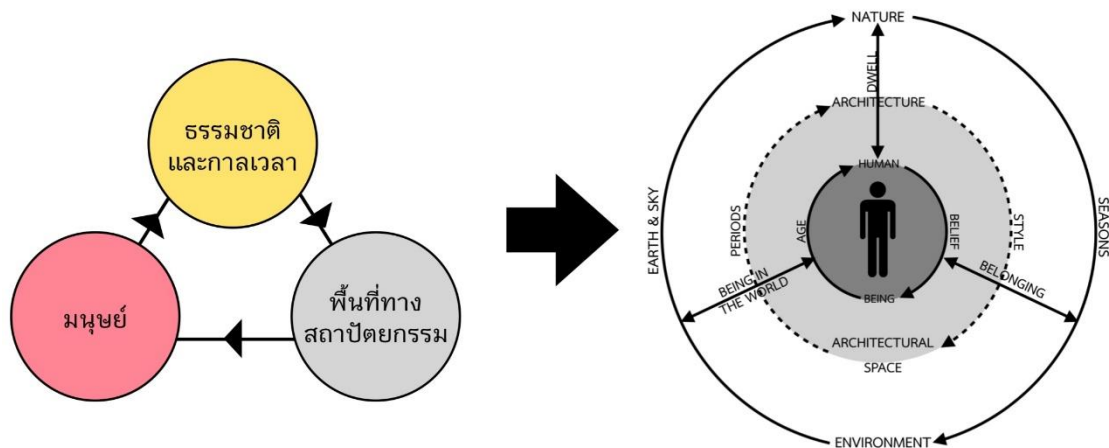

ภาพที่ 37 ระดับการเปลี่ยนถ่ายของธรรมชาติในเรือนไทยกลยรูป

2.9 ในระหว่าง มนุษย์-พื้นที่ทางสถาปัตยกรรม-ธรรมชาติ บนกระบวนการเปลี่ยนถ่าย

จากการศึกษาพื้นที่ชานผ่านเอกสารทางวิชาการ กรณีศึกษา และงานวรรณกรรม พบว่า มนุษย์ พื้นที่ทางสถาปัตยกรรม และธรรมชาตินั้นมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน อันนำไปสู่การสร้างกรอบแนวคิดตามทฤษฎี (Theoretical framework) ของการศึกษาเพื่อทำความเข้าใจพื้นที่ชานนี้ว่า พื้นที่ชานเป็นพื้นที่ทางสถาปัตยกรรมและเป็นองค์ประกอบหนึ่งในงานสถาปัตยกรรม มีความสัมพันธ์ตลอดการดำรงชีวิตของบุคคลใดบุคคลหนึ่งในเรือนชาน บุคคลล้วนแต่มีการเปลี่ยนแปลงในตนเองตามช่วงวัยที่เปลี่ยนไป บุคคลหนึ่งไดย่อมดำรงตนตลอดอายุขัยอยู่บนโลก โลกประกอบไปด้วยผืนดิน ผืนฟ้า ผืนน้ำ อากาศ และแสงสว่าง ที่ล้วนแต่มีการเปลี่ยนแปลงตลอดรอบวันและฤดูกาล พื้นที่ชานและสถาปัตยกรรมจึงเป็นตัวกลางระหว่างบุคคลกับธรรมชาติ บุคคลและธรรมชาติมีการเปลี่ยนแปลงในตนเอง

ความที่กล่าวมาข้างนั้น เป็นที่มาของแนวคิดตามกรอบทฤษฎีที่ว่า ในระหว่าง มนุษย์-พื้นที่ทางสถาปัตยกรรม-ธรรมชาติ บนกระบวนการเปลี่ยนถ่าย ปรากฏดังภาพที่ 38

ภาพที่ 38 แนวคิดตามกรอบทฤษฎี ในระหว่าง มนุษย์-พื้นที่ทางสถาปัตยกรรม-ธรรมชาติ บนกระบวนการเปลี่ยนถ่าย

โครงสร้างหลักของแนวคิดตามกรอบทฤษฎี ในระหว่าง มนุษย์-พื้นที่ทางสถาปัตยกรรม-ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมบนกระบวนการเปลี่ยนถ่าย ประกอบด้วยองค์ประกอบ 3 ส่วนหลักซ้อนกันเป็นวง 3 ชั้น คือ มนุษย์ (human being) พื้นที่ทางสถาปัตยกรรม (architectural space) และธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (nature and environment) โดยมีพื้นที่ทางสถาปัตยกรรมเป็นองค์ประกอบที่อยู่ระหว่างมนุษย์และธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่มนุษย์อาศัยอยู่

1) มนุษย์ (human being) เป็นองค์ประกอบชั้นในสุดของแนวคิดตามกรอบทฤษฎี ในระหว่าง มนุษย์-พื้นที่ทางสถาปัตยกรรม-ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมบนกระบวนการเปลี่ยนถ่าย บุคคลหนึ่งบุคคลใดเกิดบนโลกใบนี้ เจริญเติบโตและอยู่อาศัยอยู่บนโลกใบนี้ และจักสิ้นอายุบนโลกใบนี้เช่นกัน บุคคลมีความแตกต่างทางความคิด ความเชื่อ (Belief) และวิถีปฏิบัติ ตามแต่ละถิ่นที่บุคคลนั้นๆ อาศัยอยู่ ก่อเกิดเป็นวัฒนธรรมที่แตกต่างกัน บุคคลมีการเปลี่ยนแปลงที่เห็นได้อย่างชัดเจนคืออายุ (Age) ตัวเลขของอายุแต่ละบุคคลเพิ่มขึ้นทุกๆ ปี และมีการเปลี่ยนแปลงสถานภาพของบุคคลตามช่วงวัยที่เปลี่ยนไปด้วย มีความเชื่อทางวิถีไทยสนับสนุนเรื่องการเปลี่ยนถ่ายอันเกิดขึ้นในตัวบุคคล คือ การทำขวัญ (พบสุข ทัดทอง & วีระ อินพันทัง, 2562, น.B-47)

2) พื้นที่ทางสถาปัตยกรรมและสถาปัตยกรรม (architectural space and architecture) เป็นองค์ประกอบชั้นกลางของแนวคิดตามกรอบทฤษฎี ในระหว่าง มนุษย์-พื้นที่ทางสถาปัตยกรรม-ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมบนกระบวนการเปลี่ยนถ่าย พื้นที่ทางสถาปัตยกรรม (Architectural space) และสถาปัตยกรรม (Architecture) มีความแตกต่างกันตามการสร้างสรรค์ที่เฉพาะตัวของบุคคลรังสรรค์

และมีความคล้ายคลึงกันตามพื้นฐานความรู้ ความเชื่อ และวัฒนธรรม ของผู้รังสรรค์ พื้นที่ทางสถาปัตยกรรมและสถาปัตยกรรมที่เกิดขึ้นมาจากการสร้างสรรค์ของมนุษย์นั้น มีรูปแบบ (Style) ที่เปลี่ยนไปตามยุคสมัย (Periods) ทำหน้าที่เป็นตัวกลางอยู่ในระหว่างมนุษย์และธรรมชาติที่ซึ่งมนุษย์อยู่อาศัยและสถาปัตยกรรมตั้งตนดำรงอยู่ พื้นที่ทางสถาปัตยกรรมและสถาปัตยกรรมนั้น เป็นสิ่งที่ทั้งเปิดรับธรรมชาติ ปิดกั้นเพื่อปกป้องบุคคลจากธรรมชาติที่เลวร้าย และปรับเปลี่ยนเพื่อให้บุคคลปรับตัวอิงอาศัยได้ตามการเปลี่ยนธรรมชาติ

3) ธรรมชาติ (nature and environment) เป็นองค์ประกอบชั้นนอกสุดของแนวคิดตามกรอบทฤษฎี ในระหว่าง มนุษย์-พื้นที่ทางสถาปัตยกรรม-ธรรมชาติ ธรรมชาติเกิดขึ้นเองและมีอยู่เอง ธรรมชาติคือผืนดิน (Earth) ผืนฟ้า (Sky) และสรรพสิ่งที่อยู่ตรงกลางระหว่างผืนดินกับผืนฟ้า ธรรมชาติมีความแตกต่างกันในแต่ละถิ่นที่ที่มนุษย์อยู่อาศัย ธรรมชาติมีการเปลี่ยนแปลงในตัวเอง ตลอดรอบวัน รอบเดือน และรอบปี ในรอบวันสามารถสังเกตได้จากดวงอาทิตย์และดวงจันทร์ ซึ่งก็คือเวลากลางวันและกลางคืน ในรอบเดือนธรรมชาติหมุนเวียนเปลี่ยนไปในแต่ละสัปดาห์ เช่น ช้างขึ้น-ช้างแรม ส่วนในรอบปีสามารถสังเกตได้จากฤดูกาล (Seasons) นับแต่ฤดูร้อนและแล้ง ไปจนถึงฤดูฝน มีน้ำหลาก และสิ้นสุดที่ฤดูหนาว ซึ่งจะผันเปลี่ยนเวียนไปเช่นนี้ในทุกๆ รอบปี

4) ทั้งมนุษย์และธรรมชาติ มีความเปลี่ยนแปลงในตัวเองซึ่งเป็นพื้นฐานของกระบวนการเปลี่ยนถ่ายที่สำคัญ มนุษย์สร้างสรรค์พื้นที่ทางสถาปัตยกรรมและสถาปัตยกรรมขึ้นมาเพื่อให้ตนเองอยู่อาศัย (Dwell) ได้ในธรรมชาติที่แตกต่างและเปลี่ยนแปลงไป เนื่องจากมนุษย์ซึ่งเป็นผู้มีความคิด และจิตใจ มีความเป็นพวกพ้องกัน สามารถระลึกถึงตัวตนและสิ่งอื่นๆ รอบตัวได้ (Being in the world) จัดลำดับความสัมพันธ์ระหว่างตนเองและสิ่งอื่นๆ รอบตัวรวมถึงธรรมชาติอยู่เสมอ และมีการครอบครอง (Belonging) ทั้งพื้นที่ทางสถาปัตยกรรมและธรรมชาติรอบตัว มนุษย์จึงมีความสัมพันธ์กับทั้งสังคมของมนุษย์ พื้นที่ทางสถาปัตยกรรม และธรรมชาติ ด้วยกระบวนการ 3 ประการคือ (1) being in the world (2) belonging และ (3) dwell

ข้อสรุปนี้เป็นที่มาของแนวคิดตามกรอบทฤษฎีในระหว่าง มนุษย์-พื้นที่ทางสถาปัตยกรรม-ธรรมชาติ เพื่อใช้เป็นเครื่องมือในศึกษาและทำความเข้าใจพื้นที่ชานในงานสถาปัตยกรรมพักอาศัยไทยต่อไป

บทที่ 3 วิธีดำเนินการวิจัย

เนื้อหาในบทนี้เป็นการออกแบบและวางแผนการวิจัย เพื่อตอบคำถามหลักและคำถามรองของการวิจัย และเป็นที่มาของกรอบแนวคิดในการวิจัยตามลำดับ (ดังภาพที่ 39) อันประกอบไปด้วย 5 ขั้นตอนหลัก คือ การตั้งคำถามในงานวิจัย การศึกษาทฤษฎีในงานวิจัย การสร้างกรอบแนวคิดทางทฤษฎีในงานวิจัย การวิเคราะห์ และการสังเคราะห์ ซึ่งนำไปสู่ความหมายของพื้นที่ชาน ดังนี้

3.1 คำถามในงานวิจัย

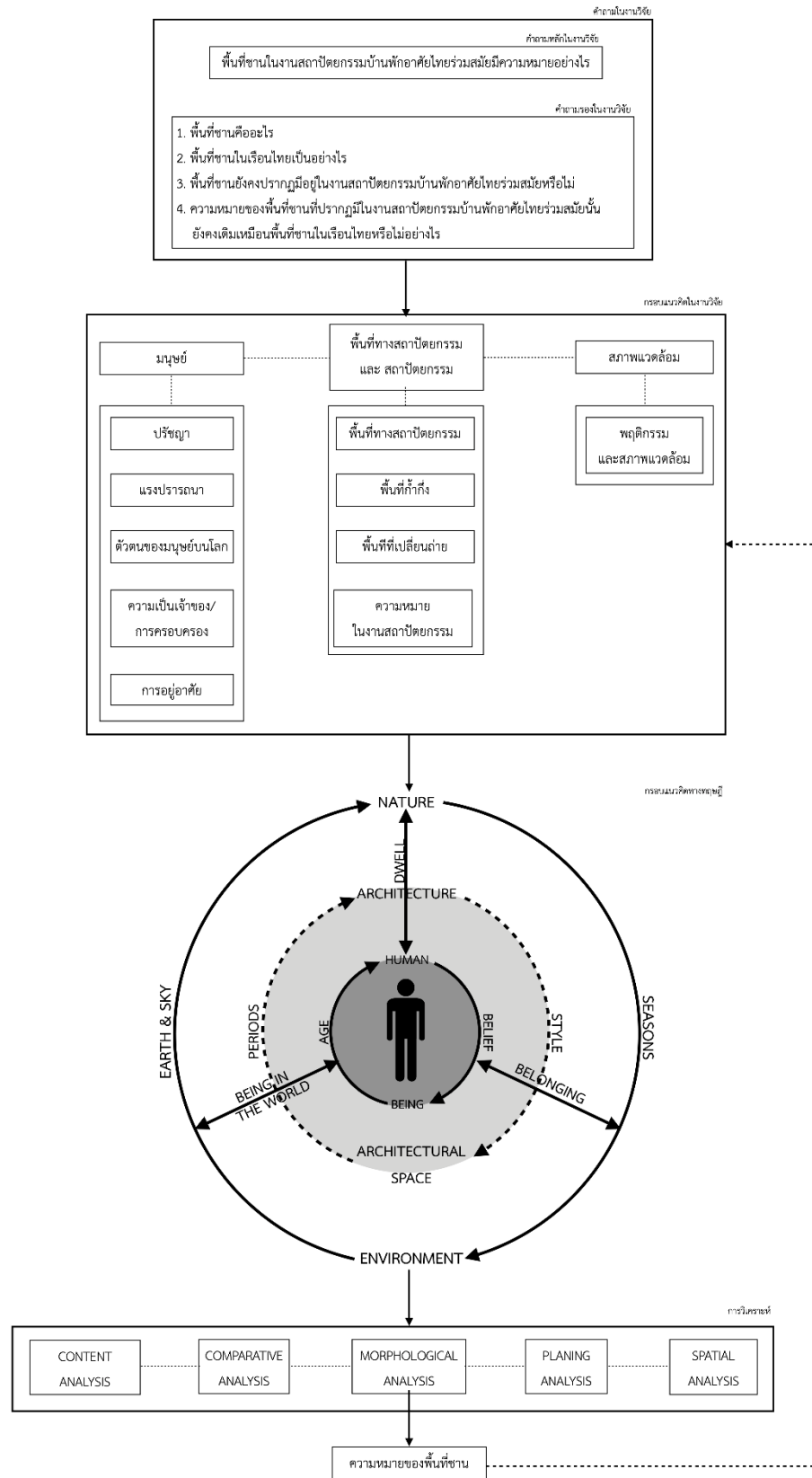
เป็นที่ทราบกันดีว่าในเรือนไทยประกอบไปด้วยพื้นที่ภายในเรือน พื้นที่ระเบียง และพื้นที่ชาน เป็นสำคัญ ไม่ว่าจะมีย่านเรือนร่วมในหมู่เท่าใด ก็สามารถใช้พื้นที่ชานเป็นตัวเชื่อมเรือนทุกหลังเข้าไว้ด้วยกันได้ เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงของเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม เทคโนโลยี รวมถึงความนิยมตามยุคสมัย ก่อเกิดอาคารที่พักอาศัยรูปแบบต่างๆ ขึ้นมากมาย

อาคารพักอาศัยร่วมสมัยเหล่านี้ในหลายกรณี ผู้ออกแบบได้กล่าวถึงการออกแบบพื้นที่ที่ใช้แนวความคิดแบบพื้นที่ชานตามอย่างในเรือนไทย โดยพื้นที่ที่ออกแบบอาจมีลักษณะทางกายภาพเหมือนหรือต่างจากพื้นที่ชานในเรือนไทยก็ได้ จึงเป็นเหตุให้เกิดคำถามหลักว่า พื้นที่ชานในบ้านพักอาศัยไทยมีความหมายอย่างไร และก่อให้เกิดคำถามรองอีก 4 ข้อ ดังนี้

- 1) พื้นที่ชานคืออะไร
- 2) พื้นที่ชานในเรือนไทยเป็นอย่างไร
- 3) พื้นที่ชานยังคงปรากฏมีอยู่ในบ้านพักอาศัยไทยร่วมสมัยหรือไม่
- 4) ความหมายของพื้นที่ชานที่ปรากฏมีในบ้านพักอาศัยไทยร่วมสมัยนั้น ยังคงเดิมเหมือนพื้นที่ชานในเรือนไทยหรือไม่อย่างไร

3.2 กรอบแนวคิดในงานวิจัย

กรอบแนวคิดในงานวิจัยนี้ ประกอบไปด้วย 3 ส่วนหลัก คือ กรอบแนวคิดที่เกี่ยวข้องเนื่องกับมนุษย์ กรอบแนวคิดที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่ทางสถาปัตยกรรมและสถาปัตยกรรม และกรอบแนวคิดที่เกี่ยวข้องเกี่ยวกับสภาพแวดล้อม

ภาพที่ 39 กรอบแนวคิดในการวิจัย

บนความคิดที่เชื่อว่า มนุษย์ สถาปัตยกรรมและธรรมชาติมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน ดังนั้น ทฤษฎีทั้ง 3 ส่วนนี้ จึงมีความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกัน ในฐานะที่มนุษย์เป็นผู้ดำรงตนอาศัยอยู่ในโลก ท่ามกลางสภาพแวดล้อมตามธรรมชาติโดยมีสถาปัตยกรรม และมีผลต่อการทำความเข้าใจ ความหมายของพื้นที่ชานด้วย

3.2.1 กรอบแนวคิดที่เกี่ยวข้องเกี่ยวกับมนุษย์

การศึกษากรอบแนวคิดที่เกี่ยวข้องเกี่ยวกับมนุษย์นั้น ประกอบไปด้วยประเด็นสำคัญ 5 ประการ คือ ปรัชญาในความเป็นมนุษย์ แรงปรารถนาที่มนุษย์มี ตัวตนของมนุษย์บนโลก ความเป็นเจ้าของ หรือการครอบครอง และการอยู่อาศัย ซึ่งสัมพันธ์กับสิ่งที่มนุษย์เป็น สิ่งที่มนุษย์ต้องการ และการดำรง ตนอยู่บนโลกใบนี้ท่ามกลางมนุษย์ด้วยกันเอง

3.2.2 กรอบแนวคิดที่เกี่ยวข้องเกี่ยวกับพื้นที่ทางสถาปัตยกรรมและสถาปัตยกรรม

การศึกษากรอบแนวคิดที่เกี่ยวข้องเกี่ยวกับพื้นที่ทางสถาปัตยกรรมและสถาปัตยกรรมนั้น ประกอบไปด้วยประเด็นสำคัญ 4 ประการ คือ พื้นที่ทางสถาปัตยกรรม พื้นที่กำกวม พื้นที่เปลี่ยนถ่าย และความหมายในงานสถาปัตยกรรม ส่วนสำคัญของการศึกษาคือ พื้นที่กำกวมและพื้นที่เปลี่ยนถ่าย เพื่อใช้ทำความเข้าใจพื้นที่ชานซึ่งเป็นพื้นที่ทางสถาปัตยกรรม ตามแนวคิดความเป็นพื้นที่กำกวมและ พื้นที่เปลี่ยนถ่าย

3.2.3 กรอบแนวคิดที่เกี่ยวข้องกับสภาพแวดล้อม

การศึกษากรอบแนวคิดที่เกี่ยวข้องกับสภาพแวดล้อมนั้น มุ่งเน้นศึกษาด้านที่มนุษย์มีความสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมที่ตนอยู่อาศัยและพฤติกรรมที่มนุษย์แสดงออก ไม่ว่าจะเป็นการใช้ประโยชน์ธรรมชาติอย่างไรที่ธรรมชาติเป็น การปรับตัวเพื่อให้อยู่รอดในสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลง และการใช้ประโยชน์ธรรมชาติในแบบที่มนุษย์เรียนรู้ที่จะปรับสภาพของธรรมชาติให้เอื้อต่อการ ดำรงชีวิตของตนเอง

3.3 กรอบแนวคิดทางทฤษฎี

การสร้างกรอบแนวคิดทางทฤษฎีเพื่อใช้เครื่องมือในการทำความเข้าใจพื้นที่ชานในการศึกษา นี้ ตั้งอยู่บน 3 องค์ประกอบ และ 2 กระบวนการ องค์ประกอบ 3 ประการ คือ มนุษย์ พื้นที่ทาง สถาปัตยกรรม และธรรมชาติ ส่วนกระบวนการ 2 ประการนั้นคือ ในระหว่างและการเปลี่ยนถ่าย

กรอบแนวคิดทางทฤษฎีนี้ สร้างขึ้นบนความคิดที่ว่า มีกระบวนการเปลี่ยนถ่ายเกิดขึ้นในองค์ประกอบ 3 ประการคือ มนุษย์ สถาปัตยกรรม และธรรมชาติ โดยมีพื้นที่ทางสถาปัตยกรรมและสถาปัตยกรรมทำหน้าที่เป็นสื่อในระหว่างมนุษย์และธรรมชาติ โดยอาศัยความสัมพันธ์ที่มนุษย์มีต่อธรรมชาติ 3 รูปแบบคือ ตัวตนของมนุษย์ ความเป็นเจ้าของ และการอยู่อาศัย

3.4 กรณีศึกษา

กรณีศึกษาในงานวิจัยนี้ เน้นเฉพาะกรณีศึกษาที่สามารถใช้เป็นตัวแทนเพื่ออธิบายได้ตามกรอบแนวคิดตามทฤษฎี อันประกอบไปด้วยบ้านพักอาศัยไทยร่วมสมัยและผู้ให้ข้อมูลเป็นสำคัญ วิธีการศึกษาใช้การสำรวจ สังเกต บันทึกภาพถ่าย บันทึกแบบทางสถาปัตยกรรม และการสัมภาษณ์เป็นหลัก ทั้งนี้ มีวิธีในการคัดเลือกกรณีศึกษาและผู้ให้ข้อมูลเบื้องต้นดังนี้

3.4.1 การคัดเลือกกรณีศึกษา

1) กรณีศึกษาบ้านพักอาศัยไทยร่วมสมัย

กรณีศึกษาในงานวิจัยนี้จำกัดขอบเขตเฉพาะบ้านพักอาศัยไทยร่วมสมัยของสถาปนิก ที่สถาปนิกเป็นผู้ออกแบบด้วยตนเองเพื่อตนเอง ภายใต้กรอบความคิดที่ว่ามนุษย์ย่อมแสดงออกถึงตัวตนของตนเอง (ทิพย์สุตา ปทุมานนท์, 2553, น.82) ตั้งนั้นแล้ว งานสถาปัตยกรรมที่สถาปนิกออกแบบให้ตนเองย่อมสะท้อนถึงความคิด ความเข้าใจ และการสื่อความหมายของพื้นที่ซึ่งตามแนวคิดของตนเองที่ต้องการแสดงออกได้อย่างชัดเจนที่สุด

งานสถาปัตยกรรมบ้านพักอาศัยไทยร่วมสมัยที่เลือกทำการศึกษาในครั้งนี้ เป็นตัวแทนของงานสถาปัตยกรรมบ้านพักอาศัยไทยร่วมสมัย ที่ใช้แนวคิดเกี่ยวกับพื้นที่ทางสถาปัตยกรรมไทยอย่างพื้นที่ซึ่ง มาเป็นจุดตั้งต้นเพื่อออกแบบงานของตนเอง ซึ่งแนวคิดเกี่ยวกับพื้นที่ซึ่งนี้เป็นไปในทิศทางเดียวกันกับการออกแบบงานสถาปัตยกรรมไทยร่วมสมัยภายใต้กรอบที่เน้นเอกลักษณ์ไทยในทางนามธรรม (วิมลสิทธิ์ หรยางกูร, วีระ อินพันทัง, & สันติ ฉันทวิลาสวงศ์, 2544) ซึ่งเริ่มมีกระแสการพัฒนามาตั้งแต่ในราวปี พ.ศ. 2516 (วิมลสิทธิ์ หรยางกูร et al., 2536, น.208) แล้ว โดยในราวช่วงหลังจากปี พ.ศ. 2525 เป็นต้นมานั้น ถือเป็นช่วงที่มีความโดดเด่น หลากหลาย และมีจำนวนงานที่ออกแบบโดยมีเอกลักษณ์ไทยมาก ซึ่งมีทั้งการใช้บรรยากาศ การใช้ปริภูมิ และการใช้คุณลักษณะเช่น โปรง เบา ลอย มาเป็นแนวคิดตั้งต้นในการออกแบบ

ตามความที่กล่าวข้างต้น สามารถกำหนดเป็นเกณฑ์การคัดเลือกกรณีศึกษาได้ ดังนี้

- (1) เป็นบ้านพักอาศัยที่ออกแบบก่อสร้างในระหว่างปี พ.ศ. 2526 – 2559
- (2) เป็นบ้านพักอาศัยไทยร่วมสมัยที่สถาปนิกออกแบบให้ตนเองและครอบครัว
- (3) เป็นบ้านพักอาศัยไทยร่วมสมัยที่ใช้แนวคิดเกี่ยวกับพื้นที่ชานมาเป็นแนวคิดตั้งต้นในการออกแบบ

การออกแบบ

จากการศึกษาเบื้องต้นผ่านเอกสารทางวิชาการ วารสาร และหนังสือรวบรวมงานออกแบบสถาปัตยกรรมบ้านพักอาศัยไทย (*Small Medium Houses*, 2013; *Small medium houses 2*, 2014; กฤษณะพล วัฒนวันยู, 2547; ไทยทูเดย์, 2557; ผุสดี ทิพทัส & พงศทัต, 2525) จึงได้คัดเลือกกรณีศึกษาเพื่อใช้เป็นตัวแทนบ้านพักอาศัยไทยในงานวิจัยนี้ 4 หลัง คือ บ้านบนถนนพหลโยธิน บ้านตะวันออก บ้านดำเนิน และ บ้าน KP

3.4.2 ข้อมูลเบื้องต้นของกรณีศึกษา

กรณีศึกษา

(1) บ้านบนถนนพหลโยธิน

เป็นบ้านพักอาศัยส่วนบุคคล ได้ออกแบบก่อสร้างไว้สำเร็จ ก่อนปีพ.ศ. 2543 โรเบิร์ต พาวเวลล์ (Powell, 2003, p.104) ได้ทำการสำรวจและเก็บข้อมูล ตั้งอยู่บนถนนพหลโยธิน จังหวัดกรุงเทพมหานคร

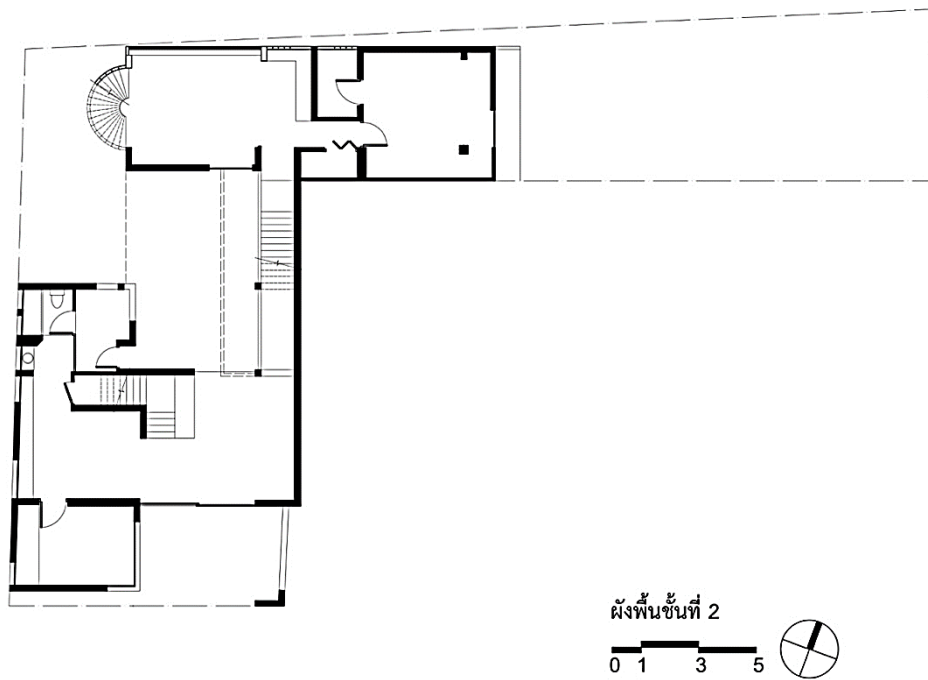
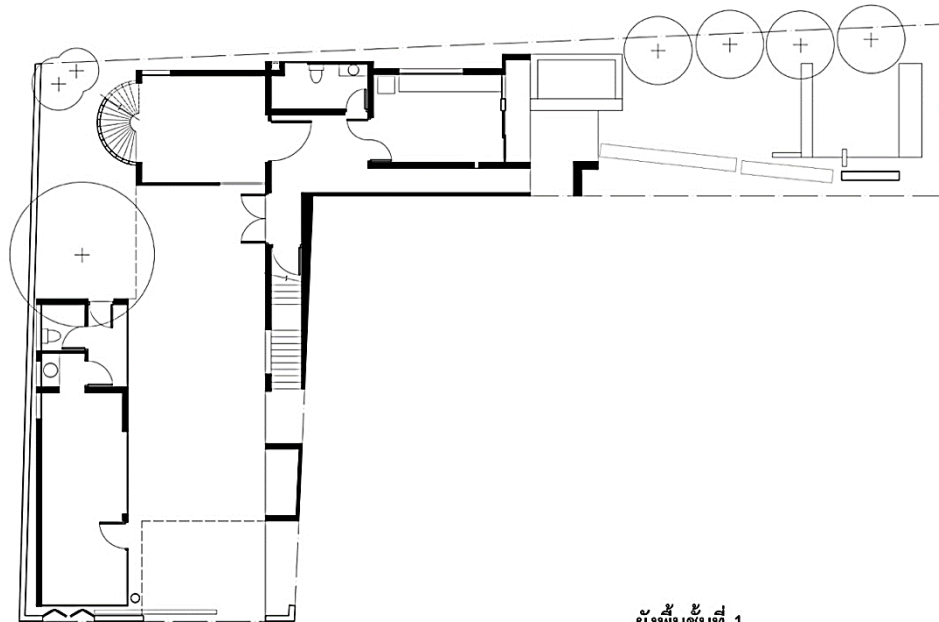
ขอบเขตด้านหน้าของบ้านติดซอยพหลโยธิน ด้านข้างและด้านหลังติดต่อกับที่ดินของเพื่อนบ้าน ผู้ออกแบบได้ออกแบบให้ผนังของตัวบ้านเป็นส่วนหนึ่งของกำแพงแนวเขตที่ดินเพื่อล้อมพื้นที่ดินของบ้านไว้

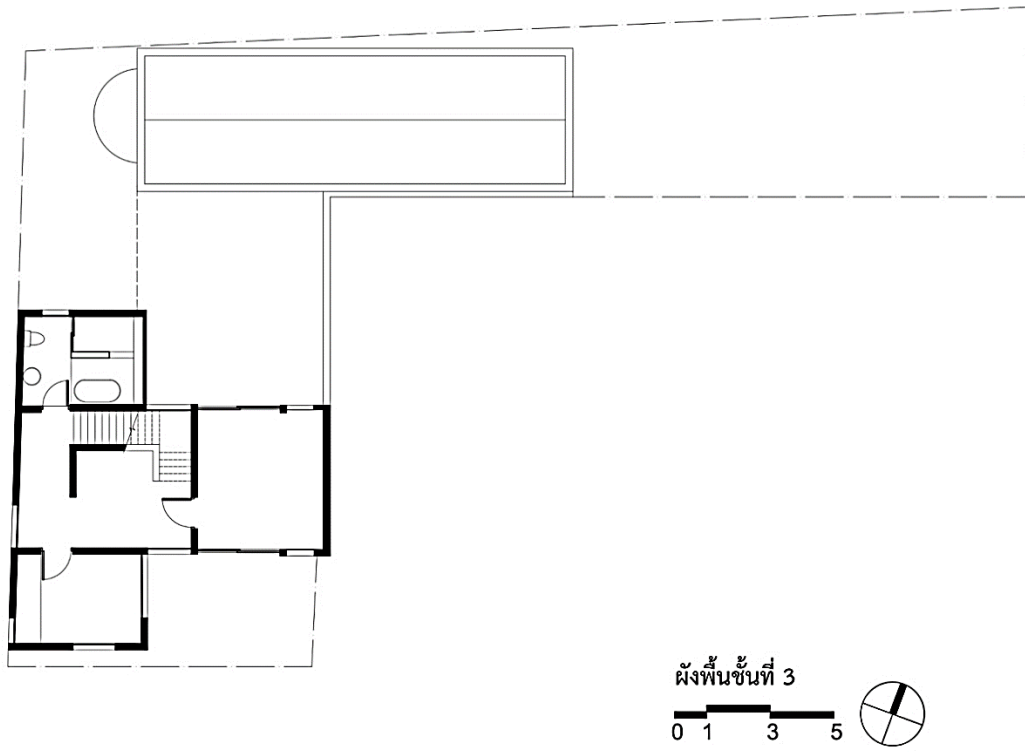
ภาพที่ 40 บ้านบนถนนพหลโยธิน

ที่มา: ปรับปรุงจาก (Powell, 2003, p.104-105, 107)

ตัวบ้านมีลักษณะเป็นอาคารคอนกรีต 2 หลัง (ดังภาพที่ 41 - 43) บ้านหลังด้านหน้า สูง 3 ชั้น ส่วนบ้านหลังด้านหลังสูง 2 ชั้น เชื่อมต่อกันด้วยพื้นที่อย่างขานที่ชั้นสองของบ้าน ชั้นล่างมีพื้นที่จอดรถและพื้นที่ใช้สอย ชั้นสองและชั้นสามของเป็นพื้นที่พักอาศัย

ภาพที่ 41 ผังพื้นที่ 1 และ ผังพื้นที่ 2 บ้านบนถนนพหลโยธิน

ภาพที่ 42 ผังพื้นที่ 3 บ้านบนถนนพหลโยธิน

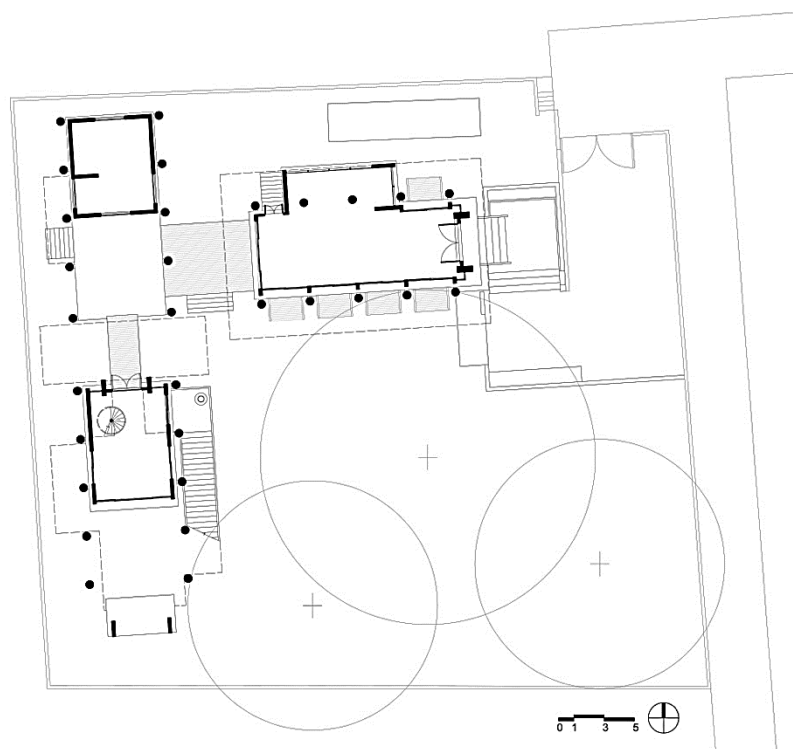
ภาพที่ 43 รูปตัด บ้านบนถนนพหลโยธิน

(2) บ้านตะวันออก

เป็นบ้านพักอาศัยส่วนบุคคล ออกแบบก่อสร้างไว้ตั้งแต่ปีพ.ศ. 2545 ตั้งอยู่บนถนนสุขสวัสดี จังหวัดกรุงเทพมหานคร ทัศนียภาพของบ้านเป็นดังภาพที่ 44

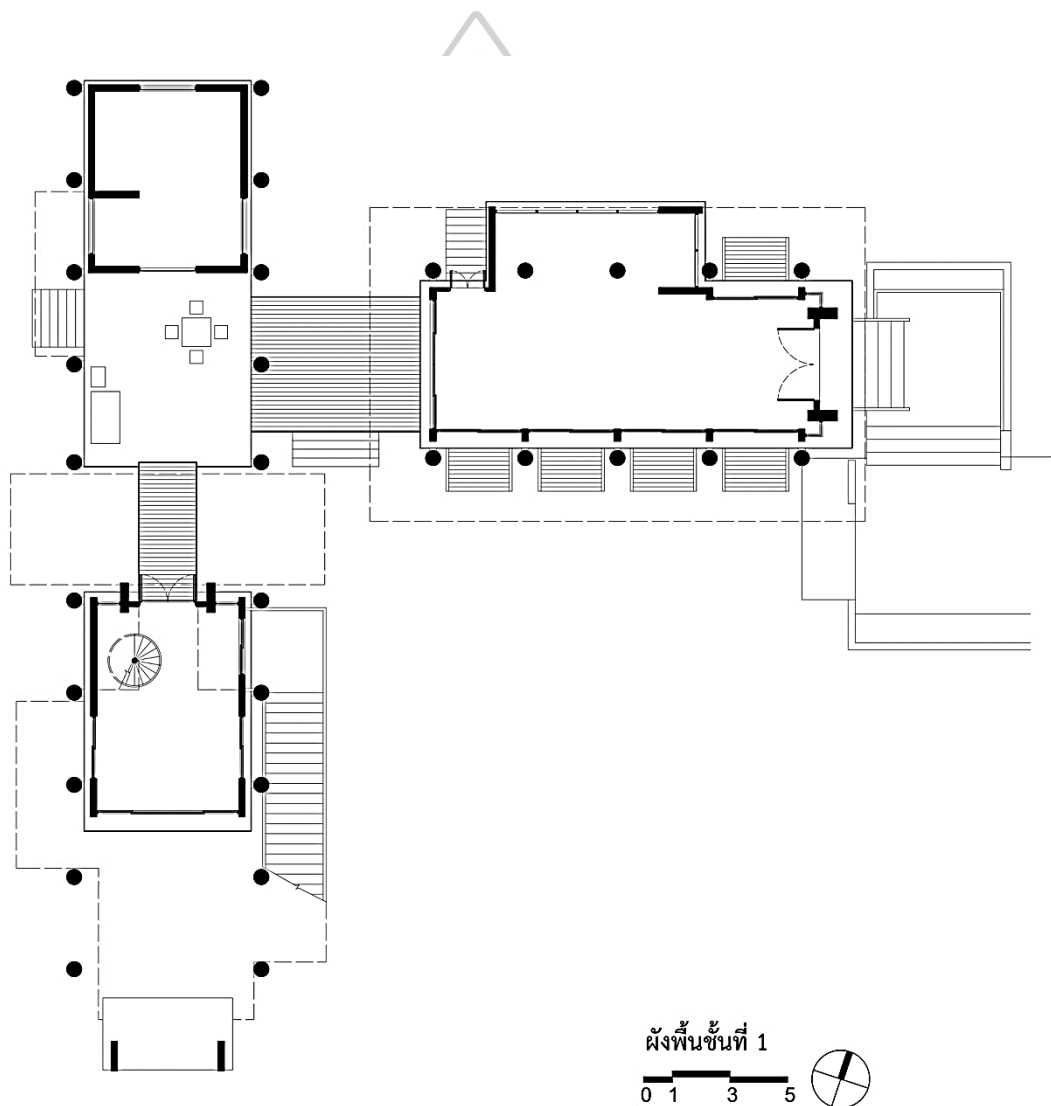
ภาพที่ 44 บ้านตะวันออก

ภาพที่ 45 ผังบริเวณบ้านตะวันออก

ขอบเขตที่ดินด้านตะวันออกและด้านใต้ติดต่อกับซอยแยกย่อยของ ช.สุขสวัสดิ์ 26 ขอบเขตที่ดินด้านเหนือติดต่อกับพื้นที่บ้านข้างเคียงที่มีปารปลูกสร้างบ้านเรือนแล้ว ส่วนขอบเขตที่ดินด้านตะวันตกติดต่อกับพื้นที่โล่งที่ยังไม่มีสิ่งปลูกสร้าง (ดังภาพที่ 45)

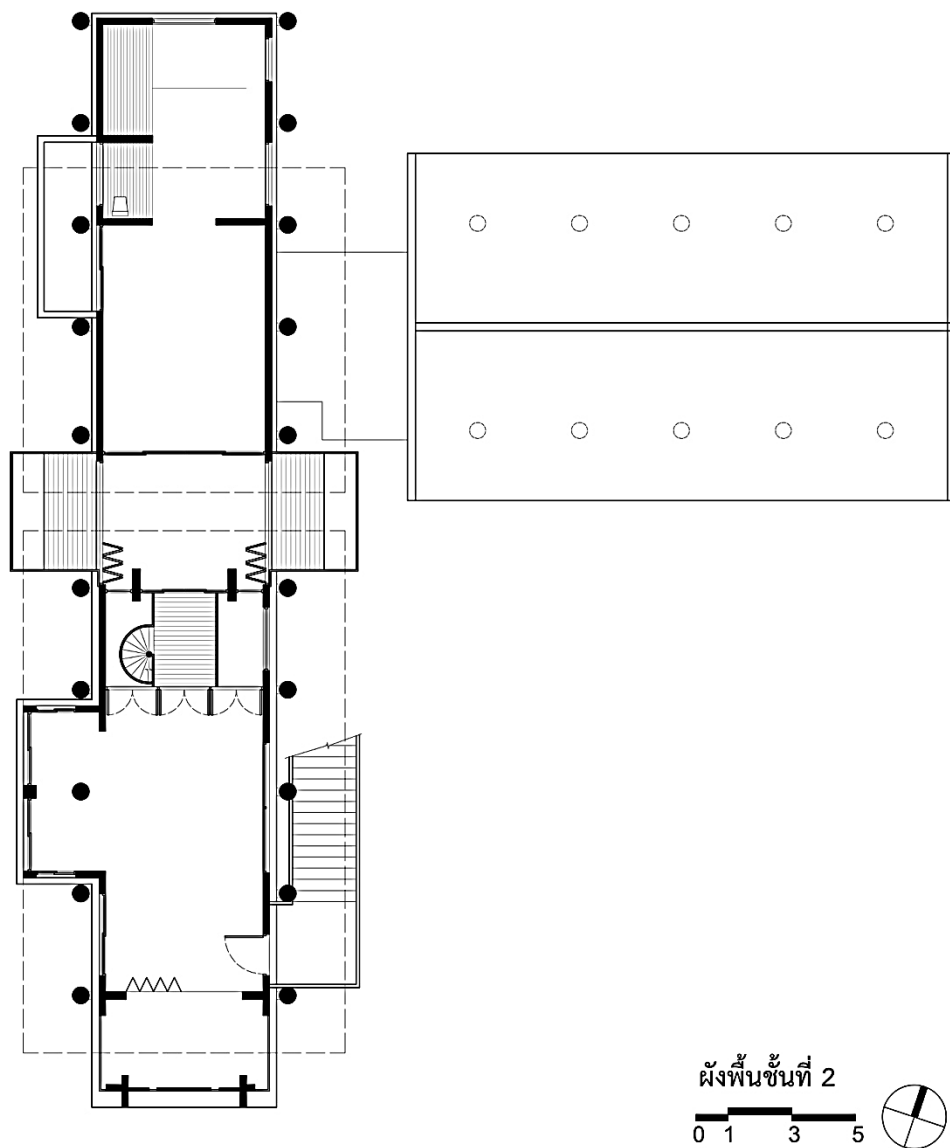
บ้านตะวันออกมีลักษณะเป็นเรือนจั่ว 3 หลัง (ดังภาพที่ 46 – 48) เรือนจั่วหลัก 2 หลัง ที่เรียงตัวต่อเนื่องกันเป็นแนวยาว สูง 2 ชั้น เรือนจั่วรองตั้งอยู่ทางด้านหน้าของที่ดิน สูง 1 ชั้น เรือนทั้ง 3 หลังเชื่อมต่อกันด้วยพื้นที่อย่างชานที่ทั้งชั้นหนึ่งและทางเชื่อมที่ชั้นสองของบ้าน

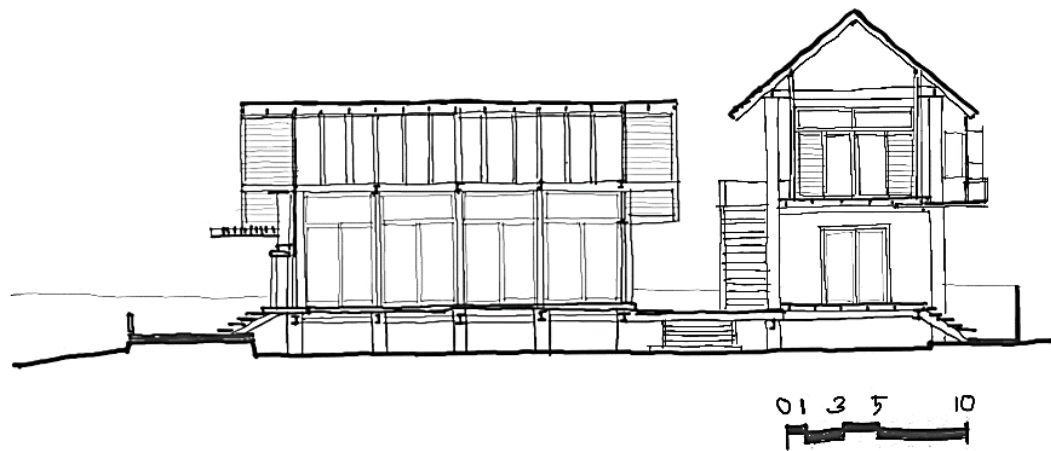
ภาพที่ 46 ผังพื้นที่ 1 บ้านตะวันออก

เรือนจั่วหลังรองด้านหน้า มีผังเป็นแบบ open plan ไม่ได้กั้นผนังระหว่างพื้นที่ใช้สอย ภายในเรือน รองรับพื้นที่รับแขก พื้นที่ครัว พื้นที่พักผ่อน ปลายพื้นที่รับประทานอาหาร

เรือนจั่วหลักด้านหลัง มี 2 หลัง หลังทางด้านทิศเหนือ ชั้นล่างเป็นพื้นที่นอน ในชั้นบน เป็นพื้นที่อาบน้ำ สุขา และพื้นที่ซักล้าง ในเรือนจั่วหลักทางด้านทิศใต้ ชั้นล่างเป็นพื้นที่ทำงานและอ่านหนังสือ ชั้นบนเป็นพื้นที่นอน พักผ่อน และสุขา ในเรือนหลักทั้ง 2 มีการออกแบบพื้นที่ภายในแบบ open plan เช่นเดียวกับเรือนจั่วรองทางด้านหน้าบ้าน

ภาพที่ 47 ผังพื้นที่ชั้นที่ 2 บ้านตะวันออก

ภาพที่ 48 รูปตัด บ้านตะวันออก

ภาพที่ 49 พื้นที่อย่างชานในพื้นที่ชั้น 1 บ้านตะวันออก

ภาพที่ 50 พื้นที่อย่างชานในพื้นที่ชั้น 2 บ้านตะวันออก

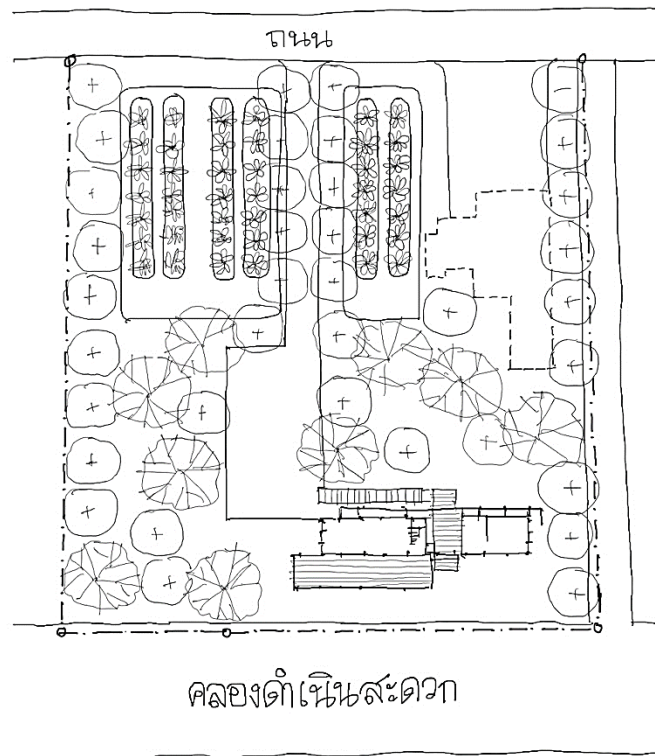
(3) บ้านดำเนิน

บ้านพักส่วนบุคคล ออกแบบและก่อสร้างเมื่อ พ.ศ. 2552 ตั้งอยู่ที่ริมคลองดำเนิน สะดวก จังหวัดราชบุรี ลักษณะทางสถาปัตยกรรมของภาพเป็นดังภาพที่ 51

ภาพที่ 51 บ้านดำเนิน

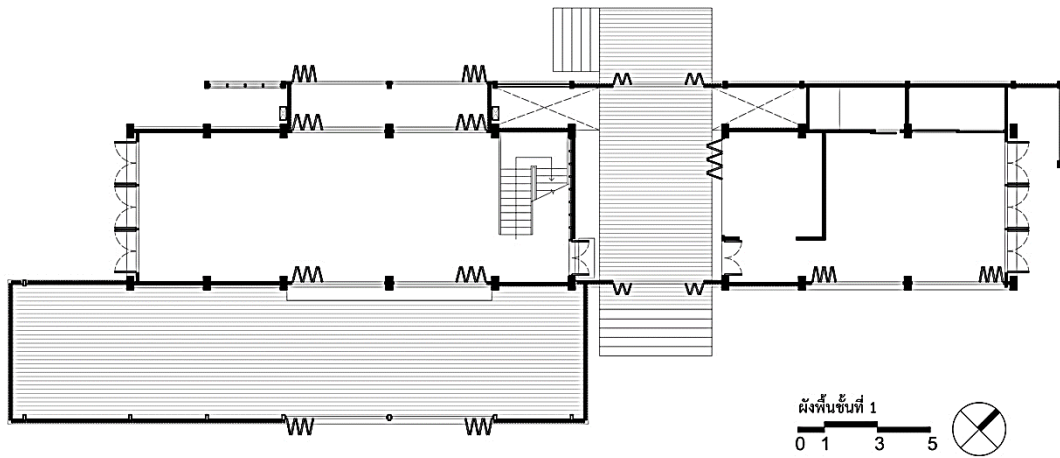
ขอบเขตที่ดินของบ้านดำเนินนั้น ด้านหลังของตัวบ้านติดต่อกับคลองดำเนินสะดวก ด้านหน้าเป็นถนนสาธารณะ ทางซ้ายของที่ดินเป็นพื้นที่แปลงเกษตรของเพื่อนบ้านในละแวกข้างเคียงที่มีการปลูกสร้างบ้านพักอาศัยอยู่ในที่ดินด้วย ส่วนทางขวาขนานด้วยคลองย่อย ในเขตที่ดินเดียวกับของบ้านมีแปลงเกษตรอยู่ด้านหน้าติดกับถนนทางเข้าบ้าน และมีบ้านพักอาศัยของเครือญาติอยู่ด้วย ดังภาพที่ 52

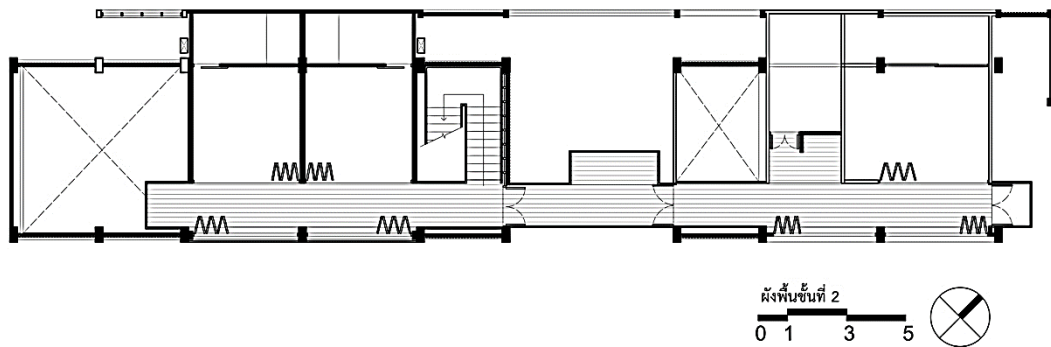
ภาพที่ 52 ผังบริเวณบ้านดำเนิน

บ้านดำเนินมีลักษณะเป็นเรือนจั่วสองหลัง สูง 2 ชั้น เชื่อมต่อกันด้วยพื้นที่อย่างชันทั้งที่ระดับพื้นชั้นหนึ่งและพื้นชั้นสองของบ้าน อาคารทั้งสองหลังวางเรียงตัวต่อเนื่องกันในแนวยาว ขนานไปกับแนวตลิ่งของคลองดำเนินสะดวก ดังภาพที่ 53

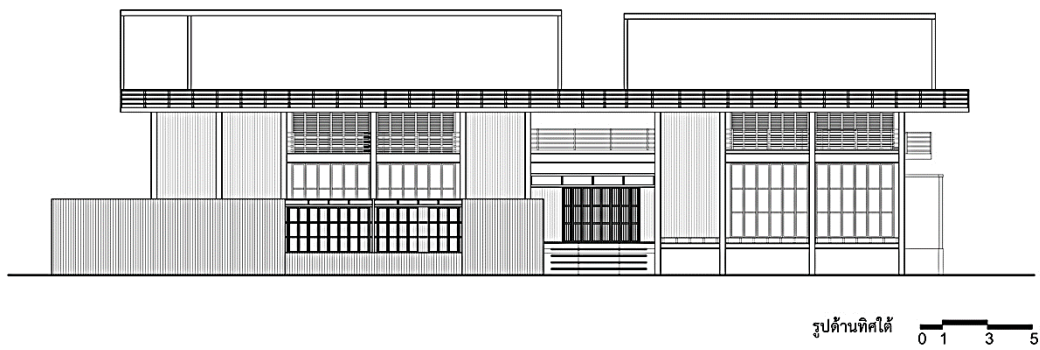
เรือนฝั่งขวารองรับพื้นที่ครัวและรับประทานอาหารในชั้นล่าง ส่วนชั้นบนเป็นพื้นที่นอนพื้นที่ใช้สอยภายในชั้นบนของเรือนเชื่อมต่อกันด้วยทางเดินหน้าห้องต่างๆ ส่วนเรือนฝั่งซ้ายนั้นในชั้นล่างใช้เป็นที่รับแขกและพื้นที่พักผ่อน ส่วนในชั้นบนเป็นพื้นที่นอนมีทางเดินหน้าห้องเชื่อมพื้นที่ภายในถึงกันเช่นเดียวกับในเรือนฝั่งขวา ดังภาพที่ 54

ภาพที่ 53 ผังพื้นที่ 1 บ้านดำเนิน

ภาพที่ 54 ผังพื้นที่ 2 บ้านดำเนิน

ภาพที่ 55 รูปด้านทิศใต้ บ้านดำเนิน

(4) บ้าน KP

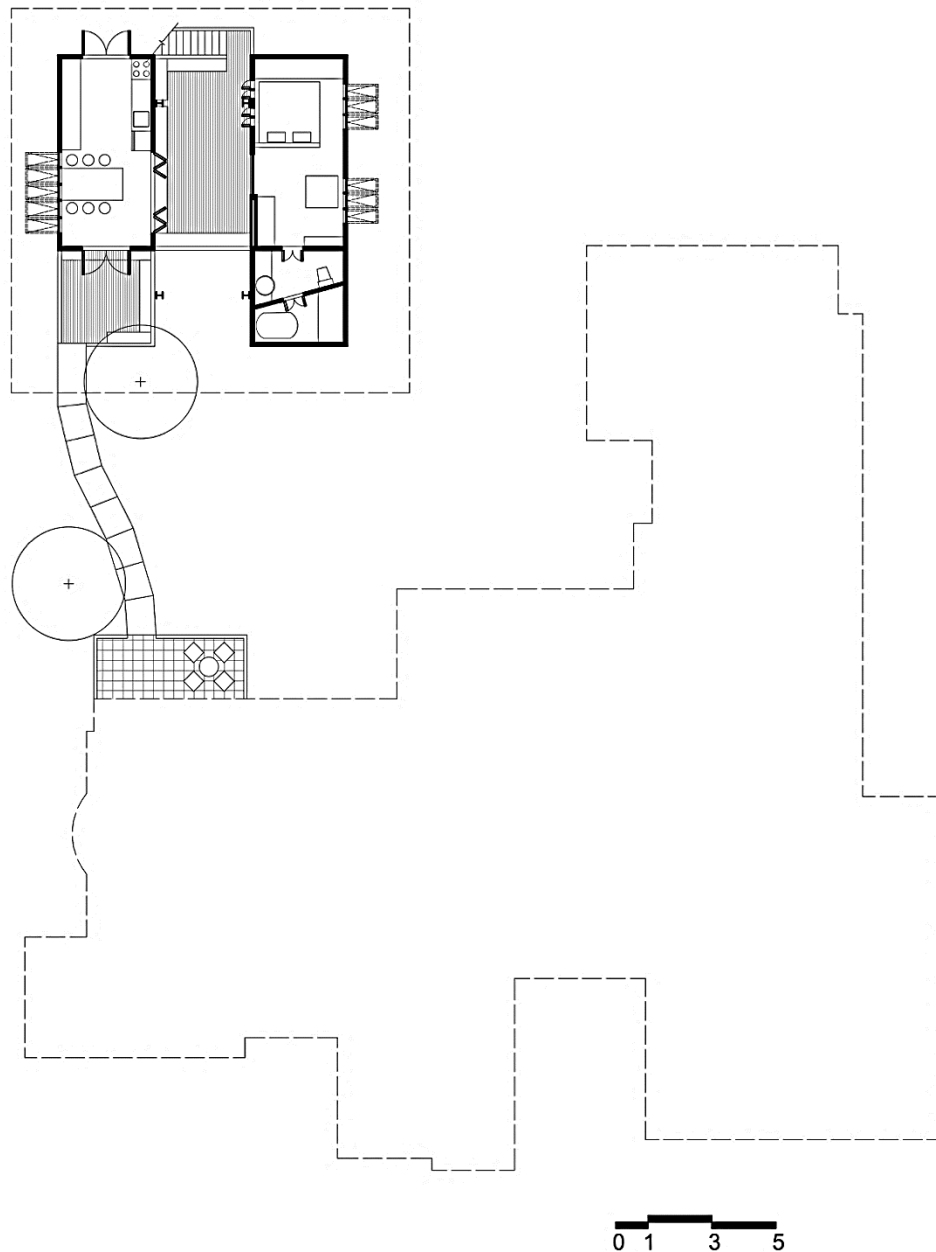
เป็นบ้านพักอาศัยส่วนบุคคล ออกแบบและก่อสร้างเมื่อ พ.ศ. 2553 ที่ดินของบ้านตั้งอยู่ในหมู่บ้านชวนชื่น บนถนนกาญจนาภิเษก จังหวัดกรุงเทพมหานคร ลักษณะทางสถาปัตยกรรมเป็นดังภาพที่ 56

ภาพที่ 56 บ้าน KP

ที่มา: (กิจชัย จิตขจรวาณิช, 2553, น.127-128, 133)

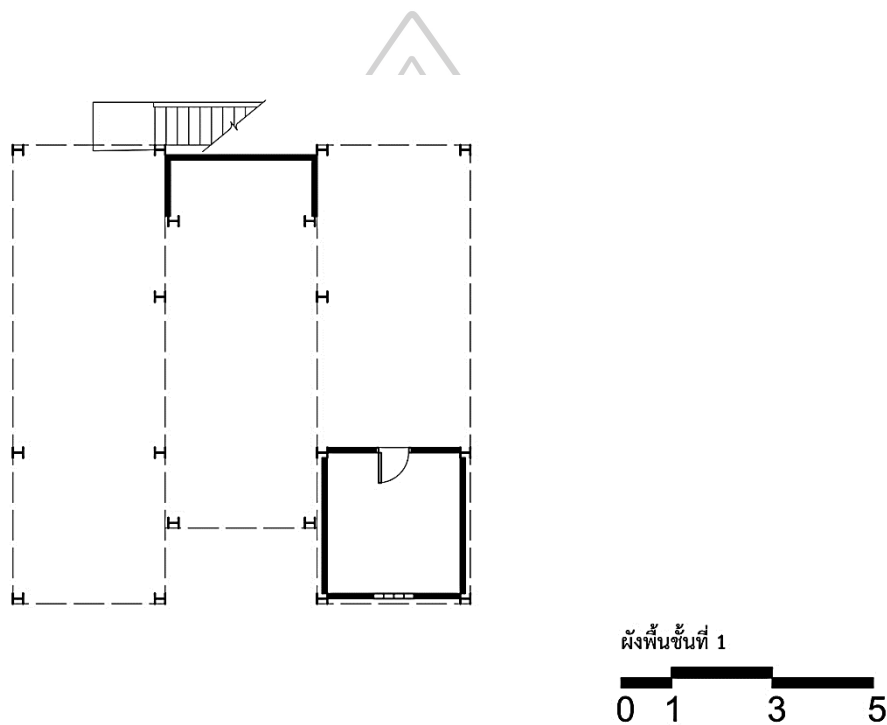
บ้านมีลักษณะเป็นเรือนสองหลัง ยกใต้ถุนสูง เชื่อมต่อกันด้วยพื้นที่อย่างชาน เหนือพื้นที่อย่างชานมีหลังคาคลุม และมีทางเดินเชื่อมต่อกับบ้าน KP ไปยังบ้านหลังเดิมของครอบครัว ดังภาพที่ 57

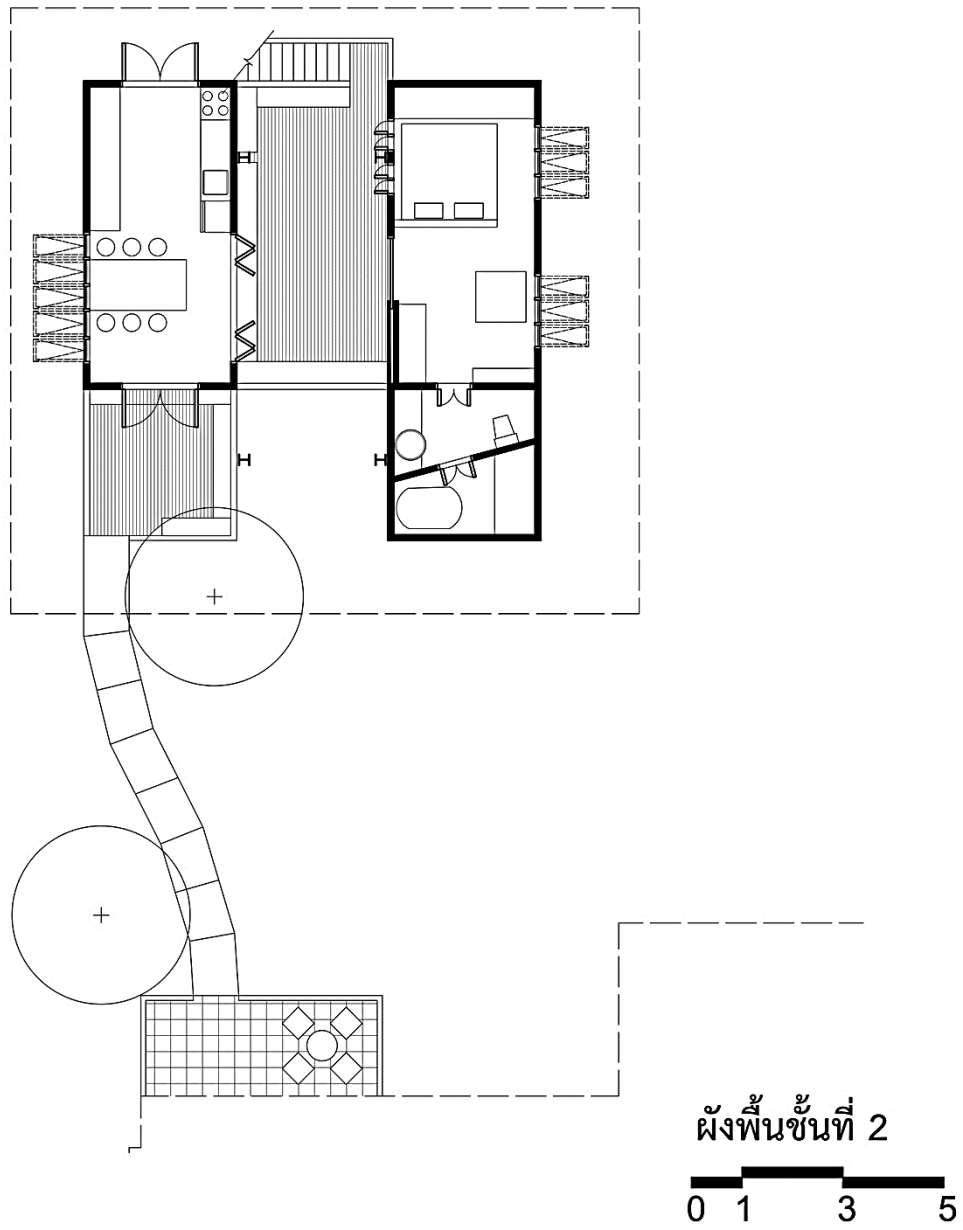
ภาพที่ 57 ผังบริเวณ บ้าน KP ต่อเนื่องกับบ้านหลังเดิมของครอบครัว

อาณาเขตที่ดินติดต่อนี้เนื่องกับถนนภายในโครงการของหมู่บ้าน ซึ่งมีบ้านหลังเดิมของครอบครัวตั้งอยู่ด้านหน้าของที่ดิน ส่วนตัวบ้าน KP ตั้งอยู่มาทางด้านหลังของที่ดิน ขอบเขตที่ดินในเนอื่นๆ ติดต่อนี้เนื่องกับที่ดินของเพื่อนบ้านซึ่งมีการปลูกสร้างบ้านพักอาศัย

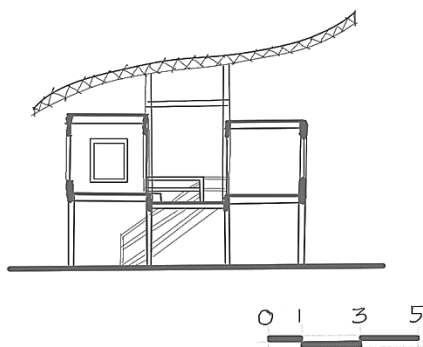
ชั้นล่างของบ้านเปิดโล่ง มีพื้นที่ใช้สอยรองรับการนั่งเล่นและเก็บของ (ดังภาพที่ 58) ส่วนชั้นบน อาคารฝั่งซ้ายเป็นพื้นที่ครัวและรับประทานอาหาร อาคารฝั่งขวาเป็นพื้นที่นอน ห้องน้ำ และทำงาน (ดังภาพที่ 59)

ภาพที่ 58 ผังพื้นที่ 1 บ้าน KP

ภาพที่ 59 ผังพื้นที่ 2 บ้าน KP

ภาพที่ 60 รูปตัดบ้าน KP

3.5 การเก็บข้อมูล

ข้อมูลในงานการศึกษานี้มี 2 ส่วนประกอบกัน คือ ข้อมูลทางสถาปัตยกรรมและข้อมูลจากการสัมภาษณ์

3.5.1 การเก็บข้อมูลทางสถาปัตยกรรม

การเก็บข้อมูลทางสถาปัตยกรรมในการศึกษานี้ประกอบไปด้วย 4 วิธี ร่วมกัน คือ ข้อมูลทุติยภูมิจากเอกสาร หนังสือ และสิ่งตีพิมพ์ต่างๆ ที่ได้มีการเผยแพร่แล้ว การสำรวจจริงวัดสถานที่จริง การบันทึกภาพถ่าย และการจัดทำแบบทางสถาปัตยกรรม

3.5.2 การเก็บข้อมูลจากการสัมภาษณ์

1) ผู้ให้สัมภาษณ์

ผู้ให้ข้อมูลในงานวิจัยนี้มีทั้งสิ้น 7 ท่าน 4 ท่านเป็นสถาปนิกผู้ออกแบบบ้านที่คัดเลือกมาเป็นกรณีศึกษาในงานวิจัยนี้ อีก 3 ท่าน เป็นสถาปนิกที่มีประสบการณ์ในการออกแบบงานสถาปัตยกรรม

โดยสถาปนิกและผู้ออกแบบทั้ง 7 ท่านนี้ มีงานออกแบบที่ได้เคยเผยแพร่และแสดงแนวคิดเกี่ยวกับการใช้เอกลักษณ์ไทยในทางนามธรรมคือพื้นที่อย่างชาน มาเป็นแนวคิดตั้งต้นในการออกแบบงานสถาปัตยกรรมในลักษณะที่พุกอศัย ที่เกิดขึ้นในช่วงระหว่างปี พ.ศ. 2526 - พ.ศ. 2559 โดยมีรายนามผู้ให้ข้อมูลเรียงลำดับตามวันที่ได้เข้าสัมภาษณ์ ดังนี้

(1) สถาปนิกผู้ออกแบบบ้าน KP ทำการสัมภาษณ์เมื่อ 30 ตุลาคม 2558

- (2) สถาปนิกผู้ออกแบบบ้านดำเนิน ทำการสัมภาษณ์เมื่อ 7 พฤศจิกายน 2558
- (3) สถาปนิกผู้ออกแบบบ้านตะวันออก ทำการสัมภาษณ์เมื่อ 26 ตุลาคม 2558 และ 11 พฤศจิกายน 2558
- (4) ผู้ออกแบบบ้านบนถนนพหลโยธิน ทำการสัมภาษณ์เมื่อ 9 พฤศจิกายน 2558
- (5) สถาปนิกผู้ออกแบบบ้านพัฒนาการ ทำการสัมภาษณ์เมื่อ 17 พฤศจิกายน 2558
- (6) สถาปนิกผู้ออกแบบกุฏิวัดเขาพุทธโคดม ทำการสัมภาษณ์เมื่อ 19 พฤศจิกายน 2558
- (7) สถาปนิกผู้ออกแบบบ้านสวนปาริฉัตร ทำการสัมภาษณ์เมื่อ 14 มกราคม 2559

2) การสัมภาษณ์

การสัมภาษณ์ในงานวิจัยนี้ใช้การสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง (Semi-structure interview) โดยกำหนดประเด็นสำคัญของคำถามไว้ 2 หัวข้อหลักๆ ดังนี้

- (1) แนวคิดหรือหัวใจสำคัญของการออกแบบ
- (2) แนวคิดในการออกแบบพื้นที่ส่วนกลางของบ้าน อันประกอบไปด้วยประเด็นย่อยของคำถาม อีก 3 หัวข้อ ดังนี้
 - ความสำคัญของพื้นที่ส่วนกลาง
 - แนวคิดที่นำมาใช้ตั้งต้นในการออกแบบ
 - การสื่อความหมายทางสถาปัตยกรรม

3.6 การวิเคราะห์ข้อมูล

เนื่องจากข้อมูลที่ได้รวบรวมมาในการศึกษานี้ มีทั้งที่เป็นข้อมูลทางสถาปัตยกรรมและข้อมูลจากการสัมภาษณ์ ในการนี้ จึงใช้การวิเคราะห์ดังนี้

3.6.1 การวิเคราะห์ข้อมูลทางสถาปัตยกรรม

ข้อมูลทางสถาปัตยกรรม ใช้การวิเคราะห์ลักษณะทางกายภาพ และปัจจัยต่างๆ ที่ส่งผลต่อพื้นที่ภายในบ้านพักอาศัยไทยร่วมสมัย อันประกอบไปด้วย 4 วิธี ดังนี้ คือ

1) Site analysis

ใช้วิเคราะห์ปัจจัยและบริบทที่ส่งผลต่อผังที่ตั้งของอาคาร ประกอบไปด้วยประเด็นต่างๆ คือ ปัจจัยทางธรรมชาติ สภาพแวดล้อมทางกายภาพ และบริบทโดยรอบที่ตั้งอาคาร ทิศทางการจัดวางผัง ด้วยการอ่านความสัมพันธ์ของที่ตั้งและการออกแบบจัดวางผัง

2) Planning analysis

ใช้วิเคราะห์ปัจจัยและบริบทส่งผลต่อผังงานและผังเรือน ประกอบไปด้วยประเด็นต่างๆ คือ ขนาดสัดส่วน ตำแหน่ง แนวแกน ด้วยการอ่านความสัมพันธ์ของการออกแบบจัดการพื้นที่ใช้สอย

3) Morphological analysis

ใช้วิเคราะห์รูปลักษณะและคุณลักษณะต่างๆ ทางสถาปัตยกรรมของอาคารและพื้นที่ชาน ประกอบไปด้วยประเด็นต่างๆ คือ การปิดล้อม การเปิดโล่ง การเป็นพื้นที่เปลี่ยนถ่าย และความสัมพันธ์กับมนุษย์ ธรรมชาติ และกาลเวลา ด้วยการอ่านความสัมพันธ์ของพื้นที่ทางสถาปัตยกรรมกับการเปลี่ยนถ่าย

4) Comparative analysis

ใช้วิเคราะห์ความเหมือน ความแตกต่าง และความเปลี่ยนแปลง ที่ส่งผลต่อทั้งพื้นที่ชานและอาคาร ด้วยการเปรียบเทียบความสัมพันธ์ การผันแปร ของการเปลี่ยนถ่าย

3.6.2 การวิเคราะห์ข้อมูลจากการสัมภาษณ์

ข้อมูลจากการสัมภาษณ์เป็นมิติในทางคุณภาพที่อยู่เบื้องหลังการออกแบบและลักษณะทางกายภาพของพื้นที่ทางสถาปัตยกรรม จึงเป็นสิ่งที่อยู่นอกเหนือความสามารถในการรับรู้จากข้อมูลทางสถาปัตยกรรม เช่น แนวคิดในการออกแบบ ภูมิหลังของผู้ออกแบบซึ่งส่งผลต่อแนวทางการออกแบบของสถาปนิก ที่ประกอบไปด้วย ความคิด ความเชื่อ ความเข้าใจ และความต้องการในการสื่อความหมาย การวิเคราะห์ในส่วนนี้ใช้วิธี Content analysis ด้วยวิเคราะห์แนวคิดที่แฝงอยู่ในการออกแบบของสถาปนิก

3.7 การสังเคราะห์ข้อมูล

เมื่อได้ผลการวิเคราะห์พื้นที่ชานแล้ว จึงทำการประมวลองค์ความรู้ว่าด้วยพื้นที่ชานในมิติของการต่อยอดและปรับแปรมาใช้ในการออกแบบพื้นที่ทางสถาปัตยกรรมในบ้านพักอาศัยไทยร่วมสมัยตามสภาพแวดล้อมในบริบทปัจจุบัน ที่ประกอบกันขึ้นจากมิติ 3 ด้าน คือ มนุษย์ พื้นที่ทางสถาปัตยกรรม และธรรมชาติ บนกรอบแนวคิดตามทฤษฎีของการศึกษาที่ว่า ในระหว่าง มนุษย์-พื้นที่ทางสถาปัตยกรรม-ธรรมชาติ บนกระบวนการเปลี่ยนถ่าย

บทที่ 4

ชาน: พื้นที่เปลี่ยนถ่ายในทางสถาปัตยกรรม

4.1 พื้นที่ชานกับความคงอยู่ กลายรูป เลื่อนหาย หรือวิถีใหม่

ในการวิเคราะห์นี้ มีพื้นที่ชานในอาคาร 3 รูปแบบหลักที่ใช้พิจารณา คือ พื้นที่ชานในเรือนไทยภาคกลาง พื้นที่ชานในเรือนไทยกลายรูป และพื้นที่ชานในอาคารพักอาศัยไทยร่วมสมัย ในส่วนของพื้นที่ชานในเรือนไทยกลายรูปนั้น มีที่มาจากพื้นที่ชานที่แต่เดิมเกิดขึ้นในเรือนไทยภาคกลาง เมื่อกายภาพของเรือนเปลี่ยนแปลงไป เกิดเป็นเรือนไทยกลายรูปใน 4 รูปแบบ คือ เรือนไทยล้อมชานมีหลังคาคลุมชาน เรือนไทยแบบจั่วผสมล้อมชานมีหลังคาคลุมชาน เรือนจั่วผังแบบเรือนชาน และเรือนไทยแบบผังอิสระ ส่วนในบ้านพักอาศัยไทยร่วมสมัยนั้นพิจารณาจากแนวความคิดการใช้พื้นที่ชานมาเป็นส่วนตั้งต้นในการออกแบบ

การวิเคราะห์ความคงอยู่ กลายรูป เลื่อนหาย หรือวิถีใหม่ของพื้นที่ชานนั้น ต้องพิจารณาใน 2 ด้าน คือ ทั้งด้านรูปธรรมและนามธรรม ในทางรูปธรรมคือการวินิจฉัยวิเคราะห์คุณลักษณะทางกายภาพ ส่วนในทางนามธรรมคือการพิจารณาคุณลักษณะเชิงความหมาย ดังนี้

4.1.1 ความคงอยู่ กลายรูป เลื่อนหาย หรือวิถีใหม่ของพื้นที่ชานในทางกายภาพ

เมื่อพิจารณาคูณลักษณะทางกายภาพ จะเห็นได้ว่า พื้นที่ชานดังเช่นที่ปรากฏอยู่ในเรือนไทยภาคกลางนั้น เป็นพื้นที่ที่มีลักษณะเป็นพื้นไม้ยกใต้ถุนสูง เปิดโล่งไม่มีหลังคาคลุม มีตำแหน่งอยู่ตรงใจกลางผังพื้นของเรือนร่วมในหมู่ มีลักษณะการปิดล้อมในระนาบทางตั้งของพื้นที่อย่างหลวมๆ ด้วยตัวเรือนและรั้วชานโปร่ง ส่วนการปิดล้อมของพื้นที่ในระนาบทางนอนนั้นมีเพียงด้านล่างคือพื้นไม้ตีเว้นร่อง ผนัง ตำแหน่งระนาบด้านบนไม่มีการปิดล้อมอย่างปิดทึบเป็นแต่เพียงการปิดล้อมด้วยมวลของท้องฟ้าโปร่งโล่งสุดปลายสายตา

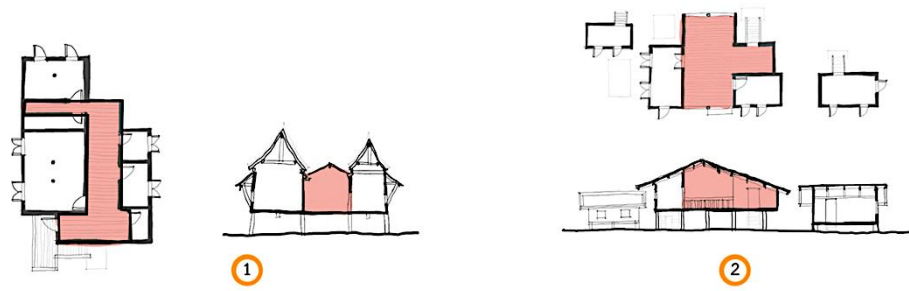
จากลักษณะดังกล่าวของพื้นที่ชานในเรือนไทยภาคกลาง เมื่อมีการสร้างบ้านพักอาศัยตามระเบียบแบบแผนและเอกลักษณ์ของรูปแบบทางสถาปัตยกรรมไทย จึงมีการสร้างพื้นที่ชานตามอย่างรูปแบบดั้งเดิมของพื้นที่ชานในเรือนไทยภาคกลาง โดยอาจมีการเปลี่ยนแปลงในด้านวัสดุและเทคโนโลยีการก่อสร้างเพื่อให้สะดวกในการก่อสร้างตามยุคสมัย พื้นที่ชานจึงยังคงอยู่ เช่นในเรือนริมสระของแม่ชีคันสนีย์ ณ เสถียรธรรมสถาน ที่จัดวางผังและสร้างรูปแบบทางสถาปัตยกรรมกรรมตามอย่างเรือนไทยภาคกลาง ด้วยการวางเรือนแยกออกเป็นหลังๆ ล้อมพื้นที่ชานโล่งไว้ตรงกลางผัง

การเปลี่ยนแปลงลักษณะทางกายภาพของพื้นที่ชานในเรือนไทยกลายเป็นรูป เกิดจากการเปลี่ยนแปลงของรูปลักษณะและแบบแผนของเรือนไทยที่เปลี่ยนแปลงไปตามความผันแปรของระบบเศรษฐกิจ สังคม และรสนิยม การเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นตามการเปลี่ยนแปลงรูปแบบของเรือน ส่วนการเปลี่ยนแปลงของลักษณะทางกายภาพของพื้นที่ชานในบ้านพักอาศัยไทยร่วมสมัยนั้น เป็นการออกแบบก่อสร้าง โดยใช้แนวคิดเกี่ยวกับพื้นที่ชานมาเป็นส่วนตั้งต้นในการออกแบบ สามารถสรุปการเปลี่ยนแปลงได้ (ดังภาพที่ 61) ดังนี้

1) การเปลี่ยนแปลงของพื้นที่ชานที่เกิดขึ้นในเรือนไทยล้อมชานมีหลังคาคลุมชาน ก่อเกิดเป็นการกลายรูปของพื้นที่ชานที่เปลี่ยนไปเป็นโถง ด้วยพื้นที่ชานโถงไม่มีหลังคาคลุมได้กลายเป็นพื้นที่ที่มีการคลุมหลังคาเหนือพื้นที่ เพื่อประโยชน์ใช้สอยที่ต้องการพื้นที่คุ้มฟ้าคุ้มฝน

เมื่อมีหลังคาคลุมเหนือพื้นที่ชาน เกิดการปิดล้อมที่ระนาบนอนเหนือพื้นที่ พื้นที่ชานจึงเปลี่ยนไปกลายเป็นพื้นที่โถง แต่ด้วยยังมีลักษณะพื้นที่กว้างของพื้นที่ชาน ที่อยู่ภายใต้หลังคาคลุมจึงกลายเป็นพื้นที่ภายในอาคาร ระนาบทางตั้งของพื้นที่อาจปิดล้อมเพียงด้านเดียวไปจนปิดล้อมทุกด้านหรือไม่ปิดล้อมเลยก็ได้ ขึ้นอยู่กับลักษณะของผังและความต้องการในการใช้งานของเจ้าของเรือน จึงยังคงปรากฏร่องรอยของพื้นที่ชานในทางผังอยู่

2) การเปลี่ยนแปลงของพื้นที่ชานในเรือนไทยแบบจั่วผสมล้อมชานมีหลังคาคลุมชาน ก่อเกิดเป็นการกลายรูปของพื้นที่ชานที่เปลี่ยนไปเป็นโถง การเปลี่ยนแปลงของพื้นที่ชานไปแนวทางเดียวกันกับเรือนไทยล้อมชานมีหลังคาคลุม คือ ยังคงมีผังแบบเรือนไทย มีพื้นที่ชานเป็นส่วนประกอบร่วมในผังเรือนเหนือพื้นที่ชานมีหลังคาคลุม พื้นที่ชานจึงกลายเป็นพื้นที่โถงกลางหมู่เรือนไป แต่ตัวเรือนเปลี่ยนจากหลังคาทรงไทยแบบเดิมเป็นหลังคาจั่วร่วมด้วย จึงยังคงปรากฏร่องรอยของพื้นที่ชานในทางผังอยู่

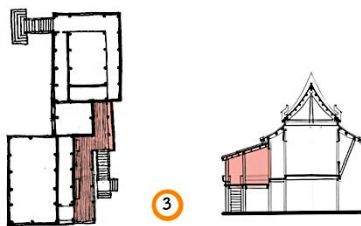
①

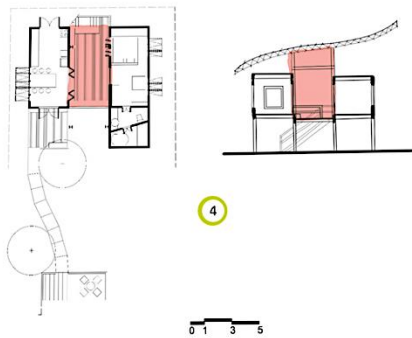
②

เรือนไทยกลายรูป

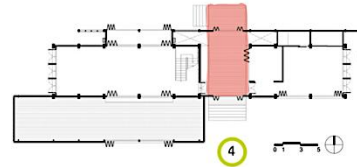
- ① เรือนไทยล้อมชานมีหลังคาคลุมชาน
- ② เรือนจั่วแบบฝังเรือนชาน
- ③ เรือนไทยแบบฝังอิสระ
- ④ บ้านพักอาศัยไทยร่วมสมัย

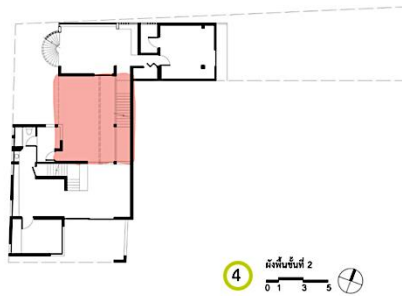
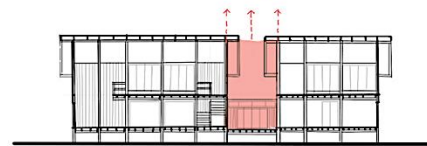
③

④

④

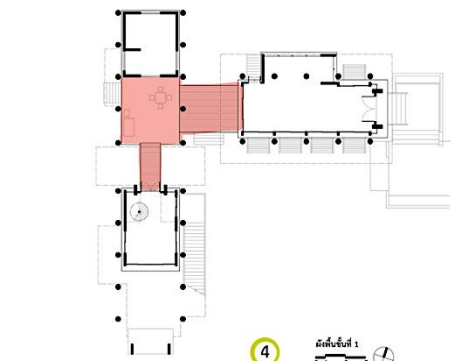

④

พื้นที่ชั้นที่ 2

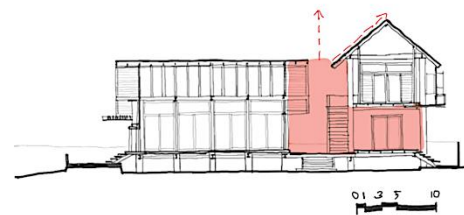

0 1 3 5 10

④

พื้นที่ชั้นที่ 1

0 1 3 5 10

ภาพที่ 61 ความเปลี่ยนแปลงทางกายภาพของพื้นที่ชานในเรือนไทยกลายรูปและบ้านพักอาศัยไทยร่วมสมัย

3) การเปลี่ยนแปลงของพื้นที่ซ่านในเรือนจั่วแบบผังเรือนชาน โดดๆ ก่อเกิดเป็นการกลายรูปของพื้นที่ซ่านที่เปลี่ยนไปเป็นโถง แต่ร่องรอยรูปลักษณะภายนอกของพื้นที่ซ่านนั้นได้เลือนหายไป มีการเปลี่ยนแปลงของพื้นที่ซ่านเป็นไปในแนวทางเดียวกันกับเรือนไทยล้อมชานมีหลังคาคลุมและเรือนไทยแบบจั่วผสมล้อมชาน กล่าวคือมีลักษณะของผังพื้นเรือนอย่างเรือนไทย มีพื้นที่อย่างชานเป็นองค์ประกอบร่วมในผัง เนื้อพื้นที่ซ่านมีหลังคาคลุม ก่อเกิดเป็นพื้นที่โถง ลักษณะภายนอกของอาคารไม่ได้เป็นเรือนแยกหลังอย่างเรือนไทยแต่กลายเป็นเรือนใหญ่หลังคาจั่วหลังเดียว

4) การเปลี่ยนแปลงของพื้นที่ซ่านในเรือนไทยแบบผังอิสระ ก่อเกิดเป็นพื้นที่ซ่านในแบบวิถีใหม่ แต่ยังคงมีร่องรอยของพื้นที่ซ่านอยู่ มีการเปลี่ยนแปลงของพื้นที่ซ่านที่ต่างออกไปจากเรือนไทยกลายรูปในรูปแบบอื่นๆ จากการจัดวางผังเรือนอย่างอิสระ พื้นที่ซ่านไม่จำเป็นต้องอยู่ในตำแหน่ง ใจกลางของผังเรือนอีกต่อไป และอาจมีการมุงหลังคาเหนือพื้นที่ซ่าน

5) การเปลี่ยนแปลงของพื้นที่ซ่านในงานสถาปัตยกรรมบ้านพักอาศัยไทยร่วมสมัย ก่อเกิดเป็นพื้นที่ซ่านในแบบวิถีใหม่ มีการเปลี่ยนแปลงของพื้นที่ซ่านต่างออกไปจากรูปแบบการเปลี่ยนแปลงของพื้นที่ซ่านในเรือนไทยกลายรูปอยู่หลายประเด็น เช่นวัสดุ ตำแหน่ง ขนาดรูปร่าง และลักษณะสัมพันธ์กับพื้นที่ข้างเคียง จากเดิมที่เคยติดต่อนเนื่องกับพื้นที่ระเบียงในด้านยาวของตัวเรือน กลับกลายเป็นติดต่อนเนื่องกับพื้นที่เรือนในด้านสกัด ในบางกรณีก็ไม่ได้ติดต่อนเนื่องกับพื้นที่ระเบียงของตัวเรือนอีกต่อไป เพราะตัวเรือนเปลี่ยนเป็นอาคารรูปแบบใหม่พื้นที่ระเบียงของเรือนจึงหายไปด้วย ที่ยังคงปรากฏร่องรอยของพื้นที่ซ่านไว้หลายประการคือ การเป็นตัวกลางจ่ายการเข้าถึง เปิดรับธรรมชาติรองรับการเปลี่ยนถ่ายของธรรมชาติ เป็นพื้นที่เปลี่ยนถ่าย และสัมพันธ์กับวิถีชีวิตไทย

เมื่อรูปลักษณะซึ่งก็คือลักษณะทางกายภาพบางประการของพื้นที่ซ่านเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม คำเรียกชานว่าพื้นที่ซ่านจึงเปลี่ยนไปด้วย จากพื้นที่ซ่านซึ่งหมายถึงพื้นที่เรือนที่อยู่นอกชานคา กลายมาเป็นโถง ที่หมายถึงอาคารเปิดโล่ง 3 หรือ 4 ด้าน คือมีฝาด้านเดียวหรือไม่มีฝา เป็นพื้นที่ใช้สอยบางส่วนของอาคารเช่นห้องโถง เช่นนี้แล้ว ย่อมยืนยันได้ว่า เมื่อลักษณะทางกายภาพเปลี่ยนไป นิยามความหมายของพื้นที่ย่อมเปลี่ยนแปลงไปด้วย แต่การยืนยันในส่วนแรกนี้ยังเป็นเพียงขั้นต้น จำเป็นต้องพิเคราะห์ให้ลึกซึ้งมากยิ่งขึ้น

4.1.2 ความคงอยู่ กลายรูป เลื่อนหาย หรือวิถีใหม่ของพื้นที่ชานในทางนามธรรม

ในการพิจารณาถึงลักษณะทางนามธรรมคือนิยามความหมายของพื้นที่ชานที่ลึกซึ้งมากยิ่งขึ้นนั้น สามารถใช้แนวทางการพิจารณาความหมายของสิ่งหนึ่งใดมาช่วยพินิจวิเคราะห์ สิ่งสำคัญในการพิจารณาความหมายของสิ่งหนึ่งสิ่งใดคือการรับรู้ การรับรู้ของมนุษย์ (Hall, 1990, p.41) ซึ่งประกอบไปด้วย 2 องค์ประกอบ คือ สรรพสิ่งรอบตัวตามจริงอย่างที่ปรากฏได้ระบบของความรู้ความเข้าใจของมนุษย์และข้อมูลที่รับรู้ได้ภายใต้อิทธิพลของสภาวะแวดล้อมรอบตัว ดังนั้นแล้ว ลักษณะพื้นที่ชานที่เกิดขึ้นในเรือนไทยกลายรูปและพื้นที่ชานในบ้านพักอาศัยไทยร่วมสมัย จึงมีความหมายของพื้นที่เปลี่ยนแปลงไป โดยปรากฏมีการกลายรูป เลื่อนหาย และวิถีใหม่ (ดังภาพที่ 61) ดังนี้

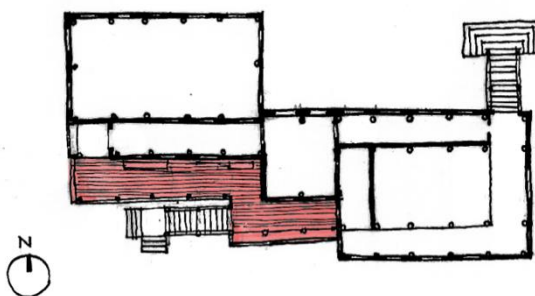
1) พื้นที่ชานในเรือนไทยกลายรูปเกิดลักษณะกลายรูป ทั้งในเรือนไทยล้อมชานมีหลังคาคลุมชานและเรือนไทยจั่วผสมล้อมชานมีหลังคาคลุมชาน เมื่อพิจารณาจากภายนอกอาคารจะยังคงสามารถรับรู้ร่องรอยของพื้นที่ชานผ่านมิติภายนอกทางสถาปัตยกรรมของเรือนได้ แต่เมื่ออยู่ภายในกลับรับรู้พื้นที่ชานในลักษณะของพื้นที่โถง

2) พื้นที่ชานในเรือนไทยกลายรูปเกิดลักษณะกลายรูปและเลื่อนหาย ในเรือนจั่วแบบผังเรือนชานนั้น จากการที่ไม่สามารถรับรู้ร่องรอยของพื้นที่ชานผ่านมิติภายนอกทางสถาปัตยกรรมของเรือนได้ แต่ภายในยังปรากฏร่องรอยของพื้นที่ชานผ่านผังที่ยังพอรับรู้ได้

พื้นที่อย่างชานในเรือนไทยกลายรูปทั้ง 3 ลักษณะนี้ ยังคงรองรับประโยชน์ใช้สอยส่วนรวมของสมาชิกในครอบครัว เป็นพื้นที่ประกอบกิจกรรมร่วมกันระหว่างสมาชิก เช่นว่า เป็นพื้นที่นั่งล้อมวงปฐุเสื่อเพื่อรับประทานอาหารร่วมกัน หรือในยามหัวค่ำขณะที่ผู้ใหญ่นั่งดูโทรทัศน์ ลูกหลานก็นั่งทำการบ้านไปด้วย เป็นต้น

3) พื้นที่ชานในเรือนไทยกลายรูปเกิดลักษณะแบบวิถีใหม่ ในเรือนไทยแบบผังอิสระจากการที่ยังคงสามารถรับรู้ร่องรอยของพื้นที่ชานผ่านมิติภายนอกทางสถาปัตยกรรมของเรือนได้ หากแต่การรับรู้ความเป็นผืนชานกลางหมู่เรือนกลับไม่ปรากฏ เนื่องมาจากการเรียงตัวของเรือนติดต่อเนื่องในทางด้านสกัด เห็นเป็นดั่งคล้ายเรือนสองหลังเรียงแถวยกเอียงกันเพียงเล็กน้อยตามอย่างที่ปรากฏในตำหนักปลายเนิน ชานกลางผังเรือนจึงกลายเป็นชานข้างวางตัวแนบขนานไปตลอดด้านยาวของเรือนในข้างหนึ่ง (ดังภาพที่ 62)

ลักษณะเช่นนี้เป็นลักษณะอันเป็นพิเศษและเฉพาะตัว ด้วยเพราะปรากฏในตำหนักปลายเนิน แต่เพียงแห่งเดียวเท่านั้น ไม่ปรากฏมีในเรือนหลังอื่นๆ การยกเอียงกันในทางผังของตัวเรือน เกิดจากการนำเรือนไทยมาประกอบกันด้วยการจัดวางผังใหม่ไม่วางเรือนล้อมชานอย่างที่เคยเป็นในเรือนไทยภาคกลางอีกต่อไป การจัดวางผังเช่นนี้ ก่อเกิดเป็นพื้นที่ชานข้าง โดยยังคงใช้พื้นที่ชานข้างนี้เป็นพื้นที่พักผ่อนหย่อนใจ ให้สัมผัสสัมผัสกับธรรมชาติและสรรพสิ่งรอบตัวที่เปลี่ยนเวียนหมุนตามกาลเวลา

ภาพที่ 62 พื้นที่ชานในเรือนไทยฝั่งอิสระ ตำหนักปลายเนิน

4) ส่วนพื้นที่ชานแบบวิถีใหม่และกลายเป็นพื้นที่ลักษณะใหม่ ปรากฏในงานสถาปัตยกรรมบ้านพักอาศัยไทยร่วมสมัยที่ใช้แนวคิดเกี่ยวกับพื้นที่ชานเป็นแนวคิดตั้งต้นในการออกแบบสรรค์สร้าง โดยเกิดลักษณะแบบวิถีใหม่ในทางกายภาพของพื้นที่ และยังคงปรากฏร่องรอยทางนามธรรมของพื้นที่ในด้านความหมาย กลายเป็นพื้นที่ลักษณะใหม่คือพื้นที่อย่างชานขึ้นมา

เมื่อพิจารณาผ่านมิติภายนอกทางสถาปัตยกรรมของอาคาร อาจไม่สามารถเห็นร่องรอยความเป็นชานอย่างชัดเจนแบบชานเรือนไทยภาคกลาง ด้วยเพราะลักษณะทางสถาปัตยกรรมของอาคารเปลี่ยนแปลงไปจากความเป็นเรือนไทยภาคกลางอย่างมาก และไม่ปรากฏมีลักษณะการวางเรือนล้อมชานอย่างสมบูรณ์เฉกเช่นที่เคยมีมาแต่เดิม แต่กระนั้น ก็ไม่ปรากฏการเปลี่ยนแปลงเป็นพื้นที่โถงอย่างที่เกิดขึ้นกับพื้นที่ชานในเรือนไทยทุกรูป วิถีใหม่ของพื้นที่ชานที่ก่อเกิดเป็นพื้นที่อย่างชาน มีดังนี้

(1) พื้นที่อย่างชานมีหลังคาคลุมเหนือพื้นที่ ลักษณะเช่นนี้ปรากฏในบ้าน KP ด้วยการที่หลังคาซึ่งคลุมเหนือพื้นที่ชานอยู่สูงกว่าตัวอาคารสองหลังมาก (ดังภาพที่ 63) ทำให้เมื่ออยู่ในพื้นที่อย่างชานของบ้าน KP ยังคงสัมผัสกับสรรพสิ่งรอบตัวได้

(2) พื้นที่อยู่อย่างชานแบบเปิดโล่งไม่มีหลังคาคลุมเหนือพื้นที่ นั้นปรากฏในทั้งบ้านดำเนิน และบ้านบนถนนพหลโยธิน การไม่มีหลังคาคลุมเหนือพื้นที่อย่างชาน ทำให้ยังสามารถมองเห็นหลังคาของพื้นที่อย่างชานเป็นผืนฟ้าที่ไกลสุดสายตา

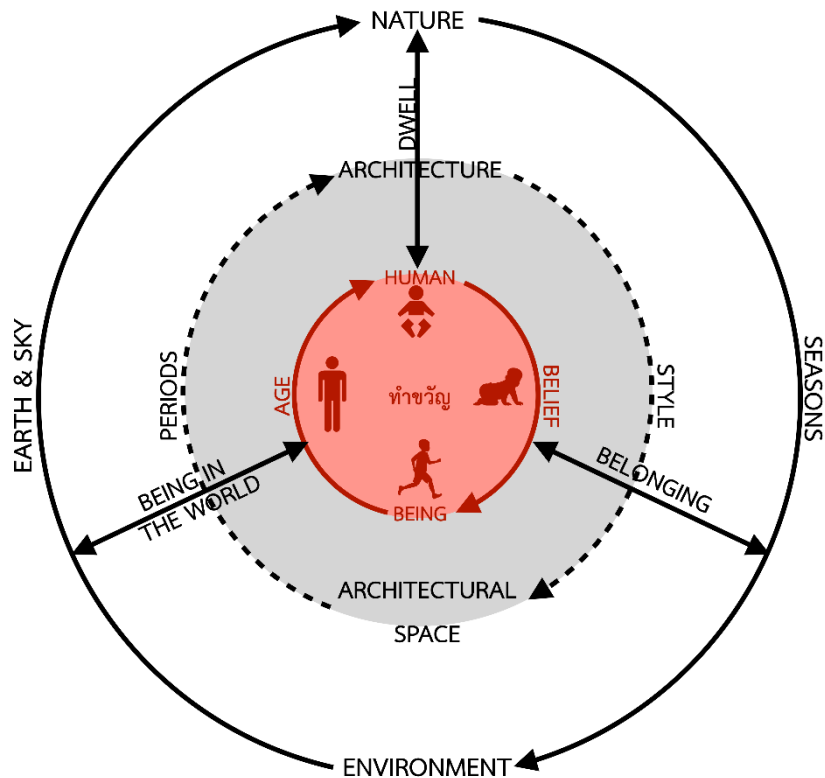
(3) พื้นที่อยู่อย่างชานแบบผสมทั้งเปิดโล่งไม่มีหลังคาคลุมและมีระนาบคลุมเหนือพื้นที่ มีความหลากหลายของพื้นที่มาก ลักษณะเช่นนี้ปรากฏในบ้านตะวันออก โดยมีทั้งพื้นที่เปิดโล่งไร้หลังคาคลุมเหมือนอย่างพื้นที่ชานในเรือนไทยภาคกลาง มีผืนฟ้าเป็นหลังคาของพื้นที่ในส่วนนี้ ทั้งยังมีสัดส่วนของพื้นที่เล็กกว่าพื้นที่ชานเรือนไทยภาคกลางมาก นอกจากนั้นแล้ว ยังมีพื้นที่อย่างชานอีกส่วนหนึ่งที่มีลักษณะเสมือนอยู่ใต้ถุนของอาคาร จึงมีระนาบคลุมเหนือพื้นที่อย่างชานไว้ ไม่มีผนังปิดล้อมจึงเกิดเป็นความเปิดโล่ง

4.2 พื้นที่อยู่ชาน: พื้นที่เปลี่ยนถ่ายในวิถีไทย

ในขั้นตอนนี้เป็นการศึกษาวิเคราะห์และทำความเข้าใจพื้นที่อย่างชานผ่านกรอบแนวคิดทางทฤษฎีที่ว่า ในระหว่างมนุษย์-พื้นที่ทางสถาปัตยกรรม-ธรรมชาติ บนกระบวนการเปลี่ยนถ่าย โดยสามารถแสดงผลการศึกษาได้เป็น 3 ส่วน ดังนี้

4.2.1 การเปลี่ยนถ่ายของพื้นที่อย่างชานบนกระบวนการเปลี่ยนถ่ายของมนุษย์

พื้นที่อย่างชานในบ้านพักอาศัยไทยร่วมสมัยที่เกิดจากแนวคิดของพื้นที่ชานในเรือนไทยภาคกลางนั้น เกิดการเปลี่ยนแปลงอันเนื่องมาจากการเปลี่ยนถ่ายของมนุษย์ผู้อยู่อาศัยในบ้านเปลี่ยนแปลงไป เครื่องมือในการอ่านความสัมพันธ์คือวงในสุดของ ในระหว่างมนุษย์-พื้นที่ทางสถาปัตยกรรม-ธรรมชาติ บนกระบวนการเปลี่ยนถ่าย เป็นดังภาพที่ 63 โดยสามารถแสดงรายละเอียดการเปลี่ยนถ่ายของพื้นที่อย่างชานที่เกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนถ่ายของมนุษย์ได้ ดังนี้

ภาพที่ 63 การเปลี่ยนถ่ายของพื้นที่ชานบนกระบวนการเปลี่ยนถ่ายของมนุษย์

มนุษย์ทุกคนทุกนาม เมื่อเกิดมามีองค์ประกอบ 2 ประการที่เหมือนกัน กล่าวคือมีร่างกาย และมีจิตใจเป็นองค์ประกอบสำคัญของการเป็นมนุษย์ มนุษย์มีสังคมขนาดเล็กใกล้ตัวคือครอบครัว และมีสังคมขนาดใหญ่ในลำดับถัดมาคือเพื่อนบ้าน นอกจากนั้นยังมีสังคมขนาดใหญ่ขึ้นคือบุคคลอื่นๆ ที่มนุษย์ได้มีปฏิสัมพันธ์ด้วยในระหว่างที่แต่ละบุคคลดำรงชีวิตอยู่ ซึ่งจะแตกต่างกันไปตามแต่ การศึกษาและอาชีพที่ประกอบ เช่น สังคมของเหล่าวาณิช สังคมของเหล่าข้าราชการ สังคมของเหล่า เกษตรกร

เมื่อมนุษย์มีร่างกายและจิตใจเป็นองค์ประกอบสำคัญที่อยู่ติดกับตัวบุคคลตลอดเวลา องค์ประกอบทั้งสองด้านนี้ คือทั้งร่างกายและจิตใจของมนุษย์นั้น ย่อมเติบโตและเปลี่ยนแปลงไปตาม การเปลี่ยนแปลงช่วงวัยของมนุษย์ การเปลี่ยนแปลงช่วงวัยของมนุษย์คือกระบวนการเปลี่ยนถ่ายทาง สถานภาพทั้งทางร่างกาย จิตใจ ความเชื่อ และสังคมของมนุษย์ ซึ่งในวัฒนธรรมไทยกระบวนการ เปลี่ยนถ่ายช่วงวัยและสถานภาพของมนุษย์อาศัยพิธีการทำขวัญเป็นสิ่งแสดงออก

แต่เดิมในเรือนไทย พื้นที่ขานมีขนาดใหญ่ด้วยเป็นพื้นที่รองรับการเปลี่ยนถ่ายสถานภาพและช่วงวัยของมนุษย์คือการทำขวัญ พิธีการทำขวัญนั้นมีผู้ร่วมงานมาก ทั้งสมาชิกในครอบครัว เครือญาติ แขกผู้มาร่วมงาน รวมถึงผู้ประกอบพิธีกรรม พื้นที่ขานจึงมีขนาดใหญ่ไปตามฐานะของเจ้าของเรือน เพื่อรองรับผู้เข้าร่วมงานได้อย่างพอเพียง

การทำขวัญเป็นพิธีกรรมในวัฒนธรรมไทยที่บ่งชี้การเปลี่ยนถ่ายของช่วงวัยและสถานภาพของบุคคล เริ่มตั้งแต่ทารกเกิดมาเมื่ออายุครบสามวัน การทำขวัญแรกเกิดนี้เพื่อผูกขวัญไว้กับตัว คนไทยในทุกภูมิภาคเชื่อว่าขวัญเป็นสิ่งนามธรรมและจะอยู่กับตัวของคนทุกคน เมื่อบุคคลยังเล็ก ขวัญจะอ่อนตื้นตกใจง่าย ร่างกายก็จะอ่อนแอเจ็บป่วยได้ จึงมีการทำขวัญเพื่อให้ขวัญแข็งแรงและอยู่ติดกับตัว จะได้มีสุขภาพร่างกายที่แข็งแรงตาม เมื่อยังเด็กเราอาจเคยได้ยินผู้ใหญ่กล่าวพลอบใจเวลาที่เรตกใจว่า “ขวัญเอ๋ยขวัญมา”

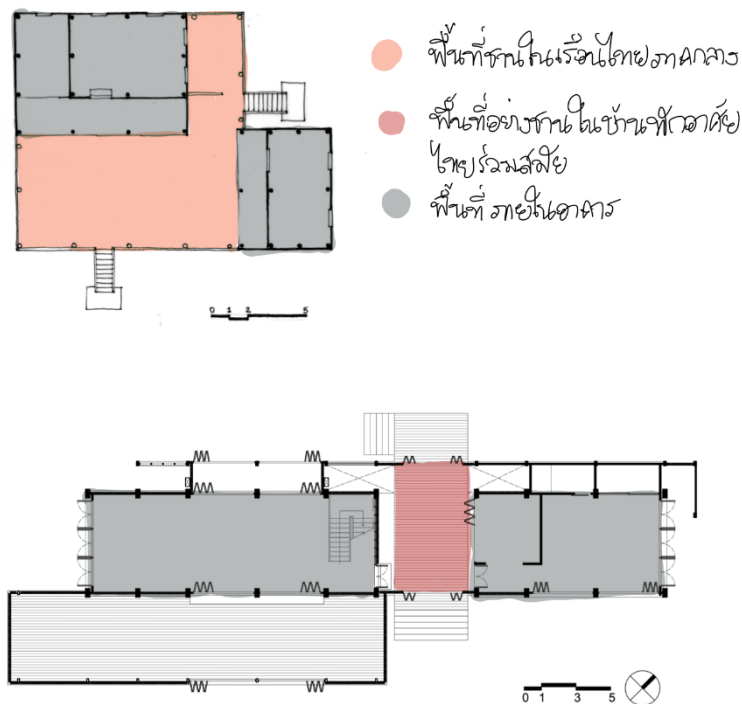
เมื่อบุคคลเติบโตขึ้นจะมีการทำขวัญเป็นระยะๆ ตลอดช่วงชีวิตหนึ่ง ขวัญครั้งต่อมานับจากอายุครบสามวัน คือการทำขวัญเมื่ออายุครบหนึ่งเดือนและมีการโกนผมไฟเรียกขวัญเดือน จากนั้นเป็นการทำขวัญโกนจุกเมื่อเด็กอายุครบ 6 – 7 ปี เพื่อแสดงว่าพันวัยเด็กพร้อมเข้าสู่วัยศึกษา เรียกว่าทำขวัญโกนจุก ในเทศกาลจึงจะทำขวัญอีกครั้งเมื่อถึงเวลามีครอบครัวคือทำขวัญในงานแต่งงาน ส่วนเพศชายก่อนการทำขวัญในงานแต่งงานจะมีการทำขวัญบวชเรียนได้อีก 2 ครั้ง คือการทำขวัญบวชเณรและการทำขวัญนาคเพื่อบวชเป็นพระภิกษุ และเมื่อบุคคลมีอายุครบ 60 ปี ก็อาจมีการทำขวัญอีกครั้ง

ขวัญถือเป็นสิ่งที่มีความสำคัญกับการมีชีวิตของคนไทยในวัฒนธรรมไทยมาก เพราะเชื่อกันว่าคนที่เสียชีวิตคือคนที่ไม่มีขวัญ เมื่อขวัญได้หายไปจึงหมดลมหายใจ ขวัญจึงเป็นสิ่งผูกติดกับชีวิตของคนไทย มีการเติบโต มีการเปลี่ยนแปลงไปตามการเปลี่ยนแปลงของบุคคล โดยขวัญนั้นจะมีการเปลี่ยนแปลง เติบโต แข็งแรงไปตามวัย ขวัญหายไป และสามารถทำพิธีสู่ขวัญเรียกและเชื่อเชิญขวัญให้กลับมาอยู่คู่กายได้

การทำขวัญแต่เดิมนั้นมีขั้นตอนและพิธีกรรมประกอบ ขั้นตอนและพิธีกรรมต่างๆ นั้นล้วนอาศัยพื้นที่ขานของเรือนไทยภาคกลาง ในการประกอบพิธีการทำขวัญมีการเชิญบุคคลเข้าร่วมทั้งคนในครอบครัว เครือญาติ มิตรสหาย พระสงฆ์ และผู้ประกอบพิธีกรรม พื้นที่ขานจึงเป็นพื้นที่เปลี่ยนถ่ายในวิถีไทยมาแต่โบราณ เป็นพื้นที่ที่มีขนาดใหญ่ด้วยเพราะต้องรองรับการเปลี่ยนถ่ายของมนุษย์ผู้อยู่ในเรือนและมีความสัมพันธ์กับมนุษย์สูงมาก

ในปัจจุบัน กระบวนการเปลี่ยนถ่ายของมนุษย์มีความเข้มข้นลดลง ขวัญและพิธีทำขวัญก็เหลือแต่เพียงเดือนกลางในวัฒนธรรมไทย คนไทยทั่วไปโดยเฉพาะอย่างยิ่งที่อาศัยอยู่ในเมืองไม่มีใครประกอบพิธีทำขวัญ รวมถึงแทบไม่มีการไว้จุกและโกนจุกในเด็กเล็กอีกต่อไป ยังคงเหลือเพียงแต่การบวชเป็นพระภิกษุชั่วคราวระยะเวลาหนึ่งของชายไทยตามค่านิยมของยุคสมัยปัจจุบัน จึงยังคงมีการทำขวัญนาคก่อนการบวชอยู่

เมื่อการเปลี่ยนถ่ายของมนุษย์เปลี่ยนไปย่อมส่งผลให้พื้นที่เปลี่ยนถ่ายตามวิถีไทยคือพื้นที่อย่างชานเปลี่ยนแปลงไปด้วย การเปลี่ยนแปลงที่เห็นได้ชัดเจนที่สุดคือขนาดของพื้นที่ที่เล็กลง (ดังภาพที่ 64) เนื่องจากความต้องการในการใช้พื้นที่ที่เปลี่ยนไป

ภาพที่ 64 ขนาดพื้นที่อย่างชานเล็กลงกว่าพื้นที่ชาน

แต่เดิมนั้นคนไทยส่วนใหญ่ใช้เวลาอยู่กับเรือนต่อวันมากและใช้พื้นที่ชานเป็นพื้นที่หลักในการรองรับกิจกรรมหลายประเภท ทั้งการนั่งเล่น พักผ่อน รับแขก ประกอบพิธีทางความเชื่อและศาสนา ทำงานประดิษฐ์ งานฝีมือ และใช้เป็นพื้นที่สีเขียวของบ้าน แต่ในปัจจุบันคนไทยใช้ชีวิตอยู่ในบ้านและใช้พื้นที่ภายในบ้านน้อยลง อีกทั้งการเปลี่ยนถ่ายช่วงวัยและสถานภาพของคนไทยในปัจจุบันได้เปลี่ยนแปลงไป การเปลี่ยนถ่ายที่เปลี่ยนแปลงนี้พิจารณาได้จากระบบการศึกษาที่ครอบครัวจะส่งบุตร

ธิดาเข้าศึกษาในโรงเรียนตั้งแต่ช่วงปฐมวัยคือชั้นอนุบาล ต่อจากนั้นเป็นการศึกษาขั้นพื้นฐาน 12 ปีคือ ประถมศึกษาและมัธยมศึกษา จบจนกระทั่งระดับอุดมศึกษาและบัณฑิตศึกษา เมื่อจบการศึกษาแล้วก็เข้าทำงานตามบริษัทและหน่วยงานต่างๆ และการเข้าศึกษาและการจบการศึกษาในแต่ละช่วงชั้นก็มีการจัดงานพิธีในสถาบันการศึกษานั้น พิธีแรกเข้าและจบการศึกษานี้เปรียบได้กับพิธีทำขวัญที่แสดงถึงการเปลี่ยนถ่ายช่วงวัยและสถานภาพทางการศึกษาของบุคคล ดังนั้นแล้วคนไทยในปัจจุบันจึงใช้เวลาในบ้านของตนต่อวันน้อยลงมาก ส่งผลให้พื้นที่อย่างชานในบ้านพักอาศัยไทยร่วมสมัยมีขนาดเล็กกว่าพื้นที่ชานในเรือนไทยภาคกลางมาก ดังจะเห็นได้จากคำกล่าวที่ว่า “... เพราะที่บ้านที่ออกแบบนั้นมีขนาดเล็ก การใช้งานพื้นที่จึงอาจจะเกิดขึ้นไม่บ่อยครั้ง เนื่องจากว่ามีพื้นที่หลักอยู่แล้ว...” (พิรัชพัชรเศวต, 2558)

นอกจากความต้องการในการใช้พื้นที่ที่ลดลงแล้ว จำนวนสมาชิกในครอบครัวหรือผู้ใช้งานพื้นที่ก็ลดลงด้วย เป็นเหตุให้พื้นที่เปลี่ยนถ่ายเช่นพื้นที่อย่างชานในบ้านพักอาศัยไทยร่วมสมัยมีขนาดเล็กกว่าพื้นที่ชานในเรือนไทยภาคกลางมาก สังคมไทยที่เคยเป็นสังคมขยายมีสมาชิกหลายรุ่นอาศัยอยู่ร่วมในหมู่เรือนเดียวกัน พื้นที่ชานจึงมีขนาดใหญ่ตามเพื่อรองรับการใช้งานของสมาชิกทั้งครอบครัวได้เปลี่ยนไปเป็นสังคมแบบครอบครัวเดี่ยว จำนวนสมาชิกในครอบครัวลดลงพื้นที่เปลี่ยนถ่ายคือพื้นที่อย่างชานในบ้านพักอาศัยไทยร่วมสมัยจึงมีขนาดเล็กลงให้พอเหมาะกับจำนวนผู้ใช้นั้น

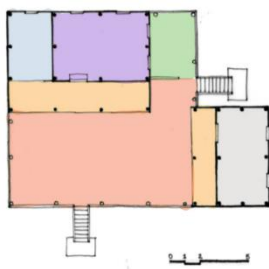
จากระบบสังคมและวัฒนธรรมไทยที่เปลี่ยนไป คนไทยมีชีวิตอยู่ในวัยศึกษายาวนานขึ้น การครองเรือนล่าช้าตามไปด้วย การทำงานมีอาชีพที่หลากหลายมากขึ้น สังคมของมนุษย์และความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลในสังคมจึงยิ่งซับซ้อนและหลากหลายตามไปด้วย แต่ละบุคคลมีสังคมหลายกลุ่มโดยพื้นฐานแล้วสามารถแบ่งกลุ่มสังคมได้ตามระดับขั้นของการศึกษาและการทำงาน รวมไปถึงบุคคลหนึ่งใดอาจมีสถานภาพที่หลากหลายมากขึ้นด้วย การเปลี่ยนถ่ายในมนุษย์เปลี่ยนแปลงและไม่ได้เกิดขึ้นบนพื้นที่อย่างชานดังเช่นที่เคยเกิดขึ้นบนพื้นที่ชาน พิธีกรรมอันเกี่ยวเนื่องกับการเปลี่ยนถ่ายช่วงวัยและสถานภาพของบุคคลเกิดขึ้นบนพื้นที่อย่างชานน้อยลงจนถึงไม่เกิดขึ้นเลย และหากเกิดขึ้นก็จะมีการจัดทำกิจกรรมในสถานที่เฉพาะ ส่งผลให้พื้นที่เปลี่ยนถ่ายคือพื้นที่อย่างชานที่เป็นร่องรอยสืบต่อมาของพื้นที่ชานจึงยังคงมีอยู่เพื่อรองรับการดำรงชีวิตตามวิถีไทยที่เปลี่ยนแปลง โดยมีขนาดเล็กลง เพียงเพื่อการรองรับกิจกรรมตามวิถีไทยแบบใหม่ที่เกิดขึ้นเฉพาะกลุ่มระหว่างสมาชิกในครอบครัวคือ การพักผ่อน การนั่งเล่นร่วมกัน และการรับรองแขกที่มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดเท่านั้น (ดังภาพที่ 65)

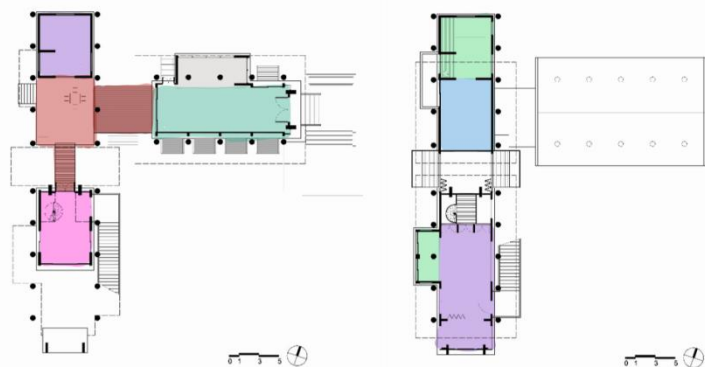
ภาพที่ 65 พื้นที่อย่างชานในบ้านพักอาศัยไทยร่วมสมัย: นั่งเล่นพักผ่อนหย่อนใจและรับแขก

พื้นที่อย่างชานในบ้านพักอาศัยมีระดับการเป็นพื้นที่รองรับความสัมพันธ์และกิจกรรมตามวิถีชีวิตของสมาชิกในครอบครัวที่อาศัยอยู่ในบ้านลดลงกว่าที่เกิดขึ้นบนพื้นที่ชานในเรือนไทยภาคกลาง เนื่องจากในบ้านพักอาศัยไทยร่วมสมัยนั้นมีแนวคิดการออกแบบและปลูกสร้างตามอย่างสมัยนิยมร่วมด้วย ทำให้ภายในบ้านมีพื้นที่รองรับกิจกรรมเฉพาะส่วนบุคคลและกิจกรรมร่วมของสมาชิกเพิ่มขึ้น (ดังภาพที่ 66)

เรือนไทยภาคกลาง

บ้านพักอาศัยไทยร่วมสมัย

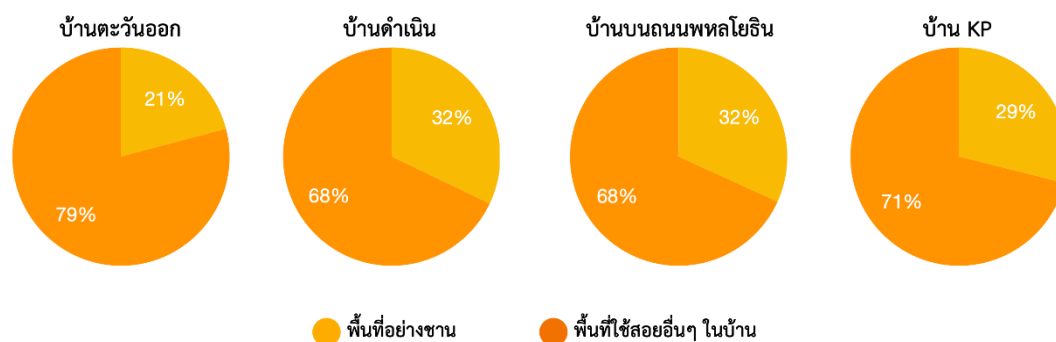
● นอน	● ระเบียง	● ซักล้าง	● ครัว	● รับประทานอาหาร	● พานานวด + ไม้เท้า + พักผ่อน
● พักผ่อน	● ระเบียง + ลู่วิ่ง	● โถง	● ระเบียง	● รับประทานอาหาร	

ภาพที่ 66 พื้นที่ใช้สอยเฉพาะประเภทภายในบ้าน

แต่เดิมที่ในเรือนไทยภาคกลางมีการแยกเรือนเป็นหลังๆ ออกเป็นเรือนนอนและเรือนครัว พื้นที่ภายในเรือนจึงเป็นพื้นที่เฉพาะบุคคลหรือกลุ่มบุคคลย่อยของครอบครัว เรือนครัวก็อาจแยกตามหลังเรือนนอน พื้นที่ซานและอาคารร่วมในพื้นที่ซานอย่างห้องนั่งและหอกกลางจึงเป็นพื้นที่ส่วนกลางของสมาชิกอย่างแท้จริง โดยรองรับกิจกรรมร่วมระหว่างสมาชิกทั้งครอบครัว

ขนาดสัดส่วนของพื้นที่อย่างซานจึงเล็กลง โดยมีขนาดอยู่ที่ประมาณร้อยละ 25 เมื่อเทียบกับพื้นที่ใช้สอยภายในบ้านทั้งหมด (ดังภาพที่ 66) กิจกรรมที่เกิดขึ้นบนพื้นที่อย่างซานเป็นเพียงกิจกรรมกลางของครอบครัว เช่น การนั่งเล่น พักผ่อน และการรับแขก (ดังภาพที่ 67)

จากความที่กล่าวมาทั้งหมดข้างต้นนี้ ทำให้ได้ข้อสรุปว่าพื้นที่อย่างซานในงานสถาปัตยกรรมบ้านพักอาศัยไทยร่วมสมัยนั้น เป็นพื้นที่เปลี่ยนถ่ายที่รองรับการเปลี่ยนถ่ายอันสัมพันธ์กับกิจกรรมตามวิถีชีวิต

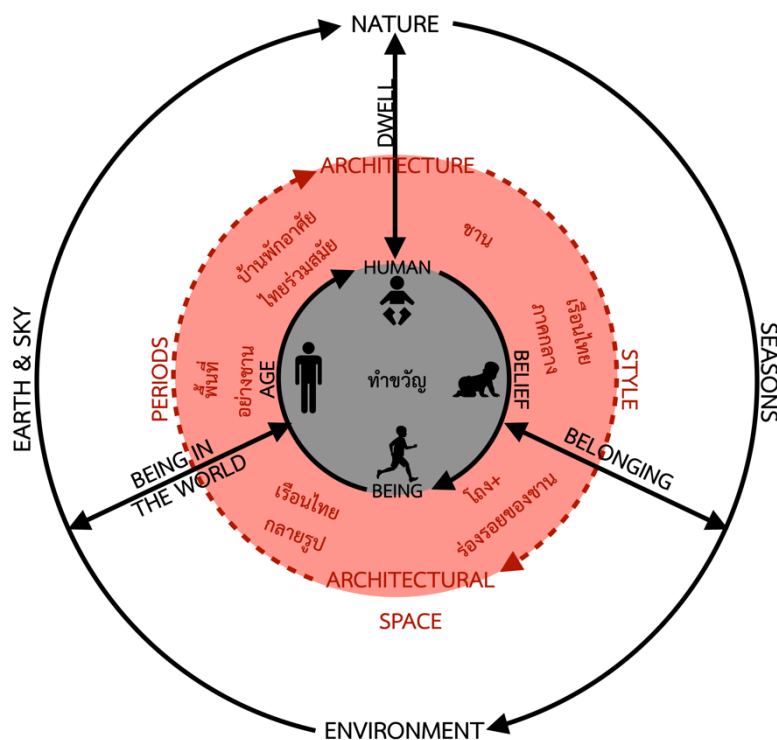

ภาพที่ 67 ขนาดสัดส่วนพื้นที่อย่างซานเมื่อเทียบกับพื้นที่ใช้สอยภายในบ้าน

4.2.2 การเปลี่ยนถ่ายของพื้นที่อย่างซานบนกระบวนการเปลี่ยนถ่ายของพื้นที่ทางสถาปัตยกรรม

สถาปัตยกรรมและพื้นที่ทางสถาปัตยกรรมเป็นสิ่งซึ่งมนุษย์สร้างขึ้นเพื่อใช้รองรับกิจกรรมต่างๆ ที่มนุษย์เป็นผู้ประกอบ พื้นที่ซานในเรือนไทยภาคกลางเป็นพื้นที่ทางสถาปัตยกรรมอันอ่อนนุ่ม ถ่อมตน มีเพียงเสาไม้ก่อดันที่รับน้ำหนักพื้นที่และฝังหยั่งตนลงพื้นดิน จึงถือได้ว่ามีเพียงแค่เสาเท่านั้นที่สัมผัสและแทรกแซงธรรมชาติเช่นผืนดิน

เมื่อกาลเวลาผ่านไป สถาปัตยกรรมซึ่งเกิดขึ้นจากการรังสรรค์ของมนุษย์จึงเปลี่ยนไปตามกาลเวลาและตามยุคสมัย จากเรือนไทยภาคกลางแปรเปลี่ยนเป็นเรือนไทยกลายรูป แล้วปรับเปลี่ยนใหม่กลายเป็นบ้านพักอาศัยไทยร่วมสมัย (ดังภาพที่ 68) ความผันแปรของสถาปัตยกรรมนี้เป็นไปตามรสนิยมและภูมิปัญญา รวมถึงความก้าวหน้าทางความรู้และเทคโนโลยี

ภาพที่ 68 การเปลี่ยนถ่ายในงานสถาปัตยกรรมตามช่วงเวลา

ภาพรวมการเปลี่ยนถ่ายของงานสถาปัตยกรรมนี้ (ดังภาพที่ 69) เกิดจากความเปลี่ยนแปลงในหลายด้าน เช่น วัสดุที่ใช้สร้างบ้านจากไม้กลายเป็นคอนกรีตเสริมเหล็ก ดังเช่นที่ปรากฏในบ้านบนถนนพหลโยธิน กลายเป็นคอนกรีตเสริมเหล็กและเหล็ก ดังเช่นที่ปรากฏในบ้านตะวันออก กลายเป็นคอนกรีตเสริมเหล็ก เหล็ก และไม้ ดังเช่นที่ปรากฏในบ้านดำเนิน และกลายเป็นเหล็ก ไม้ วัสดุมวลเบา และวัสดุสำเร็จรูป ดังเช่นที่ปรากฏในบ้าน KP

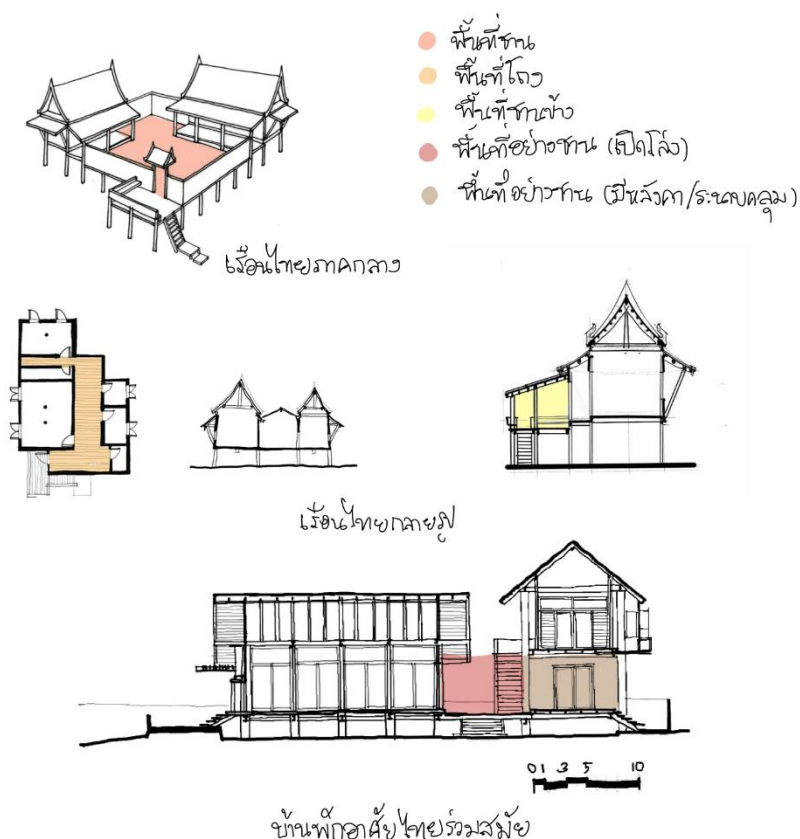
ในส่วนพื้นที่ทางสถาปัตยกรรมจะเห็นการเปลี่ยนถ่ายของพื้นที่ไปตามการเปลี่ยนถ่ายของสถาปัตยกรรม โดยเปลี่ยนจากพื้นที่ชานในเรือนไทยภาคกลาง กลายมาเป็นพื้นที่โถงและชานข้างในเรือนไทยกลายรูป จวบจนกลายมาเป็นพื้นที่อย่างชานในบ้านพักอาศัยไทยร่วมสมัย

ภาพที่ 69 รูปลักษณะและขนาดสัดส่วนทางสถาปัตยกรรมของบ้านตะวัน

พื้นที่เปลี่ยนถ่ายนี้เป็นพื้นที่ทางสถาปัตยกรรมที่เกิดการเปลี่ยนถ่ายในตัวเองทางมิติของพื้นที่ทางสถาปัตยกรรม และรองรับการเปลี่ยนแปลงของระดับการเปลี่ยนถ่ายในมนุษย์และธรรมชาติที่มีการเปลี่ยนถ่ายไปตามวิถีการดำรงชีวิตที่เปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลา (ดังภาพที่ 70) การปิดล้อมพื้นที่ที่มากขึ้นส่งผลให้ระดับการเปลี่ยนถ่ายของธรรมชาติในพื้นที่ลดลงด้วย แต่ไม่ว่าจะเกิดการเปลี่ยนแปลงในวิถีการดำรงชีวิตไปอย่างไร ร่องรอยของพื้นที่เปลี่ยนถ่ายในวิถีไทยนี้ยังคงปรากฏอยู่เสมอ

พื้นที่ชานในเรือนไทยภาคกลางที่เปลี่ยนผ่านมาเป็นพื้นที่โถงในเรือนไทยกลายรูป เกิดจากการเปลี่ยนแปลงของวิถีการดำรงชีวิต รูปแบบกิจกรรมในชีวิตประจำวันเปลี่ยนแปลงไป ก่อเกิดความต้องการใหม่ๆ ในการดำรงชีวิต คือการมีไฟฟ้าและเครื่องใช้ไฟฟ้าอย่างวิद्यุและโทรทัศน์ใช้งานได้ตามบ้านเรือน ส่งผลให้มีการคลุมหลังคาเหนือพื้นที่ชานเรือนให้กลายเป็นโถง ปกปิดป้องกันพื้นที่ชานจากสายฝนและแสงแดดที่รุนแรง ก่อเกิดเป็นพื้นที่ภายในเรือนให้ใช้สอย ปิดกั้นธรรมชาติภายนอกไว้ส่วนหนึ่งและยอมรับธรรมชาติส่วนหนึ่งอย่างลมและแสงสว่างเข้ามาภายใต้การควบคุมและความต้องการของเจ้าของเรือน โดยที่พื้นที่โถงในเรือนไทยกลายรูปยังคงแทรกแซงสัมผัสผืนดินแต่เพียงเสาท่อนั้น จากที่กล่าวมานี้จะเห็นได้ว่า วิถีการดำรงชีวิตที่เปลี่ยนแปลงไปทำให้มนุษย์เริ่มลดระดับความเข้มข้นในการสัมผัสธรรมชาติของตนลง โดยใช้พื้นที่ทางสถาปัตยกรรมเป็นสิ่งห่อหุ้มและเป็นตัวกลางในระหว่างตนเองกับธรรมชาติ

ภาพที่ 70 การเปลี่ยนถ่ายของพื้นที่เปลี่ยนถ่ายในวิถีไทย

พื้นที่ชานข้างในเรือนไทยฝั่งอีสานนั้น เกิดขึ้นจากการจัดเรียงผังเรือนด้วยภาษาทางสถาปัตยกรรมแบบใหม่ ไม่ได้วางตัวเรือนล้อมพื้นที่ชานไว้ตรงกลาง แต่วางตัวเรือนเรียงยกเยื้องกันตามยาว และวางพื้นที่ชานขนานด้านยาวของตัวเรือนไว้ในข้างหนึ่ง ตัวเรือน องค์กรประกอบของเรือน และพื้นที่ต่างๆ ภายในเรือนยังมีคงรูปแบบเช่นในเรือนไทย ส่วนของพื้นที่ชานและส่วนของเรือนที่สัมผัสกับพื้นดินมีไม่มาก ยังคงมีแต่เพียงเสาเรือนเท่านั้นที่ยังตัวฝังลงไปในพื้นที่ดิน พื้นที่ชานข้างนั้นยังเปิดโล่งในระนาบทางตั้ง ส่วนระนาบทางนอนก็ยังคงยินยอมให้ธรรมชาติผ่านเข้ามาและออกไปจากพื้นที่ได้ ในภาพรวมแล้วพื้นที่ชานข้างจึงยังคงเปิดรับธรรมชาติทั้งสายลม แสงแดด และสายฝนในระดับที่ลดลงกว่าที่เกิดขึ้นในพื้นที่ชานเรือนไทยภาคกลางเพียงเล็กน้อย

การเปลี่ยนถ่ายของพื้นที่เปลี่ยนถ่ายคือพื้นที่อย่างชานในบ้านพักอาศัยไทยร่วมสมัยนั้น เกิดการเปลี่ยนถ่ายในด้านมิติทางสถาปัตยกรรมคือ ขนาดสัดส่วน ตำแหน่ง และการปิดล้อมของพื้นที่ ในด้านตำแหน่งพบว่ามีการลดเปลี่ยนระดับการยกใต้ถุนของพื้นที่อย่างชานตามการยกระดับใต้ถุนของตัวบ้านที่สัมพันธ์กับการใช้งานและสภาพแวดล้อมที่ตั้งบ้าน การเปลี่ยนแปลงของระดับนี้มี 2 แบบ คือ

การยกใต้ถุนพื้นที่อย่างชานต่ำลงกว่าพื้นที่ชานในเรือนไทยภาคกลาง ดังเช่นที่ปรากฏในบ้าน ตะวันออกและบ้านดำเนิน และยกใต้ถุนสูงกว่าพื้นที่ชานในเรือนไทยภาคกลาง ดังเช่นที่ปรากฏในบ้าน บนถนนพหลโยธินและบ้าน KP

ระดับการยกใต้ถุนพื้นที่อย่างชานนั้นเกิดจากการออกแบบเพื่อการใช้งานพื้นที่ใต้ถุนและความสัมพันธ์กับธรรมชาติ การยกกระดานใต้ถุนที่สัมพันธ์กับการใช้งานเกิดขึ้นในบนถนนพหลโยธิน บ้าน KP และบ้านตะวันออก โดยใช้เป็นที่จอดรถ ส่วนเก็บของ อุปกรณ์ทำสวน และติดตั้งระบบอาคารของบ้าน การยกพระดานใต้ถุนที่สัมพันธ์กับธรรมชาตินั้นปรากฏชัดในบ้านตะวันออกและบ้านดำเนินนั้น จากการยกใต้ถุนให้พื้นระดับน้ำท่วม (เมธีส ศรีสุชาติ, 2558) และช่วยในการลดการถ่ายเทความชื้นจากดินเข้าสู่บ้าน (พิริส พิศรเสวต, 2558)

จากความที่กล่าวมาข้างต้น จะเห็นได้ว่า รูปลักษณะทางสถาปัตยกรรมเกิดการเปลี่ยนถ่ายส่งผลให้มีการเปลี่ยนแปลงทางสถาปัตยกรรมจากเรือนไทยภาคกลาง กลายมาเป็นเรือนไทยกลายรูปที่ยังคงรูปร่างแบบเรือนไทยไว้บ้าง หรือในแบบที่ตัวเรือนกลายเป็นเรือนจั่วแต่ยังคงร่องรอยของผังแบบเรือนไทยภาคกลาง และในท้ายที่สุดแล้วได้กลายมาเป็นบ้านพักอาศัยไทยร่วมสมัย อันผ่านการสร้างสรรค์โดยสถาปนิก มีรูปลักษณะทางสถาปัตยกรรมตามสมัยนิยม โดยเป็นอาคารมีจั่ว บ้างก็เป็นอาคารไม่มีจั่ว ทรวดทรงและสัดส่วนของอาคารเปลี่ยนแปลงไปจากเรือนไทยภาคกลางมาก แต่ยังคงมีร่องรอยแนวคิดเรื่องพื้นที่เปลี่ยนถ่ายของบ้านไว้ตามอย่างในเรือนไทยภาคกลาง

จากการศึกษาสามารถสรุปการเปลี่ยนถ่ายที่เกิดขึ้นกับพื้นที่อย่างชานและงานสถาปัตยกรรมบ้านพักอาศัยไทยร่วมสมัยได้ใน 2 ประเด็นหลักคือ 1) การเปลี่ยนถ่ายของมิติทางสถาปัตยกรรม และ 2) ลำดับการเปลี่ยนถ่าย

1) การเปลี่ยนถ่ายของมิติทางสถาปัตยกรรม

การเปลี่ยนถ่ายของมิติทางสถาปัตยกรรมนั้น เกิดขึ้นในหลายด้าน กล่าวคือ การจัดวางพื้นที่อย่างชานลงในผัง การปิดล้อม และระดับ โดยสามารถแสดงรายละเอียดได้ ดังนี้

(1) ตำแหน่งและระดับ

ตำแหน่งของพื้นที่อย่างชานในบ้านพักอาศัยไทยร่วมสมัย ยังคงวางตัวอยู่ ณ ใจกลางของผังบ้าน ยังเป็นพื้นที่หัวใจของบ้านเช่นเดียวกับพื้นที่ชานในเรือนไทยภาคกลางทำหน้าที่

เป็นพื้นที่ศูนย์กลางของอาคารทุกหลังของบ้านที่ประกอบรวมในผัง เมื่อบุคคลจะออกจากอาคารหลังหนึ่งในผังไปยังอีกหลังหนึ่งในผัง ยังคงต้องเคลื่อนที่ผ่านพื้นที่อย่างชานเสมอ

ระดับทางตั้งของพื้นที่อย่างชานในบ้านพักอาศัยไทยร่วมสมัยยังคงยกลอยเหนือพื้นดิน แต่มีทั้งการยกที่ต่ำกว่าระดับศิระะอย่างในบ้านดำเนิน ยกที่ประมาณระดับศิระะในบ้านตะวันออก และยกสูงกว่าระดับศิระะในบ้านบนถนนพหลโยธินและบ้าน KP การยกลอยระดับพื้นของพื้นที่อย่างชานนี้ยังคงเป็นไปเพื่อการตอบสนองต่อการอยู่อาศัยร่วมกับธรรมชาติและสภาพแวดล้อม และสนองต่อการใช้งาน ในบ้านดำเนินยกได้ถุนพื้นที่อย่างชานในระดับประมาณ 1.00 เมตร เพื่อให้พื้นระดับน้ำท่วมในบริเวณที่ตั้งซึ่งอยู่ริมคลองดำเนินสะดวก (เมธัส ศรีสุชาติ, 2558) ในบ้านตะวันออกยกได้ถุนพื้นที่อย่างชานสูงเหนือระดับดินประมาณ 1.50 เมตร เป็นไปเพื่อ “ช่วยในการระบายอากาศ ลดความชื้นจากดินที่จะแผ่ขึ้นมาสู่อาคาร และลดการถ่ายเทความร้อนจากพื้นดินด้วย” (พิริส พิศรเสวต, 2558) ในบ้าน KP และบ้านบนถนนพหลโยธิน ยกได้ถุนพื้นที่อย่างชานสูงเหนือระดับดินในระดับพื้นชั้นสองซึ่งเป็นระดับของพื้นที่ใช้สอยหลักของบ้าน ด้วยในบ้าน KP มีการเชื่อมต่อทางเข้าต่อเนื่องมาจากบ้านหลังส่วนเดิมของครอบครัวที่อยู่ในบริเวณที่ดินเดียวกัน ส่วนในบ้านบนถนนพหลโยธินนั้นมี “โรงจอดรถอยู่ได้ถุนชั้นล่าง” (สมชาย จงแสง, 2558) ซึ่งอยู่ได้ถุนของพื้นที่อย่างชาน

(2) ขอบเขตและการปิดล้อม

ขอบเขตของพื้นที่อย่างชานประกอบไปด้วยระนาบทั้ง 6 ด้าน แบ่งเป็นระนาบทางนอน 2 ด้าน และระนาบทางตั้ง 4 ด้าน ระนาบทางนอนในด้านข้างคือแผ่นพื้นของพื้นที่อย่างชานที่ในปัจจุบันวัสดุปูพื้นของพื้นที่อย่างชานมีเพิ่มขึ้นหลากหลายประเภท เช่น คอนกรีตเสริมเหล็กผิวคอนกรีตเปลือย คอนกรีตเสริมเหล็กผิวปูกระเบื้อง และพื้นไม้ตีเว้นร่องที่มีขนาดเปลี่ยนไปตามระบบอุตสาหกรรม

ระนาบทางนอนด้านบนของพื้นที่อย่างชาน (ดังภาพที่ 71) มีทั้งที่ยังคงเปิดโล่งเป็นหลังคาผืนฟ้าคลุมเหนือพื้นที่ปรากฏในบ้านบนถนนพหลโยธินและบ้านดำเนิน แบบที่มีหลังคาคลุมเหนือพื้นที่ปรากฏในบ้าน KP และแบบผสมคือทั้งเปิดโล่งและมีระนาบคลุมเหนือพื้นที่ปรากฏในบ้านตะวันออก

ภาพที่ 71 การปิดล้อมในระนาบเหนือพื้นที่ของพื้นที่อย่างชาน

ลักษณะการปิดล้อมของพื้นที่อย่างชานในบ้านพักอาศัยไทยร่วมสมัย เปลี่ยนแปลงไปจากพื้นที่ชานในเรือนไทยจาก 2 ประการหลัก คือ การจัดกลุ่มอาคารของบ้านพักอาศัยไทยร่วมสมัย องค์ประกอบการปิดล้อม ดังนี้

การจัดกลุ่มอาคารของบ้านพักอาศัยไทยร่วมสมัยมีทั้งในแบบที่จัดเป็นหมู่ ด้วยการวางอาคารกระจายตัวล้อมรอบพื้นที่อย่างชานแบบในเรือนไทยภาคกลาง ดังที่ปรากฏในบ้าน ตะวันออก แบบที่วางตัวอาคารโอบล้อมพื้นที่อย่างชานไปตามรูปร่างของที่ดิน ปรากฏในบ้านบนถนน พหลโยธิน ผนังภายนอกของตัวบ้านเป็นส่วนหนึ่งเดียวกันกับกำแพงบ้าน แบบที่ใช้อาคารวางขนาน ข้างพื้นที่อย่างชาน ดังที่ปรากฏในบ้านดำเนิน แบบที่วางอาคารขนานข้างโดยหลังคาคลุมตลอดพื้นที่ จนรับรู้ได้เสมือนเป็นอาคารหลังเดียว ดังที่ปรากฏในบ้าน KP

รูปแบบการวางอาคารกระจายตัวล้อมรอบพื้นที่อย่างชานแบบในเรือนไทยภาคกลางปรากฏในบ้านตะวันออก ที่สถาปนิกออกแบบวางผังอาคารแยกเป็น 3 หลัง จัดวางเป็นตัวที (T-shape plan) ล้อมรอบพื้นที่อย่างชาน 3 ส่วนที่เรียงต่อเนื่องกันเป็นรูปตัวแอล เกิดจากการกำหนดให้พื้นที่อย่างชานเป็นจุดใจกลางบ้าน และหันเอาด้านท้ายของบ้านแต่ละหลังมาชนเข้ากับพื้นที่อย่างชาน

ใน 3 ด้าน และ “ปรับขนาดสัดส่วนของบ้านและพื้นที่อย่างชานโดยตลอดในขั้นตอนการออกแบบ” (พีริส พัทธเสวต, 2558)

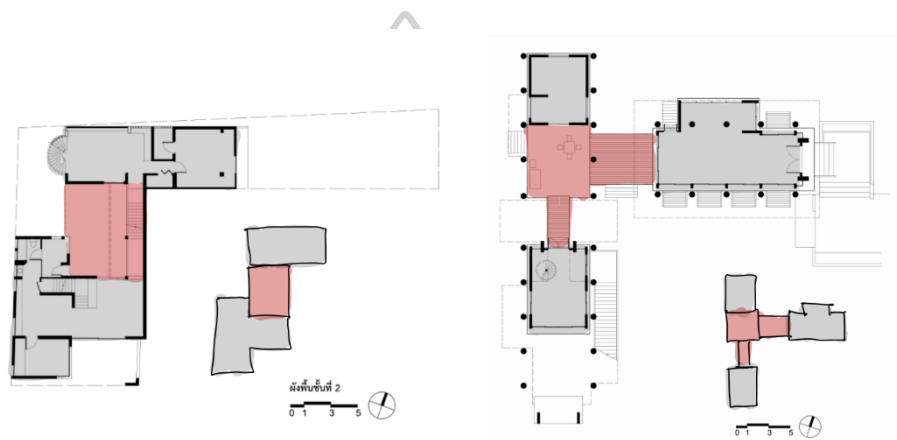
รูปแบบการวางตัวอาคารโอบล้อมพื้นที่อย่างชานไปตามรูปร่างของที่ดิน ปรากฏในบ้านบนถนนพหลโยธิน ด้วยที่ดินของบ้านมีรูปร่างเป็นตัวแอล (L) คว่ำ ด้านหน้าแคบของที่ดินติดต่อนឹងกับซอยพหลโยธิน ตัวอาคารแยกออกเป็น 3 หลัง วางตัวคล้ายรูปตัวแซด (Z) โอบล้อมพื้นที่อย่างชานรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าวางตัวตามขนานไปตามแนวยาวของที่ดิน และผู้ออกแบบได้กำหนดให้พื้นที่อย่างชานตั้งอยู่ ณ ตรงกลางที่ดินและใจกลางบ้านทั้ง 3 หลัง (สมชาย จงแสง, 2558)

รูปแบบการใช้อาคารวางขนานข้างพื้นที่อย่างชานปรากฏในบ้านดำเนิน เกิดจากการออกแบบอาคารแยกเป็น 2 หลัง “เพื่อไม่ให้อาคารมีขนาดใหญ่จนเกินไป” (เมธัส ศรีสุชาติ, 2558) วางตัวอาคารยาวไปตามแนวที่ดินที่ขนานกับแนวตลิ่งของคลองดำเนินสะดวกเพื่อเปิดรับมุมมองและบรรยากาศจากคลอง และใช้พื้นที่อย่างชานเป็นตัวเชื่อมระหว่างอาคาร 2 หลังของบ้าน จึงเป็นการวางอาคารขนานด้านของของพื้นที่อย่างชานไว้ โดยมีด้านสกัดของอาคารติดต่อนឹងกับพื้นที่อย่างชาน

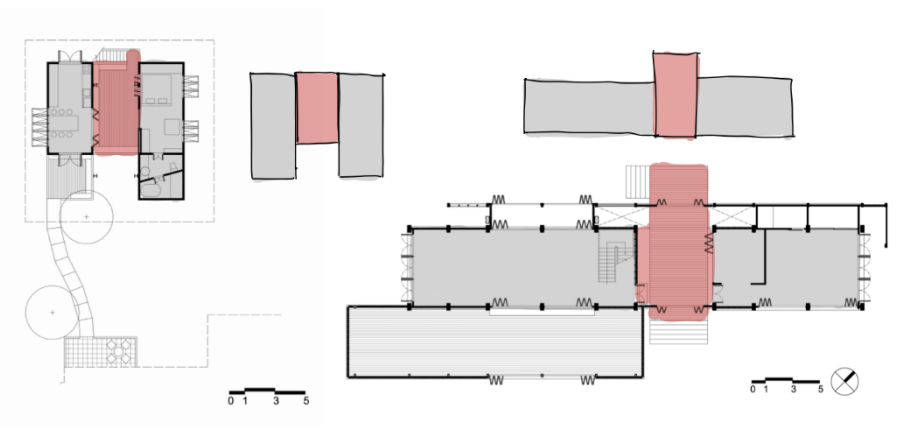
รูปแบบการวางอาคารขนานข้างโดยหลังคาคลุมตลอดพื้นที่จนรับรู้ได้เสมือนเป็นอาคารหลังเดียวปรากฏในบ้าน KP บ้าน KP วางตัวอยู่ในเขตที่ดินเดียวกันกับบ้านหลังเดิมของครอบครัวสถาปนิกผู้ออกแบบ ที่ดินของบ้านตั้งอยู่ภายในหมู่บ้านจัดสรรและวางตัวเอียงไปทางด้านหลังของบ้านหลังเดิม โดยที่บ้านหลังเดิมของครอบครัวจะตั้งอยู่มาทางด้านหน้าของที่ดินใกล้กับทางเข้าออกของที่ดินและถนนสัญจรภายในหมู่บ้าน บ้าน KP จึงมีความปลอดภัยและเงียบสงบในระดับหนึ่ง ด้วยไม่ได้ตั้งอยู่บนที่ดินที่ติดต่อนឹងกับถนนทางใหญ่หรือทางสัญจรหลักอย่างทางหลวงที่มีการสัญจรผ่านไปมาตลอดเวลา ในบ้าน KP หากพิจารณาจากผังจะเห็นเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า 3 อันขนาดเท่าๆ กัน วางตัวติดต่อนឹងกันในด้านยาว มีพื้นที่อย่างชานครอบครองพื้นที่รูปร่างสี่เหลี่ยมผืนผ้าตรงกลางไว้ ส่วนพื้นที่รูปร่างสี่เหลี่ยมผืนผ้า 2 อันด้านข้างเป็นพื้นที่ใช้สอยอื่นๆ ของบ้าน แต่ด้วยเหนือพื้นที่ทั้งสามส่วนของบ้านนี้ มีหลังคาคลุมโดยตลอด จึงทำให้รับรู้เป็นอาคารหลังเดียวได้จากภายนอกบ้าน

การปิดล้อมด้วยอาคารวางตัวโอบล้อมพื้นที่ ลักษณะเช่นนี้คล้ายคลึงกับการวางตัวเรือนล้อมรอบพื้นที่ชานในเรือนไทยภาคกลาง ด้วยการใช้ตัวอาคารวางตัวโอบล้อมรอบพื้นที่อย่างชานของบ้าน แม้จะไม่ได้มีคุณลักษณะการโอบล้อมของพื้นที่สมบูรณ์ตามอย่างพื้นที่ชานเรือน

ไทยภาคกลางด้วยความจำกัดของพื้นที่ตั้ง จำนวนอาคาร ขนาดของพื้นที่อย่างชานก็ตาม ลักษณะดังกล่าวนี้ปรากฏในบ้านบนถนนพหลโยธินและบ้านตะวันออก พื้นที่อย่างชานที่ปิดล้อมด้วยอาคารวางตัวขนานพื้นที่ ลักษณะเช่นนี้ปรากฏในบ้านดำเนินและบ้าน KP พื้นที่อย่างชานในบ้านดำเนินมีการวางอาคารขนานด้านยาวทั้งสองข้างของพื้นที่ พื้นที่อย่างชานในบ้านดำเนิน จึงเชื่อมต่อติดต่อเนื่องต่อกับหัวของอาคารหลังหนึ่งกับท้ายของอาคารอีกหลังหนึ่ง ส่วนพื้นที่อย่างชานในบ้าน KP นั้น มีการวางตัวอาคารขนานด้านยาวทั้งสองด้านของพื้นที่เช่นเดียวกับในบ้านดำเนิน แต่พื้นที่อย่างชานของบ้านเชื่อมต่อติดต่อเนื่องกับด้านยาวของอาคาร

อาคารวางตัวโอบล้อมพื้นที่อย่างชาน

อาคารวางตัวขนานพื้นที่อย่างชาน

● พื้นที่อย่างชาน ● อาคาร

ภาพที่ 72 การปิดล้อมพื้นที่อย่างชานด้วยอาคารในผัง

ระนาบทางตั้งของพื้นที่นั้น เป็นได้ทั้งตัวบ้าน กำแพงบ้าน รั้วโปร่ง ราวกันตก และปลูกต้นไม้รั้วล้อมพื้นที่อย่างชาน ระนาบทางตั้งแบบใช้รั้วโปร่งร่วมกับตัวอาคารปรากฏในบ้านดำเนิน (ดังภาพที่ 73) ลักษณะเช่นนี้มีความคล้ายคลึงกับระนาบทางตั้งของพื้นที่ชานในเรือนไทยภาคกลาง เนื่องด้วยพื้นที่อย่างชานในบ้านดำเนินไม่ได้ยกสูงมาก อีกทั้งแนวเขตที่ดินไม่ได้ล้อมรั้วปิดกั้นโดยตลอดอย่างกรณีที่ตั้งอยู่ในพื้นที่ในเขตเมือง มีรั้วโปร่งล้อมระนาบทางตั้งของพื้นที่อย่างชานจึงช่วยให้เกิดความปลอดภัยต่อผู้อยู่อาศัยในบ้าน ดังคำกล่าวที่ว่า “เนื่องจากในบางครั้งเจ้าของบ้านอาจมาใช้งานเพียงคนเดียว ทำให้สามารถเลือกเปิดหรือปิดพื้นที่บางส่วนได้ตามความเหมาะสม” (เมธัส ศรีสุชาติ, 2558)

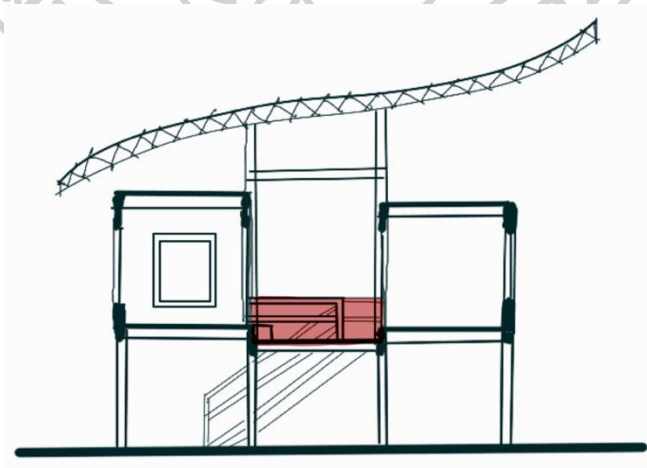

ภาพที่ 73 ระนาบทางตั้งแบบใช้รั้วโปร่งร่วมกับตัวอาคารของพื้นที่อย่างชานในบ้านดำเนิน

ระนาบทางตั้งแบบใช้ราวกันตกพร้อมกับตัวอาคารปรากฏในบ้านบนถนนพหลโยธิน (ดังภาพที่ 74) และบ้าน KP (ดังภาพที่ 75) ลักษณะเช่นนี้เกิดจากการวางตัวอาคารและที่ตั้งของบ้านมีความปลอดภัยในระดับหนึ่ง มีการล้อมรั้วกำแพงรอบแนวเขตที่ดินและพื้นที่อย่างชานอยู่ในระดับพื้นชั้น 2 ที่ทำให้บุคคลภายนอกจะเข้าถึงพื้นที่ได้ยาก จึงไม่มีความจำเป็นต้องใช้รั้วสูงล้อมระนาบทางตั้งของพื้นที่อย่างชานอีกต่อไป การใช้ราวกันตกสูงระดับเอวสามารถยื่นมือจับได้ง่าย ยังช่วยให้เกิดปฏิสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมโดยรอบนอกพื้นที่ได้ด้วย

ภาพที่ 74 ระนาบทางตั้งแบบใช้ราวกันตกพร้อมกับตัวอาคารปรากฏในบ้านบนถนนพหลโยธิน

ภาพที่ 75 ระนาบทางตั้งแบบใช้ราวกันตกพร้อมกับตัวอาคารปรากฏในบ้าน KP

ระนาบทางตั้งแบบใช้ราวกันตกร่วมกับต้นไม้ปรากฏในบ้านตะวันออก (ดังภาพที่ 76) ลักษณะเช่นนี้เกิดจากการที่ดินของบ้านตั้งอยู่ไกลจากถนนสัญจรหลัก พื้นที่ข้างเคียงยังมีที่ว่างที่ไม่มีสิ่งปลูกสร้างใดๆ นอกจากนั้นแล้ว สถาปนิกผู้ออกแบบยังได้สร้างรั้วกำแพงที่ล้อมรอบตลอดแนวเขตที่ดิน โดยเปิดเป็นทางเข้าออกสำหรับรถยนต์และการเดินเท้าโดยเฉพาะในด้านที่ติดกับถนนซอยย่อยเท่านั้น ที่ตั้งและสภาพแวดล้อมจึงมีความปลอดภัยสูง ทั้งยังมีการวางผังอาคารเป็นรูปตัวที (T) ตัวอาคารที่เรียงต่อกันเป็นรูปตัวแอล (L) ด้านหนึ่งเปิดมุมมองทาลานที่เป็นพื้นสวนมีต้นไม้ใหญ่แผ่กิ่งก้านสาขาคคลุมลานสวนไว้ จึงมีส่วนที่ไม่ได้ล้อมรั้วพื้นที่อย่างชานแต่ใช้การปลูกต้นไม้แทน

ภาพที่ 76 ระนาบทางตั้งแบบใช้ราวกันตกร่วมกับต้นไม้ปรากฏในบ้านตะวันออก

องค์ประกอบการปิดล้อมพื้นที่อย่างชานมีทั้งที่ยังคงอยู่ เปลี่ยนแปลง สูญหาย และเกิดขึ้นใหม่ องค์ประกอบที่ยังคงมีอยู่คือรั้วโปร่งในระนาบทางนอนของพื้นที่ โดยปรากฏมีในบ้านดำเนินเท่านั้น ด้วยการมีสภาพแวดล้อมของที่ตั้งที่คล้ายคลึงกับในเรือนไทยภาคกลาง คือขอบเขตที่ดินไม่ได้มีการปิดล้อมอย่างสมบูรณ์ สามารถเข้าถึงต่อเนื่องจากพื้นที่ข้างเคียงได้ องค์ประกอบที่ยังคงมีอยู่ในระนาบทางตั้งคือหลังคาผืนฟ้าที่ปรากฏทั้งในบ้านดำเนินและบ้านบนถนนพหลโยธิน

องค์ประกอบที่หายไปไม่ปรากฏในทุกกรณีคือพื้นที่ระเบียงเรือน เนื่องจากการมีพื้นที่ใช้สอยเฉพาะภายในอาคาร พื้นที่อเนกประสงค์ในร่มอย่างระเบียงจึงไม่จำเป็นอีกต่อไป

องค์ประกอบที่เปลี่ยนแปลงไปคือราวกันตก เกิดขึ้นเนื่องจากมีความปลอดภัยของพื้นที่อย่างชานในระดับที่ไม่จำเป็นต้องล้อมด้วยรั้วโปร่งสูงบังสายตาแล้ว ลักษณะเช่นนี้ปรากฏในบ้านบนถนนพหลโยธินและบ้าน KP

องค์ประกอบที่เกิดขึ้นใหม่คือการใช้ต้นไม้เป็นขอบเขตพื้นที่อย่างชานในระนาบทางนอนของพื้นที่ ลักษณะเช่นนี้ปรากฏในบ้านตะวันออก (ดังภาพที่ 77) ส่วนองค์ประกอบที่เกิดขึ้นใหม่ในระนาบทางตั้งของพื้นที่คือหลังคายกสูงเหนือระดับการรับรู้ทางตาเมื่ออยู่ในพื้นที่ ดังเช่นที่ปรากฏในบ้าน KP และลักษณะหลังจากได้ดูพื้นที่ชั้น 2 ของบ้านที่เกิดขึ้นในบ้านตะวันออก (ดังภาพที่ 78)

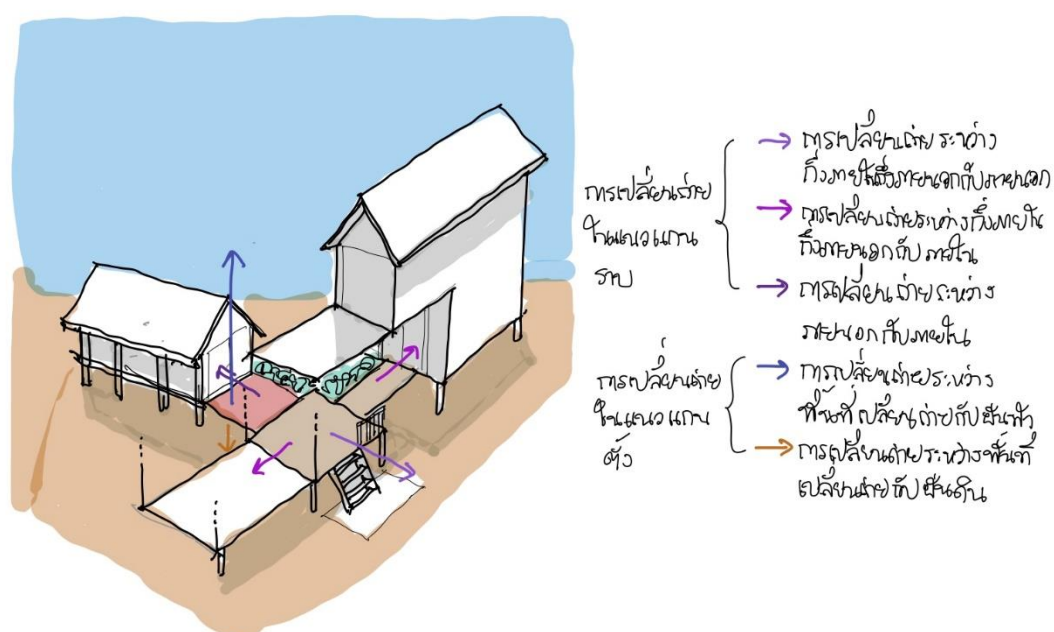
ภาพที่ 77 การใช้ต้นไม้เป็นขอบเขตระนาบทางตั้งของพื้นที่อย่างชานในบ้านตะวันออก

ภาพที่ 78 พื้นที่อย่างชานอยู่ใต้ดูพื้นที่อาคารชั้น 2 ในบ้านตะวันออก

(2) มิติของการเปลี่ยนถ่าย

มิติของการเปลี่ยนถ่ายที่เกิดขึ้นบนพื้นที่อย่างชานในบ้านพักอาศัยไทยร่วมสมัย มีความเปลี่ยนแปลงไปจากมิติของการเปลี่ยนถ่ายที่เกิดขึ้นบนชานเรือนไทยภาคกลางอยู่บ้าง กล่าวคือ ยังคงเกิดการเปลี่ยนถ่ายขึ้นใน 2 แนวแกน (ดังภาพที่ 79) คือแนวแกนนอนและแนวแกนตั้ง ในแนวแกนนอนมีคุณลักษณะการเปลี่ยนถ่ายเกิดเพิ่มขึ้น ส่วนในแนวแกนตั้งนั้นมีคุณลักษณะการเปลี่ยนถ่ายลดลง โดยทั้งสองกรณีเกิดจากการมีระนาบปิดเหนือพื้นที่อย่างชาน

ภาพที่ 79 การเปลี่ยนถ่ายในแนวแกนนอนและแนวแกนตั้งบนพื้นที่อย่างชาน

การเปลี่ยนถ่ายในแนวแกนนอนของพื้นที่อย่างชาน ยังคงเกิดขึ้นใน 4 ลักษณะ คือ การเปลี่ยนถ่ายระหว่างภายในกับภายนอก การเปลี่ยนถ่ายระหว่างภายในกับกึ่งภายใน การเปลี่ยนถ่ายระหว่างอาคารร่วมในผัง และการเปลี่ยนถ่ายที่สัมพันธ์กับชีวิต โดยการเปลี่ยนถ่ายระหว่างภายในกับกึ่งภายในนี้เองเป็นคุณลักษณะที่เกิดขึ้นมาใหม่โดยยังไม่เคยเกิดขึ้นบนพื้นที่ชานเรือนไทยภาคกลาง

- การเปลี่ยนถ่ายระหว่างภายในกับภายนอก เป็นมิติของการเปลี่ยนถ่ายที่เกิดขึ้นบนพื้นที่อย่างชานในบ้านพักอาศัยไทยร่วมสมัยทุกกรณี ที่ยังคงเอื้อให้เกิดการรับรู้จากการเคลื่อนที่ของบุคคลผ่านจากภายในออกสู่ภายนอกและผ่านจากภายนอกเข้าสู่ภายใน ด้วยพื้นที่อย่าง

ชานยังคงวางตัวอยู่ตรงกลางระหว่างอาคารประกอบในผังของบ้าน ประกอบรวมกับการเปิดโล่งไม่มีหลังคาคลุมเหนือพื้นที่

- การเปลี่ยนถ่ายระหว่างภายในกับกึ่งภายใน เกิดขึ้นในบ้านตะวันออกและบ้าน KP ในกรณีของบ้านตะวันออก ที่มีพื้นที่อย่างชาน 3 ส่วน โดยพื้นที่อย่างชานส่วนที่ 2 และส่วนที่ 3 อยู่ใต้ถุนของพื้นที่บ้านชั้น 2 และในกรณีของบ้าน KP ซึ่งพื้นที่อย่างชานมีหลังคาคลุม ก่อเกิดเป็นพื้นที่กึ่งภายในอาคาร เมื่อบุคคลเคลื่อนที่ออกจากพื้นที่ภายในบ้าน มายังพื้นที่อย่างชานที่มีระนาบนอนคลุมเหนือพื้นที่ แต่ไม่มีการปิดกั้นในระนาบทางตั้งของพื้นที่ จะให้ความรู้สึกของการเป็นพื้นที่กึ่งภายใน-ภายนอก

- การเปลี่ยนถ่ายระหว่างอาคารรวมในผังยังคงเกิดจากองค์ประกอบ 3 ส่วน คือ ตัวอาคาร-พื้นที่อย่างชาน-ตัวอาคาร บุคคลที่อยู่อาศัยในบ้านจะสามารถรับรู้การเปลี่ยนถ่ายระหว่างอาคารรวมในผังได้เมื่อเคลื่อนที่ผ่านออกจากพื้นที่ภายในของอาคารหลังหนึ่งทางช่องเปิดคือประตู ไปยังพื้นที่อย่างชาน แล้วจึงเข้าไปยังพื้นที่ภายในของอาคารอีกหลังหนึ่ง

2) ลำดับการเปลี่ยนถ่าย

อาคารพักอาศัยไทยร่วมสมัยซึ่งมีรูปแบบของผังและพื้นที่ภายในเปลี่ยนแปลงไปจากที่เคยมีในเรือนไทยภาคกลางนั้น ยังคงมีคุณลักษณะการเปลี่ยนถ่ายและปรากฏการณ์การเปลี่ยนถ่ายเกิดขึ้นบนพื้นที่ของอาคารอยู่ โดยสามารถแสดงรายละเอียดให้เห็นได้ ดังนี้

(1) ชานพักหน้าบ้านไต่บ้าน

มิติทางกายภาพของชานพักหน้าบ้านไต่บ้านในบ้านพักอาศัยไทยร่วมสมัยเปลี่ยนแปลงไปจากในเรือนไทยภาคกลาง ทั้งในด้านขนาด สัดส่วน วัสดุ และตำแหน่ง แต่เดิมที่เคยเป็นพื้นไม้ยกเหนือระดับดินได้กลายมาเป็นพื้นคอนกรีต พื้นปูอิฐ มีขนาดใหญ่ อยู่ในระดับเดียวกันกับพื้นดิน บางกลายเป็นส่วนหนึ่งของลานในตำแหน่งทางเข้าบ้านเช่นในบ้านตะวันออก (ดังภาพที่ 80) กลายเป็นพื้นปูด้วยอิฐวางบนระดับดินและกลายเป็นส่วนหนึ่งของทางเท้าจากภายนอกตัวบ้านมุ่งเข้าสู่ตัวบ้านภายในบ้านดำเนิน (ดังภาพที่ 81) และกลายมาเป็นพื้นคอนกรีตยกในระดับความสูงเท่ากับชั้นบันไดทางตั้งภายในบ้านบนถนนพหลโยธิน

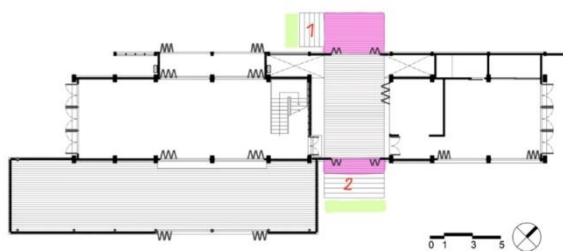
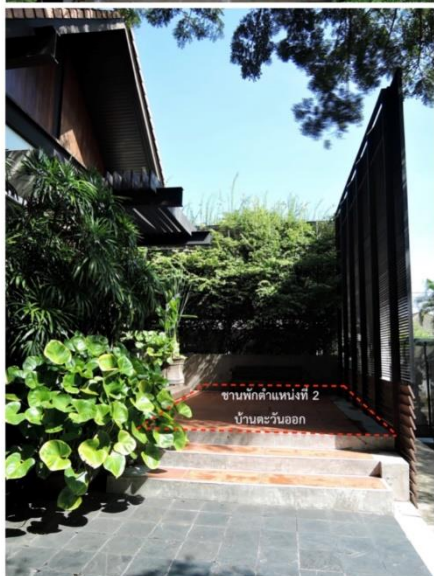
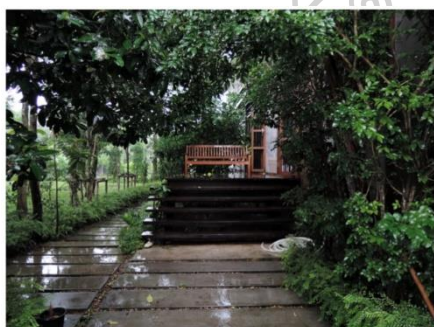
ภาพที่ 80 ชานพักหน้าบ้านไต่บ้านเป็นส่วนหนึ่งกับพื้นลานจอดรถและทางเข้าบ้าน

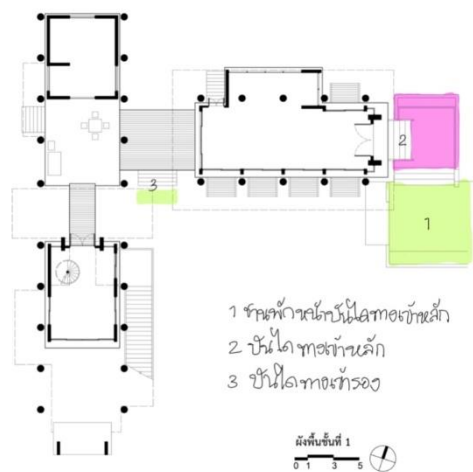
ภาพที่ 81 ชานพักหน้าบ้านไต่บ้านเป็นพื้นคอนกรีต

ขนาดสัดส่วนของพื้นที่ชานพักหน้าบันไดบ้านได้เปลี่ยนไปตามลักษณะการใช้พื้นที่และการออกแบบวางผังในแต่ละกรณี เช่นในบ้านตะวันออกจะมีขนาดใหญ่เนื่องจากเป็นลานเชื่อมติดต่อเนื่องกับทางเข้าบ้านและโรงจอดรถ ส่วนในบ้านดำเนิน บ้านบนถนนพหลโยธิน และบ้าน KP มีขนาดใกล้เคียงกับในเรือนไทยภาคกลาง กล่าวคือมีความกว้างใกล้เคียงกับความกว้างของบันไดทางขึ้นบ้าน

ตำแหน่งของชานพักหน้าบันไดในบ้านพักอาศัยไทยร่วมสมัยหลายหลังได้เปลี่ยนแปลงไปแล้ว กล่าวคือไม่ได้มีบันไดทางขึ้นหลักขึ้นตรงต่อพื้นที่ชาน แต่เปลี่ยนไปเป็นขึ้นตรงต่ออาคารหลัก ดังเช่นปรากฏในบ้านตะวันออก และบ้านบนถนนพหลโยธิน แต่ก็ยังคงมีบันไดทางขึ้นรองหรือบันไดทางขึ้นเฉพาะที่สามารถขึ้นตรงต่อพื้นที่อย่างชานอันเป็นพื้นที่ส่วนกลางของบ้านได้ แต่ในบางหลังเช่นบ้านดำเนิน ยังคงมีตำแหน่งของบันไดทางขึ้นหลักตรงต่อไปยังพื้นที่อย่างชานเหมือนดังที่เคยเป็นในเรือนไทยภาคกลาง (ดังภาพที่ 82)

- 1 บันไดทางขึ้นหลักทิศตะวันออก
- 2 บันไดทางขึ้นหลักทิศตะวันตก
- ชานพักด้านข้างบันได
- ชานคอก อีเมลเนเจอร์ 2

- 1 รัศมีฟ้าเสกบันไดทางขึ้นหลัก
- 2 บันไดทางขึ้นหลัก
- 3 บันไดทางขึ้นรอง

ผังพื้นที่ที่ 1
0 1 3 5

ภาพที่ 82 การเปลี่ยนถ่ายของชานพักหน้าบันไดบ้าน

องค์ประกอบร่วมในพื้นที่ชานพักหน้าบันไดของบ้านพักอาศัยไทยร่วมสมัย เปลี่ยนแปลงไปจากพื้นที่ชานพักหน้าบันไดในเรือนไทย แต่เดิมนั้น พื้นที่ชานพักหน้าบันไดเรือนไทย มักมีบ่อน้ำหรือตุ่มน้ำอยู่ร่วมในพื้นที่เพื่อใช้ล้างเท้าก่อนขึ้นเรือน แต่ด้วยลักษณะวิถีในการใช้ชีวิต เปลี่ยนแปลงไป ทำให้พื้นที่ชานพักหน้าบันไดในบ้านพักอาศัยไทยร่วมสมัย มักมีพื้นที่เพื่อไว้สำหรับ ถอดรองเท้าก่อนเข้าตัวบ้านแทน เนื่องด้วยในปัจจุบัน วิถีของคนไทยได้เปลี่ยนจากการเดินเท้าเปล่า มาใส่รองเท้าเมื่อต้องออกนอกตัวบ้าน

ตำแหน่ง จำนวน และประโยชน์ใช้สอยของชานพักหน้าบันไดในบ้านพักอาศัยไทยร่วมสมัยเพิ่มขึ้นในบางกรณี เช่นที่เกิดขึ้นในบ้านตะวันออกและบ้านดำเนิน (ดังภาพที่ 83) ที่ปรากฏมีชานพักอีกตำแหน่งหนึ่งเมื่อก้าวพ้นไปจากบันไดขั้นสุดท้าย โดยชานพักในตำแหน่งนี้เอง กลายเป็นพื้นที่ที่มีความสำคัญและมีหน้าที่ใช้สอยเพิ่มขึ้น โดยได้กลายเป็นพื้นที่นั่งเล่น พื้นที่พักผ่อน และ/หรือพื้นที่รับแขกให้กับสมาชิกในบ้าน

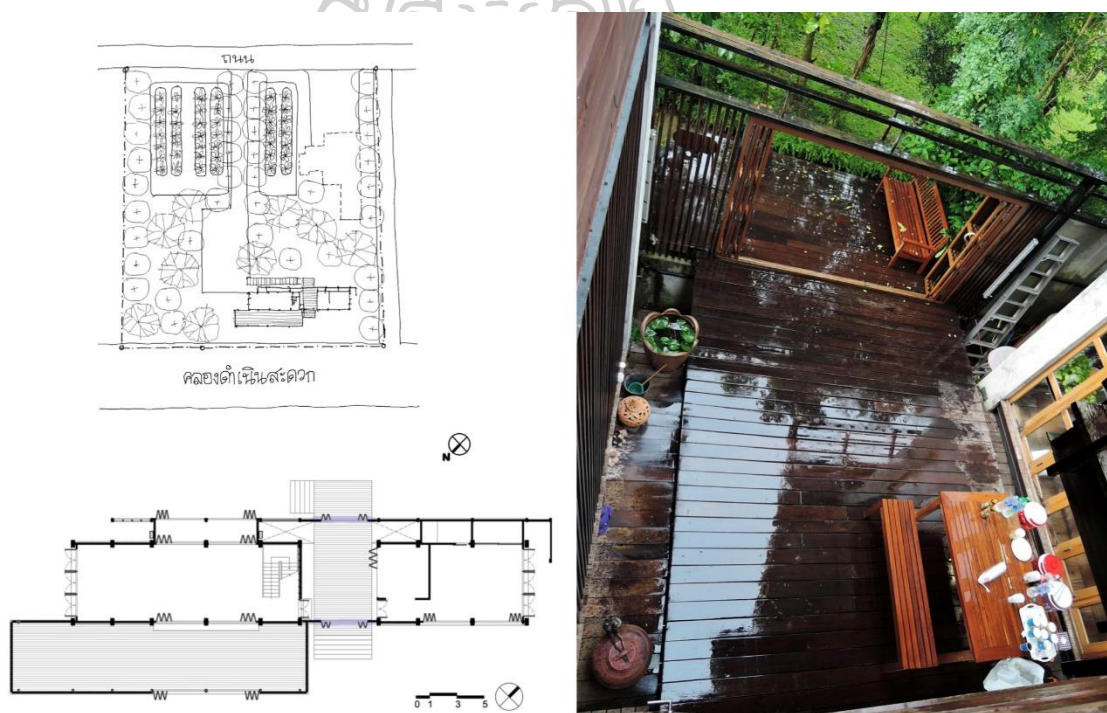
เมื่อพิจารณาในมิติของการเป็นพื้นที่เปลี่ยนถ่ายแล้ว พบว่าชานพักหน้าบันไดแม้จะมีลักษณะทางกายภาพและคุณลักษณะความเป็นพื้นที่ทางสถาปัตยกรรมที่เปลี่ยนแปลงไป จากพื้นที่ชานพักหน้าบันไดในเรือนไทยหลายประการ แต่ก็ยังคงคุณลักษณะการเป็นพื้นที่เปลี่ยนถ่าย คล้ายคลึงกับพื้นที่ชานพักหน้าบันไดเรือนไทยภาคกลางไว้ได้ โดยยังคงเป็นพื้นที่เปลี่ยนถ่ายใน ลำดับแรก ที่เกิดการเปลี่ยนถ่ายระหว่างสิ่งแวดล้อมภายนอกบ้านกับความเป็นภายในของบ้าน

ภาพที่ 83 ชานพักตำแหน่งที่ 2 ของงานสถาปัตยกรรมบ้านพักอาศัยไทยร่วมสมัย

(2) ชุ่มประตูทางเข้าบ้าน

ตำแหน่งของชุ่มประตูทางเข้าบ้านนั้น จึงมีทั้งที่ยังคงอยู่ติดต่อเนื่องกับพื้นที่อย่างชาน (ดังภาพที่ 84) และที่เปลี่ยนตำแหน่งไปอยู่ที่กำแพงหรือรั้วที่ล้อมรอบที่ดินบ้าน ในกรณีที่ชุ่มประตูทางเข้าอยู่ติดต่อเนื่องกับชานนั้น เกิดจากปัจจัยแวดล้อมดังเช่นในเรือนไทยภาคกลาง คือ ตัวบ้านตั้งอยู่ในที่ดินที่มีอาณาเขตติดต่อเนื่องกับพื้นที่ข้างเคียงโดยไม่ได้มีการล้อมรั้วตามแนวเขตที่ดินอย่างสมบูรณ์หรืออาจไม่ได้ล้อมรั้ว ทำให้สามารถเข้าถึงและผ่านไปมาระหว่างที่ดินที่อยู่ติดกันได้ เมื่อมีการล้อมรั้วพื้นที่อย่างชานจึงมีประตูทางเข้าออกพื้นที่อย่างชาน สามารถเปิดปิดประตูได้จึงก่อให้เกิดความเป็นส่วนตัวและรู้สึกปลอดภัยขึ้นมาในพื้นที่อย่างชาน ลักษณะเช่นนี้ปรากฏในบ้านดำเนิน ซึ่งผู้ออกแบบกล่าวไว้ว่า “...ในบางครั้งมีผู้มาพักอาศัยในบ้านเพียงคนเดียว ก็จะปิดประตูพื้นที่ชานเพื่อให้เนส่วนตัวและปลอดภัย...” (เมธัส ศรีสุชาติ, 2558)

ภาพที่ 84 ชุ่มประตูทางเข้าอยู่ติดต่อเนื่องกับพื้นที่อย่างชาน

เป็นข้อสังเกตที่น่าสนใจประการหนึ่งที่ได้พบได้ในการศึกษานี้ ตำแหน่งที่เปลี่ยนไปของชุ่มประตูทางเข้าบ้านนี้เกิดขึ้นจากการที่ตัวบ้านตั้งอยู่ในลักษณะที่มีความปลอดภัย ความเป็นส่วนตัว และอยู่ลับสายตาคนภายนอก พื้นที่ชานจึงมีความเป็นส่วนตัวและปลอดภัยมาก ไม่

มีความจำเป็นต้องล้อมรั้วรอบพื้นที่อย่างชาน และส่งผลให้ไม่ต้องติดตั้งประตูเพื่อเข้าออกพื้นที่อย่างชานตามไปด้วย

ลักษณะที่ไม่มีซุ้มประตูทางเข้าบ้านติดต่อนื่องกับพื้นที่อย่างชานในบ้านพักอาศัยไทยร่วมสมัยนี้ เกิดขึ้นเนื่องมาจากในปัจจุบัน มีการล้อมรั้วและสร้างกำแพงล้อมไปตามแนวเขตที่ดินของตนเอง อย่างเช่นในบ้านตะวันออก (ดังภาพที่ 85) บ้านบนถนนพหลโยธิน และบ้าน KP กำแพงบ้านที่สร้างขึ้นตามแนวเขตที่ดินนี้ช่วยปิดกั้นตัวบ้านทั้งหลังเอาไว้ภายในขอบเขตที่ดิน ส่งผลให้ผืนที่ดินของบ้านและตัวบ้านมีความเป็นส่วนตัวมากกว่าในเรือนไทยภาคกลาง

ภาพที่ 85 ซุ้มประตูทางเข้าอยู่ติดกับรั้วกำแพงตามแนวเขตที่ดิน

จากที่กล่าวมาข้างต้นจะเห็นได้ว่า ซุ้มประตูทางเข้าบ้านซึ่งอยู่ในลำดับที่ 2 ต่อจากชานพักหน้าบันไดบ้านได้เปลี่ยนแปลงไปเป็นซุ้มประตูรั้วที่ดินของบ้านแทน เช่นในบ้านตะวันออกและบ้านบนถนนพหลโยธิน จึงอาจกล่าวได้ว่า ซุ้มประตูทางเข้าบ้านได้กลายเป็นพื้นที่เปลี่ยนถ่ายและสิ่งบ่งชี้การเปลี่ยนถ่ายในลำดับที่ 1 ที่ไม่ได้วางตัวติดต่อนื่องเป็นระบบเดียวกันกับตัวบ้าน แต่กลายเป็นส่วนหนึ่งของขอบเขตที่ดินแทน เกิดการเปลี่ยนถ่ายระหว่างภายในขอบเขตที่ดินของบ้านกับภายนอกขอบเขตที่ดินของบ้าน

มิติทางกายภาพ ขนาดสัดส่วน และวัสดุของซุ้มประตูทางเข้าที่ดินบ้านได้เปลี่ยนแปลงไป โดยมีทั้งส่วนที่ให้คุณคณาเดินผ่านเข้า - ออกได้โดยเฉพาะ และมีส่วนที่เป็นทางเข้า - ออกเฉพาะของรถยนต์ ขนาดสำหรับทางเข้า - ออกของคุณคณาจะมีสัดส่วนสัมพันธ์กับสัดส่วนมนุษย์ส่วนทางเข้า - ออกสำหรับรถยนต์ก็จะมีขนาดสัดส่วนสัมพันธ์กับขนาดรถยนต์และถนน

การเปลี่ยนถ่ายที่เกิดขึ้นบนซุ้มประตูทางเข้า - ออก ที่ดินนั้น แตกต่างไปจากซุ้มประตูทางเข้าเรือนในเรือนไทยภาคกลาง ในด้านมิติของแสงและเงา เช่น เช่นในบ้านบนถนนพหลโยธินและในบ้านตะวันออก

มิติของแสงและเงาที่ตกกระทบและทอดตัวต่อเนื่องลงมาจากใต้หลังคาจนจรดพื้นใต้ประตูทางเข้าในมิติที่แตกต่างไปจากในเรือนไทย เกิดจากซุ้มหลังคาและกำแพงขนาดประตูทางเข้า ลักษณะเช่นนี้ปรากฏในบ้านตะวันออก (ดังภาพที่ 85) โดยมีมิติของเงาที่ชัดเจนและเข้มข้นขึ้นเนื่องเพราะมีหลังคาจากองค์ประกอบของพื้นที่ ก่อเกิดเป็นพื้นที่เปลี่ยนถ่ายและสิ่งบ่งชี้การเปลี่ยนถ่ายไปพร้อมๆ กัน ส่วนทางเข้า - ออกของรถยนต์นั้นไม่มีซุ้มหลังคาเหนือบานประตู จึงไม่เกิดเงาตกทอดลงมาจากใต้ซุ้ม มีแต่เพียงแสงและเงาที่ทำมุมเปลี่ยนแปลงไปตามการเคลื่อนที่ของดวงอาทิตย์ในรอบวันเท่านั้น ปรากฏเป็นสิ่งบ่งชี้การเปลี่ยนถ่ายที่รับรู้ได้

การเปลี่ยนถ่ายในลำดับที่ 2 ดังเช่นที่เคยเกิดขึ้นในเรือนไทยภาคกลาง ยังคงปรากฏในบ้านดำเนิน จากการมีประตูทางเข้าและมีองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมพาดผ่านเหนือบานประตูในลักษณะอย่างซุ้มหลังคาเหนือบานประตู แต่มีขนาดเล็กกว่ามาก มิติของแสง-เงาจึงมีความเข้มข้นน้อยกว่าที่ปรากฏในเรือนไทยภาคกลางอยู่ค่อนข้างมาก ยังสามารถเห็นลักษณะการเปลี่ยนแปลงของแสงและเงาตามการเคลื่อนที่ของดวงอาทิตย์ในรอบวัน ประตูทางเข้าของบ้านซึ่งมีพื้นที่ใต้ประตูทางเข้าในระดับเดียวกันกับชานพักหน้าประตูทางเข้า ก่อให้เกิดการเปลี่ยนถ่ายระหว่างพื้นที่ภายในกับพื้นที่ภายนอกบ้าน จากทั้งพื้นที่ชานพักหน้าประตูทางเข้าและประตูทางเข้า โดยที่ประตูทางเข้ามีคุณลักษณะเป็นสิ่งบ่งชี้การเปลี่ยนถ่ายร่วมด้วย

(3) พื้นที่อย่างชาน

พื้นที่อย่างชานในบ้านพักอาศัยไทยร่วมสมัยนั้น แม้จะมีคุณลักษณะทางสถาปัตยกรรมบางประการที่ต่างออกไปจากพื้นที่ชานในเรือนไทยภาคกลาง แต่แท้จริงแล้วยังคงมีร่องรอยเอกลักษณ์ของพื้นที่ชานในเรือนไทยภาคกลางปรากฏอยู่ให้สามารถรับรู้ได้หลายประการ

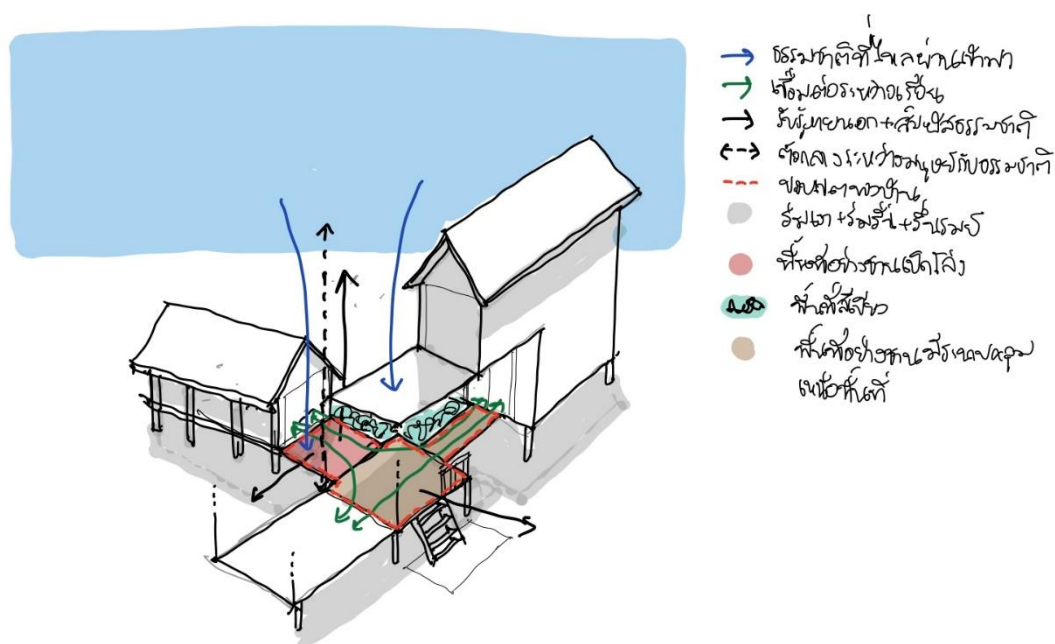
พื้นที่อย่างชานมีการเปลี่ยนแปลงในด้านมิติทางสถาปัตยกรรมของพื้นที่ ประการแรกคือการปิดล้อมด้วยหลังคาเช่นในบ้าน KP หรือปิดล้อมด้วยระนาบเหนือพื้นที่ซึ่งเป็นพื้นที่ชั้น 2 ของบ้าน ทำให้เกิดลักษณะของพื้นที่อย่างชาน ณ ใต้ถุนอาคารเช่นในบ้านตะวันออก ส่วนพื้นที่อย่างชานที่ไม่มีการเปลี่ยนแปลงของการปิดล้อมด้วยระนาบเหนือพื้นที่ จะยังคงมีลักษณะเปิดโล่งเหมือนพื้นที่ชานในเรือนไทยภาคกลางนั้น เกิดขึ้นในบ้านดำเนินและบ้านบนถนน

ประการที่สอง คือการปิดล้อมด้วยระนาบทางตั้ง จากองค์ประกอบ 4 ประการ คือ ผนังตัวบ้าน รั้วกำแพง ราวกันตก และต้นไม้ โดยไม่เกิดองค์ประกอบของพื้นที่ระเบียงติดต่อเนื่องและเป็นระนาบทางตั้งปิดล้อมพื้นที่อย่างชานดังเช่นที่เกิดขึ้นในพื้นที่ชานเรือนไทยภาคกลางอีกต่อไป เนื่องจากพื้นที่ระเบียงได้หายไปจากผังในบ้านพักอาศัยไทยร่วมสมัย

พื้นที่อย่างชานมีการเปลี่ยนแปลงในด้านระดับการยกใต้ถุนของพื้นที่ โดยมีทั้งที่ยกระดับใต้ถุนพื้นที่ต่ำลงและสูงกว่าระดับการยกใต้ถุนของพื้นที่ชาน เช่นในบ้านดำเนินมีการยกระดับใต้ถุนสูงประมาณ 1.00 เมตร ซึ่งเป็นระดับความสูงใต้ถุนที่เตี้ยกว่าของพื้นที่ชานในเรือนไทยภาคกลาง ส่วนในบ้าน KP และบ้านบนถนนพหลโยธินมีการยกใต้ถุนสูงเท่าระดับพื้นที่ชั้น 2 ของบ้าน ซึ่งเป็นระดับความสูงใต้ถุนที่สูงกว่าของพื้นที่ชานในเรือนไทยภาคกลาง

พื้นที่อย่างชานยังคงคุณลักษณะและร่องรอยการเปลี่ยนถ่ายในทุกมิติไว้ได้ หากแต่มีความเข้มข้นของระดับการเปลี่ยนถ่ายลดลงไปบ้างตามการเปลี่ยนแปลงของพื้นที่อย่างชานที่มีการปิดล้อมของพื้นที่มากขึ้น และตามการเปลี่ยนแปลงของวิถีการดำรงชีวิต พื้นที่อย่างชานไม่ได้รองรับการเปลี่ยนถ่ายสถานภาพและช่วงวัยของมนุษย์ผ่านการทำขวัญ เนื่องจากการทำขวัญแทบไม่ปรากฏมีอีกต่อไปในสมัยปัจจุบัน แต่ยังคงรองรับการเปลี่ยนถ่ายของกิจกรรมที่เปลี่ยนแปลงไปตามเวลาบนพื้นที่อย่างชานอยู่ เช่นการใช้เป็นพื้นที่พักผ่อน นั่งเล่น และรับแขก ในช่วงเวลาที่ต่างกัน และรองรับการเปลี่ยนถ่ายของบุคคลเฉพาะกลุ่มมากยิ่งขึ้น

การเปลี่ยนถ่ายระหว่างภายในกับภายนอกยังคงเกิดขึ้นบนพื้นที่อย่างชานที่ไม่มีการปิดล้อมของระนาบเหนือพื้นที่ เช่นในบ้านดำเนินและบ้านบนถนนพหลโยธิน เกิดการเปลี่ยนถ่ายระหว่างภายในกับกึ่งภายในกึ่งภายนอกขึ้นมาจากการมีหลังคาหรือระนาบคลุมเหนือพื้นที่เช่นในบ้าน KP และบางส่วนของพื้นที่อย่างชานในบ้านตะวันออก ซึ่งเป็นการเปลี่ยนถ่ายที่เกิดขึ้นมาใหม่และแตกต่างไปจากการเปลี่ยนถ่ายบนพื้นที่ชานในเรือนไทยภาคกลาง (ดังภาพที่ 86)

ภาพที่ 86 การเปลี่ยนถ่ายบนพื้นที่อย่างชาน

การเปลี่ยนถ่ายของธรรมชาติและกาลเวลาบนพื้นที่อย่างชานยังคงเกิดขึ้น แต่ลดระดับความเข้มข้นลงในกรณีพื้นที่อย่างชานมีการปิดล้อมของพื้นที่มาก เช่นในบ้านตะวันตก พื้นที่อย่างชานส่วนที่อยู่ใต้ถุนของบ้านชั้น 2 จะสามารถเปิดรับการเปลี่ยนถ่ายของธรรมชาติและกาลเวลาได้จากกระนาบทางตั้งของพื้นที่เท่านั้น

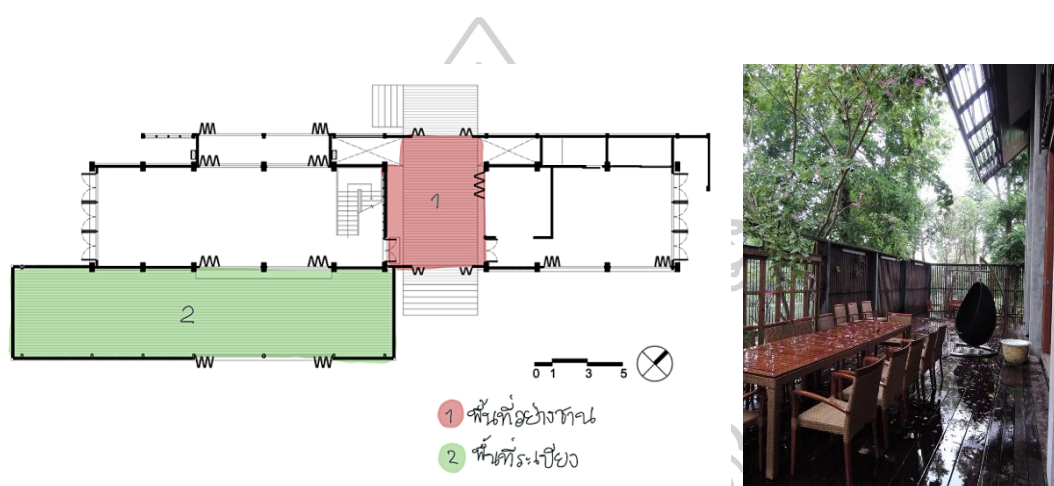
โดยสรุปแล้ว พื้นที่อย่างชานในบ้านพักอาศัยไทยร่วมสมัย ยังคงเป็นพื้นที่เปลี่ยนถ่ายในลำดับที่ 3 เช่นเดียวกับพื้นที่ชานในเรือนไทยภาคกลาง ยังคงปรากฏร่องรอยการเปลี่ยนถ่ายดังที่เคยเกิดขึ้นบนพื้นที่ชานในเรือนไทยภาคกลางแต่มีระดับความเข้มข้นของการเปลี่ยนถ่ายลดลงตามการเปลี่ยนแปลงของยุคสมัย ที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงของมิติทางสถาปัตยกรรมของพื้นที่อย่างชานและวิถีการดำรงชีวิต

4) ระเบียง

พื้นที่ระเบียงในบ้านพักอาศัยไทยร่วมสมัยนั้นปรากฏมีอยู่ในเพียงกรณีเดียวคือในบ้านดำเนิน หากแต่เพียงไม่ได้เป็นพื้นที่ระเบียงเรือนที่ติดต่อเนื่องกับพื้นที่อย่างชานอีกต่อไป ด้วยการออกแบบของบ้านดำเนินที่หันเอาด้านสกัดของตัวบ้านมาเชื่อมต่อกับพื้นที่อย่างชาน ส่วนพื้นที่ระเบียง

บ้านที่วางตัวแนบกับด้านยาวของตัวบ้านนั้น อยู่ในตำแหน่งที่เป็นอิสระจากพื้นที่อย่างชานโดยสิ้นเชิง (ดังภาพที่ 87)

พื้นที่ระเบียงของบ้านดำเนินนี้ มีลักษณะคล้ายคลึงกับพื้นที่ชานมาก ด้วยมีขนาดของพื้นที่ที่ใหญ่ใกล้เคียงกับขนาดของพื้นที่ใช้สอยชั้นล่างของบ้าน มีลักษณะเปิดโล่งไม่มีหลังคาคลุม มีการล้อมรั้วโปร่ง 3 ด้านของพื้นที่ ใช้เป็นพื้นที่นั่งเล่น พักผ่อน สังสรรค์ ระหว่างเครือญาติ ทำให้พื้นที่ระเบียงของบ้านดำเนินนี้มีคุณลักษณะใกล้เคียงกับความเป็นพื้นที่ชานในเรือนไทยมาก

ภาพที่ 87 พื้นที่ระเบียง

การเปลี่ยนแปลงในทางผังนั้นจะเห็นได้ว่า ในบ้านตะวันออกและบ้านดำเนินที่หันเอาด้านสกัดของตัวบ้านติดต่อกับพื้นที่อย่างชานนั้นไม่มีพื้นที่ระเบียงประกอบรวมเป็นพื้นที่เปลี่ยนถ่ายในลำดับถัดไปจากพื้นที่อย่างชานอีกต่อไป ดังเช่นที่เคยปรากฏในลำดับของพื้นที่เปลี่ยนถ่ายในเรือนไทยภาคกลาง และแม้ในบ้านที่มีพื้นที่อย่างชานเชื่อมต่อกับตัวบ้านทางด้านยาว เช่นในบ้าน KP ก็ไม่ปรากฏมีพื้นที่ระเบียง มีแต่เพียงตัวบ้านที่ติดต่อกับพื้นที่อย่างชาน ส่วนในบ้านบนถนนพหลโยธิน แม้จะมีพื้นที่อย่างชานติดต่อกับตัวบ้านทั้งในด้านยาวและด้านสั้น แต่ร่องรอยในทางผังก็ยังคงไม่ปรากฏมีพื้นที่ระเบียงเช่นกัน

ด้วยเหตุที่ลักษณะการอยู่อาศัยเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม ความต้องการพื้นที่ใช้สอยภายในอาคารมีมากกว่าพื้นที่ใช้สอยภายนอกและกึ่งภายนอกอาคาร พื้นที่ระเบียงจึงหายไปจากผังของบ้านพักอาศัยไทยร่วมสมัย ทำให้การเปลี่ยนถ่ายในลำดับที่ 4 หายไปด้วย แต่ในขณะเดียวกันก็ไม่อาจกล่าวได้ว่า พื้นที่ระเบียงนั้นไม่มีอีกต่อไป เพราะในบ้านดำเนิน ยังคงปรากฏร่องรอยลักษณะ

อย่างพื้นที่ระเบียงที่วางตัวติดต่อเนื่องกับพื้นที่ภายในอาคาร แต่กลายเป็นพื้นที่ระเบียงที่ไม่มีหลังคาคลุมเหมือนอย่างพื้นที่ชานในเรือนไทยภาคกลาง จึงไม่อาจนับว่าพื้นที่ระเบียงนี้เป็นพื้นที่เปลี่ยนถ่ายในลำดับที่ 4 ของบ้านพักอาศัยไทยร่วมสมัย เพราะไม่ได้อยู่ในระบบลำดับของพื้นที่เปลี่ยนถ่ายในบ้านพักอาศัยไทยร่วมสมัยแต่แยกตัวอิสระอยู่ในผัง

(5) โถงบ้าน

พื้นที่โถงซึ่งเคยเป็นพื้นที่กึ่งภายในและเป็นส่วนรองรับการใช้งานแบบกึ่งส่วนบุคคลนั้นได้หายไปจากร่องรอยในผังของบ้านพักอาศัยไทยร่วมสมัยเช่นเดียวกับพื้นที่ระเบียงด้วยการจัดแบ่งพื้นที่ใช้สอยภายในออกเป็นห้องต่างๆ กัน เพื่อรองรับกิจกรรมตามลักษณะการดำรงชีวิตตามยุคสมัย เช่น ห้องนอน ห้องอาบน้ำ ห้องรับแขกห้องนั่งเล่น ห้องครัว ห้องรับประทานอาหาร ห้องทำงาน ห้องซักรีด ฯลฯ โถงซึ่งเคยเป็นพื้นที่กึ่งส่วนตัวและเป็นพื้นที่กึ่งอเนกประสงค์ของเรือนแต่ละหลังจึงไม่ปรากฏมีอีกต่อไป จึงอาจกล่าวได้ว่าการเปลี่ยนถ่ายในลำดับที่ 5 ได้หายไปแล้วเช่นกัน

(6) ประตู - หน้าต่างบ้าน

ประตู - หน้าต่างของบ้านพักอาศัยไทยร่วมสมัยสมัย มีขนาดสัดส่วนและวัสดุแตกต่างกันไปตามแต่แนวความคิดในการออกแบบบ้านแต่ละหลัง (ดังภาพที่ 88) โดยมีทั้งที่ใช้แบบบานเปิดเดี่ยว บานเปิดคู่ บานกระหึ่ม และบานพับยืม วัสดุบานกรอบเป็นได้ทั้งไม้และอะลูมิเนียม ส่วนลูกฟักนั้นก็เป็นที่ทั้งไม้ ลูกกรงเหล็ก และกระจก

ขนาดสัดส่วน จำนวน และองค์ประกอบของประตู-หน้าต่างเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมที่เคยเกิดขึ้นในเรือนไทยภาคกลางมาก แต่เดิมขนาดของประตูและหน้าต่างจะเป็นบานเปิดคู่ ผลักเข้าสู่พื้นที่ภายใน วัสดุเป็นไม้ และมีขนาดสัดส่วนพอดีกับตัวบุคคล แต่ในปัจจุบันบานเปิดเปลี่ยนไป มีความหลากหลาย ขนาดสัดส่วนนั้นสัมพันธ์กับขนาดสัดส่วนของพื้นที่ การใช้งาน และรูปด้านของอาคาร

เนื่องจากไม่มีพื้นที่ระเบียงอีกต่อไป ทั้งยังพบว่ามี การติดตั้งหน้าต่างในผนังเกือบทุกด้านของบ้าน จึงมีหน้าต่างบนผนังที่ติดต่อเนื่องกับพื้นที่ภายนอกของตัวบ้าน และหน้าต่างบนผนังที่ติดต่อเนื่องกับพื้นที่อย่างชาน ก่อเกิดเป็นการเปลี่ยนถ่ายระหว่างภายในกับภายนอก และการเปลี่ยนถ่ายระหว่างภายในกับกึ่งภายในกึ่งภายนอกในกรณีพื้นที่อย่างชานมีระนาบคลุมเหนือพื้นที่ส่วนประตูบ้านนั้นมีทั้งบานที่อยู่ในตำแหน่งกั้นระหว่างพื้นที่ภายในกับภายนอกตัวบ้าน ตำแหน่งที่กั้น

ระหว่างภายในกับกึ่งภายในกึ่งภายนอกของบ้าน และตำแหน่งที่กั้นระหว่างพื้นที่ภายในกับพื้นที่ภายในของบ้าน คือเป็นตัวกั้นระหว่างห้องหนึ่งไปสู่อีกห้องหนึ่งและกั้นระหว่างพื้นที่หนึ่งไปยังอีกพื้นที่หนึ่ง ก่อเกิดเป็นการเปลี่ยนถ่าย 3 รูปแบบ คือ การเปลี่ยนถ่ายระหว่างภายในกับภายนอก การเปลี่ยนถ่ายระหว่างภายในกับกึ่งภายในกึ่งภายนอก และการเปลี่ยนถ่ายระหว่างภายในกับภายใน

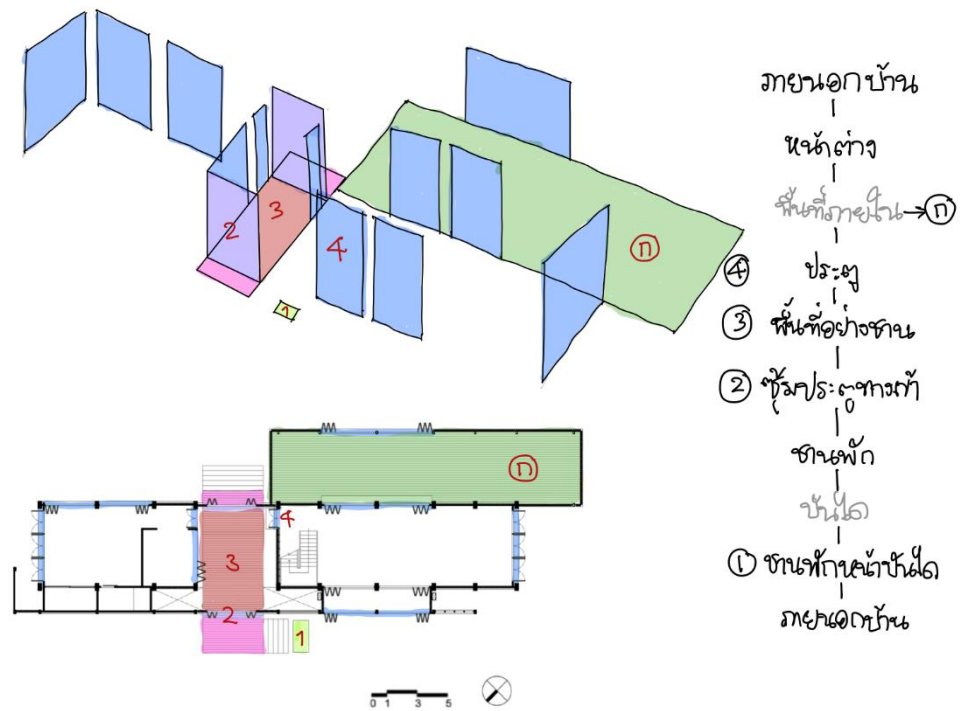

ภาพที่ 88 ประตูของบ้านพักอาศัยไทยร่วมสมัย

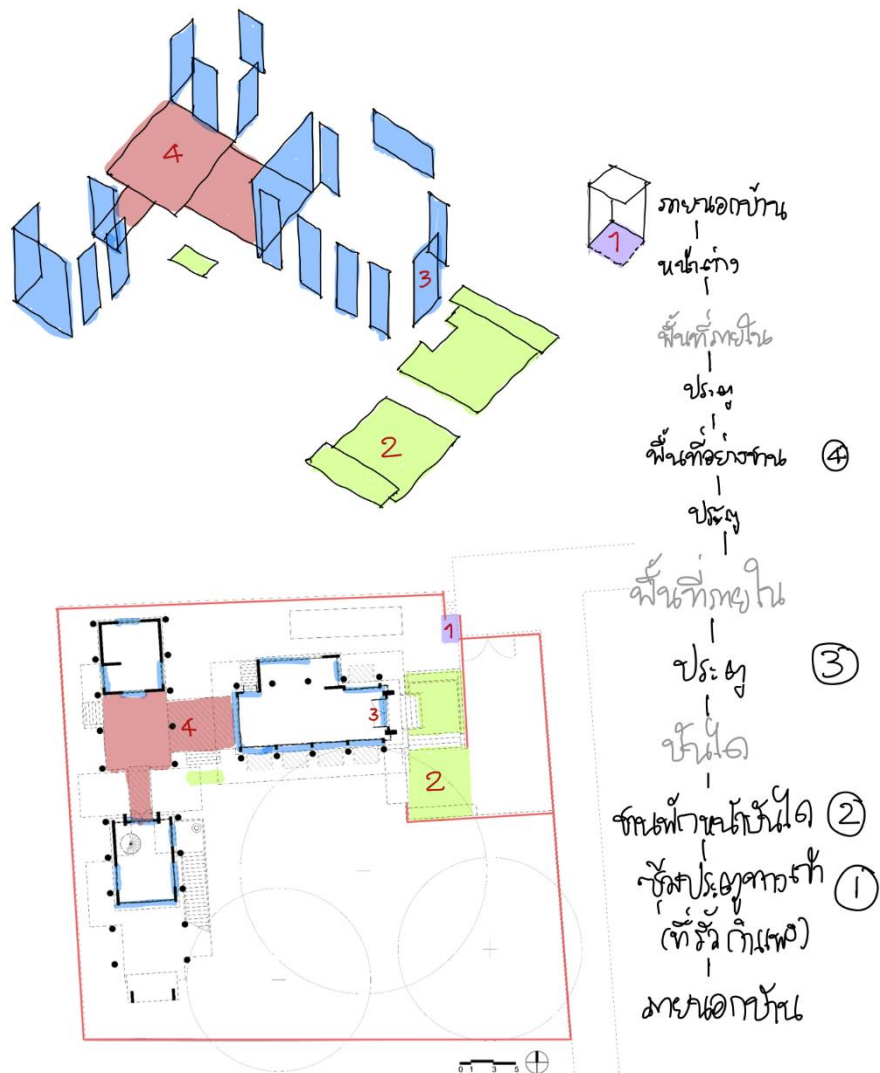
จากการเปลี่ยนแปลงของรูปลักษณะ ลักษณะตำแหน่ง ขนาดสัดส่วน วัสดุ และรูปแบบ (pattern) ที่เปลี่ยนไปของประตูและหน้าต่าง จึงสรุปได้ว่า การเปลี่ยนถ่ายในลำดับที่ 6 ยังคงปรากฏมีอยู่คือประตูและหน้าต่าง ยังคงเป็นสิ่งบ่งชี้การเปลี่ยนถ่ายระหว่างภายในกับธรรมชาติภายนอก ยังคงเป็นสิ่งบ่งชี้การเปลี่ยนถ่ายเมื่อบุคคลเคลื่อนที่ผ่านไปมาระหว่างสองฟากฝั่งบานประตู ทั้งนี้ทั้งประตูและหน้าต่างยังเอื้อให้บุคคลสามารถรับรู้การเปลี่ยนถ่ายของธรรมชาติจากแดด ลม และฝน ที่ผันแปรตามช่วงเวลาที่มึระดับเข้มข้นกว่าในเรือนไทยภาคกลาง จากการที่นิยมกรรูกฟักประตูและหน้าต่างของบ้านพักอาศัยไทยร่วมสมัยด้วยกระจกใส นอกจากนั้นแล้ว ยังมีคุณลักษณะเป็นสิ่งบ่งชี้การเปลี่ยนถ่ายระหว่างพื้นที่ภายในกับภายใน ที่บุคคลสามารถรับรู้การเปลี่ยนแปลงผ่านการเคลื่อนที่ไปมาจากพื้นที่ฟากฝั่งหนึ่งไปยังพื้นที่อีกฟากฝั่งหนึ่งของบานประตู ด้วยการใช้ประตูเป็นช่องทางผ่านไปมาระหว่างพื้นที่ภายในอาคาร

จากการศึกษาพบว่าลำดับการเปลี่ยนถ่ายที่เกิดขึ้นในงานสถาปัตยกรรมบ้านพักอาศัยไทยร่วมสมัยมี 2 รูปแบบ รูปแบบที่ 1 มีลำดับการเปลี่ยนถ่ายคือ 1) ชานพักหน้าบ้านใด 2) ชุมประตูทางเข้า 3) พื้นที่อย่างชาน และ 4) ประตู-หน้าต่าง (ดังภาพที่ 89) รูปแบบที่ 2 มีลำดับการ

เปลี่ยนถ่ายคือ 1) ซุ้มประตูทางเข้า 2) ชานพักหน้าบันได 3) ประตูหน้าต่าง และ 4) พื้นที่อยู่อาศัย (ดังภาพที่ 90) ทั้งนี้พบว่าลำดับการเปลี่ยนถ่ายลดลงจากในเรือนไทยภาคกลางเหลือเพียง 4 ลำดับ

ภาพที่ 89 ลำดับการเปลี่ยนถ่ายในงานสถาปัตยกรรมบ้านพักอาศัยไทยร่วมสมัย รูปแบบที่ 1

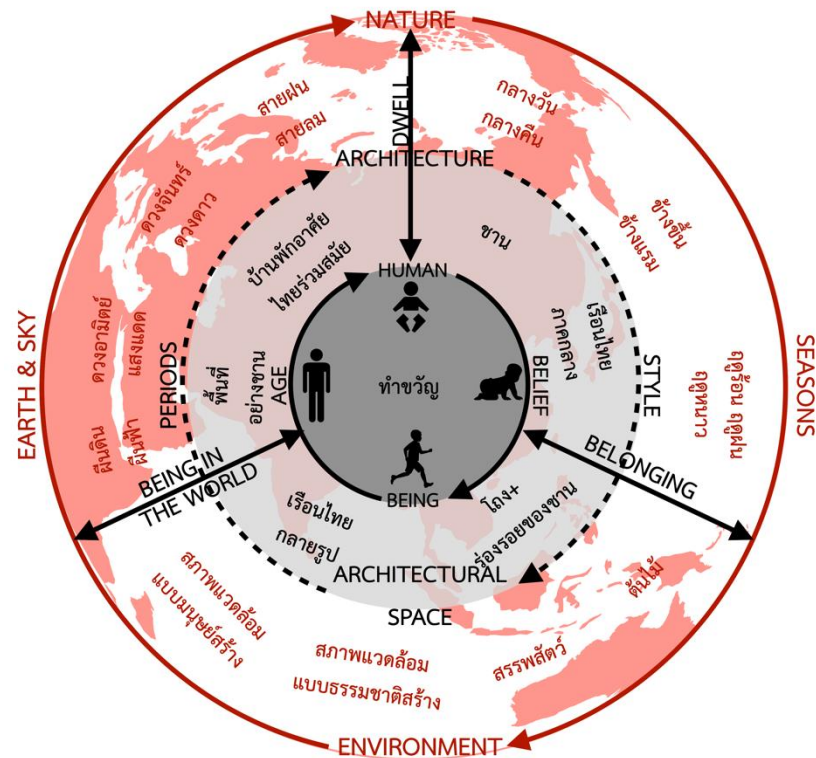
ภาพที่ 90 ลำดับการเปลี่ยนถ่ายในงานสถาปัตยกรรมบ้านพักอาศัยไทยร่วมสมัย รูปแบบที่ 2

4.2.3 การเปลี่ยนถ่ายของพื้นที่อย่างขนานบนกระบวนการเปลี่ยนถ่ายของธรรมชาติ

ธรรมชาติและกาลเวลาเป็นของคู่กัน และมีการเปลี่ยนแปลงโดยตลอด ถือได้ว่าธรรมชาติมีกระบวนการเปลี่ยนถ่ายในตัวเอง โดยกระบวนการเปลี่ยนถ่ายของธรรมชาตินั้นเกิดขึ้นตามช่วงเวลา (ดังภาพที่ 91)

ธรรมชาตินั้นมี 3 องค์ประกอบหลัก คือ ผืนดิน ผืนฟ้า และสิ่งซึ่งเคลื่อนที่ไปมาระหว่างผืนดิน ผืนฟ้า คือ แสงแดด สายลม และสายน้ำ การเปลี่ยนถ่ายของธรรมชาติ เกิดจากการเปลี่ยนแปลง 3

ช่วงเวลา คือ การเปลี่ยนถ่ายของช่วงเวลาใน 1 รอบวัน อันประกอบไปด้วยเวลากลางวันและกลางคืน การเปลี่ยนถ่ายของช่วงเวลาใน 1 รอบเดือน และการเปลี่ยนถ่ายของช่วงเวลาใน 1 รอบปี อันประกอบไปด้วย 3 ฤดูกาล

ภาพที่ 91 การเปลี่ยนถ่ายของธรรมชาติและกาลเวลา

บนผืนดิน มนุษย์ สรรพสัตว์ และต้นไม้มีชีวิตและดำรงตนอยู่ อาศัยอากาศเพื่อหายใจ อาศัยสายลมเพื่อความสะดวกสบาย อาศัยน้ำเพื่อการบริโภคและอุปโภค อาศัยแสงสว่างในการมองเห็นและมีชีวิต

เมื่อแสงแรกของวันสาดส่องลงมายังผืนดิน สรรพสัตว์ทั้งหลายเริ่มออกหากิน มนุษย์ตื่นจากการหลับไหลเพื่อประกอบกิจวัตรประจำวัน ต้นไม้รับแสงเพื่อสังเคราะห์เป็นอาหารให้ตนมีชีวิตอยู่รอด

เมื่อแสงสุดท้ายของวันลับขอบฟ้า สรรพสัตว์เริ่มกลับเข้าสู่ถิ่นที่ เก็บงำตัวตนเพื่อพักอาศัย และรอเวลาเช้าวันใหม่ มนุษย์ก็ก็ด้วยเริ่มกลับเข้าสู่ที่พักเตรียมตัวเพื่อพักผ่อน และแม้กระทั่งต้นไม้ก็เริ่มพักตัวด้วยเช่นกัน

นอกจากผืนดินจะเปลี่ยนแปลงไปในรอบวันแล้ว ผืนดินยังเปลี่ยนแปลงไปตามฤดูกาลในแต่ละรอบปีด้วย ในยามฤดูร้อนอันเป็นหน้าแล้ง ผืนดินแห้งแตกกระแหง สะสมความร้อนไว้ สรรพสัตว์บางประเภทหลบร้อนลงลึกไปได้ผืนดินด้วยการขุดรู น้ำบนผิวดินมีน้อยจนแทบไม่มี ทำให้ต้นไม้บางชนิดจึงไม่อาจยืนต้นอยู่ได้

เมื่อถึงฤดูฝนผิวดินจะกลับมาชุ่มฉ่ำจากการได้รับน้ำฝนในฤดู ต้นไม้กิ่งก้านรอวันให้เก็บเกี่ยว เมื่อพร้อมตามเวลาของแต่ละสายพันธุ์ สรรพสัตว์ที่ต้องอาศัยน้ำได้มีช่วงเวลาให้เจริญเติบโตและแพร่ขยายสายพันธุ์ มนุษย์เองก็อาศัยฤดูกาลแห่งสายน้ำนี้ในการดำรงตนให้อยู่รอด ด้วยการเกษตร

บนผืนฟ้า มีดวงอาทิตย์ ดวงจันทร์ และดวงดาว ลอยอยู่ ในช่วง 1 รอบวัน เมื่อถึงเวลากลางวันยามที่แสงจากดวงอาทิตย์สาดส่องจากผืนฟ้าลงมายังผืนดิน ผืนฟ้าซึ่งเปรียบได้กับฉากหลังของดวงอาทิตย์ ดวงจันทร์และดวงดาวจึงเสมือนแอบซ่อนตัวอยู่ในฉากผืนฟ้านั้น เมื่อเวลากลางคืนมาถึงก็กลับเป็นกลายเป็นดวงจันทร์ที่เปล่งแสงนวลตา ทิ้งให้ดวงอาทิตย์หลบตัวไปหลังฉากแผ่นผืนฟ้า

ในรอบ 1 วัน นับแต่ดวงอาทิตย์ขึ้นจนถึงดวงอาทิตย์ตกดิน ดวงอาทิตย์จะเริ่มจากทำมุมน้อยๆ กับผิวดินในทางทิศตะวันออก แล้วค่อยๆ มากขึ้นโดยลำดับจนตั้งตรงในเวลาเที่ยงวัน จากนั้นจึงเลื่อนต่ำลงไปเรื่อยๆ ทางทิศตะวันตกของผืนแผ่นดิน นับเป็นการเปลี่ยนถ่ายของดวงอาทิตย์ในรอบ 1 วัน

ดวงจันทร์เองก็เป็นเช่นเดียวกันกับดวงอาทิตย์ ดวงจันทร์จะค่อยๆ ทำมุมกับผิวดินจากทางทิศตะวันออก ค่อยๆ เพิ่มขนาดสัดส่วนจนเต็มดวงในยามข้างขึ้น และค่อยๆ ลดขนาดสัดส่วนลงในยามข้างแรม ในยามข้างแรมนี้เอง ดวงดาวจึงมีโอกาสดูตัวด้วยแสงระยิบระยับเหมือนอัญมณีที่พร่างพรายทั่วผืนฟ้า ปรากฏการณ์นี้เองแสดงการเปลี่ยนถ่ายของผืนฟ้าในช่วงเวลารอบ 1 เดือน

นอกจากไปจากนั้นแล้ว ผืนฟ้ายังคงมีปรากฏการณ์การเปลี่ยนถ่ายในรอบปี สิ่งซึ่งแสดงให้เห็นถึงปรากฏการณ์การเปลี่ยนถ่ายในช่วงเวลารอบ 1 ปี ของผืนฟ้าได้ชัดเจนที่สุดคือมุมมองเสาที่ดวงอาทิตย์กระทำกับโลกซึ่งจะเปลี่ยนแปลงไปในทุกฤดูกาล ในฤดูร้อนดวงอาทิตย์จะทำมุมตรงกับพื้นผิวโลก แล้วจะค่อยๆ ทำมุมเอียงมากขึ้นในฤดูกาลอื่นๆ

นอกจากธรรมชาติจะมีการเปลี่ยนแปลงอันเป็นกระบวนการเปลี่ยนถ่ายในตัวเองทั้งโดยรอบวัน รอบเดือน และรอบปีแล้ว การกระทำและน้ำมือมนุษย์อันเป็นผลมาจากการพัฒนาทางด้านระบบ

เศรษฐกิจ สังคม และเทคโนโลยี ยังส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงกายภาพของธรรมชาติ ซึ่งการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพของธรรมชาตินี้เองได้ส่งผลต่อไปยังกระบวนการเปลี่ยนถ่ายในตัวเองของธรรมชาติอีกทอดหนึ่ง

การเปลี่ยนแปลงกายภาพของธรรมชาติโดยน้ำมีมนุษย์นั้นเกิดขึ้นในหลายด้าน เช่นการเปลี่ยนการเดินทางคมนาคมทางน้ำมาเป็นการเดินทางคมนาคมทางบก ก่อเกิดการตัดถนนเส้นทางใหม่ๆ เกิดตรอกซอกซอย การตัดถนนจำเป็นต้องถมและปรับพื้นดินให้ได้ระดับ ทั้งยังต้องคอนกรีตเสริมเหล็กทับหน้าพื้นถนนให้แข็งแรงพอที่จะสามารถรองรับน้ำหนักจากยานยนต์ที่วิ่งผ่านไปมา

การตัดถนนนี้เอง ทำให้ในบางพื้นที่มีระดับถนนสูงกว่าระดับพื้นดินภายในบ้าน รวมถึงมีการจัดทำระบบระบายน้ำใต้พื้นถนน ทำให้ปรากฏการณ์น้ำหลากท่วมผืนดินในฤดูฝนลดลงไปด้วย จึงหมดเหตุแห่งความจำเป็นต้องยกใต้ถุนบ้างให้สูงเพื่อยู่อรอดในฤดูน้ำหลาก กลายมาเป็นการเปิดทางเข้าถึงและถมพื้นดินในบ้านให้ติดต่อนี้อีกกับระดับถนนภายนอกเพื่อให้สามารถนำรถยนต์เข้าบ้านได้โดยสะดวก ดังเช่นที่ปรากฏในบ้านบนถนนพหลโยธิน ที่สามารถใช้พื้นที่ใต้ถุนบ้านเป็นพื้นที่ใช้สอยภายในอาคารอีกชั้นหนึ่ง ทั้งยังมีรั้วรอบโดยตลอดแนวเขตที่ดิน และในบางส่วนของแนวเขตที่ดินก็ใช้ตัวบ้านเป็นกำแพงไปด้วยในตัว

เมื่อสภาพแวดล้อมทางกายภาพของเมืองเจริญเติบโตและทันสมัย จำนวนประชากรมากขึ้นตามความก้าวหน้าทางการแพทย์และการพยาบาล ก่อเกิดความหนาแน่นของจำนวนประชากรในเขตเมือง การก่อสร้างบ้านเรือนที่มีขอบเขตติดกัน แสงสว่างจากธรรมชาติเข้าถึงพื้นที่ในบ้านได้น้อยลง การระบายอากาศทางธรรมชาติทำได้น้อยลงและด้อยประสิทธิภาพ รวมถึงปรากฏการณ์ความร้อนของโลกที่เพิ่มขึ้นทุกปี ส่งผลต่ออุณหภูมิโลกที่เพิ่มสูงขึ้น ทำให้มนุษย์นิยมในธรรมชาติจำลองที่สามารถควบคุมได้ เช่นการติดตั้งเครื่องปรับอากาศเพื่อช่วยปรับอุณหภูมิให้อยู่ในภาวะสบายและการติดตั้งไฟฟ้าแสงสว่างเพื่อให้ใช้งานในการดำรงชีวิตประจำวันตอนเวลากลางคืนได้สะดวกขึ้น เป็นต้น ซึ่งปรากฏการณ์เหล่านี้ล้วนปรากฏในกรณีศึกษาทุกกรณี

การเปลี่ยนถ่ายของธรรมชาติที่เปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลานี้ ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงของธรรมชาติบนพื้นที่เปลี่ยนถ่ายในวิถีไทย และในทางกลับกันการเปลี่ยนถ่ายของพื้นที่เปลี่ยนถ่ายในวิถีไทยย่อมส่งผลต่อการเปลี่ยนถ่ายของธรรมชาติบนพื้นที่ด้วย การเปลี่ยนถ่ายของธรรมชาติบนพื้นที่เปลี่ยนถ่ายที่เห็นได้ชัดคือระดับความสัมพันธ์ของพื้นที่กับธรรมชาติที่ลดลงตามระดับการปิดล้อมพื้นที่ที่มากขึ้น (ดังภาพที่ 92)

ภาพที่ 92 ระดับการเปลี่ยนถ่ายของธรรมชาติบนพื้นที่อย่างชันในงานสถาปัตยกรรมบ้านพักอาศัยไทยร่วมสมัย

การเปลี่ยนถ่ายของธรรมชาติที่เกิดขึ้นบนพื้นที่อย่างชันเกิดขึ้นจากการเปลี่ยนถ่ายของธรรมชาติที่ผันแปรไปตามกาลเวลา การเปลี่ยนถ่ายในแนวแกนตั้งของพื้นที่อย่างชัน ยังคงเกิดจากองค์ประกอบ 3 ส่วน คือ ดิน - พื้นที่อย่างชัน - ฟ้า พื้นที่อย่างชันยังคงเป็นพื้นที่กำลังระหว่างผืนดินกับผืนฟ้าดังเช่นที่เคยเป็นในชนบทไทยภาคกลาง ในกรณีที่พื้นที่อย่างชันยังคงเปิดโล่งไม่มีระนาบคลุมเหนือพื้นที่เช่นในบ้านบนถนนพหลโยธินและบ้านดำเนิน การเปลี่ยนถ่ายระหว่างดินกับฟ้าย่อมลดลงในกรณีที่มีระนาบคลุมเหนือพื้นที่เช่นในบ้าน KP และ บ้านตะวันออกในส่วนที่พื้นที่อย่างชันอยู่ใต้ถุนอาคารชั้น 2 เพราะเมื่อบุคคลอยู่ในพื้นที่อย่างชันที่มีระนาบคลุมเหนือพื้นที่ จะไม่สามารถรับรู้ถึงผืนฟ้าและผืนดินได้เต็มที่เท่าเมื่อเปิดโล่ง จึงต้องอาศัยการรับรู้จากบริบทโดยรอบพื้นที่แทน

การเปลี่ยนถ่ายที่สัมพันธ์กาลเวลา ยังคงเกิดขึ้นบนพื้นที่อย่างชันในบ้านพักอาศัยไทยร่วมสมัยทุกกรณี พื้นที่อย่างชันยังคงเอื้อให้เกิดการเปลี่ยนถ่ายที่สัมพันธ์กาลเวลา คือ ช่วงเวลาในรอบวัน รอบเดือน และรอบปีอยู่ ด้วยการเปิดรับสิ่งแวดล้อมจากภายนอกเข้าสู่ภายในพื้นที่ ผ่านระนาบทางตั้งของพื้นที่ที่ไม่ได้ถูกปิดกั้น และผ่านระนาบทางนอนเหนือพื้นที่ในส่วนที่เปิดโล่ง เกิดการรับรู้ผ่านการมองเห็นที่ เมื่อระนาบส่วนใดของพื้นที่ถูกปิดกั้นด้วยผนังทึบหรือหลังคา จะทำให้ระดับการเปลี่ยนถ่ายที่เกิดขึ้นบนพื้นที่อย่างชันลดความเข้มข้นลง

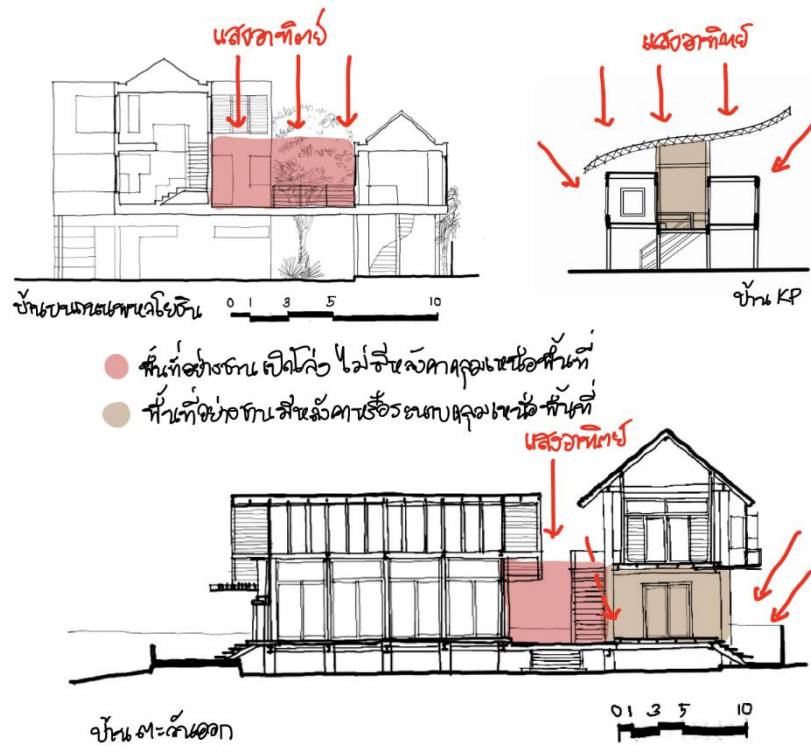
ระดับการเปลี่ยนถ่ายที่เกิดขึ้น ณ ขอบของพื้นที่ชันซึ่งติดต่อเนื่องกับองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมอื่นร่วมในผังบ้านนั้น ยังคงสามารถรับรู้ได้อย่างเต็มที่ โดยเป็นการรับรู้ผ่านออกไปจากพื้นที่ยังรอยต่อของพื้นที่อย่างชัน ระดับการรับรู้การเปลี่ยนถ่ายของกาลเวลาที่เกิดขึ้นบนพื้นที่อย่าง

ชานที่มีระนาบคลุมเหนือพื้นที่จึงน้อยกว่าส่วนของพื้นที่ที่ไม่มีระนาบคลุมเหนือพื้นที่ เป็นเหตุให้แตกต่างจากที่เคยเกิดขึ้นในชานเรือนไทยภาคกลางเช่นกัน ตัวอย่างเช่นในบ้านตะวันออก ตัวบ่งชี้เวลาอย่างความเข้มของแสงและองศาของเงาที่ผ่านเข้ามาภายในพื้นที่อย่างชานส่วนที่อยู่ใต้ถุนอาคารชั้นสอง จึงเข้ามาได้น้อยลงกว่าพื้นที่อย่างชานส่วนที่เปิดโล่งไม่มีหลังคาคลุม เนื่องจากเพราะสามารถเข้ามาถึงพื้นที่อย่างชานผ่านระนาบทางตั้ง ส่วนพื้นที่อย่างชานที่เปิดโล่งนั้น แสงและเงาจะแสดงการเปลี่ยนแปลงได้จากทั้งระนาบทางตั้งและทางนอนของพื้นที่

การเปลี่ยนถ่ายที่สัมพันธ์กับธรรมชาติ เกิดขึ้นบนพื้นที่อย่างชานในบ้านพักอาศัยไทยร่วมสมัย ทุกกรณี ยังคงเอื้อให้เกิดการเปลี่ยนถ่ายที่สัมพันธ์กับธรรมชาติระหว่างสิ่งแวดล้อมภายในและภายนอกอาคารทั้งในด้านของแสงและเงา ลม และน้ำ โดยมีการเปลี่ยนแปลงของระดับการเปลี่ยนถ่ายลดลงไปบ้านเนื่องจากการปิดล้อมของพื้นที่ด้วยระนาบด้านบนและขนาดของพื้นที่ที่เล็กลงกว่าเดิม

การเปลี่ยนถ่ายของแสงและเงาบนพื้นที่อย่างชานนั้น ยังคงเกิดระดับการเปลี่ยนถ่ายของแสงและเงาบนพื้นที่อย่างชานของบ้าน คล้ายคลึงกับที่เคยเกิดขึ้นบนพื้นที่ชานเรือนไทยภาคกลาง ในกรณีของบ้านบนถนนพหลโยธินและบ้านดำเนินนั้น เนื่องด้วยไม่มีหลังคาคลุมเหนือพื้นที่ ความเข้มข้นของแสงและเงานั้นยังคงระดับเดิมไว้ได้อยู่ แม้อंकประกอบที่ก่อให้เกิดเงาอย่างหลังคากระเบื้องเรือนจะไม่มีในพื้นที่อย่างชานแล้วก็ตาม ส่วนในกรณีของบ้านตะวันออกและบ้าน KP นั้น

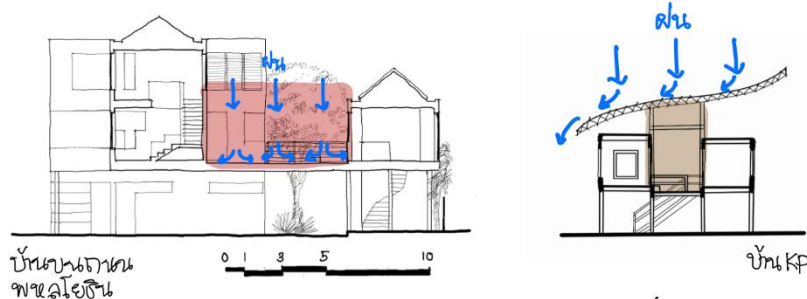
ในส่วนของพื้นที่อย่างชานที่มีหลังคาคลุม ทำให้การรับรู้ถึงการเปลี่ยนถ่ายของแสงและเงาที่ส่งผ่านเข้ามาโดยตรงบนพื้นที่อย่างชานลดลง ความเข้มของแสงและเงาที่เกิดขึ้นบนพื้นที่ชานในบ้าน KP อาจยังลงระดับลงไม่มากเนื่องจากมีหลังคาสูงเหนือพื้นที่อย่างชานมาก ในขณะที่พื้นที่อย่างชานส่วนที่ 2 และส่วนที่ 3 ของบ้านตะวันออกนั้น จะมีระดับความเข้มข้นของแสงและเงาคล้ายคลึงกับที่เกิดบนพื้นที่กระเบื้องในเรือนไทยภาคกลางมาก ด้วยระนาบนอนเหนือพื้นที่นั้นอยู่สูงจากพื้นของพื้นที่อย่างชานไม่มากนัก (ดังภาพที่ 93)

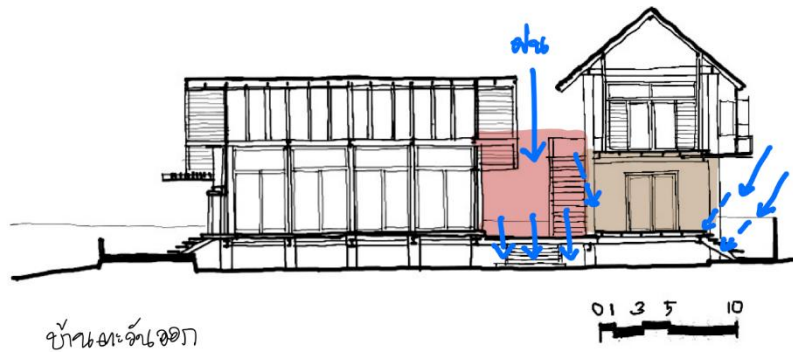
ภาพที่ 93 การเปลี่ยนถ่ายของแสงบนพื้นที่อย่างชานในงานสถาปัตยกรรมบ้านพักอาศัยไทยร่วมสมัย

การเปลี่ยนถ่ายของน้ำบนพื้นที่อย่างชานในบ้านพักอาศัยไทยร่วมสมัยนั้นมีทั้งที่ยังคงเป็นเช่นเดิมและที่เกิดการเปลี่ยนแปลงไป (ดังภาพที่ 94) ที่ยังคงเป็นเช่นเดิมนั้นเกิดจากพื้นที่อย่างชานที่เปิดโล่งไม่มีหลังคาคลุม ทำให้น้ำฝนในฤดูฝนยังคงไหลผ่านเข้ามายังพื้นที่อย่างชานและผ่านพื้นไม้ตีเว้นร่องของพื้นที่อย่างชานลงไปยังพื้นดินนั้น ปรากฏการณ์เช่นนี้เกิดขึ้นโดยสมบูรณ์ในบ้านดำเนิน

และด้วยการยกใต้ถุนพื้นที่อย่างชันและตัวอาคาร ทำให้หากมีน้ำท่วม น้ำก็ยังสามารถลอดผ่านใต้ถุนพื้นที่อย่างชันไปได้ เพราะ “การยกใต้ถุนสูงมีผลต่อทั้งการระบายอากาศและการป้องกันน้ำท่วมอาคาร เนื่องจากบ้านตั้งอยู่ใกล้น้ำมาก อีกทั้งแต่เดิมบริเวณที่ตั้งตัวบ้านก็อยู่ในน้ำ....” (เมธีส ศรีสุชาติ, 2558)

- พื้นที่ช่วงชัน เดิมโล่งไม่มีสิ่งกีดขวาง เน้นใช้พื้นที่
- พื้นที่ช่วงชัน มีเขื่อนค้ำหรือระแนบคลุมเพื่อพื้นที่

ภาพที่ 94 การเปลี่ยนถ่ายของน้ำบนพื้นที่อย่างชันในงานสถาปัตยกรรมบ้านพักอาศัยไทยร่วมสมัย

การเปลี่ยนถ่ายของน้ำบนพื้นที่อย่างชันในบ้านพักอาศัยไทยร่วมสมัยนั้น มีการเปลี่ยนแปลงเล็กน้อยในบ้านบนถนนพหลโยธิน จากการสัมภาษณ์ผู้ออกแบบกล่าวว่าได้มีการต่อเติมหลังคาในส่วนของบันได้ทางขึ้นที่ติดต่อเนื่องกับพื้นที่อย่างชัน แต่กระนั้นเวลาที่ฝนตก เมื่อผู้อยู่อาศัยในบ้านจะต้องเคลื่อนที่ผ่านพื้นที่อย่างชันก็ยังคงต้องเดินฝ่าสายฝนหรือกางร่มช่วยอยู่เสมอ เพราะ “...ท้ายที่สุดแล้วจึงทำหลังคาคลุมบันได้ซึ่งหลังคาจะยื่นออกมาที่ระยะมากกว่าหนึ่งเมตร ซึ่งในความเป็นจริงแล้วไม่เพียงพอต่อการกันฝนสาดเพราะฝนตกแรงมาก” (สมชาย จงแสง, 2558) จึงยังคงเกิดการเปลี่ยนถ่ายของน้ำที่ผ่านเข้ามายังพื้นที่อย่างชันทางระนาบนอนเหนือพื้นที่อยู่ ส่วนระนาบนอนใต้พื้นที่อย่างชันนั้นไม่เกิดการไหลผ่านของน้ำผ่านระดับพื้นของพื้นที่อย่างชันลงไปด้านล่างแต่เป็นการไหลไปผ่านระบบท่อน้ำแทน ทั้งยังไม่เกิดน้ำหลากที่ระดับใต้ถุนของพื้นที่อย่างชัน ด้วยที่ตั้งเป็นเขตเมืองของกรุงเทพฯ กรณีน้ำหลากผ่านใต้ถุนบ้านเกิดขึ้นน้อยมากจนแทบไม่มี จากการวางผังระบบการระบายน้ำใต้ผิวถนนและโครงข่ายทางสัญจรของเมือง

การเปลี่ยนถ่ายของน้ำบนพื้นที่อย่างชันที่เกิดลักษณะผสมนั้น ปรากฏในกรณีบ้านตะวันออกเนื่องจากพื้นที่อย่างชันมีทั้งส่วนที่เปิดโล่งและส่วนที่อยู่ใต้ถุนบ้าน จึงก่อเกิดการเปลี่ยนถ่ายของสิ่งแวดล้อมทั้งแบบที่เคยเกิดขึ้นในพื้นที่ชันของเรือนไทยภาคกลางและแบบที่เปลี่ยนแปลงไป บนพื้นที่อย่างชันส่วนที่ 1 ซึ่งเปิดโล่ง ยกใต้ถุนสูง และพื้นเป็นไม้ตีเว้นร่องนั้น ทำให้ยังคงเกิดปรากฏการณ์การเปลี่ยนถ่ายของน้ำในพื้นที่ส่วนเปิดโล่งดังเช่นที่เคยเกิดขึ้นบนชันในเรือนไทยภาคกลาง ส่วนบนพื้นที่อย่างชันส่วนที่ 2 และส่วนที่ 3 ที่อยู่ใต้ถุนบ้านชั้น 2 นั้น จะไม่เกิดการเปลี่ยนถ่ายของน้ำในระนาบนอนเหนือพื้นที่ แต่จะเกิดการเปลี่ยนถ่ายของน้ำในระนาบตั้งของพื้นที่ในส่วนที่ไม่ได้มีการปิดล้อม

การเปลี่ยนถ่ายของน้ำบนพื้นที่อย่างชันที่เกิดการเปลี่ยนแปลงไปมาก ปรากฏในในบ้าน KP ซึ่งคล้ายคลึงกับที่เกิดขึ้นบนพื้นที่อย่างชัน ส่วนที่ 2 และส่วนที่ 3 ของบ้านตะวันออก ด้วยระนาบนอนเหนือพื้นที่อย่างชันของบ้าน KP มีหลังคาคลุม แต่ด้วยหลังคานั้นอยู่สูงเหนือพื้นที่มาก พื้นระดับสายตาและการรับรู้ของบุคคลเมื่ออยู่ในพื้นที่ด้วย จึงทำให้ระดับการเปลี่ยนถ่ายของน้ำเกิดขึ้นบนพื้นที่โดยผ่านเข้ามาจากระนาบทางนอนของพื้นที่นั้นเกิดขึ้นได้เข้มข้นและมากกว่าที่เกิดในบ้านตะวันออก การมีหลังคานี้ช่วยกันฝนให้แก่พื้นที่อย่างชันของบ้านได้ (กิจชัย จิตขจรวณิช, 2558)

การเปลี่ยนถ่ายของลมที่เกิดขึ้นบนพื้นที่อย่างชันในบ้านพักอาศัยไทยร่วมสมัยนั้น มีทั้งลักษณะที่คงเดิมและแตกต่างไปจากที่เกิดขึ้นบนชันในเรือนไทยภาคกลาง การเปลี่ยนถ่ายของลมที่ยังคงเหมือนกับที่เกิดขึ้นบนพื้นที่ชันเรือนไทยภาคกลางนั้น เกิดจากพื้นที่อย่างชันที่ไม่มีการปิดกั้นด้วย

ระนาบนอนเหนือพื้นที่และมีระนาบตั้งที่โปร่งโล่ง ทำให้สายลมยังคงพัดผ่านเข้ามาจากระนาบนอนเหนือพื้นที่และระนาบตั้งที่ไม่ปิดทึบได้ ลักษณะเช่นนี้ปรากฏในบ้านดำเนินและบ้านบนถนนพหลโยธิน การเปลี่ยนถ่ายของลมที่มีทั้งแบบคงเดิมและแบบเปลี่ยนแปลงผสมกันนั้นเกิดขึ้นในบ้านตะวันออก ซึ่งพื้นที่อย่างชานมีทั้งส่วนที่เปิดโล่งไม่มีหลังคาคลุมและส่วนที่อยู่ใต้ถุนอาคารชั้นสอง ในบริเวณที่อยู่ใต้ถุนอาคารนี้ การเปลี่ยนแปลงของลมจะเกิดจากระนาบผนังของพื้นที่ที่เปิดโล่งเท่านั้น การเปลี่ยนถ่ายของลมบนพื้นที่อย่างชานที่เปลี่ยนแปลงไปโดยเกิดจากระนาบผนังเปิดโล่งเท่านั้น ปรากฏในบ้าน KP เนื่องจากมีหลังคาคลุมเหนือพื้นที่อย่างชานไว้

การเปลี่ยนถ่ายของดวงจันทร์และดวงดาวตามเวลาข้างขึ้นและข้างแรมนั้น ยังคงสามารถรับรู้ได้อย่างเต็มที่บนพื้นที่อย่างชานในส่วนที่เปิดโล่งระนาบนอนเหนือพื้นที่ ลักษณะเช่นนี้ปรากฏในพื้นที่อย่างชานของบ้านดำเนินและบ้านบนถนนพหลโยธิน แต่ในส่วนของพื้นที่ที่มีระนาบนอนคลุมเหนือพื้นที่นั้น ต้องอาศัยการรับรู้ผ่านออกจากพื้นที่ไปยังบริบทภายนอก ลักษณะเช่นนี้ปรากฏในบ้าน KP ส่วนการเปลี่ยนถ่ายของดวงจันทร์และดวงดาวตามเวลาข้างขึ้นและข้างแรมแบบผสมนั้น ปรากฏในบ้านตะวันออก ที่มีพื้นที่อย่างชานที่เปิดโล่งและอยู่ใต้ถุนอาคารชั้นสอง

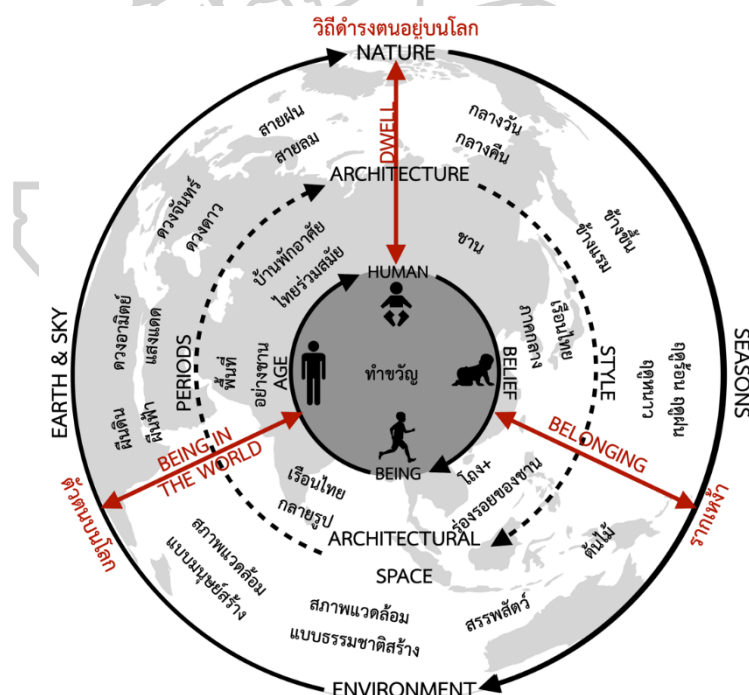
จะเห็นได้ว่า พื้นที่อย่างชานในงานสถาปัตยกรรมบ้านพักอาศัยไทยร่วมสมัยนั้นมีระดับความสัมพันธ์กับธรรมชาติและกาลเวลาของพื้นที่เข้มข้นใกล้เคียงกับที่เกิดขึ้นบนพื้นที่ชานในเรือนไทยภาคกลาง จากการที่ลักษณะทางกายภาพของพื้นที่ยังคงมีลักษณะเปิดโล่ง ไม่มีหลังคาคลุม ยินยอมให้แดด ลม ฝน ผ่านเข้ามายังพื้นที่ได้ ส่วนพื้นที่อย่างชานที่มีระนาบคลุมเหนือพื้นที่ก็ไม่มีมีการปิดล้อมในระนาบทางตั้ง จึงยังคงติดต่อเนื่องสัมพันธ์กับธรรมชาติและกาลเวลาได้ เมื่อเข้าไปอยู่ในพื้นที่ยังสามารถรับรู้ถึงแสงแดดที่ส่องลงมา สายลมที่พัดผ่าน และสายฝนที่สาดเข้ามาได้ จึงยังคงเปิดรับธรรมชาติในระดับที่ใกล้เคียงกับพื้นที่ชานในเรือนไทยภาคกลาง

4.3 พื้นที่ชานคือพื้นที่แห่งชีวิต

มนุษย์เมื่อเกิดมา ย่อมอาศัยและพึ่งพาองค์ประกอบหลายประการในการดำรงชีวิต องค์ประกอบที่สำคัญ 2 ประการที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์ คือ มนุษย์ด้วยกันเองและธรรมชาติ แต่การจะอยู่อาศัยในธรรมชาติได้นั้นมนุษย์จำเป็นต้องมีตัวกลางคือสถาปัตยกรรมและพื้นที่ทางสถาปัตยกรรม พื้นที่ทางสถาปัตยกรรมคือชานในเรือนไทยภาคกลางและพื้นที่อย่างชานในบ้านพักอาศัยไทยร่วมสมัยนั้นถือเป็นพื้นที่เปลี่ยนถ่าย (Transitional space) และเป็นพื้นที่ในระหว่าง (In-between space) ทำหน้าที่เป็นสิ่งห่อหุ้มตัวตนของมนุษย์เอาไว้ และดำรงตนอยู่กำกึ่งระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ และระหว่างธรรมชาติกับธรรมชาติคือผืนดินและผืนฟ้า (ดังภาพที่ 95)

การดำรงตนอยู่ในโลกท่ามกลางมนุษย์ด้วยกันนั้นอาศัยความกลมกลืนเป็นส่วนหนึ่งส่วนเดียวกันกับระบบสังคมตั้งแต่ในหน่วยเล็กและใกล้ตัวที่สุดไปจนหน่วยใหญ่ไกลตัว กล่าวคือ ตั้งแต่ระบบสังคมของครอบครัว ระบบสังคมในเล็กๆ ใกล้ตัวในระดับถิ่นที่อยู่อาศัย ตั้งแต่ระดับย่าน เมือง ประเทศ ไปจนระดับใหญ่อย่างประเทศ การอยู่ร่วมกันของมนุษย์นี้ยังต้องอาศัยองค์ประกอบทางด้านความเชื่อ ศาสนา ประเพณี และวัฒนธรรมร่วมกันด้วย

เมื่อมนุษย์เกิดมายังช่วยเหลือตนเองไม่ได้จึงต้องพึ่งพาพ่อแม่หรือมนุษย์ที่อายุมากกว่าและมีความเป็นผู้ใหญ่กว่าตนเองในการช่วยเหลือดูแลประคับประคองจนกว่ามนุษย์ผู้หนึ่งๆ นั้น จะสามารถอยู่รอดและเข้าสู่วัยที่สามารถดูแลตัวของตัวเองได้ มนุษย์ซึ่งจำเป็นต้องพึ่งพาอาศัยบุคคลอื่นในการเติบโตเป็นผู้ใหญ่ จึงเกิดการเรียนรู้ ทำความคุ้นเคย และทำให้ตนเองเป็นหนึ่งในเดียวกับบุคคลอื่นๆ ที่อยู่รอบตัว ก่อเกิดความรู้สึกกลมกลืน เป็นกลุ่มก้อน เป็นพวกเดียวกัน อยู่ในสังคมเดียวกัน ด้วยเหตุนี้มนุษย์จึงมีพฤติกรรมและการแสดงออกเป็นไปได้ในทิศทางเดียวกันกับบุคคลอื่นๆ ที่อยู่ร่วมในสังคมเดียวกัน อันเป็นไปตามหลักทฤษฎีแห่งรากเหง้าของบุคคล

ภาพที่ 95 พื้นที่ทางสถาปัตยกรรมในฐานะความเป็นในระหว่างมนุษย์และธรรมชาติ
พื้นที่ที่เปลี่ยนถ่ายในวิถีไทยนั้นเอื้อให้การดำรงชีวิตตามหลักทฤษฎีรากเหง้าเป็นไปได้อย่างราบรื่นจากการที่สังคมไทยเป็นสังคมเกษตรกรรมและมีลักษณะแบบครอบครัวขยาย มีการอยู่อาศัย

ร่วมกันเป็นกลุ่มก้อนและพึ่งพาซึ่งกันและกัน พื้นที่ชานช่วยให้สามารถขยายครอบครัวอยู่ในบริเวณที่ตั้งเดียวกันได้อย่างราบรื่น เพราะพื้นที่ชานเป็นทั้งตัวเชื่อมต่อเรือนทุกหลังของสมาชิกในครอบครัวเข้าไว้ด้วยกันและเป็นพื้นที่ที่ช่วยให้เกิดความเป็นส่วนตัวระหว่างกัน ด้วยการเป็นพื้นที่กั้นกลางระหว่างแต่ละเรือน จึงสามารถอยู่ร่วมกันแบบมีความเป็นส่วนตัวไปพร้อมกับความเป็นส่วนรวมอย่าง ผาสุกได้

พื้นที่อย่างชานเป็นไปในแนวทางเดียวกันกับพื้นที่ชาน โดยยังคงทำหน้าที่เป็นพื้นที่เชื่อมต่อและตัวกลางระหว่างอาคารร่วมในผังบ้าน ทำให้คนในครอบครัวสามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างมีความสุข แต่ในขณะเดียวกัน พื้นที่อย่างชานก็มีการเปลี่ยนแปลงไปจากพื้นที่ชานด้วยเช่นกัน

ทฤษฎีแห่งรากลึกแห่งนั้นสะท้อนให้เห็นได้จากแนวคิดในการออกแบบ ด้วยสถาปนิกและผู้ออกแบบยังคงมีแนวคิดของพื้นที่ชานเป็นสิ่งที่ตั้งต้นในการออกแบบของตนเอง การออกแบบทุกกรณีได้ทำการศึกษาวิเคราะห์พื้นที่ข้างเคียงที่ตั้งโครงการเพื่อนำมาใช้ตั้งต้นในการออกแบบโครงการของตน เช่นในบ้านดำเนินออกแบบวางตัวอาคารขนานต่อเนื่องไปกับแนวตลิ่งของคลองดำเนินสะดวก (เมธัส ศรีสุขชาติ, 2558) ในบ้านบนถนนพหลโยธินออกแบบให้ส่วนหนึ่งของบ้านเป็นกำแพงแนวเขตที่ดินสร้างความปลอดภัยให้กับบ้านที่ตั้งอยู่บนละแวกที่มีประชากรอยู่อาศัยอย่างหนาแน่นและต้องการความปลอดภัยรวมถึงความเป็นส่วนตัวแก่กันและกัน ในบ้าน KP มีการออกแบบโดยให้พื้นที่หลักของบ้านสามารถเชื่อมต่อและเข้าถึงพื้นที่ใช้สอยของบ้านหลังเดิมในพื้นที่ดินเดียวกัน ส่วนบ้านตะวันออกได้แนวคิดนี้มาจากการไปดูที่ดินที่จะสร้างบ้าน ที่ดินของบ้านมีอาณาบริเวณมีพื้นที่ดินค่อนข้างมาก อีกทั้งบริษัทโดยรอบยังไม่ค่อยมีสิ่งปลูกสร้าง จึงต้องการสร้างพื้นที่ใช้นั่งมองออกไปยังสวนได้ (พิริส พัทธเสวต, 2558) จึงออกแบบวางผังอาคาร สร้างสรรค์พื้นที่อย่างชาน และการใช้ช่องเปิดขนาดใหญ่ที่เอื้อให้เปิดรับวิวทัศนียภาพตามธรรมชาติภายนอกอาคารไว้ได้มาก

ในหลักทฤษฎีแห่งรากลึกแห่งนั้น นอกจากความกลมกลืนเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับบุคคลร่วมสังคมคนอื่นแล้ว ยังกล่าวได้ว่าทฤษฎีรากลึกแห่งของมนุษย์นั้น อาจจำกัดไม่ให้บุคคลมีความเป็นตัวของตัวเอง แต่การแสดงถึงความกลมกลืนทั้งยังเป็นตัวของตัวเองนั้นมีการสั่งสอนกันในโรงเรียนสถาปัตยกรรม ลักษณะเช่นนี้จึงเป็นสิ่งที่คุ้นเคยกันดีสำหรับสถาปนิกไทย

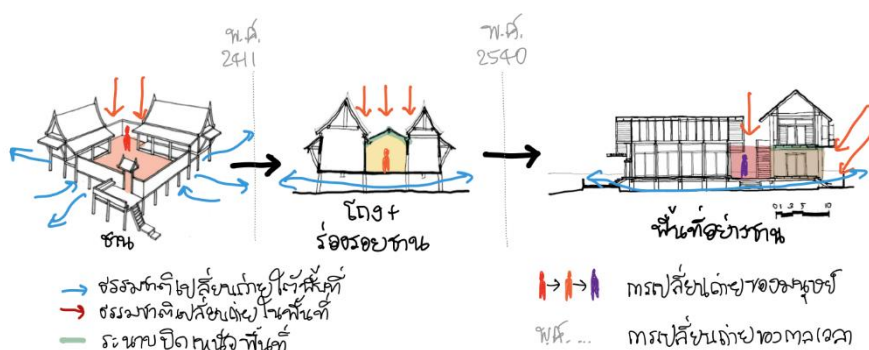
ลักษณะความกลมกลืนที่ต่างต่างนั้น สะท้อนให้เห็นจากการที่สถาปนิกใช้แนวความคิดและความหมายพื้นที่ชานเป็นสิ่งที่ตั้งต้นในการออกแบบพื้นที่ทางสถาปัตยกรรมในงานออกแบบของตนเหมือนกัน แต่ผลงานออกแบบพื้นที่อย่างชานในทุกกรณีไม่เหมือนกันหากเพียงแต่มีร่องรอยของชานที่

คล้ายคลึงกัน เพราะสถาปนิกเป็นผู้ซึ่งได้รับการปลูกฝังให้เป็นผู้ที่มีความคิดสร้างสรรค์ สร้างความแตกต่างและมีเอกลักษณ์ในงานออกแบบของตน ย่อมไม่ลอกเลียน ไม่ทำซ้ำ และไม่ทำสำเนาภาษาทางสถาปัตยกรรมดังที่ปรากฏเป็นธรรมเนียมปฏิบัติกันมาแต่เก่าก่อนมาใช้ในการออกแบบงานของตน แต่สถาปนิกจะสร้างสรรค์พื้นที่ทางสถาปัตยกรรมบนแนวคิดเดิมด้วยภาษาทางสถาปัตยกรรมใหม่ เพื่อแสดงตัวตนของตนเองโดยไม่ลืมหูลืมตาจากเหง้าเดิมที่ตนเคยมีมาเช่นกัน

ลักษณะความกลมกลืนที่แตกต่างเช่นนี้ ปรากฏในงานออกแบบแบบบ้านพักอาศัยไทยร่วมสมัยทุกหลัง กรณีที่มีการใช้ด้านสกัดของอาคารขนานพื้นที่อย่างขนานไว้นั้นเกิดขึ้นในบ้านตะวันออกและบ้านดำเนิน แต่เมื่อพิจารณาเปรียบเทียบมิติทางสถาปัตยกรรมของบ้านตะวันออกและบ้านดำเนินแล้ว จะพบว่าทั้งสองกรณีออกแบบแตกต่างกัน ทั้งสองกรณีนี้ผู้ออกแบบไม่ยึดติดแนวทางการวางผังบ้านด้วยการใช้ด้านยาวของอาคารมาขนานล้อมพื้นที่ชานอย่างที่เคยเกิดขึ้นในเรือนไทยภาคกลาง แต่จัดวางผังตามประโยชน์การใช้สอย ลำดับการเข้าถึงพื้นที่ และใช้ด้านสกัดของบ้านเป็นส่วนโอบล้อมติดต่อเนื่องกับพื้นที่อย่างขนานแทน

กรณีที่ใช้ด้านยาวของอาคารวางตัวขนานพื้นที่อย่างขนานไว้นั้นเกิดขึ้นในบ้านบนถนนพหลโยธินและบ้าน KP ทั้งสองกรณีนี้มีการยกใต้ถุนพื้นที่อย่างขนานอยู่ที่ระดับชั้น 2 ของอาคารเช่นเดียวกัน แต่เป็นไปเพื่อการใช้สอยที่แตกต่างกัน ในบ้านบนถนนพหลโยธินใช้พื้นที่ใต้ถุนของพื้นที่อย่างขนานเป็นที่จอดรถ (สมชาย จงแสง, 2558) ส่วนในบ้าน KP เป็นพื้นที่ใช้สอยเพื่อประโยชน์อย่างอื่น ลักษณะการใช้ด้านยาวของอาคารนี้แสดงถึงร่องรอยการใช้ด้านยาวของเรือนวางตัวขนานพื้นที่ชาน

ในการออกแบบพื้นที่เปลี่ยนถ่ายซึ่งก็คือพื้นที่อย่างขนานของบ้านพักอาศัยไทยร่วมสมัยและมุมมองต่อความเห็นของพื้นที่ชานอันเป็นพื้นที่เปลี่ยนถ่ายในเรือนไทยภาคกลางนั้น ผู้ให้สัมภาษณ์ทุกท่านมีความเห็นไปในทิศทางเดียวกัน พื้นที่เปลี่ยนถ่ายนั้นเป็นพื้นที่เปิดที่ให้นักชื้อได้มีปฏิสัมพันธ์กับมนุษย์ด้วยกันเอง (ธีรพล นิยม, 2559) ได้มีปฏิสัมพันธ์กับธรรมชาติ (กิจชัย จิตขจรวานิช, 2558; โกวิทย์ สุริยาพร, 2558; ธีรพล นิยม, 2559; พิรัส พชรเสวต, 2558; เมธัส ศรีสุชาติ, 2558; สมชาย จงแสง, 2558; สุริยะ อัมพันศิริรัตน์, 2558) ได้เรียนรู้การเปลี่ยนถ่ายของสภาวะในธรรมชาติอย่างเป็นลำดับเป็นขั้นตอน (สุริยะ อัมพันศิริรัตน์, 2558) และท้ายที่สุดคือการที่มนุษย์ได้ดำรงตนอยู่ในสภาวะสบาย (กิจชัย จิตขจรวานิช, 2558) ที่ธรรมชาติจะเอื้อให้เราได้บนพื้นที่เปลี่ยนถ่ายนี้เอง จึงถือว่าพื้นที่ชานและพื้นที่อย่างขนาน ที่ยังคงลักษณะการเปลี่ยนถ่ายของชีวิตและธรรมชาติไว้ได้นั้น เป็นจิตวิญญาณ (Spirit) เป็นเอกลักษณ์ (Identity) ไทยในทางสถาปัตยกรรมที่ได้ส่งต่อและสืบสานกันมาจากยุคสู่ยุค (ดังภาพที่ 96)

ภาพที่ 96 การเปลี่ยนถ่ายของมนุษย์และธรรมชาติบนพื้นที่เปลี่ยนถ่ายในวิธีไทย

ในความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ แสดงให้เห็นว่ามนุษย์ไม่เพียงแต่เรียนรู้ที่จะพึ่งพาอาศัยธรรมชาติโดยสมบูรณ์เท่านั้น หากแต่มนุษย์ยังเรียนรู้ที่จะปรับตัวและใช้ประโยชน์จากธรรมชาติด้วย สถาปัตยกรรมและพื้นที่ทางสถาปัตยกรรมจึงเป็นสิ่งสะท้อนให้เห็นว่ามนุษย์เรียนรู้ที่จะอยู่กับธรรมชาติใน 2 แนวทางเสมอ คือ พึ่งพาและใช้ประโยชน์ ยอมแพ้และเอาชนะ เปิดรับและปิดตัว

พื้นที่เปลี่ยนถ่ายอย่างพื้นที่ชานในเรือนไทยภาคกลางและพื้นที่อย่างชานในบ้านพักอาศัยไทยร่วมสมัยเอื้อให้มนุษย์อยู่กับธรรมชาติใน 2 ลักษณะ ดังกล่าวข้างต้น เป็นพื้นที่ที่ช่วยให้มนุษย์มีชีวิตและดำรงตนอยู่ในธรรมชาติและสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไปได้ พื้นที่เปลี่ยนถ่ายนี้เป็นส่วนที่เปิดรับธรรมชาติที่เป็นประโยชน์ต่อการดำรงชีพและเอาชนะธรรมชาติที่เป็นภัยต่อการดำรงชีพ บนการเปลี่ยนผ่านตลอดรอบวัน รอบเดือน และรอบปี ของธรรมชาติ

พื้นที่อย่างชานเอื้อให้มนุษย์อยู่กับธรรมชาติได้ ด้วยคุณลักษณะของพื้นที่ที่สืบทอดร่องรอยมาจากพื้นที่ชาน คือ การยกใต้ถุนเพื่อให้อยู่รอดตลอดระยะเวลาที่น้ำหลากและสามารถใช้ประโยชน์ผืนดินใต้ถุนพื้นที่ในฤดูแล้ง การเปิดโล่งที่ระนาบเหนือพื้นที่เพื่อรับเอาสายลมจากธรรมชาติเข้ามาสู่ภายในพื้นที่ และเมื่อการดำรงชีวิตเปลี่ยนไป ทำให้ความต้องการรับธรรมชาติลดลงจึงควบคุมการเปิดรับธรรมชาติด้วยระนาบนอนเหนือ เพื่อป้องกันตนเองไว้ให้อยู่ได้อย่างสบาย ดังคำกล่าวที่ว่า “พื้นที่ชานก็มาพร้อมกับความสบาย เพราะเวลานั่งอยู่จะมีลมพัดผ่าน... ชานที่ยังใช้ได้ เพราะไม่มีมลภาวะทางอากาศ...” (กิจชัย จิตขจรวานิช, 2558) และลดระดับความเข้มข้นของธรรมชาติที่จะเข้ามาถึงพื้นที่ลง ดังคำกล่าวที่ว่า “.... พื้นที่นี้สามารถกันแดดและฝนได้จริง ผู้ใช้งานสามารถออกมานั่งเล่นและใช้งาน

พื้นที่ได้จริง ไม่ใช่พื้นที่ที่ออกแบบให้เป็น Living outdoor แต่ไม่มีใครมาใช้งานพื้นที่ เพราะมันร้อนหรือฝนตกก็จะเปียก” (โกวิทย์ สุริยาพร, 2558) การปิดล้อมพื้นที่ชานและพื้นที่อย่างชานแบบหลวมๆ ด้วยการแยกอาคารออกเป็นหลังๆ วางตัวล้อมรอบพื้นที่ไว้ ทำให้ ณ พื้นที่ชานและพื้นที่อย่างชานนี้เอง ได้เปิดรับความเป็นจริงของธรรมชาติให้บุคคลรับรู้ได้ “เป็นพื้นที่ว่างที่ปล่อยเราเข้าใจสภาพแวดล้อมได้เยอะที่สุด” (กิจชัย จิตขจรวาณิช, 2558) และยังเกิดความรู้สึกปลอดภัย (เมธัส ศรีสุชาติ, 2558) ในการดำรงชีวิตด้วย

แม้ลักษณะทางกายภาพของพื้นที่อย่างชานจะเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมที่เคยเป็นในพื้นที่ชานเรือนไทยภาคกลาง แต่ความหมายของพื้นที่ชานในเรือนไทยภาคกลางนั้น ยังคงปรากฏร่องรอยสืบต่อมายังพื้นที่อย่างชานในบ้านพักอาศัยไทยร่วมสมัย ดังนี้

- 1) เป็นพื้นที่เปลี่ยนถ่ายรองรับการเปลี่ยนถ่ายของมนุษย์ ธรรมชาติและกาลเวลา
- 2) เป็นพื้นที่ในระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ มนุษย์กับธรรมชาติ และธรรมชาติกับธรรมชาติ
- 3) เป็นพื้นที่ที่ให้สภาวะสบาย
- 4) เป็นพื้นที่ปลอดภัยต่อผู้อยู่อาศัย
- 5) เป็นพื้นที่ส่วนกลางและเป็นพื้นที่หัวใจของบ้าน
- 6) เป็นพื้นที่เชื่อมต่ออาคารร่วมในผัง
- 7) เป็นพื้นที่อเนกประสงค์ของบ้าน
- 8) เป็นพื้นที่สัมพันธ์กับจิตใจ

จากที่กล่าวมาข้างต้นนั้นแสดงให้เห็นว่า พื้นที่อย่างชานในบ้านพักอาศัยไทยร่วมสมัยยังคงยังคงสืบต่อร่องรอยของพื้นที่ชานในเรือนไทยภาคกลางในการเป็นพื้นที่เปลี่ยนถ่าย (Transitional space) และเป็นพื้นที่ในระหว่าง (In-between space) ที่สัมพันธ์กับทฤษฎีอันเกี่ยวเนื่องกับมนุษย์และธรรมชาติตามวิถีไทยที่เปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลา เป็นพื้นที่เอื้อให้มนุษย์แสดงสถานภาพของตนเอง (Being in the world) ด้วยความกลมกลืนกับทั้งบุคคลที่อยู่ร่วมในสังคมและธรรมชาติรอบตัว แต่ในขณะเดียวกันก็สามารถ “เรียนรู้และและพัฒนาตนเอง” (ธีรพล นิยม, 2559) ให้มีความเป็นตัวของตัวเองในการดำรงชีวิตของมนุษย์บนโลก (Dwell) ผ่านการพึงพาอาศัยธรรมชาติในลักษณะที่ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงการครอบครอง (Belonging) อย่างอ่อนน้อมหรือเอาชนะ เพื่อให้ตนเองสามารถดำรงชีวิตอยู่รอดบนโลกนี้ได้อย่างสบายและเป็นสุข บนพื้นที่เปลี่ยนถ่ายตามวิถีไทยนี้เองเอื้อให้เกิดสุนทรียภาพทางใจ เกิดความสุข และเกิดความผูกพันและคุ้นเคย จนกลายมาเป็น “สัมผัสแห่งถิ่นที่ (sense of place) และจิตวิญญาณแห่งถิ่นที่ (spirit of place)” (ธีรพล นิยม, 2559) ตามวิถีไทยที่

สัมพันธ์กับการเปลี่ยนแปลงในแต่ละยุคสมัย พื้นที่ชานในเรือนไทยภาคกลางและพื้นที่อย่างชานในบ้านพักอาศัยไทยร่วมสมัยจึงเป็นพื้นที่เปลี่ยนถ่ายในทางสถาปัตยกรรมที่เป็นพื้นที่แห่งชีวิตของมนุษย์ตามวิถีไทย

บทที่ 5 ผลการศึกษา

5.1 สรุปผลการศึกษา

ข้อสรุปจากการศึกษาสามารถตอบคำถามงานวิจัยได้โดยลำดับ ดังนี้

พื้นที่ชานคืออะไร

พื้นที่ชานคือองค์ประกอบหนึ่งของพื้นที่ทางสถาปัตยกรรม เป็นพื้นที่แห่งชีวิตของมนุษย์ในสังคมไทย เมื่อพิจารณาในมิติตำแหน่ง พื้นที่ชานคือพื้นที่ในระหว่าง และเมื่อพิจารณาในมิติสัมพันธ์กับวิถีชีวิต พื้นที่ชานคือพื้นที่เปลี่ยนถ่าย ซึ่งสามารถกล่าวโดยสรุปได้ ดังนี้

พื้นที่ชานมีความเป็นในระหว่างหลักๆ อยู่ 4 ประการ คือ 1) ตั้งอยู่ในระหว่างเรือนร่วมในหมู่ 2) พื้นที่ในระหว่างภายในหมู่เรือนกับภายนอกหมู่เรือน 3) พื้นที่ในระหว่างความเป็นส่วนบุคคลกับส่วนรวม และ 4) พื้นที่ในระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ

พื้นที่ชานรองรับเปลี่ยนถ่ายหลักๆ อยู่ 2 ประการ และเกิดการเปลี่ยนถ่ายในตัวเองอีก 1 ประการ คือ 1) รองรับการเปลี่ยนถ่ายของมนุษย์ในด้านช่วงวัย สถานภาพ และความเชื่อ ผ่านพิธีการทำขวัญ 2) รองรับการเปลี่ยนถ่ายของธรรมชาติ ที่เกิดการเปลี่ยนแปลงตลอดรอบวัน เดือน และปี โดยเกิดขึ้นทั้งบนพื้นที่ชานและโดยรอบพื้นที่ชาน 3) เกิดการเปลี่ยนถ่ายในตัวเองของพื้นที่ชาน จากการเปลี่ยนแปลงรูปแบบทางสถาปัตยกรรมตามยุคสมัย ที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงในด้านผังและพื้นที่ใช้สอย

พื้นที่ชานในเรือนไทยเป็นอย่างไร

พื้นที่ชานในเรือนไทย มีมิติทางสถาปัตยกรรมของพื้นที่ชานเกิดจากการระนาบห่อหุ้มของพื้นที่ชานและผืนฟ้าในแกนนอน และระนาบจากพื้นที่ระเบียงเรือนและรั้วชานโปร่งในแกนตั้ง เป็นพื้นที่เปลี่ยนถ่ายในลำดับที่ 3 ของชุดพื้นที่เปลี่ยนถ่ายในเรือนไทย ซึ่งมีทั้งหมด 6 ลำดับด้วยกัน คือ 1) ชานพักหน้าบันไดเรือน 2) ชุ่มประตูทางเข้าเรือน 3) ชานเรือน 4) ระเบียงเรือน 5) โถงเรือน และ 6) ประตู - หน้าต่างเรือน

พื้นที่ชานในเรือนไทยเป็นพื้นที่เปิดโล่งไม่มีหลังคาคลุม มีขนาดพื้นที่ใหญ่ ตั้งอยู่ ณ ใจกลางของพื้นที่ใช้สอยทั้งหมดในผังของเรือนไทยภาคกลาง เป็นพื้นที่อเนกประสงค์ รองรับกิจกรรมที่หลากหลาย รองรับการเปลี่ยนถ่ายของธรรมชาติ คือ แสงและเงาของแดด แสงจันทร์ แสงดาว สายลม และสายฝน ในตลอดช่วงเวลารอบวัน รอบเดือน และรอบปี

การเปลี่ยนถ่ายบนพื้นที่ชานเกิดขึ้นใน 2 แนวแกน คือ ทั้งในแนวแกนตั้งและแนวแกนนอน การเปลี่ยนถ่ายในแนวแกนนอน เกิดการเปลี่ยนถ่ายระหว่างภายนอกหมู่เรือน-ชาน และการเปลี่ยนถ่ายระหว่างเรือนร่วมในหมู่-ชาน-เรือนเรือนร่วมในหมู่ ส่วนการเปลี่ยนถ่ายในแนวแกนตั้งเกิดการเปลี่ยนถ่ายระหว่างดิน-ชาน-ฟ้า และรองรับการเปลี่ยนถ่ายของมนุษย์ กิจกรรม และธรรมชาติ

พื้นที่ชานยังคงปรากฏในงานสถาปัตยกรรมบ้านพักอาศัยไทยร่วมสมัยหรือไม่

พื้นที่ชานยังคงปรากฏในงานสถาปัตยกรรมบ้านพักอาศัยไทยร่วมสมัย แต่เป็นการปรากฏแบบสืบต่อร่องรอยจากพื้นที่ชาน โดยมีการเปลี่ยนแปลงในทางกายภาพ ก่อเกิดเป็นพื้นที่อย่างชานในงานสถาปัตยกรรมบ้านพักอาศัยไทยร่วมสมัย

ร่องรอยของพื้นที่ชานที่ยังคงสืบต่อมาในพื้นที่อย่างชานของงานสถาปัตยกรรมบ้านพักอาศัยไทยร่วมสมัยนั้น เห็นได้จากการเป็นพื้นที่ในระหว่างของอาคารร่วมในผัง มีลักษณะเปิดโล่ง และรองรับการเปลี่ยนถ่ายระหว่างภายนอกบ้าน-พื้นที่อย่างชาน รองรับการเปลี่ยนถ่ายระหว่างอาคารร่วมในผังบ้าน-พื้นที่อย่างชาน-อาคารร่วมในผังบ้าน และเกิดการเปลี่ยนถ่ายระหว่างภายในกับกึ่งภายใน-กึ่งภายนอก รวมถึงการเปลี่ยนถ่ายระหว่างดิน-พื้นที่อย่างชาน-ฟ้า

พื้นที่อย่างชานแตกต่างจากพื้นที่ชานเนื่องมาจากการมีระนาบคลุมเหนือพื้นที่ จึงไม่อาจเรียกพื้นที่อย่างชานว่าพื้นที่ชานได้ เพราะพื้นที่ชานมีลักษณะเปิดโล่งไม่มีหลังคาคลุม นอกไปจากนั้นแล้วที่การปิดล้อมระนาบทางตั้งของพื้นที่อย่างชานไม่มีพื้นที่ระเบียงเรือนเป็นองค์ประกอบปิดล้อมในทางตั้งอีกต่อไป แต่เกิดจากองค์ประกอบของอาคารร่วมในผังบ้านและรั้วโปร่งของพื้นที่อย่างชาน กำแพงบ้าน และต้นไม้

พื้นที่อย่างชานแตกต่างจากพื้นที่ชานเนื่องจากเป็นพื้นที่ที่ตอบสนองวิถีชีวิตที่เปลี่ยนไปจากเดิมในด้านจำนวนและประเภทของกิจกรรมที่เกิดขึ้นบนพื้นที่อย่างชาน และจำนวนผู้ใช้สอยพื้นที่อย่างชาน ซึ่งมีจำนวนน้อยกว่าที่เคยเกิดขึ้นบนพื้นที่ชานมาก เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงของการเปลี่ยนถ่ายที่เกิดขึ้นในตัวบุคคล กล่าวคือ บุคคลไม่แสดงออกถึงการเปลี่ยนถ่ายในตนเองผ่านการทำ

ขวัญ จึงไม่ต้องการพื้นที่ตอบสนองการทำขวัญ พื้นที่อย่างชานจึงไม่มีความจำเป็นต้องรองรับกิจกรรมในการทำขวัญอีกต่อไป ทำให้ขนาดของพื้นที่เล็กลง เหลือแต่เพียงขนาดสัดส่วนที่สอดคล้องกับกิจกรรมในวิถีชีวิตประจำวันของผู้อยู่อาศัยในบ้านเท่านั้น นอกจากนั้นแล้ว ภายในบ้านยังมีพื้นที่สำหรับกิจกรรมเฉพาะอย่างอยู่อย่างพื้นที่นอน พื้นที่รับประทานอาหาร พื้นที่ครัว พื้นที่สุขา พื้นที่อาบน้ำ พื้นที่ทำงาน กิจกรรมที่เกิดขึ้นบนพื้นที่อย่างชานจึงเหลือเพียงกิจกรรมในการพักผ่อน นั่งเล่น และรับแขก เท่านั้น

ความหมายของพื้นที่ชานที่ปรากฏมีในบ้านพักอาศัยไทยร่วมสมัยนั้น ยังคงเดิมเหมือนพื้นที่ชานในเรือนไทยภาคกลางหรือไม่อย่างไร

พื้นที่อย่างชานที่ปรากฏในบ้านพักอาศัยไทยร่วมสมัยนั้น ยังคงมีความหมายเหมือนกันกับความหมายของพื้นที่ชานในเรือนไทยภาคกลาง ด้วยยังคงตอบสนองต่อวิถีการดำรงชีวิตของคนไทย จึงยังคงความเป็นพื้นที่แห่งชีวิตของบุคคลผู้อยู่อาศัยในบ้าน แม้ว่าองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมอย่างระเบียงและโถงจะหายไป และแม้ว่าภาษาในงานสถาปัตยกรรมอย่างการปิดล้อม ระดับ ขนาด และลำดับการเปลี่ยนถ่ายจะเปลี่ยนไป รวมถึงระดับความเข้มข้นของการเปลี่ยนถ่ายที่เกิดขึ้นบนพื้นที่นั้นลดลงเนื่องมาจากการปิดล้อมด้วยระนาบคลุมเหนือพื้นที่ก็ตาม

5.2 ข้อค้นพบในการศึกษา

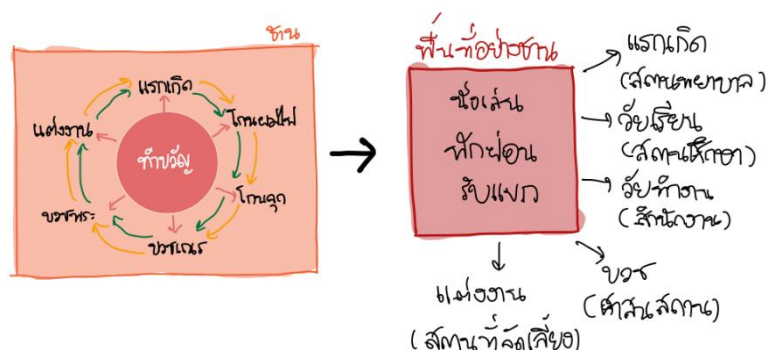
จากการศึกษาพบว่า ประเด็นหลัก 3 ประการ คือ การเปลี่ยนถ่าย พื้นที่ชานและพื้นที่อย่างชานในฐานะพื้นที่เปลี่ยนถ่าย และ พื้นที่ชานและพื้นที่อย่างชานในฐานะพื้นที่แห่งชีวิต โดยมีรายละเอียดของข้อค้นพบ ดังนี้

5.2.1 การเปลี่ยนถ่าย

มีการเปลี่ยนถ่ายเกิดขึ้น ใน 3 ระดับ คือ ตัวบุคคล สถาปัตยกรรม และ ธรรมชาติ ปรากฏเป็นข้อค้นพบ

1) การเปลี่ยนถ่ายที่เกิดขึ้นในตัวบุคคล

การเปลี่ยนถ่ายที่เกิดขึ้นในตัวบุคคลเป็นการเปลี่ยนถ่ายของสถานภาพและช่วงวัย ที่แสดงออกผ่านการทำขวัญ เกิดขึ้นบนพื้นที่ชาน เมื่อเวลาผันผ่าน วิถีชีวิตแบบปัจจุบันส่งผลให้การทำขวัญเลือนหายไป การเปลี่ยนถ่ายของช่วงวัยและสถานภาพในตัวบุคคลเกิดขึ้นที่พื้นที่เฉพาะ (ดังภาพที่ 97)

ภาพที่ 97 การเปลี่ยนถ่ายในตัวบุคคลเปลี่ยนแปลงไป

2) การเปลี่ยนถ่ายของพื้นที่ชน

การเปลี่ยนถ่ายพื้นที่ชนและสถาปัตยกรรม เกิดขึ้นจากการเปลี่ยนถ่ายของวิถีในการดำรงชีวิต ส่งผลให้ความต้องการพื้นที่ใช้สอยเพื่อตอบสนองต่อกิจกรรมที่เปลี่ยนแปลงตามไปด้วย ทำให้พื้นที่ชนเปลี่ยนรูปไปตามยุคสมัย ก่อเกิดเป็นพื้นที่อย่างชน ที่มีการเปลี่ยนถ่ายไปจากพื้นที่ชนใน 2 ด้าน คือ มิติทางสถาปัตยกรรมและปรากฏการณ์การเปลี่ยนถ่าย

(1) การเปลี่ยนถ่ายของมิติทางสถาปัตยกรรมของพื้นที่ชน

ตำแหน่งของพื้นที่อย่างชน

ตำแหน่งพื้นที่อย่างชนในแนวแกนตั้งนั้น ยังคงยกลอยเหนือพื้นดินเหมือนพื้นที่ชน แต่ระดับความสูงของการยกลอยนั้นเปลี่ยนไปตามความเหมาะสม โดยมีการยกใต้ถุนสูงในระดับพื้นที่ชั้น 2 ของบ้านเพื่อใช้ประโยชน์พื้นที่ชั้นล่าง มีที่ยกใต้ถุนอยู่ในระดับสายตาหรือประมาณ 1.65 เมตรเพื่อใช้เก็บของและติดตั้งงานระบบอาคาร และมีกรณีที่ยกใต้ถุนลอยเหนือพื้นดินประมาณ 1.20 เมตร ตามความสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อม

ขนาดของพื้นที่อย่างชน

พื้นที่อย่างชนมีขนาดเล็กลง เมื่อเทียบกับขนาดสัดส่วนของพื้นที่ใช้สอยภายในบ้านแล้ว โดยมีขนาดใหญ่โดยเฉลี่ยอยู่ที่ร้อยละ 25 ของพื้นที่ใช้สอยทั้งหมด ขนาดของพื้นที่อย่างชนเป็นไปตามความต้องการใช้งานพื้นที่ จำนวนสมาชิกและกิจกรรมที่ประกอบขึ้นบนพื้นที่ และมีมิติสัมพันธ์กับขนาดสัดส่วนของบ้าน ขนาดที่ดิน และงบประมาณ

ขอบเขตของพื้นที่อย่างชาน

ขอบเขตของพื้นที่อย่างชาน เปลี่ยนแปลงไปจากพื้นที่ชานที่แต่เดิม โดยขอบเขตของพื้นที่อย่างชานยังคงมี 2 แนวแกนเช่นเดิม คือแนวแกนนอนและแนวแกนตั้ง ในแนวแกนนอนมีขอบเขตจรดตัวบ้าน รั้วโปร่ง และราวกันตก แต่ไม่ปรากฏมีพื้นที่ระเบียงแล้ว ในแนวแกนตั้ง ขอบเขตด้านล่างจรดพื้นชาน ด้านบนจรดผืนฟ้า และในบางกรณีจรดหลังคาและพื้นที่ชั้น 2 ของบ้าน

ขอบเขตของพื้นที่อย่างชาน ยังคงเกิดจากการปิดล้อมแบบหลวมๆ ด้วยตัวบ้าน ราวกันตก และรั้วโปร่งในกรณีที่ที่ตั้งของบ้านยังคงมีความเป็นส่วนตัว แต่หากที่ตั้งของบ้านมีความเป็นส่วนตัวย่อยลง กาดปิดล้อมจะแน่นหนามากขึ้น

การปิดล้อมของพื้นที่อย่างชาน

การปิดล้อมของพื้นที่อย่างชานเกิดได้ 2 รูปแบบ คือ วางอาคารขนานพื้นที่อย่างชาน และวางอาคารล้อมพื้นที่อย่างชาน

การเปิดโล่งของพื้นที่อย่างชาน

การเปิดโล่งของพื้นที่อย่างชาน มี 2 กรณี คือ เปิดโล่งไม่มีหลังคาคลุม และมีหลังคาหรือระแนบคลุมเหนือพื้นที่อย่างชาน

ลำดับการเข้าถึงพื้นที่อย่างชาน

พื้นที่อย่างชานที่เป็นพื้นที่หลักในการจะเป็นพื้นที่เปลี่ยนถ่ายในลำดับที่ 3 ส่วนพื้นที่อย่างชานที่ไม่ได้เป็นพื้นที่หลักในการเข้าถึงของบ้านจะกลายเป็นพื้นที่เปลี่ยนถ่ายในลำดับที่ 4

คุณลักษณะอบอุ่นปลอดภัยของพื้นที่อย่างชาน

ลักษณะอบอุ่นปลอดภัยในพื้นที่อย่างชาน เกิดจากการยกใต้ถุน และการปิดกั้นการมองเห็นจากบุคคลภายนอก ด้วยลักษณะการวางผังและเปิดมุมมองแบบ inward (หันเข้าภายใน) จากการใช้ตัวบ้านล้อมรอบพื้นที่และเปิดมุมมองเข้าสู่ภายในมายังพื้นที่อย่างชาน

ความเป็นพื้นที่ตัวกลางของพื้นที่อย่างชาน

พื้นที่อย่างชานเป็นพื้นที่ตัวกลางในการจ่ายการเข้าถึงพื้นที่ภายในของบ้าน และเป็นพื้นที่ตัวกลางในระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ จากการเปิดโล่งและการปิดล้อมแบบหลวมๆ ของพื้นที่ ที่ธรรมชาติคือแสงแดด แสงจันทร์ แสงดาว สายลม และสายฝน

คุณลักษณะกึ่งภายใน-กึ่งภายนอกของพื้นที่อย่างชาน

พื้นที่อย่างชานที่มีระนาบคลุมเหนือพื้นที่ ก่อเกิดคุณลักษณะกึ่งภายใน-กึ่งภายนอกของพื้นที่อย่างชัดเจน ก่อให้เกิดการเปลี่ยนถ่ายในมิติของพื้นที่ระหว่างภายในกับกึ่งภายใน-กึ่งภายนอก จึงเป็นพื้นที่ก้ำกึ่งในระหว่างภายใน-ภายนอก

ความร่มรื่นและร่มเงาของพื้นที่อย่างชาน

ความร่มรื่นและร่มเงาของพื้นที่อย่างชาน เกิดจากร่มเงาของหลังคาหรือระนาบคลุมเหนือพื้นที่เป็นหลัก ประกอบพร้อมกับพื้นที่สีเขียวที่ทำหน้าที่เป็นขอบเขตของพื้นที่

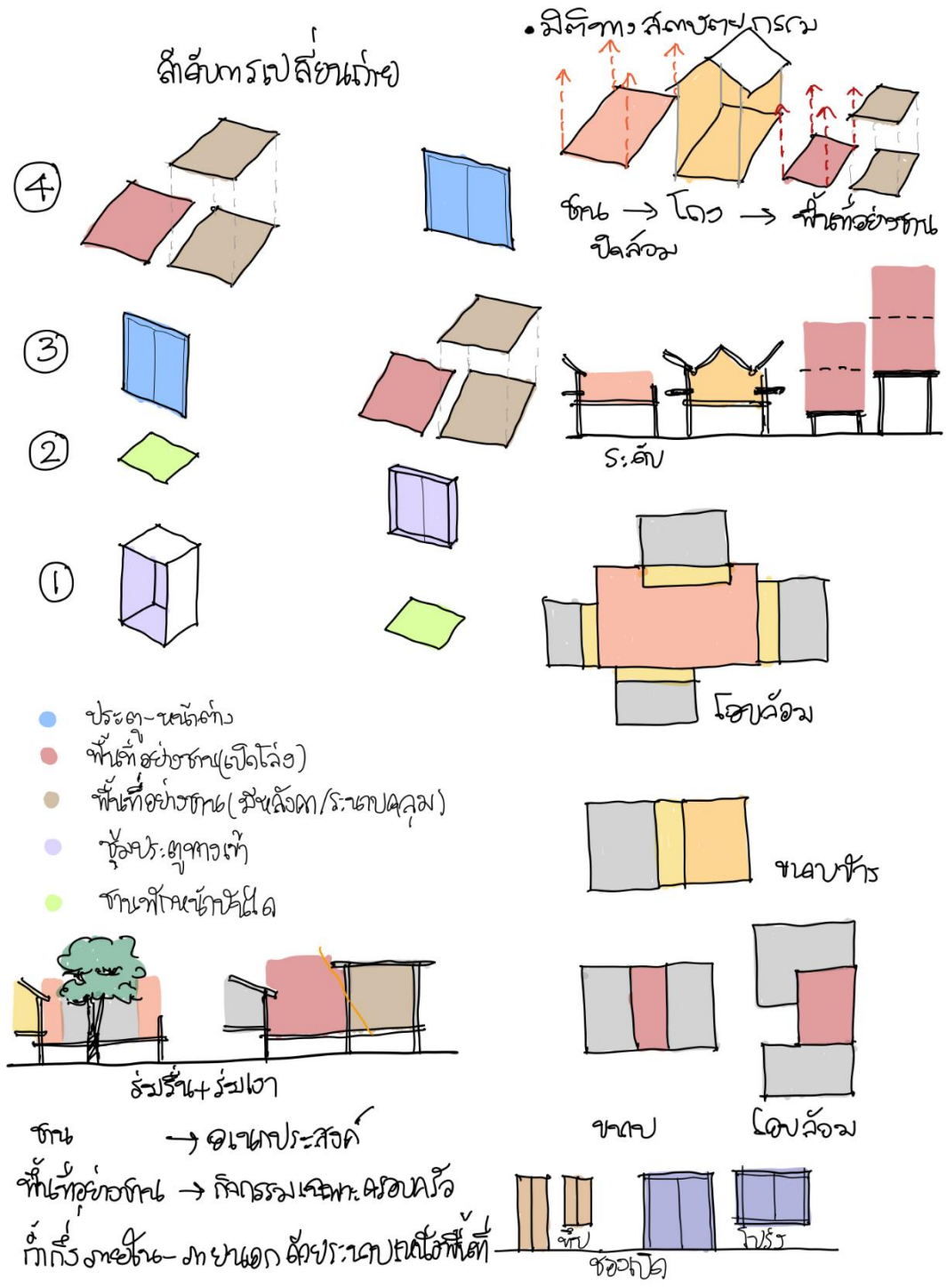
(2) การเปลี่ยนถ่ายของปรากฏการณ์การเปลี่ยนถ่าย

ปรากฏการณ์การเปลี่ยนถ่ายบนพื้นที่อย่างชานเกิดขึ้นทั้งในแนวแกนนอนและแนวแกนตั้ง ในแนวแกนนอนเกิดการเปลี่ยนถ่ายระหว่างภายในกับภายนอก และระหว่างภายในกับกึ่งภายใน-กึ่งภายนอก ส่วนในแนวแกนตั้งเกิดการเปลี่ยนถ่ายระหว่างพื้นดินและผืนฟ้า

ลำดับการเปลี่ยนถ่าย

พื้นที่ชานในเรือนไทยภาคกลางเป็นส่วนหนึ่งของพื้นที่เปลี่ยนถ่ายในงานสถาปัตยกรรมไทย พื้นที่เปลี่ยนถ่ายในงานสถาปัตยกรรมไทยที่เกิดขึ้นในเรือนไทยนั้นมีด้วยกันทั้งหมด 6 ลำดับ

พื้นที่เปลี่ยนถ่ายในบ้านพักอาศัยไทยร่วมสมัยมีการเปลี่ยนถ่ายลดลงเหลือ 4 ลำดับ (ดังภาพที่ 98) ใน 2 รูปแบบ รูปแบบที่ 1 คือ 1) ชานพักหน้าบันไดบ้าน 2) ชุ่มประตูทางเข้าบ้าน 3) พื้นที่อย่างชาน และ 4) ประตู-หน้าต่างต่างบ้าน รูปแบบที่ 2 คือ 1) ชุ่มประตูทางเข้าบ้าน 2) ชานพักหน้าบันไดบ้าน 3) ประตู-หน้าต่างต่างบ้าน และ 4) พื้นที่อย่างชาน

ภาพที่ 98 การเปลี่ยนถ่ายของมิติทางสถาปัตยกรรมบนพื้นที่อย่างชวน

5.2.2 ในระหว่างมนุษย์-สถาปัตยกรรม-ธรรมชาติ บนกระบวนการเปลี่ยนถ่าย ในฐานะพื้นที่แห่งชีวิต

พื้นที่ชานในเรือนไทยเป็นพื้นที่แห่งชีวิตของผู้อยู่อาศัยในเรือน รองรับการเปลี่ยนถ่ายของตัวบุคคล รองรับการเปลี่ยนถ่ายของกิจกรรมที่บุคคลประกอบ และรองรับการเปลี่ยนถ่ายของธรรมชาติ รวมถึงการรับรู้การเปลี่ยนถ่ายในมิติทางสถาปัตยกรรมที่บุคคลรับรู้ได้ โดยเป็นการอยู่อาศัยในลักษณะที่มนุษย์พึ่งพาอาศัยธรรมชาติอย่างอ่อนน้อมถ่อมตน

พื้นที่อย่างชานในงานสถาปัตยกรรมพักอาศัยไทยร่วมสมัย ยังคงทำหน้าที่เป็นพื้นที่แห่งชีวิตของผู้อยู่อาศัยในบ้าน รองรับการเปลี่ยนถ่ายของกิจกรรมที่บุคคลประกอบ รองรับการเปลี่ยนถ่ายธรรมชาติ และยังคงเอื้อให้เกิดการรับรู้การเปลี่ยนถ่ายในมิติทางสถาปัตยกรรมที่บุคคลรับรู้ได้ โดยเป็นการอยู่อาศัยในลักษณะที่เรียนรู้และเริ่มปรับเปลี่ยนธรรมชาติให้สามารถอยู่อาศัยอย่างมีความสุขได้มากขึ้น

กรอบแนวคิดตามทฤษฎีในการศึกษานี้ ช่วยชี้ชัดถึงการดำรงชีวิตของมนุษย์บนโลก เป็นการอยู่อาศัยในท่ามกลางมวลหมู่มนุษย์และธรรมชาติ ในวิถีไทยก็เป็นเช่นเดียวกัน คนไทยพึ่งพาอาศัยทั้งมนุษย์คนอื่นในสังคมและธรรมชาติ ใช้พื้นที่ทางสถาปัตยกรรมเป็นสิ่งแสดงรากเหง้าของตน ด้วยการยังคงร่อยรอยความหมายที่สืบต่อมาทุกยุคสมัยของพื้นที่ชานลงในพื้นที่อย่างชาน จึงเป็นการแสดงความกลมกลืนกับวิถีไทย ในขณะที่เดียวกันก็แสดงความเป็นตัวของตัวเอง ที่สื่อให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงของวิถีไทยตามยุคสมัย ผ่านรูปแบบและภาษาทางสถาปัตยกรรม ในการออกแบบบ้านของตนให้ทั้งกลมกลืนและแตกต่างจากบ้านของคนอื่น ใช้พื้นที่ทางสถาปัตยกรรมครอบครองธรรมชาติธรรมชาติในลักษณะที่ทั้งอ่อนน้อมต่อธรรมชาติด้วยการยอมเปิดรับเอาธรรมชาติเข้ามาสู่ตนจากการเปิดโล่งไม่มีหลังคาคลุม และในทางที่เอาชนะธรรมชาติในบางส่วนด้วยการออกแบบพื้นที่ทางสถาปัตยกรรมให้ปิดกั้นธรรมชาติจริง แล้วควบคุมสภาวะภายในด้วยธรรมชาติจำแลง เพื่อให้เกิดสภาวะสบายต่อการอยู่อาศัยของตน

ลักษณะดังที่กล่าวข้างต้นนี้ปรากฏในพื้นที่ชานเรือนไทยภาคกลางและปรากฏในพื้นที่อย่างชานในบ้านพักอาศัยไทยร่วมสมัย ผ่านความเฉพาะตัวของพื้นที่ชานในเรือนไทยภาคกลางแต่ละหลัง และผ่านความเฉพาะตัวของพื้นที่อย่างชานในบ้านพักอาศัยไทยร่วมสมัยแต่ละหลัง ดังเช่นที่ผู้ออกแบบได้ออกแบบให้มีพื้นที่อย่างชานในทุกกรณีศึกษา หากแต่พื้นที่อย่างชานในแต่ละกรณีศึกษานั้นมีความแตกต่างกัน ด้วยความเฉพาะตัวในตัวเอง จากความต้องการในการใช้งานพื้นที่เพื่อรองรับ

กิจกรรมของสมาชิกในครอบครัว จากงบประมาณที่มี และจากข้อจำกัดรวมถึงสภาพแวดล้อมของที่ตั้งบ้าน จึงเป็นการแสดงตัวตนของผู้ออกแบบผ่านพื้นที่ทางสถาปัตยกรรมคือพื้นที่อย่างชาน

พื้นที่ชานเรือนไทยภาคกลางและพื้นที่อย่างชานในบ้านพักอาศัยไทยร่วมสมัย บอกกล่าวให้เราทราบว่า ผู้อยู่อาศัยในบ้านและผู้ออกแบบอาคาร แสดงการครอบครองพื้นที่และสัมพันธ์ภาพระหว่างกันผ่านกิจกรรมที่ประกอบบนพื้นที่ชานและพื้นที่อย่างชาน แสดงปฏิสัมพันธ์ที่มนุษย์มีกับธรรมชาติและกาลเวลา ผ่านคุณลักษณะทางสถาปัตยกรรมของพื้นที่ในด้าน ขนาด ตำแหน่ง ขอบเขต ระดับการยกใต้ถุน ระดับการเปิดโล่ง ระดับการปิดล้อม และระดับกับทั้งคุณภาพการเปลี่ยนถ่ายของธรรมชาติและกาลเวลาที่เกิดขึ้นบนพื้นที่

พื้นที่ชานเรือนไทยภาคกลางและพื้นที่อย่างชานในสถาปัตยกรรมบ้านพักอาศัยไทยร่วมสมัยนั้น เป็นพื้นที่ที่แนบชิดกับวิถีชีวิตของสังคมไทยและสอดคล้องกับบริบทของไทย ในด้านที่เอื้อให้การดำรงชีวิตนั้นสัมพันธ์กับบริบททางรูปธรรมเช่นสภาพภูมิประเทศและภูมิอากาศ และบริบททางนามธรรม เช่น สภาพเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม จึงทำให้ยังคงมีการถ่ายทอดและสืบต่อมาใช้ในบ้านพักอาศัยไทยร่วมสมัย โดยมีการปรับเปลี่ยนลักษณะทางสถาปัตยกรรมของพื้นที่ให้เหมาะสมกับยุคสมัย ก่อเกิดเป็นพื้นที่อย่างชานในปัจจุบัน จึงสรุปได้ว่า ชานเป็นพื้นที่เปลี่ยนถ่ายที่เป็นพื้นที่แห่งชีวิต

5.3 ข้ออภิปราย

การศึกษานี้มีข้ออภิปราย 2 ประเด็น ดังนี้

5.3.1 พื้นที่ชานและพื้นที่อย่างชานกับทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับมนุษย์-พื้นที่ทางสถาปัตยกรรมและสถาปัตยกรรม-ธรรมชาติ

จากการศึกษาพื้นที่ชานในเรือนไทยภาคกลางและพื้นที่อย่างชานในสถาปัตยกรรมบ้านพักอาศัยไทยร่วมสมัย การก่อรูปของพื้นที่เกิดขึ้นอย่างสอดคล้องกับทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับมนุษย์-พื้นที่ทางสถาปัตยกรรม-ธรรมชาติ และทฤษฎีที่เลือกใช้ในการศึกษานี้สามารถครอบคลุมเข้าใจถึงพื้นที่ชานและพื้นที่อย่างชานได้

พื้นที่ชานและพื้นที่อย่างชานตอบสนองต่อตัวตนของมนุษย์ (being) อย่างที่เป็นไปตามวิถีการดำรงชีวิตที่เปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลา จากการเปลี่ยนแปลงและสืบต่อร่องรอยของพื้นที่ชานมาสู่พื้นที่อย่างชาน เอื้อให้มนุษย์ดำรงตน (dwell) อย่างสอดคล้องประสานกลมกลืนตัวตนของตน (รากเหง้า)

กับสิ่งแวดล้อมอย่างมนุษย์ด้วยกันและธรรมชาติ (สัมพันธ์ภาพ) อย่างยอมรับและอ่อนน้อมถ่อมตนต่อธรรมชาติแวดล้อม มีความรู้สึกเป็นเจ้าของและทำการครอบครอง (belonging) พื้นที่ตามต้องการด้วยการใช้พื้นที่ชนและพื้นที่อย่างชนครอบครองมวลที่ว่างของธรรมชาติระหว่างพื้นดินและผืนฟ้า รังสรรค์พื้นที่ตามความเฉพาะตน (อัตลักษณ์) ปรับแต่งให้สภาพแวดล้อมเอื้อต่อการอยู่อาศัย (ควบคุม) เพื่อให้ดำรงตนอยู่ได้อย่างมีความสุข (ความเหนือกว่า) ในทุกๆ สภาวะ

5.3.2 พื้นที่ชนและพื้นที่อย่างชนกับกรอบแนวคิดในระหว่างและการเปลี่ยนถ่าย

จากการศึกษาพื้นที่ชนในเรือนไทยภาคกลางและพื้นที่อย่างชนในงานสถาปัตยกรรมบ้านพักอาศัยไทยร่วมสมัย พบว่ามีทั้งคุณลักษณะที่เป็นไปตามกรอบแนวคิดในระหว่างและการเปลี่ยนถ่าย และมีข้อค้นพบที่มากกว่าตามกรอบแนวคิดดังกล่าวอันเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัวของพื้นที่ชนเรือนไทยภาคกลางและพื้นที่อย่างชนในงานสถาปัตยกรรมบ้านพักอาศัยไทยร่วมสมัย

คุณลักษณะที่เป็นไปตามกรอบแนวคิดในระหว่างและการเปลี่ยนถ่ายของพื้นที่ชนในเรือนไทยภาคกลางและพื้นที่อย่างชนในงานสถาปัตยกรรมบ้านพักอาศัยไทยร่วมสมัยนั้น คือมีคุณลักษณะของพื้นที่ที่มีความกำกวมระหว่างความเป็นภายในและภายนอก มีความกำกวมระหว่างส่วนบุคคลและส่วนร่วม และมีคุณลักษณะการเปลี่ยนถ่ายระหว่างภายในกับภายนอก

คุณลักษณะที่มีมากกว่ากรอบแนวคิดในระหว่างและการเปลี่ยนถ่ายของพื้นที่ชนในเรือนไทยภาคกลางและพื้นที่อย่างชนในงานสถาปัตยกรรมบ้านพักอาศัยไทยร่วมสมัยนั้น คือมีคุณลักษณะของพื้นที่ที่อยู่ในระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ ด้วยการเป็นพื้นที่ห่อหุ้มรองรับตัวตนของมนุษย์ให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ในท่ามกลางสังคมของมนุษย์ด้วยกันเองและธรรมชาติได้ นอกจากนั้นแล้วยังมีคุณลักษณะรองรับการเปลี่ยนถ่ายของมนุษย์และธรรมชาติ และยังมีลำดับและระดับขั้นของการเปลี่ยนถ่ายทั้งระหว่างภายใน-กึ่งภายในกึ่งภายนอก-ภายนอก ที่สัมพันธ์กับระดับความเป็นส่วนบุคคลและส่วนรวมด้วย

5.4 ข้อเสนอแนะ

การศึกษานี้ มีข้อเสนอแนะ 3 ประเด็น ดังนี้

5.4.1 แนวทางการศึกษาทางด้านสถาปัตยกรรมและพื้นที่ทางสถาปัตยกรรม

ในการศึกษาทางสถาปัตยกรรมและพื้นที่ทางสถาปัตยกรรมนั้น ควรต้องทำการศึกษาปัจจัยอย่างรอบด้าน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านที่เกี่ยวข้องเกี่ยวกับมนุษย์และธรรมชาติ เนื่องจากสถาปัตยกรรม

เป็นผลงานการออกแบบที่กระทำโดยมนุษย์เพื่อให้มนุษย์อยู่ได้ในท่ามกลางสังคมของมนุษย์และธรรมชาติที่มนุษย์นั้นอาศัยอยู่

5.4.2 การศึกษาพื้นที่ทางสถาปัตยกรรมไทย

การศึกษาพื้นที่ทางสถาปัตยกรรมไทยนั้นยังต้องการการศึกษาในอีกหลายแง่มุม การศึกษาครั้งนี้เป็นเพียงการศึกษาพื้นที่ทางสถาปัตยกรรมไทยที่ยังมีขอบเขตจำกัดอยู่แต่เพียงในเรือนไทยภาคกลางและบ้านพักอาศัยไทยร่วมสมัยเป็นหลัก รวมถึงเป็นการศึกษาในมุมมองของพื้นที่ในระหว่างและพื้นที่เปลี่ยนแปลงเท่านั้น ซึ่งหากทำการศึกษาในแง่มุมอื่นๆ จะยิ่งช่วยขยายฐานความรู้ทางสถาปัตยกรรมไทยและพื้นที่ทางสถาปัตยกรรมไทยได้กว้างขวางมากยิ่งขึ้น

5.4.3 แนวทางการออกแบบงานสถาปัตยกรรมเพื่อคงเอกลักษณ์ไทย

จากการศึกษาพบว่า การนำแนวคิดเรื่องพื้นที่ทางสถาปัตยกรรมไทยมาใช้ในการออกแบบสถาปัตยกรรมไทยร่วมสมัยนั้น สามารถกระทำได้ โดยยังคงความสามารถในการสื่อความหมายแนวคิดและความหมายที่แฝงอยู่ในงานสถาปัตยกรรมไทยแบบดั้งเดิมได้ในหลายส่วน แนวทางนี้สามารถนำไปใช้ศึกษาต่อยอด เพื่อพัฒนาเป็นแนวทางในการออกแบบสถาปัตยกรรมที่คงเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมไทยอันนอกเหนือไปจากรูปแบบได้

รายการอ้างอิง

- Beer, G. (2013). Windows: Looking In, Looking Out, Breaking Through. In S. Mukherji (Ed.), *Thinking on Threshold: The Poetics of Transitive Spaces* (pp. 3-16). London: Anthem Press.
- Boettger, T. (2014). *Threshold Space. Transition in Architecture: Analysis and Design Tools*. Berlin: Birkhauser.
- Chaichongrak, R., Nil-athi, S., Panin, O., & Posayanonda, S. (2002). *The Thai house: history and evolution*. Bangkok: River Books.
- Ching, F. D. K. (2007). *Architecture: Form, Space, and Order* (3rd ed.). New Jersey: John Wiley & Sons.
- Dhevakula, P. (1999). *A traditional rediscovered: toward an understanding of experiential characteristics and meaning of traditional Thai houses*. (Doctoral dissertation). The University of Michigan,
- Edwards, B., Sibley, M., Hakmi, M., & Land, P. (2006). *Courtyard Housing: Past, Present, and Future*. Oxon: Taylor & Francis.
- Foucault, M. (1998). *Aesthetics, Method, and Epistemology*. (J. D. Faubian Ed.). New York: New Press.
- Fromm, E. (2008). *The sane society* (5 ed.). Oxon: Routledge.
- Hall, E. T. (1990). *The hidden dimension*. New York: Anchor Book.
- Hertzberger, H. (1995). *Lessons for students in architecture*. Rotterdam: 010 Publishers.
- Kurogawa, K. (1988). *Kisho Kurogawa: The Architecture of Symbiosis*. New York: Rizzoli.
- Lane, J. (2013). Between Sleep and Waking: Montaigne, Keats and Proust. In S. Mukherji (Ed.), *Thinking on Threshold: The Poetics of Transitive Spaces*. (pp. 141-154). London: Anthem Press.
- Meyer, M. (2000). *Philosophy and the passion: toward a history of human nature*. (R. F. Barsky, Trans.). Pennsylvania: The Pennsylvania State University Press.
- Nanta, P. (2009). *Social change and the Thai house: A study of transformation in the traditional dwelling of central Thailand*. (Doctoral Dissertation). The University of Michigan,

- Norberg-Schulz, C. (1968). *Intentions in architecture*. Cambridge: MIT Press.
- Norberg-Schulz, C. (1979). *Genius loci: towards a phenomenology of architecture*. New York: Rizzoli.
- Norberg-Schulz, C. (1985). *The concept of dwelling: on the way to configurative architecture*. New York: Rizzoli.
- Pinijvarasin, W. (2008). *Experience of well-being in Thai vernacular houses*. Sarbrucken: VDM Verlag Dr. Muller.
- Powell, R. (2003). *The new Thai house*. Singapore: Select Publishing.
- Rapoport, A. (1977). *Human aspect of urban form: towards a man-environment approach to urban form and design*. Oxford: Pergamon Press.
- Rapoport, A. (2007). The nature of courtyard house: a conceptual analysis. *TDSR*, 18(2), 57 - 72.
- Small Medium Houses*. (2013). (Nithi Sathapitanonda Ed.). Bangkok: Li-zenn.
- Small medium houses 2*. (2014). (Nithi Sathapitanonda Ed.). Bangkok: Li-zenn.
- Tanaka, M., Kikuchi, Y., & Funo, S. (2002). Spatial Characteristics of House Unit and Role of Shared Chan at Chitlada State Railway of Thailand Housing Site in Bangkok. *Journal of Asian Architecture and Building Engineering*, 1(2), 185-191.
- Thinking on Threshold: The poetics of Transitive Spaces*. (2013). (S. Mukherji Ed.). London: Anthem Press.
- Winnicott, D. W. (1994). *Playing and Reality*. London: Routledge.
- Wongphyat, W., & Suzuki, H. (2008). Spatial analysis of traditional Thai dwellings in Phrapradaeng district. *Journal of Asian Architecture and Building Engineering*, 7(2), 225 - 232.
- Wongphyat, W., & Suzuki, H. (2008). Spatial Analysis of Traditional Thai Dwellings in the Phrapradaeng District. *Journal of Asian Architecture and Building Engineering*, 7(2), 225-232.
- Zhang, D. (2013). *Courtyard Housing and Cultural Sustainability: Theory, Practice, and Product*. London: Routledge.
- กรมศิลปากร. (2505). *วรรณคดีไทย เสภาขุนช้าง-ขุนแผน ฉบับหอพระสมุด กรมศิลปากร*. พระนคร: กรมศิลปากร.

- กฤษณะพล วัฒนวันยู. (2547). พัฒนาการของบ้านไทยร่วมสมัย. (สถ.ม. (สถาปัตยกรรม), วิทยานิพนธ์). มหาวิทยาลัยศิลปากร,
- กาญจน์ นทีวุฒิกุล และคณะ. (2557). ว่าด้วยทฤษฎีทางสถาปัตยกรรม: พื้นที่สาธารณะและพื้นที่ทางสังคม. เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- กิจชัย จิตขจรวาณิช. (2553). *Transition: Architecture by Laan Design*. กรุงเทพฯ: ดีดี มีเดีย.
- กิจชัย จิตขจรวาณิช. (2558, 30 ตุลาคม) บ้าน KP/Interviewer: พบสุข ทัดทอง.
- โกวิทย์ สุริยาพร. (2558, 17 พฤศจิกายน) บ้านพัฒนาการ/Interviewer: พบสุข ทัดทอง.
- ไขแสง สุขวัฒน์. (2538). สวนไทย. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร. (2527). เอกสารวิชาการและสรุปผลการสัมมนา เรื่อง เอกลักษณ์สถาปัตยกรรมในประเทศไทย. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- โชติ กัลยาณมิตร. (2539). สถาปัตยกรรมแบบไทยเดิม (2 ed.). กรุงเทพฯ: สมาคมสถาปนิกสยามในพระบรมราชูปถัมภ์.
- ทิพย์วาณี สนิทวงศ์ฯ. (2558). เมื่อคุณตาคุณยายยังเด็ก เล่ม 1 (29 ed.). กรุงเทพฯ: บุรพาสาน (1991).
- ทิพย์สุดา ปทุมานนท์. (2544). เรือน+ไทย. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ทิพย์สุดา ปทุมานนท์. (2552). เรือน+ไทย 2 จุลจักรวาลแห่งสถาปัตยกรรม. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ทิพย์สุดา ปทุมานนท์. (2553). จิตวิทยาสถาปัตยกรรมมนุษย์ปฏิสัมพันธ์ (3 ed.). กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ไทยทูเดย์. (2557). (ศรายุทธ ศรีทิพย์อาสน์ Ed.). กรุงเทพฯ: บ้านและสวน อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.
- ธนาคารอาคารสงเคราะห์. (2556). 60 ปี ธนาคารอาคารสงเคราะห์: มุ่งสร้างรากฐานบ้านมีสุข. กรุงเทพฯ: ธนาคารอาคารสงเคราะห์.
- ธีรพล นิยม. (2559, 14 มกราคม) บ้านสวนปาริฉัตร/Interviewer: พบสุข ทัดทอง.
- น. ณ ปากน้ำ. (2555). แบบแผนบ้านเรือนในสยาม. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ.
- นิจ หิณูชีระนันท์. (2537). ปาฐกถา ชุด “สิรินธร” ครั้งที่ 9 เรื่อง “สถาปัตยกรรมไทย”. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- นุกูล ชมภูนิช. (2530). บ้านไทยเอกลักษณ์ของชาติ. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.
- ผะอบ โปษกฤษณะ, ค. (2540). สาวชาวกรุง. กรุงเทพฯ: ต้นอ้อ แกรมมี่.
- ผุสดี ทิพทัส. (2540). พัฒนาการในรอบสองร้อยปี. In บ. จุลาสัย (Ed.), บ้านไทย (pp. 51-99). กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

- ผุสดี ทิพทัส, & พงศทัต, ม. (2525). บ้านในกรุงเทพฯ: รูปแบบและการเปลี่ยนแปลงในรอบ 200 ปี (พ.ศ. 2325 - 2525). กรุงเทพฯ: คณะคณะกรรมการปฏิบัติการภารกิจโครงการวิจัย “วิวัฒนาการของศิลปวัฒนธรรมไทยในรอบ 200 ปี แห่งกรุงรัตนโกสินทร์” จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- พบสุข ทัดทอง, & วีระ อินพันทั้ง. (2562). พื้นที่เปลี่ยนถ่ายในวิถีไทย. วารสารหน้าจั่ว ว่าด้วยสถาปัตยกรรม การออกแบบ และสภาพแวดล้อม, 34(2), B39-B56.
- พิริส พัชรเสวต. (2558, 26 ตุลาคม) บ้านตะวันออก/*Interviewer*: พบสุข ทัดทอง.
- เมธัส ศรีสุชาติ. (2558, 7 พฤศจิกายน) บ้านดำเนิน/*Interviewer*: พบสุข ทัดทอง.
- ยุวดี ศิริ. (2546). นอกชานบ้านไทย. กรุงเทพฯ: บริษัทวังทอง กรู๊ป.
- ระวีวรรณ โอฬารรัตน์มณี. (2556). รูปแบบบ้านเรือนของกลุ่มชาติพันธุ์ในอุษาคเนย์. เชียงใหม่: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ฤทัย ใจจงรัก. (2543). เรือนไทยเดิม. กรุงเทพฯ: สมาคมสถาปนิกสยามในพระบรมราชูปถัมภ์.
- วิมลสิทธิ์ ทรยางกูร, กอบกุล อินทรวิจิตร, สันติ ฉันทวิลาสวงศ์, & วีระ อินพันทั้ง. (2536). พัฒนาการแนวความคิดและรูปแบบของงานสถาปัตยกรรม อดีต ปัจจุบัน และอนาคต. กรุงเทพฯ: สมาคมสถาปนิกสยามในพระบรมราชูปถัมภ์.
- วิมลสิทธิ์ ทรยางกูร, วีระ อินพันทั้ง, & สันติ ฉันทวิลาสวงศ์. (2544). สถานภาพผลงานทางวิชาการสาขาสถาปัตยกรรมในประเทศไทย. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ.
- ศรีศักดิ์ พัฒนาศิน, & พิรตร แก้วลาย. (2557). อ่าน สถาปัตยกรรม. กรุงเทพฯ: สามลดา.
- สมใจ นิมเล็ก. (2555). ราชบัณฑิตชาวสวน. กรุงเทพฯ: สถาบันศิลปสถาปัตยกรรมไทยเฉลิมพระเกียรติ.
- สมชาย จงแสง. (2558, 9 พฤศจิกายน) บ้านบนถนนพหลโยธิน/*Interviewer*: พบสุข ทัดทอง.
- สมภพ ภิรมย์. (2531). บ้านไทยภาคกลาง. กรุงเทพฯ: องค์การค้าของคุรุสภา.
- สมักร บุรวาศ. (2552). ปัญญา: จุดกำเนิดและกระบวนการพัฒนาทางปัญญาของมนุษยชาติ (2 ed.). กรุงเทพฯ: ศยาม.
- สายवरุณ น้อยนิมิตร. (2557). งานวิจัยด้านวรรณกรรมไทยร่วมสมัย: การศึกษารวบรวมบทคัดย่อและบรรณานุกรม. วารสารมนุษยศาสตร์, 21(1), 222-239.
- สุริยะ อัมพันศิริรัตน์. (2558, 19 พฤศจิกายน) ภู่วัดเขาพุทธโคดม/*Interviewer*: พบสุข ทัดทอง.
- เสฐียรโกเศศ. (2531). ประเพณีเนื่องในการสร้างบ้านปลูกเรือน. กรุงเทพฯ: แม่คำฝาง.
- อรศิริ ปาณินท์. (2523). ที่ว่างทางสถาปัตยกรรม. กรุงเทพฯ: คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- อรศิริ ปาณินท์. (2541). เรือนพื้นถิ่นละแวกเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

อัน นิมมานเหมินทร์. (2540). กรุงเทพฯ: หจก. ภาพพิมพ์.

ภาคผนวก

รายนามสถาปนิกผู้ให้สัมภาษณ์ตามลำดับวันที่ทำการสัมภาษณ์

1. ผู้ช่วยศาสตราจารย์พีรช พืชระเศวต
งานออกแบบ: บ้านตะวันออก
วันที่สัมภาษณ์ 26 ตุลาคม 2558 และ 11 พฤศจิกายน 2558
2. รองศาสตราจารย์กิจชัย จิตรขจรวานิช
งานออกแบบ: บ้าน KP
วันที่สัมภาษณ์ 30 ตุลาคม 2558
3. คุณเมธัส ศรีสุชาติ
งานออกแบบ: บ้านดำเนิน
วันที่สัมภาษณ์ 7 พฤศจิกายน 2558
4. คุณสมชาย จงแสง
งานออกแบบ: บ้านบนถนนพหลโยธิน
วันที่สัมภาษณ์ 9 พฤศจิกายน 2558
5. คุณโกวิท สุริยาพร
งานออกแบบ: บ้านพัฒนาการ
วันที่สัมภาษณ์ 17 พฤศจิกายน 2558
6. คุณสิริยะ อัมพันศิริรัตน์
งานออกแบบ: กุฏิวัดเขาพุทธโคดม
วันที่สัมภาษณ์ 19 พฤศจิกายน 2558
7. คุณธีรพล นิยม
งานออกแบบ: บ้านสวนปาริฉัตร
วันที่สัมภาษณ์ 14 มกราคม 2559

การถอดความบทสัมภาษณ์สถาปนิกผู้ออกแบบ

1. สถาปนิกผู้ออกแบบบ้านตะวันออก

วันที่สัมภาษณ์ 26 ตุลาคม 2558 และ 11 พฤศจิกายน 2558

วันที่สัมภาษณ์ 26 ตุลาคม 2558

ณ เวลานั้นยังมีประสบการณ์น้อย ความตั้งใจแรกคือต้องการสร้างเป็นอาคารเล็กๆ เริ่มแรกของการออกแบบนั้น อยากทำให้มีความคิดของการก่อสร้างแบบไทยเข้าไปอยู่ในงานร่วมสมัย ซึ่งถือเป็นความคิดหลักอย่างแรก นอกจากนั้นแล้วยังมีเรื่องรูปธรรม - นามธรรม ความเป็นโพสต์โมเดิร์น (postmodern) ความเป็นโมเดิร์น (modern) ปรัชญาทั้งหลายตามที่เคยได้เล่าเรียนมา เช่นเรื่องสัจจะของวัสดุตามแนวคิดโมเดิร์น ในขณะที่เดียวกันก็คิดถึงแนวคิดตามอย่างโพสต์โมเดิร์น ในเรื่องความเป็นร่วมสมัยไปด้วยกัน โดยจะไม่ใช้ในแบบที่คุ้นเคย แต่เป็นไปในลักษณะของความหลากหลายของความคิดมนุษย์ในทุกศตวรรษ

เนื่องเพราะบ้านหลังนี้สร้างขึ้นในช่วงหัวเลี้ยวหัวต่อของศตวรรษที่ 20 ต่อศตวรรษที่ 21 คืออยู่ในช่วงปี ค.ศ. 2000 พอดี โดยเริ่มคิดช่วงปลายปี ค.ศ. 1999 เริ่มสร้างปี ค.ศ. 2000 และสร้างแล้วเสร็จในปี ค.ศ. 2003 เพราะฉะนั้นจึงมีอิทธิพลจากกระแสความคิดที่เน้นย้ำในเรื่องอารยธรรมในยุคศตวรรษที่ 21 อยู่ค่อนข้างสูงมาก พร้อมกับความคิดทางสถาปัตยกรรมที่แตกขั้วกันในช่วงยุค 80 (ปี ค.ศ. 1980) ของกลุ่มแนวความคิดทางสถาปัตยกรรมที่หลากหลาย (modernist) ซึ่งผู้ออกแบบเองเป็นคนในยุคนั้น

เมื่อออกแบบแล้วจึงได้นำความคิดทั้งหลายเหล่านั้นสอดประสานรวมกันไปในงานออกแบบด้วย โดยมาจากทั้งความชอบส่วนบุคคล ประสบการณ์ในชีวิต ความรู้ที่สั่งสมไว้ และส่วนที่สำคัญที่สุดคือความตั้งใจ ตามที่ได้กล่าวไว้ตั้งแต่แรกคือ คิดถึงความเป็นไทย โดยบ้านหลังนี้นับได้ว่าเป็นเพียงหลังเดียวที่ในการออกแบบคิดถึงความเป็นไทยก่อนและชัดที่สุด เพราะในการออกแบบบ้านหลังอื่นๆ นั้นเมื่อเราไม่ได้เป็นเจ้าของก็จำเป็นจะต้องแบ่งรับแบ่งสู้

นิยามความเป็นไทยในความคิด ณ เวลานั้น มาจากการที่ได้อ่านหนังสือของเสฐียรโกเศศเรื่องการปลูกเรือน เรื่องทิศหัวนอน การตั้งเสา และอื่นๆ แต่ก็ไม่ได้จำมาทั้งหมด ที่เลือกอ่านเพราะเป็นหนังสือที่อ่านง่ายเล่มไม่ใหญ่นัก และด้วยความโชคดีในช่วงเวลานั้นสมาคมสถาปนิกสยามฯ ตีพิมพ์หนังสือออกมาอีกหลายเล่ม อย่างเล่มของ อ.ฤทัย แล้วก็ชุดงานเขียนของอาจารย์อีกหลายท่านที่

เกี่ยวกับเรื่องทางสถาปัตยกรรมไทย แม้จะไม่ได้ศึกษางานไทยลึกซึ้งนัก แต่ก็มีความตั้งใจให้มีลักษณะไทย

ในขณะที่คิดออกแบบบ้านหลังนี้มีอายุประมาณ 30 - 31 ปี ในตอนนั้นมีความคิดจะลองลื้อกับ tectonics ของงานสถาปัตยกรรมไทย ซึ่งงานไทยก็มีคาน ตง และพื้นไม้แผ่น หรืออย่างของต่างชาติก็จะเป็นคานซ้อนคาน ซึ่งนับว่าเป็นเรื่องของอารยธรรมในการก่อสร้าง ยิ่งอย่างในสมัยโบราณ หากเป็นชนชั้นเจ้านายก็อาจจะซ้อนไม้หลายชั้นมาก หากเป็นชนชั้นล่างลงมาก็อาจจะซ้อนเพียงเล็กน้อยแค่สองชั้นเป็นต้น ซึ่งเมื่อได้ตรงนี้แล้วก็จับแนวความคิดนี้มาใช้เลย โดยเปลี่ยนเป็นวัสดุสมัยใหม่คือเหล็ก ส่วนพื้นก็เปลี่ยนมาใช้พื้นสำเร็จ

เมื่อไปดูที่ตัวอาคาร จะพบระบบการก่อสร้างที่ล้อเลียนของเดิม ซึ่งอาจจะไม่ใช่เรื่องที่ถูกต้องตามหลักวิชาการก็ได้ เพราะเปลี่ยนจากคานและตงไม้ มาเป็นคานและตงเหล็ก ทั้งที่จริงแล้วคานเหล็กมันอยู่และเชื่อมกันตัวเองอยู่แล้ว ไม่ต้องเอามาซ้อนชั้นกันอีก แต่ในบ้านหลังนี้ได้เลือกทำอย่างนั้น ซึ่งเป็นการเลือกศิลปะของข้อต่อ (joinery) ต่างๆ และเลียนแบบตามอย่างในงานสถาปัตยกรรมไทยเดิม

การจะเป็นไทยนั้น นอกเหนือจากรูปลักษณ์ทางกายภาพ tectonic ของงานสถาปัตยกรรมที่ได้ทำสืบทอดกันมา รวมถึงการเปลี่ยนรูป (transform) ซึ่งถือเป็นเรื่องปกติ ยังมีลักษณะไทยในด้านอื่นอีก

โดยส่วนตัวจากการที่ได้ความรู้ในสมัยเรียนอยู่ต่างประเทศเกี่ยวกับ building environment เมื่อกลับมาสอนในรายวิชาที่เกี่ยวข้องกับเรื่องนี้ รวมถึงประสานความรู้ด้าน man and his environment แล้วทำให้พบว่ามนุษย์เป็น tropical man คือ มนุษย์จะไม่สามารถปรับตัวเข้ากับธรรมชาติได้หากไม่มีเครื่องช่วย และมนุษย์ในเขตร้อนใกล้เส้นศูนย์สูตร หรือ tropical belt นั้น มีการปรับตัวมานับเป็นล้านๆ ปี เป็นพื้นที่ที่ในรอบปีจะมีอย่างน้อยหนึ่งวันที่ช่วงเวลากลางวันและกลางคืนยาวเท่ากัน ซึ่งในบางพื้นที่อาจจะมีโอกาสเย็น แต่บางพื้นที่เป็นเขตทะเลทรายก็ได้

ดังนั้นเมื่อได้ข้อสรุปว่ามนุษย์เป็น tropical man จึงทำให้เกิดความคิดว่าถ้าอย่างนั้นเราก็ควรอยู่นอกบ้าน และจะมีเรือนหนึ่งหลังที่เล็กและสั้นที่ใช้เป็นที่นั่งเล่นนั้นให้นิยามว่าเป็นศาลา ใช้นั่งมองออกไปยังสวนได้ ที่ศาลานั้นคำนึงถึงการอยู่อาศัยมาก ซึ่งความคิดนี้เป็นทั้งไทยและสากล จึงออกแบบบ้านโดยการเอาด้านหลังของเรือนมาชนกันที่ชาน ชานตัวนี้เองถือเป็นชานในบ้าน สามารถ

ใช้นั่งได้ทุกวัน ซึ่งได้ความคิดนี้มาจากตอนที่ไปเดินดูที่ดินที่จะใช้ก่อสร้างบ้านหลังนี้ ซึ่งตอนนั้นเพิ่งได้รับที่ดินมาใหม่

แต่เดิมในที่ดินและบริเวณโดยรอบมีต้นหมากต้นกล้วยและเป็นร่องสวน ณ ตรงจุดที่เป็นพื้นที่ชานของบ้านนั้นเป็นตำแหน่งที่ลมตีมากที่สุด จึงเป็นจุดเริ่มของบ้าน ซึ่งแม้จะเปลี่ยนรูปแบบและตำแหน่งของตัวอาคารไปอย่างไร พื้นที่ชานนี้ก็ยังคงอยู่ในตำแหน่งนี้เสมอ ซึ่งถือเป็นหัวใจของบ้าน โดยเป็นพื้นที่เปลี่ยนถ่าย (Transitional space) ของทุกอย่าง เช่น ลม การเปลี่ยนถ่ายจากพื้นที่ส่วนรวม (public space) เข้าสู่พื้นที่ส่วนตัว (private space) และด้านอื่นๆ เกิดขึ้นที่พื้นที่นี้ทั้งหมด จึงนับได้ว่าเป็นพื้นที่ที่เป็นหัวใจของบ้านและมีสองมิติ เพราะมีชานที่เปิดถึงฟ้าและชานที่อยู่ใต้ถุนอยู่ด้วยกัน

ตอนที่ออกแบบนั้นไม่ได้นึกถึงคำไทยแต่นึกถึงคำว่า In-between space ซึ่งได้คำนี้มาจากงานประกวดแบบ Jewish Museum ในตอนนั้นก็ได้คุยกับโรเบิร์ต พาวเวลล์ (Robert Powell) ไปว่าให้นิยามพื้นที่ชานของบ้านหลังนี้ว่า In-between space ซึ่งพื้นที่ลักษณะเช่นนี้คนไทยใช้เยอะ อย่างเช่นพะโล ซึ่งเป็นที่ให้เราอยู่ในร่มแต่ไม่ต้องการกำแพง เหมือนที่คนไทยนุ่งผ้าขาวม้า สถาปัตยกรรมก็สะท้อนถึงมนุษย์

สถาปัตยกรรมในเขตร้อนไม่ต้องการกำแพงแต่ต้องการหลังคาใหญ่ๆ เพื่อกันความร้อนและฝน หลังคาต้องมีขนาดใหญ่เพราะเมื่อฝนตกจะอยู่ไม่ได้เนื่องจากลมแรงมาก ซึ่งพื้นที่ชานหรือหัวใจของบ้านหลังนี้นั้นก็เป็นเช่นเดียวกัน คือถ้าฝนมาและมีพายุด้วยลมจะแรงมากทำให้อยู่ในพื้นที่ไม่ได้ ต้องกลับเข้าไปอยู่ในบ้าน ซึ่งพื้นที่นี้ก็ถือเป็นพื้นที่ที่เรียกว่า In-between แบบหนึ่งเช่นกัน และพื้นที่ In-between แบบนี้เองเช่นระเปียงหรือพะโล คนไทยใช้กันมานานมากแล้ว นั่นเป็นเพราะคนไทยไม่ได้อยู่ในห้องก็มักจะอยู่ในพื้นที่บริเวณนี้มากกว่า แต่หากภายนอกแล้วก็จะออกมาอยู่ข้างนอก คนไทยมีความเป็นโพสดีโมเดิร์นมากเพราะพื้นที่ตรงนี้เป็นพื้นที่ที่ไม่ชัดเจน ไม่ใช่ห้องและก็ไม่ใช้พื้นที่ภายนอก ความคลุมเครือในลักษณะนี้สะท้อนความคิดในความไม่ชัดเจนที่เป็นความหมายของความจริงแท้ที่ไม่มีจริง ซึ่งเป็นเรื่องที่น่าสนใจมาก

เรื่องขนาดของพื้นที่มีความสำคัญต่อความหมายของพื้นที่ชานในลักษณะที่ต่างกัน ไม่ใช่ว่าขนาดหนึ่งจะดีกว่าอีกขนาดหนึ่ง แต่เป็นเพราะว่าบ้านที่ออกแบบนั้นถือได้ว่ามีขนาดเล็ก การใช้งานพื้นที่จึงอาจจะเกิดขึ้นได้ไม่บ่อยครั้ง เนื่องจากว่ามีพื้นที่หลักอยู่แล้ว พื้นที่ส่วนกลางตรงนี้ก็จึงเสมือนเป็นพื้นที่รอง แต่เป็นพื้นที่ที่ดีเพราะมีหลายมิติโดยเป็นทั้ง transitional space และ in-between

space ซึ่งในงานออกแบบหลังนี้ขนาดของพื้นที่เป็นไปตามความต้องการพื้นที่ใช้สอย ขนาดสัดส่วนของอาคาร และพื้นที่ดินที่มี

ส่วนการยกใต้ถุนอาคารให้สูงจากพื้นดินนั้นมีความสำคัญ ซึ่งได้แนะนำให้เจ้าของบ้านทุกหลัง ยกใต้ถุนสูงจากพื้นดินเสมอ โดยพื้นฐานเฉลี่ยที่ยกจากพื้นดินอยู่ระดับประมาณ 1.50 เมตร ขึ้นไปตามประสบการณ์ที่ได้เคยทำมายังไม่พบว่ามีความจำเป็นต้องกำจัดปลวก ข้อดีอีกประการคือเรื่องงานระบบ การยกใต้ถุนสูงทำให้มีพื้นที่สำหรับติดตั้งและจัดเก็บงานระบบของอาคารได้ ทำให้การดูแลรักษาจากระบบอาคารเป็นไปได้โดยง่าย และสามารถเก็บของได้

ที่จริงแล้วงานสถาปัตยกรรมไทยนั้นคิดมาดีมากแล้ว แต่ในบ้านตะวันออกนี้ได้ยกใต้ถุนอาคารขึ้นเหนือพื้นดินที่ความสูงประมาณ 1.65 เมตร ซึ่งถือได้ว่าเป็นระยะที่เลวร้าย เพราะจะเดินลอดใต้ถุนได้ยากต้องก้มนิดๆ แบบหลังอื่นๆ ยิ่งเมื่อตรงกับตำแหน่งที่มีคานเหล็กพาดผ่านยิ่งเดินผ่านได้ลำบาก แต่มีข้อดีตรงที่ว่าของหรืองานระบบที่เก็บอยู่ใต้ถุนอาคารนั้นจะไม่เห็นชัดจากภายนอก นอกจากนั้นการยกใต้ถุนสูงยังช่วยเพิ่มการระบายอากาศอีกด้วย เพราะเมื่ออาคารยกใต้ถุนสูงจะมีลมพัดผ่าน ลมที่พัดผ่านนี้ช่วยลดความชื้นจากพื้นดินที่จะแผ่มายังอาคารได้ ทั้งยังช่วยลดการถ่ายเทความร้อนจากพื้นได้ด้วย

เชื่อว่าลูกบ้านที่ได้เคยออกแบบให้คงอธิบายไม่ได้แต่คงรู้สึกได้ว่า “อยู่สบาย” ตามประสบการณ์ส่วนตัวแล้วหากมีโอกาสสร้างบ้านใหม่จะใช้วัสดุเป็นเหล็กกับไม้ เนื่องจากมันเหมาะสมกับสภาพอากาศมากกว่า ส่วนคอนกรีตนั้นนอนความร้อนมากและยังมีความชื้นสะสมด้วย

ความหมายของชานในเรือนไทยคือการอยู่ร่วมกัน สมาชิกในครอบครัวสามารถมาประกอบกิจกรรมร่วมกันได้ มีความปลอดภัย เพราะพื้นที่ชานนั้นเหมือนกับลานบ้าน (courtyard) แต่เป็น opened courtyard ไม่เป็นพื้นที่ปิด ด้วยเพราะภูมิอากาศร้อนแบบไทย ซึ่งต่างกับลานในบ้านจีนที่ปิดหมด ซึ่งถือว่าเป็นอารยธรรมการอยู่อาศัยของคนที่อยู่อย่างมีปฏิสัมพันธ์ต่อกันและมีความปลอดภัย

แต่ในปัจจุบันเราพัฒนารูปแบบการอยู่อาศัยเป็นสากลมากขึ้น จึงอยู่อย่างแยกกันออกเป็นห้องๆ ในท้ายที่สุดจะนำมาซึ่งความคิดเห็นที่แตกต่างกันและอาจกลายเป็นความแตกแยกที่หาสาเหตุไม่ได้

ผู้ออกแบบเชื่อว่าพื้นที่ทางสถาปัตยกรรมมีผลให้มนุษย์แสดงพฤติกรรมต่างๆ ออกมาได้ โดยสรุปแล้วคิดว่าชานเป็นพื้นที่ที่ทำให้คนทั้งที่ความสัมพันธ์ใกล้ชิดและไม่ใกล้ชิดกันได้มีปฏิสัมพันธ์ต่อกัน และให้ความเป็นส่วนตัวแก่บุคคลด้วย

ในงานที่ออกแบบขึ้นมาใหม่นั้น ไม่อาจมีพื้นที่ชานหรือลาน และบางครั้งก็ไม่สามารถสร้างพื้นที่ชานหรือลานที่สมบูรณ์ได้ เนื่องด้วยข้อจำกัดหลายประการ เช่นจำนวนอาคาร งบประมาณ และขนาดที่ดิน เช่นเมื่อมีที่ดินน้อยก็จำเป็นต้องซ้อนชั้นอาคารเพื่อให้ใช้พื้นที่ดินน้อยลง

ในบ้านตะวันตกออกจึงสร้างเป็นตัวที (T-shape plan) และพื้นดินในส่วนด้านที่มองเห็นอาคารเป็นรูปตัวแอลนั้นก็คือลาน ซึ่งความคิดเริ่มต้นคือหากมีงบประมาณเพียงพอ จะสร้างให้เกิดพื้นที่ส่วนกลางนี้โดยสมบูรณ์ ซึ่งในการออกแบบบ้านให้ลูกค้านั้น ผังอาคารส่วนมากจึงมักจะเป็นรูปตัวไอ และรูปตัวแอล ส่วนผังรูปตัวซีนั้นไม่ค่อยมี และผังรูปตัวโอ นั้นไม่เคยปรากฏเลยเนื่องเพราะงบประมาณที่มีจำกัด

สาเหตุที่ไม่สร้างผังอาคารให้มีขนาดเล็กอย่าง square plan เพราะเชื่อว่าอาคารเล็กจะยิ่งสะสมความร้อน ด้วยเหตุผลส่วนตัวนี้เองจึงนิยมสร้างแบบ Basilica plan อีกทั้งไม่นิยมสร้างแบบ deep plan เพราะพื้นที่ภายในอาคารจะมีมืด แต่ผังในลักษณะนี้เป็นที่นิยมมากในการทำบ้านจัดสรร เพราะต้นทุนต่ำ ดังนั้นเมื่อทำอาคารให้มีผังยาว ผังอาคารจะลงตัวง่าย และมักจะวางอาคารล้อมพื้นที่ให้เกิดลาน ทำให้พื้นที่ภายในอาคารได้รับแสงสว่างได้ดี เนื่องเพราะงบประมาณจำกัดทำให้ต้องซ้อนชั้นอาคารและทำให้พื้นที่ลานจะมีขนาดเล็กๆ ไม่ใหญ่นัก

ชานคือชาน ไม่มีใหม่หรือเก่า หากเอามาใช้ในอาคารสมัยใหม่ก็จะใช้เลย โดยก็จะยังคงใช้เป็นชาน ไม่ว่าจะในทางนามธรรมหรือรูปธรรมก็ตาม

พื้นที่ส่วนกลางของบ้านหลังนี้คือ transitional space และ in-between space ที่การใช้งานอาจจะเปลี่ยนไปไม่เหมือนในอดีต แต่รูปลักษณะยังคงคล้ายคลึงเดิม เป็นชานเล็ก นั่งพื้นที่นั่งเล่นได้ มีสุนัขมานั่งและเล่นด้วยกันได้

เรื่องของแนวแกนในการวางผังอาคารนั้นได้คิดไว้ แต่การออกแบบอาคารบางครั้งก็แล้วแต่ว่า โชคดีหรือร้าย เพราะบางทีก็จำเป็นต้องหันอาคารในทิศทางที่ถูกบังคับไว้ ซึ่งในอาคารนี้ก็จะหันตามยาวไปทางทิศตะวันตกเฉียงใต้และใช้ห้องนั่งวางในตำแหน่งที่รับแสงแดดเต็มที่

ในเรื่องของพื้นที่สีเขียวนั้น ไม่ได้คำนึงถึงเป็นเรื่องหลัก แต่ก็มีพื้นที่ที่สามารถจัดวางต้นไม้ ประกอบพื้นที่ส่วนกลางของบ้านได้ เพราะต้นไม้เป็นสิ่งจำเป็นสำหรับสถาปัตยกรรมในเขตร้อน ซึ่งในตอนนี้ออกแบบนั้นเห็นควรว่าต้องมีต้นไม้ใหญ่และไม่กระถางประกอบ แต่ไม่ได้ศึกษาตามหลักของนักออกแบบภูมิทัศน์จึงไม่สามารถบรรยายตามศาสตร์ได้

บ้านนั้นมีชีวิตของตัวเองเพราะเมื่อเราออกแบบเสร็จแล้วก็เป็นอย่างหนึ่ง เมื่อเราเข้าไปอยู่อาศัยแล้วก็จะเป็นอย่างอื่น เรียกได้ว่ามีความน่ารักในตัวของตัวเองซึ่งเป็นเรื่องของวิถีชีวิต โดยไม่มีการเปลี่ยนแปลงในด้านรูปลักษณะของงานสถาปัตยกรรม แต่บริเวณโดยรอบก็มีการเปลี่ยนแปลงอยู่บ้าง

โดยหลักแล้วไม่เคยทำการปรับปรุงบ้านมาเป็นเวลาสิบกว่าปีแล้ว เพิ่งจะได้ทำการปรับปรุงในปีนี้เป็นเพราะมันดูเก่าแต่แรก การที่เลือกใช้วัสดุที่ธรรมชาติทำให้การดูแลรักษาต่ำมาก ทั้งไม้และคอนกรีต ทั้งยังปูพื้นด้วยกระเบื้องดินเผา ทำให้ราคาค่าก่อสร้างประหยัดมาก พื้นชานเป็นไม้ ส่วนพื้นภายนอกจริงๆ ปูด้วยหินกาบ

ในงานออกแบบชิ้นนี้ไม่ค่อยได้คิดเรื่องแสง แต่คำนึงถึงเรื่องเงามาก เพราะต้องการให้พื้นที่ร่วมตัวบ้านก็จะสร้างร่มเงาให้กันและกันเหมือนกับการที่คนกางร่ม จึงค่อนข้างป้องกันแสงแดดมากเพราะแดดเมืองไทยจ้า

วันที่สัมภาษณ์ 11 พฤศจิกายน 2558

ในงานออกแบบใช้ระดับของพื้นที่เป็นตัวช่วยในการกำหนดขอบเขตของพื้นที่ใช้สอย และเป็นตัวเปลี่ยนถ่ายระหว่างพื้นที่ส่วนรวมกับพื้นที่ส่วนตัว เช่นพื้นที่ชานส่วนเปิดโล่งจะเป็นพื้นที่ที่ยกระดับต่ำกว่าพื้นที่ชานส่วนใต้ถุน เนื่องจากใช้งานเป็นสำหรับทางสัญจรระหว่างอาคารและเป็นพื้นที่เปลี่ยนถ่ายระหว่างภายในกับภายนอกอาคาร โดยพื้นที่ชานส่วนใต้ถุนที่สูงกว่านั้นจะใช้งานเพื่อการนั่งเล่น พักผ่อน และต้อนรับแขกด้วย

ภาษาในงานออกแบบชิ้นนี้ อาจมีส่วนมาจากการที่ผู้ออกแบบนับถือศาสนาคริสต์ ทำให้มีความคุ้นชินที่จะนำมาใช้ในการสร้างพื้นที่อาคาร ทั้งในเรื่องของพื้นที่ว่างภายในอาคารและเรื่องช่องเปิด รวมถึงการจัดแสง-เงาด้วย

2. สถาปนิกผู้ออกแบบบ้าน KP

สัมภาษณ์วันที่ 30 ตุลาคม 2558

จากการเรียนในระดับปริญญาเอก ทำให้ได้รู้ว่าการอยู่ภายในอาคารกับภายนอกอาคารนั้นแตกต่างกัน คิดว่าสาเหตุหลักมาจากสภาพอากาศ และไม่คิดว่ามาจากประโยชน์ใช้สอย (function) เพราะ function นั้น คนเราสามารถทำได้ทั้งภายในและภายนอกอาคาร เช่น การที่เราจะนั่งทานอาหารนั้น สามารถนั่งข้างในหรือข้างนอกอาคารก็ได้ หรืออย่างการพบปะก็สามารถทำได้ทั้งภายในและภายนอกอาคาร แต่ถ้าหากว่านั่งข้างนอกแล้วมีมลพิษ มลภาวะของอากาศ อย่างเช่นในเมือง เราก็จะไม่อยากนั่ง หรือหากอากาศร้อนมากเกินไปก็ไม่อยากนั่ง ทุกคนจะหาที่สบายไว้นั่ง สบายก็คือมีลมพัดผ่าน มีอากาศบริสุทธิ์ให้หายใจ ไม่โดนแดด มีที่นั่นสบายเอนหลังได้ อะไรเช่นนั้นก็คือสภาวะสบาย

ที่บ้านเราเป็นเมืองร้อน ไม่เหมือนฝรั่งเมืองหนาว ลักษณะทางกายภาพก็เลยเห็นได้ชัด เพราะต้องปิดประตูกันอากาศหนาวเข้า แต่บ้านเราอากาศร้อนเลยไม่มีประตูทางเข้า (Front door) จึงเป็นข้อมูลมายืนยันการทำวิจัยเรื่องสภาวะสบายต่อ จึงไปศึกษาจากบ้านชาวบ้านตามต่างจังหวัด ก็พบว่าไม่มี front door จริงๆ

โดยความคิดส่วนตัวแล้วคิดว่าชานกับในเรือนไม่ต่างกันมาก แต่ชานน่าจะโล่งกว่าเพราะไม่มีผนัง ทำให้ลมพัดผ่านได้สะดวกกว่าคนจึงชอบ พอในช่วงเวลากลางคืนลมเย็นมากขึ้นทำให้อยากเข้ามานั่งภายในมากกว่าเพราะอุณหภูมิและอากาศจะพอดี

การนั่งใต้ถุนเรือนจะรู้สึกสบาย พอเริ่มมียุ้งเราก็จะอยากขึ้นเรือน ซึ่งเป็นลักษณะปกติไม่อย่างนั้นเราจะต้องคอยปิดยุ้ง กางมุ้ง ส่วนตัวแล้วเห็นว่าถ้าที่ใดมีลมพัดผ่านนั่งสบายใครก็อยากนั่ง แต่เมื่อเรามายู้งในเมืองจะเป็นไปได้ยากเพราะมลภาวะทางอากาศค่อนข้างสูง เมื่ออยู่ภายนอกอาคารต้องสูดดมอากาศที่มีควันทันไปด้วยถึงมีพื้นที่ชานส่วนตัวแล้วก็ไม่นั่งเหมือนกัน

ยกตัวอย่างง่ายๆ คือพื้นที่หน้าตึกคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ (มหาวิทยาลัยศิลปากร) สมัยก่อนเราชอบนั่งเพราะพื้นที่นี้เย็นสบาย ด้านล่างพื้นที่เป็นน้ำ ซึ่งมีพื้นที่ลักษณะเดียวกันนี้ตั้งอยู่หน้าตึก ก.พ. แต่ร้อนมากและมีรถวิ่งผ่านอยู่ตลอดจึงไม่มีคนนั่ง ซึ่งปัจจุบันหน้าตึกคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ก็เริ่มเป็นอย่างตึก ก.พ. เช่นกัน ทำให้เห็นว่าสภาพทางสถาปัตยกรรมไม่ใช่คำตอบ ไม่ใช่สภาพทางสถาปัตยกรรมเหมือนกันแล้วจะมีคนนั่ง เหมือนอย่างหน้าตึกคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ที่

ปัจจุบันมีรถมาจอดเต็ม ส่วนตัวแล้วก็ไม่อยากนั่งหน้าคณะฯ เช่นกัน เพราะไอร้อนของรถก็จะเข้ามาโดนตัว เหมือนอย่างห้องเรียนเช่นกัน พอเข้ามาในห้องเรียนต้องเปิดหน้าต่าง แต่อากาศร้อนพออาจารย์เริ่มสอนเด็กก็ร้อนจนนั่งหลับ ปัจจุบันเปิดเครื่องปรับอากาศ อากาศจึงเย็นสบาย เด็กก็นอนหลับเหมือนกัน

ส่วนตัวคิดว่าคนเราอยากอยู่ที่ที่สบาย พื้นที่ชานก็มาพร้อมกับความสบาย เพราะเวลาเรานั่งอยู่จะมีลมพัดผ่าน และชานนี้บวกกับเวลากลางวัน เลยทำให้เราอยากเข้าไปใช้พื้นที่ชาน

ที่บ้าน KP ที่ออกแบบ เป็นชานที่ยังใช้ได้ เพราะว่าไม่มีมลภาวะทางอากาศ เวลาที่เพื่อนมาหากก็จะนั่งกันที่ชาน ไม่ค่อยมีใครเข้ามาแล้วมานั่งในห้องแอร์ เพราะอากาศยังดีอยู่ รอบๆ บ้านเป็นต้นไม้ มีสวน และอยู่ในหมู่บ้านที่ปิด บ้านส่วนที่ลึกเข้ามาก็จะเข้ามาได้ลำบาก แต่ว่าเมื่อใดก็ตามมีรถขนดินเข้ามาแล้วแรงเครื่องอยู่หน้าบ้าน ในเวลานั้นก็เลือกจะไม่นั่งที่ชานเช่นกัน

เมื่อคิดแล้วก็จะพบว่าส่วนใดที่นั่งที่สบายที่สุดเราก็จะเลือกนั่งที่นั่น โดยส่วนตัวนั้นคิดว่าคนไทยสมัยก่อนสร้างพื้นที่นี้ขึ้นมาเพื่อจะได้เข้าไปอยู่เข้าไปใช้ และมีพื้นที่ยกขึ้นมาให้นั่งได้ ทำความสะอาดง่าย เป็นขอบเขตชัดเจน จึงเลือกที่จะอยู่กันในพื้นที่ชาน สิ่งนี้คือความหมายของชาน เวลาฝนตกพื้นที่ชานก็จะมีคนนั่งเพราะเปียก ต้องรอให้แห้งก่อน เราก็จึงเข้ามาในเรือน ในขณะที่นั้นในเรือนก็จะไม่ต่างอะไรกับชานเพราะเราไม่ได้อยู่ภายใน ในระดับที่เรียกได้ว่าเป็นพื้นที่ที่ปิดชิดระหว่างตัวเรา (body) กับสิ่งแวดล้อมภายนอก (environment) นอกจากนั้นแล้วก็ยังมีความคิดว่า ในปัจจุบันนี้การไม่ทำชานในบางที่นั้นจะดีกว่า เพราะคนไม่ได้ใช้งานจริงๆ

การขยายความถึงพื้นที่ที่เรียกว่า “front door” กล่าวคือ เวลาที่อากาศหนาวเย็นนั้น แม้แต่ รุกขฉายของเล็กๆ ที่ประตู คนก็จะเอาเทปมาแปะ เพราะลมเย็นที่ไหลเข้ามาทำให้หนาวมาก อย่างเช่น การเขียนแบบทางสถาปัตยกรรมของคนไทยที่เขียนความหนาของผนังอาคารที่ 10 เซนติเมตรนั้นไม่น่าแปลกใจสำหรับคนไทย แต่คนต่างชาติโดยเฉพาะในเขตหนาวจะแปลกใจมากกว่าสถาปัตยกรรมทำงานอย่างไร เพราะผนังที่หนาเพียง 10 เซนติเมตรทำงานได้จริงหรือ ซึ่งของเราสามารถทำเช่นนั้นได้เพราะเราไม่มีภาวะอากาศหนาว แต่ที่จริงถ้าจะให้ผนังของเราจะกันความร้อนเข้ามา แต่เราก็ไม่ได้สนใจเรื่องเทคนิคทางสถาปัตยกรรม เพราะเราให้ความสำคัญเรื่องที่ว่าทางสถาปัตยกรรม (space) มากกว่า

ในความเป็นจริงเราไม่ได้ใช้งานสถาปัตยกรรมมาก แต่เราใช้งานบริเวณทางสถาปัตยกรรมมาก แล้วเราก็แคมีตัวสถาปัตยกรรมไว้สำหรับเก็บของ

เมืองไทยไม่มี front door เพราะว่าการถ่ายเทของอากาศระหว่างพื้นที่ภายนอกจริงๆ กับพื้นที่ภายในที่อยู่ภายใต้หลังคาคลุมและมีประตูที่เปิดกว้างเป็นเรื่องที่เราอยู่กันมานานและคุ้นชินจนไม่ได้คิดว่ามันมีความสำคัญ

ยกตัวอย่างบ้านเรือนพื้นถิ่นหลายๆ หลัง ที่ไม่มีหน้าต่างมีแต่เพียงประตูนั้น เป็นเพราะสาเหตุใดจึงไม่ทำหน้าต่าง หรืออย่างหน้าต่างไทยจริงๆ ก็ไม่มีกระจก หน้าต่างของเราเป็นหน้าต่างบานลูกฟัก ทั้งนี้ หน้าต่างกระจกเกิดขึ้นภายหลังเพื่อเปิดมุมมองออกสู่ภายนอกอาคาร แม้กระทั่งเวลานอนอยู่ในบ้านก็ยังเปิดมุมมองออกไปสู่ภายนอกบ้าน

ทั้งนี้มีความคิดเห็นว่า พื้นที่ของคนไทย ในคำว่า “เข้าไปอยู่ภายใน” นั้นหมายถึงการปิดกั้นตัวเองให้ออกจากสภาพแวดล้อม แต่ในปัจจุบันนี้ไม่ใช่เพราะเป็นวิถีคิดแบบร่วมสมัย โดยใช้ลูกฟักหน้าต่างเป็นกระจก ซึ่งหาของเก่าได้ยาก เพราะการใช้บานกระจกลูกฟักนั้น เมื่อก่อนมีแต่ในอาคารสาธารณะ อย่างเช่นโรงเรียน

ในบ้านไม่มีลูกฟักบานกระจก เพราะเข้าบ้านแล้วหน้าต่างเป็นไม้เมื่อปิดหน้าต่างก็เท่าปิดทึบเลย แต่ในปัจจุบันไม่นิยมทำอย่างนั้นแล้วและเราเองก็ลืมกันไปแล้วว่าเราทำและอยู่กันอย่างนี้มานาน พอเราเข้าไปอยู่ในห้องหับก็เท่ากับตัดตัวเองออกจากสิ่งแวดล้อมภายนอก เมื่อเราออกจากห้องเราก็จะเข้าสู่สภาพแวดล้อมของภายนอก โดยที่ความเป็นภายนอกจะค่อยๆ มีระดับ

ดังนั้นแล้วจะพบว่า ทั้งสถาปัตยกรรมไทยและสถาปัตยกรรมในภูมิภาคเขตร้อนนั้น มีลำดับขั้นของพื้นที่ว่างทางสถาปัตยกรรม (sequential of space) ที่สัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมเยอะมาก เช่นอย่างเราเปิดสู่สภาพแวดล้อมภายนอกเราจะเปิดหมดเลย พอเข้ามาสู่รั้วบ้านคือเข้าสู่พื้นที่ของบ้านแล้ว แต่ยังรับรู้ได้ว่ามวลอากาศเป็นอันเดียวกันอยู่ จนมานั่งใต้ถุนเรือนก่อนจะขึ้นบันได แล้วขึ้นไปที่ชาน ก่อนชานจะมีชานนอก ก่อนเข้าไปในเรือน และก่อนจะเข้าไปในห้อง

ทั้งหมดนี้แสดงให้เห็นว่าลำดับขั้นของที่ว่างทางสถาปัตยกรรมที่สัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมภายนอกนั้นเยอะมาก เป็นสิ่งที่ละเอียดอ่อนมากและไม่ได้นำมาใช้ทั้งหมด แต่เมื่อมีรถบรรทุกชนดินมาพร้อมกับควันดำมาอยู่ใกล้ๆ เราจึงเลือกที่จะเข้าไปอยู่ในห้อง ปิดประตู และเปิดเครื่องปรับอากาศ

มากกว่าเพราะอยู่สบาย หรืออย่างบ้านที่มีรั้วผ่านตลอดทำให้ต้องปิดประตูทั้งวัน การทำชานในพื้นที่บ้านจะทำให้ใช้ประโยชน์พื้นที่ได้ไม่คุ้มค่าและน่าเสียดาย

ในงานออกแบบขั้นนี้สร้างหลังคาคลุมพื้นที่ชานของบ้านเพื่อใช้ในการกันแดดและฝน เพราะเมื่อฝนตกเราจะอยู่ข้างนอกเพื่อใช้งานพื้นที่ไม่ได้ซึ่งเป็นเรื่องปกติ

อย่างที่ได้อธิบายไว้เบื้องต้นว่า ลำดับของพื้นที่วางทางสถาปัตยกรรมและการเปิดที่สัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมนั้นมีมาก ตั้งแต่แรกคือเราอยู่ภายนอก ลำดับที่สองคือเริ่มมีกรอบประตู ลองนึกถึงเวลาที่ก้าวผ่านซุ้มประตู ซึ่งให้บรรยากาศแบบคลาสสิกมาก ซุ้มประตูนี้ไม่ได้กั้นอากาศหรืออะไรเลย แต่เป็นตัวบอกให้เราเห็นว่าเรากำลังเข้าสู่อาณาเขตของดินแดนแห่งบ้านหรือเรือน ซึ่งในสมัยก่อนนั้นความหมายของบ้านหรือเรือนนั้นไม่ได้หมายความถึงแค่เพียงตัวอาคารที่ปลูกสร้างไว้ แต่หมายรวมถึงอาณาบริเวณโดยรอบว่าจะปลูกต้นไม้อะไร ปลูกไว้ในทางทิศไหน ทั้งหมดนี้เกี่ยวข้องกันทั้งหมด

ที่จริงแล้วคนเอเชียน่าจะเก่งในเรื่องการออกแบบที่คำนึงถึงสภาพแวดล้อมได้ดีกว่าคนตะวันตก เวลาที่เรียนเราอาจจะไม่ได้นึกถึงแต่เวลาทำงานจริงนี้เป็นเรื่องสำคัญมาก เพราะมักจะต้องได้พูดถึงกันอยู่ตลอดว่าทั้งอาคารและที่ดินอยู่ติดกับอะไร บ้าง เพราะมันคือความสัมพันธ์ของตัวเรากับรอบข้างเรา จริงๆ แล้วมันติดมากับตัวเรา พอเข้าไปในบ้านก็รู้อยู่แล้วว่าจะเปิดแอร์ สมัยก่อนก็อาจจะรู้ว่าเปิดหน้าต่างระบายอากาศหรืออะไรก็ได้บ้าง

เคยเจอท่านทูตพม่า ท่านทูตถามว่าคุณรู้ไหมว่าใกล้ห้องนอนนิยมปลูกต้นไม้อะไร ผมตอบว่าไม่รู้เลยครับ ท่านจึงตอบว่าต้นไม้ที่ปลูกใกล้ห้องนอนจะเป็นไม้ดอกมีกลิ่นหอมแบบบัวจวนเพื่อให้เกิดกำหนด แต่ถ้าเป็นพื้นที่ใกล้ห้องครัวต้นไม้ที่ปลูกจะเป็นพืชสวนครัว

ผมคิดว่านักออกแบบภูมิทัศน์สมัยก่อนเก่งมาก เพราะรู้ว่าทิศทางไหน ตำแหน่งใด ควรปลูกต้นไม้อะไร และต้นไม้ที่มีลักษณะเป็นอย่างไร ต้นไม้เป็นประโยชน์ใช้สอย (function) อย่างหนึ่ง เพราะเต็มเต็มอารมณ์ของผู้อยู่อาศัย เวลาเรานั่งที่ชานของเรือนไทยจริงๆ ก็มักปลูกจำปีจำปาหรือมะลิซึ่งออกดอกกลิ่นหอมตอนกลางวันคนนั่งก็ชื่นใจ เพราะว่าเราอยู่ในสภาพแวดล้อม ซึ่งคนในเขตร้อนควรเก่งเรื่องสภาพแวดล้อมมากๆ เพราะจะทำให้เขาเข้าใจการใช้พื้นที่ ชานเป็นตัวอย่างหนึ่ง

การยกใต้ถุนสูงนั้นขึ้นอยู่กับวัฒนธรรม อย่างในภาคกลางยกเพื่อใช้พื้นที่ใต้ถุนเก็บของ เมื่อมาถึงบ้านก็มักนั่งพักที่ใต้ถุน แต่ใต้ถุนนั้นอย่างไรแล้วก็ถือว่าเป็นโลกสกปรก คนใต้นี่ยิ่งถือเพราะเขา

ถือหัวมาก เพราะฉะนั้นจึงไม่ใช่พื้นที่ใต้ถุนและยกบ้านใต้ถุนเตี้ย เอาแค่พอให้น้ำพัดผ่านไปได้ ส่วนคนจะอยู่แต่บนเรือน และมีหลังคาคลุมจนมิดหมด พื้นที่ข้างในจึงมีดมาก เนื่องจากปล่อยให้ฝนรั่วเข้ามาไม่ได้เพราะจะทำให้ไม้ผุ ส่วนคนภาคกลางใช้ประโยชน์ใต้ถุนเพื่อเก็บของ ต่อมาภายหลังมีแคร่ไวนั่งคนแก่ที่เดินขึ้นบนบ้านไม่ได้ก็จะนอนที่ใต้ถุน ทำให้ใต้ถุนค่อยๆ เปลี่ยนสภาพไปกลายเป็นครัวหรือพื้นที่ใช้สอยอย่างอื่น แต่จริงๆ แล้วครัวก็มักจะอยู่บนเรือนทั้งหมด นั่นเป็นเพราะว่าเมื่อมีน้ำท่วมก็จะเก็บเรือเก็บของขึ้นเรือน ปล่อยให้ น้ำท่วมใต้ถุนไป แต่ในปัจจุบันใต้ถุนก็เปลี่ยนไปซึ่งเราก็ต้องยอมรับตามสภาพแวดล้อมว่าต้องการใช้พื้นที่มากขึ้น

ใต้ถุนบ้านนั้นกลางวันอยู่สบายเพราะมี thermal mass ขึ้นใหญ่ของตัวเรือนอยู่ด้านบน ช่วยกันความร้อนจากระอาทิตย์ให้ คนจึงปรับมาใช้ใต้ถุนซึ่งก็ถือเป็นเรื่องปกติ ยังคงยืนยันในจุดเดิมว่า คนทุกคนไม่ว่าจะเรียนมาทางด้านสถาปัตยกรรมหรือไม่ก็ตาม อยากที่จะอยู่อย่างสบาย ถ้ามีเงินซื้อแอร์ได้คนก็จะเลือกอยู่ห้องติดแอร์เพราะสบายกว่า ปัจจัยสำคัญคือคนต้องการอยู่สบาย

คำว่าชานและความหมายของมันเป็นแต่เพียงเรื่องที่อยู่ในความสนใจของผู้เรียนและผู้สอนทางสถาปัตยกรรมเท่านั้น

ในงานที่ออกแบบนี้ ตัวเรือนยกสูงจากชานประมาณ 80 เซนติเมตร ใช้โครงสร้างเบาและไม่มีคานคอนกรีตกันตรงช่องว่างระหว่างพื้นสองส่วน อย่างที่เขาเรียกกันว่าช่องแมวลอดนั้น ซึ่งทำให้เกิดเป็นช่องลมที่บีบและทำให้ลมไหลผ่านระหว่างช่อง ที่จริงแล้วก็ถือเป็นเรื่องปกติของสภาพอากาศที่มีลักษณะกว้างแล้วเราไปบีบให้เหมือนเป็นปากขวดลมก็จะพัดเข้ามาเอง ซึ่งมีผลต่อการระบายอากาศมากทำให้ง่ายสบาย แต่เราจะต้องนั่งที่พื้นหรือในระดับที่ต่ำ

การตีเว้นร่องนั้นเป็นเพราะเหตุผลสองประการ หนึ่งคือไม้หดตัว และสองคือการระบายน้ำเวลาฝนตกลงมาหรือสามารถปิดกวาดสิ่งสกปรกลงไปประหว่างร่องไม้ได้ แต่ในด้านของการระบายอากาศหรือลมนั้นไม่ได้เห็นผลมากนัก แต่ก็คงจะมีอยู่บ้าง

ที่บ้านที่ออกแบบนั้นเว้นร่องไว้ค่อนข้างเยอะเกือบ 1 เซนติเมตร พอไม้หดตัวจึงกลายเป็นกว้างมากกว่า 1 เซนติเมตร ซึ่งถือว่ากว้างมากไปไม่ดี ช่างไม้จะบอกให้เว้นร่องไม้ด้วยการเอาตะปูไปวางแล้วเอาไม้มาชน จะได้ช่องเว้นร่องที่ระยะประมาณ 3-4 เซนติเมตรซึ่งจะเป็นระยะที่พอดี สถาปนิกสมัยปัจจุบันใช้การตีเด้าซึ่งเป็นวิธีที่ยุงยากกว่ามาก

หัวใจสำคัญคือการอยู่สบาย การทำบ้านให้อยู่สบายไม่ใช่เรื่องง่าย ทั้งนี้สัจใจของคน คนที่อยู่ด้วย กิจกรรมและเวลาที่ทำในแต่ละวัน เมื่อประมวลผลออกมาทั้งหมดจะกลายเป็นเรื่องยาก ทั้งเรื่องสถานะทางสังคม สถานะทางการเงิน การอยู่อย่างปลอดภัย ทั้งหมดนี้เป็นเรื่องที่ยุ่งยากมาากอากาศทำให้อยู่สบาย แต่จิตใจเป็นอีกเรื่องหนึ่ง เช่นบางคนทำบ้านแล้วต้องการให้ปิดหมดเพราะทรัพย์สินสมบัติเยอะ ก็พูดยากเพราะจะทำให้อยู่สบายก็ทำได้ยาก

ถ้าหากเราพูดถึงปัจจัยแรกว่าต้องการให้อยู่สบาย เมื่อมีลมพัดผ่านก็นั่งสบาย หรือมีเพื่อนมาสังสรรค์กันแบบสบายๆ เดียวนี้เพื่อนดกันก็ไม่นัดที่บ้านแล้ว ต้องอยู่ต่างจังหวัดจึงจะยังนัดกันที่บ้าน ผู้หญิงก็ช่วยกันทำกับข้าว ซื้ของกินเล่นและเครื่องดื่มมานั่งล้อมวงกินกัน ลักษณะแบบนี้ยังพอมีอยู่อย่างบ้านที่อยู่ตอนนี้ที่ต่างจังหวัดก็ยังเป็นอยู่ เราหุงข้าวไว้ เพื่อนเอากับข้าวมาด้วย พอถามว่าจะนั่งที่ไหน ในบ้านจะเป็นที่สุตท้ายที่เลือกกัน อากาศดี ก็จะมีนั่งได้ต้นไม้โตเต้ตัวเดียวแค่นั้นก็พอแล้ว เจริญอาหารแล้ว ถ้าฝนตกก็มานั่งกันที่ระเบียงหลบฝนก็สบาย หากฝนสาดก็ค่อยเข้ามานั่งในบ้าน หากซี้เกียจยกออกไปก็นั่งในบ้าน ปัจจัยหลักจึงเป็นเรื่องของการอยู่สบาย คำว่าอยู่สบายเป็นเรื่องใหญ่และยาก ซึ่งหลายปัจจัยทั้งสถานะ วัฒนธรรม และอื่นๆ มีผลต่อความสบายมาก

เคยได้พูดคุยกับอาจารย์ต้น อนุสรณ์ ติปยานนท์ เมื่อหลายปีก่อนว่าสถาปัตยกรรมคืออะไร ได้คำตอบมาว่า สถาปัตยกรรมคือเรามีอากาศแล้วเราก็สร้างสิ่งหนึ่งขึ้นมาครอบอากาศนั้น คือการ define อากาศนั้นให้กลายเป็นปริมาตร (volume) หนึ่ง แล้วก็ใช้ปริมาตร (volume) นั้น ซึ่งเป็นอธิบายที่ง่ายและถูกต้องมากที่สุด

การครอบของเรานั้นเราครอบด้วยวัสดุ (material) อะไร ครอบด้วยวิธีคิดแบบไหน เมื่อครอบไปแล้วเราทำกิจกรรมอะไร ซึ่งเป็นการคิดจากภายในไม่ได้มองสถาปัตยกรรมที่รูปด้าน แพลนหรืออื่นๆ แต่ว่าเราดูแล้วคิดจากสามมิติที่เป็นบรรยากาศ (atmosphere) ที่เราจะต้องถูกครอบ เราจึงจะเริ่มมองเห็นว่าเราต้องการสภาพแวดล้อมแบบใด แล้วจึงขึ้นรูปมันขึ้นมาด้วยสิ่งที่เราเรียกว่าผนัง พื้น ฝ้า และอื่นๆ ที่นี้เราก็จะมองเห็นที่ว่างทางสถาปัตยกรรม (space) ก่อนที่เราจะออกแบบ

แต่หากเรามองจากภายนอกเราจะตื่นเต้นมากเวลาที่ออกแบบเสร็จเพราะไม่เคยได้เห็นปริมาตรที่ว่าง (volume of space) มาก่อน เพราะเราเคยเห็นและคิดจากรูปด้านและมวลอาคารภายนอก แต่จะไม่เคยรู้เลยว่าเมื่อสร้างเสร็จแล้วจะเป็นแบบนี้ๆ

ส่วนตัวคิดว่าสถาปนิกควรจะคิดจากตรงนี้ เพราะควรต้องเข้าใจและทำภาพตรงนี้ออกมาให้เห็น ซึ่งปัจจุบันมีโปรแกรมคอมพิวเตอร์ (SketchUp) ช่วยให้ง่ายขึ้น มองเห็นพื้นที่ว่างทางสถาปัตยกรรมได้เร็ว แต่ขาดอยู่เพียงอย่างเดียวคือมิติ ซึ่งยังแบนอยู่ไม่เหมือนกับเวลาที่อยู่ในปริมาตรของที่ว่างจริงๆ

ในบ้านหลังที่ออกแบบ ปริมาตรของห้องสี่เหลี่ยมจะสูงเพราะอากัปกรณ์ของคนที่ยืนกับนั่ง ส่วนห้องสี่เหลี่ยมจะเตี้ยโดยสูงแค่เพียง 2.40 เมตรเท่านั้น เพราะคนจะนั่งและนอนกับพื้นในห้องนั้นเป็นส่วนหลัก โดยพื้นที่ว่างระหว่างเหนือศีรษะขึ้นไปถึงเพดานของทั้งสองห้องนั้นจะมีขนาดเท่ากัน แต่ในส่วนชานระเบียงนั้นจำเป็นต้องสูงมากๆ เพราะอยากจะทำให้เหมือนภายนอก

การทำห้องทุกห้องหากปริมาตรของพื้นที่ไม่เหมาะสมก็อยู่ไม่ได้ เช่นห้องแคบมากแต่เพดานสูงลิบคนไม่สามารถอยู่ได้เพราะไม่เหมาะสม แต่ชานนั้นต่างกันเพราะเป็นพื้นที่ที่ไม่มีมิติด้านบน ซึ่งทำให้การกำหนดปริมาตรของพื้นที่ว่างทางสถาปัตยกรรมของชานนั้นยาก หากกำหนดแค่อากาศก็เป็นเพียงแค่อากาศ แต่หากกำหนดการรับรู้ทางสายตาของคน ความรู้สึกของคนที่อยู่ในพื้นที่ จึงเป็นเหตุให้สร้างหลังคาคลุมพื้นที่ชานในระดับที่สูงมาก เพื่อให้อยู่พ้นระดับในการรับรู้ทางสายตา ถือเป็นพื้นที่ว่างที่ปล่อยให้เราเข้าใจสภาพแวดล้อมได้เยอะที่สุด

3. สถาปนิกผู้ออกแบบบ้านดำเนิน

สัมภาษณ์วันที่ 7 พฤศจิกายน 2558

เจ้าของบ้านต้องการรื้อบ้านเก่า ซึ่งเป็นบ้านไม้สองหลัง มีสภาพทรุดโทรม เสาะขาดและตั้งอยู่ในน้ำ เพื่อสร้างเป็นบ้านหลังเดียว โจทย์ในการออกแบบบ้านคือ ต้องการให้เป็นบ้านสองชั้นเพื่อจะได้เห็นทัศนียภาพของคลองจากมุมสูง รวมถึงไม่สามารถจัดวางพื้นที่ใช้สอยเช่นห้องนอนที่มีจำนวนหลายห้องได้ครบ ซึ่งทำให้โครงสร้างไม้ที่ใช้ในอาคารเดิมไม่เหมาะสม จึงเริ่มจากการเปลี่ยนโครงสร้างไม้เป็นคอนกรีตและเหล็ก และได้นำไม้บางส่วนจากบ้านเดิมที่ยังใช้ได้มาเป็นส่วนประกอบด้วย

อีกประการหนึ่งคือ เจ้าของบ้านเคยอยู่อาศัยในบ้านและที่ดินนี้ในวัยเด็ก จึงอยากให้ทำเป็นบ้านพักตากอากาศเพื่อรวมครอบครัวในกลุ่มเครือญาติที่เป็นครอบครัวใหญ่ มีพี่น้อง 7 คน จึงต้องการห้องนอน 4 ห้อง และเพื่อให้ได้สัมผัสธรรมชาติ ซึ่งต่างจากชีวิตในเมืองที่อยู่กับเครื่องปรับอากาศและแสงไฟฟ้าประดิษฐ์ จึงสร้างให้เป็นเรือนที่แผ่ออกไปตามแนวคลอง ซึ่งจะเปิดมุมมองในด้านยาวด้านหนึ่งของอาคารไปยังคลองและอีกด้านเปิดไปยังสวน และเนื่องจากทิศเหนือหันไปยังด้านคลอง จึงได้ประโยชน์จากลมในการระบายอากาศภายในตัวอาคารมาก ทำให้คิดว่าจะยกพื้นที่ของห้องนอนทั้งหมดไปไว้ที่ชั้น 2 ของเรือนโดยเรียงตัวกันเป็นยูนิต ในส่วนชั้นล่างทำเป็นรับแขกและพื้นที่พักผ่อนในเวลากลางวัน โดยเชื่อมกันเป็นพื้นที่เปิดโล่งแบบเฟอร์นิเจอร์ลอยตัว เพื่อให้เกิดความยืดหยุ่นในการใช้งาน

แนวความคิดในการนำพื้นที่ลักษณะชานบ้านมาใช้งานออกแบบอาคารหลังนี้มีด้วยกันสองกรณีคือ กรณีแรกใช้เป็นที่เปลี่ยนถ่าย (transitional space) เพื่อให้สัมผัสกับธรรมชาติให้มากที่สุดเพราะเป็นพื้นที่กึ่งภายนอก (outdoor space) โดยใช้ชานให้เป็นที่กั้นกลางระหว่างพื้นที่ภายนอกกับพื้นที่ภายในตัวบ้าน อีกกรณีหนึ่งคือใช้เป็นที่ต้อนรับและนั่งเล่นหลายๆ ส่วนของบ้าน

นอกจากนี้ยังมีอีกความคิดหนึ่งคือเรื่องของระดับในบ้านแบบเรือนไทย ด้วยในเรือนไทยไม่มีระบบของเฟอร์นิเจอร์อย่างบ้านในปัจจุบันแต่มีการใช้ระดับของพื้นที่ เพื่อแบ่งแยกแต่ละพื้นที่ใช้สอย (function) ที่ไม่ได้เป็นพื้นที่ตายตัวแต่มีลักษณะเป็นพลวัตตามแต่ลักษณะการใช้งาน จึงได้นำแนวคิดนี้มาใช้งานออกแบบด้วย โดยใช้ระดับเป็นตัวแบ่งพื้นที่ในแต่ละพฤติกรรมการใช้งานออกจากกัน ลักษณะที่ยังเชื่อมพื้นที่เข้าไว้ด้วยกัน ซึ่งผู้ออกแบบไม่ได้กำหนดแต่จะขึ้นอยู่กับการใช้งานของเจ้าของบ้าน

เนื่องจากพื้นที่ใช้สอยมีขนาดค่อนข้างใหญ่ จึงแยกอาคารออกเป็นสองหลังเพื่อให้ขนาดของอาคารไม่ใหญ่จนเกินไป แล้วจึงใช้ชานเป็นตัวเชื่อมอาคารทั้งสองหลังเข้าไว้ด้วยกัน ในพื้นที่ชานนั้นมีส่วนที่เป็นพื้นที่ภายนอกและส่วนที่มีรั้วโปร่งกันตามอย่างในเรือนไทย เพื่อสร้างความปลอดภัยให้กับผู้อยู่อาศัย เนื่องจากในบางครั้งเจ้าของบ้านอาจมาใช้งานเพียงคนเดียว ทำให้สามารถเลือกเปิดหรือปิดพื้นที่บางส่วนได้ตามความเหมาะสม หากมีแขกมาพร้อมกันเยอะๆ มักจะใช้พื้นที่ระเบียงบ้านเป็นหลัก แต่เมื่อมีผู้มาพักอาศัยพร้อมกัน 4-5 คน มักจะใช้งานพื้นที่ชานที่อยู่ระหว่างอาคารสองหลังเป็นส่วนใหญ่ เนื่องจากอยู่ภายนอกอาคารและมีลมพัดผ่านโดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงเวลาเย็นเวลาประมาณ 16.00 – 18.00 น.

การยกใต้ถุนสูงมีผลต่อทั้งการระบายอากาศและการป้องกันน้ำท่วมอาคารเนื่องจากบ้านตั้งอยู่ใกล้น้ำมากอีกทั้งแต่เดิมบริเวณที่ตั้งของตัวบ้านก็อยู่ในน้ำ จึงมีการถมที่เพื่อกันน้ำท่วมและเพื่อตอบสนองความต้องการในเรื่องสวนของเจ้าของบ้านด้วย และเนื่องจากบ้านมีสองชั้น จึงเชื่อมเรือนทั้งสองในสองระดับคือ เชื่อมกันด้วยชานในระดับพื้นชั้นล่าง และเชื่อมกันด้วยทางเดินเหนือพื้นที่ชานในระดับชั้นสองของอาคาร โดยในส่วนของทางเดินเชื่อมระหว่างอาคารที่ชั้นสองนั้น จะทำเป็นส่วนยื่น (socket) ออกไปจากทางเล็กน้อยเพื่อใช้เป็นส่วนนั่งเล่น

พื้นที่ชานเหมือนเป็นตัวล้อมธรรมชาติเข้ามาให้มนุษย์ใช้งานอย่างหลวมๆ ตัวบ้านเองนั้นมีความโปร่งโล่งค่อนข้างมากอยู่แล้ว เปรียบเสมือนพื้นที่กึ่งเปิดโล่ง ในขณะที่ชานนั้นจะเปิดโล่งสู่ภายนอกกว่าพื้นที่ภายในตัวบ้านยิ่งขึ้นไปอีก ซึ่งเป็นส่วนที่ต้องสัมผัสกับธรรมชาติมากที่สุด เช่นเมื่อฝนตกก็ไม่สามารถใช้งานพื้นที่ชานได้ เป็นต้น

4. สถาปนิกผู้ออกแบบบ้านบนถนนพหลโยธิน

สัมภาษณ์วันที่ 9 พฤศจิกายน 2558

ลักษณะอาคารเป็นบ้านสามหลังเชื่อมต่อกันด้วยพื้นที่ชานตรงกลาง วัตถุประสงค์คือเพื่อเป็นพื้นที่อเนกประสงค์สำหรับใช้งานร่วมกัน งานสถาปัตยกรรมโดยเฉพาะอย่างยิ่งบ้านในแถบเอเชียนี้จะมีที่มาจากครอบครัวเป็นหลัก ซึ่งโดยมากเป็นครอบครัวขยายจึงมีจำนวนครอบครัวมากกว่า 1 ครอบครัว และยังต้องการพื้นที่ส่วนกลางจึงทำให้เกิดเป็นพื้นที่เช่นลาน (court) ขึ้นมาตรงกลางบ้าน

คอร์ทของสถาปัตยกรรมแบบตะวันตกมักพบได้ในอาคารขนาดใหญ่หรือพวกพื้นที่สาธารณะและไม่พบในบ้าน เหตุที่เป็นเช่นนั้นเพราะประเทศในแถบเอเชียเป็นสังคมแบบครอบครัวขยายจึงต้องการพื้นที่ส่วนกลางในการอยู่ร่วมกัน

การที่เรามีชานเป็นเพราะสภาพภูมิประเทศและภูมิอากาศ เพราะเรามีช่วงเวลาที่น้ำท่วมและเราต้องการพื้นที่ใช้งานใต้ถุนเพื่อเลี้ยงสัตว์ เมื่อยกพื้นจึงเชื่อมพื้นที่ด้านบนเพื่อให้เกิดพื้นที่ใช้สอย (function) ทำให้เกิดเป็นพื้นที่ชานขึ้นมา

ตอนที่สร้างอาคารนั้นมีบ้าน 3 หลัง คือบ้านของผู้ออกแบบ 1 หลัง บ้านของมารดา 1 หลัง และบ้านของน้องอีก 1 หลัง จึงเชื่อมพื้นที่บ้านทั้งสามหลังด้วยชานในระดับชั้นสอง ส่วนชั้นล่างเป็นโรงจอดรถ มีบันไดขึ้นจากที่จอดรถไปยังชาน เมื่อถึงชานแล้วก็สามารถแจกไปยังบ้านแต่ละหลังได้ กิจกรรมที่เกิดขึ้นในพื้นที่ชานคือการออกมาใช้พื้นที่ร่วมกัน อาจกล่าวได้ว่าเกิดมาจากการใช้งานระหว่างกลุ่มอาคาร ส่วนหนึ่งก็เป็นเพราะการเข้าถึงด้วย ณ ขณะนั้น ผู้ออกแบบต้องการความเป็นส่วนตัวเพราะเริ่มมีสมาชิกในครอบครัวของตนเองเพิ่มขึ้น เนื่องจากลักษณะการอยู่อาศัยไม่ได้เป็นแบบรวมกันอยู่ในอาคารเดียว แต่กระจายออกเป็นก้อนๆ ของที่อยู่อาศัยแต่อยู่รวมกันในที่ดินเดียวกัน

เมื่อนึกถึงลักษณะในการออกแบบงานสถาปัตยกรรมของตนเองแล้ว ผู้ออกแบบพบว่าส่วนใหญ่จะสร้างอาคารมีลาน (court) ตรงกลางเสมอๆ ซึ่งคาดว่าน่าจะเป็นเพราะนิสัยและความชอบส่วนบุคคล ที่ต้องการความเป็นส่วนตัว โดยจะสร้างการปิดล้อมจากภายนอกแล้วค่อยเปิดพื้นที่ว่างตรงกลางของอาคารหรือกลุ่มอาคาร

ตอนที่ออกแบบนั้นไม่ได้นึกถึงว่าจะต้องเป็นเรือนไทยหรือไม่ แต่นึกถึงความเป็นส่วนตัวเป็นหลัก จึงมักสร้างขอบเขตเพื่อปิดกั้นตนเองจากภายนอกและเปิดช่องเปิดเข้าสู่พื้นที่ส่วนกลางภายใน

เพื่อให้เกิดปฏิสัมพันธ์กันระหว่างสมาชิกในครอบครัว ซึ่งเป็นความต้องการ ณ ช่วงเวลานั้น ปัจจุบันนี้ จะพบว่ามีการเพิ่มสระน้ำไว้ตรงกลางของพื้นที่ชานด้วย

อาคารหลังนี้ก่อสร้างเมื่อ 25 ปีก่อน บ้านของมารดาจะอยู่ด้านในสุดของที่ดิน บ้านของน้อง จะตั้งอยู่ด้านข้างของที่ดิน ส่วนบ้านของตนเองจะอยู่ด้านหน้า ได้ทุนของชานเป็นที่จอดรถ ในส่วนของ พื้นที่ชานจึงใช้เป็นที่รับประทานอาหารร่วมกันด้วย นอกจากนั้นแล้วยังใช้พื้นที่ส่วนกลางของบ้านเป็นที่จัดงานเลี้ยงสังสรรค์ เช่นงานวันขึ้นปีใหม่ เป็นต้น

เมื่อลองค้นหาเหตุผลก็พบว่าที่ได้ออกแบบให้บ้านหลังนี้มีพื้นที่ชานประกอบด้วยนั้น นอกจาก ความชอบส่วนบุคคลแล้ว ก็ยังมีเรื่องของความต้องการในการใช้งานพื้นที่ร่วมกับการสร้างความเป็น ส่วนตัว นอกจากงานออกแบบบ้านหลังนี้แล้ว ในงานออกแบบชิ้นอื่นๆ นั้น ผู้ออกแบบเองก็มี แนวความคิดในการก่อสร้างพื้นที่ในลักษณะอย่างเดียวกัน คือการสร้างอาคารเป็นขอบเขตปิดล้อมโดย มีช่องเปิดด้านนอกเท่าที่จำเป็นแต่จะเปิดโล่งมากในตำแหน่งพื้นที่ส่วนกลางของบ้าน

ผู้ออกแบบได้ยกตัวอย่างงานออกแบบบ้านชิ้นอื่นที่ได้ทำไว้ให้ดูเป็นตัวอย่าง เช่นบ้านโอฆานุ รักษ์ ซึ่งผู้ออกแบบได้สร้างพื้นที่ส่วนกลางเช่นเดียวกันกับบ้านของตนเอง ทั้งนี้ในพื้นที่ส่วนกลางมีการ เพิ่มสระว่ายน้ำเข้าไปด้วย เนื่องจากเป็นกิจกรรมที่สมาชิกของครอบครัวจะได้กระทำร่วมกัน แต่พื้นที่ ส่วนกลางนี้ในบ้านโอฆานุรักษ์นั้นต่างจากบ้านตนเองตรงที่ผู้ออกแบบได้ออกแบบให้พื้นที่ส่วนกลางมี ลักษณะเป็นลาน (court) กลางบ้าน ไม่ได้ยกพื้นเป็นพื้นที่ชานอย่างในบ้านของตนเอง

ลักษณะสำคัญคือการสร้างให้บ้านมีลักษณะปิดล้อมจากภายนอกโดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านที่ ขอบเขตของบ้านติดกันกับพื้นที่ข้างเคียงซึ่งเป็นบ้านพักอาศัยของบุคคลอื่น และจะเปิดมุมมองจาก บ้านออกไปยังพื้นที่ภายนอกในด้านที่เป็นพื้นที่โล่ง เพื่อสร้างความเป็นส่วนตัวให้แก่ผู้อยู่อาศัยในบ้าน

บริเวณพื้นที่ภายในอาคารที่เชื่อมต่อกับพื้นที่ส่วนกลางนั้นผู้ออกแบบจะเลือกใช้กระจกเป็นสิ่งที่ แสดงขอบเขตของพื้นที่และยังช่วยให้เห็นความต่อเนื่องของพื้นที่ใช้สอยต่างๆ ภายในบ้านด้วย

แนวความคิดในการออกแบบอาคารไม่ได้คำนึงถึงว่าจะต้องลักษณะไทยหรือไม่ แต่สิ่งที่ คำนึงถึงเป็นหลักคือเรื่องความเป็นส่วนตัว (privacy) จึงมักเปิดเป็นลาน (court) ตรงกลางบ้าน ส่วนตัวมีความคิดว่าความเป็นไทยอยู่ที่จิตวิญญาณ (spirit) ไม่ได้อยู่ที่องค์ประกอบทางกายภาพหรือ เทคนิค

แต่เดิมนั้นผู้ออกแบบไม่ได้เป็นผู้ออกแบบงานสถาปัตยกรรม แต่เป็นผู้ออกแบบตกแต่งภายใน การทำงานจึงเป็นไปตามกรอบของงานสถาปัตยกรรมที่มีให้ ในงานแรกที่ได้ทำออกแบบนั้นก็พยายามสร้างความต่อเนื่องของพื้นที่ว่างภายใน

การใช้งานจริงพื้นที่ส่วนกลางของบ้านหลังนี้ พบเจอปัญหาหลายประการ เช่น เรื่องฝน ซึ่งก็เป็นปกติของธรรมชาติ ผู้ออกแบบชอบให้พื้นที่เปิดโล่งแต่ในขณะเดียวกันเวลาฝนตกก็มีปัญหา การออกแบบนั้นได้จัดทำทางเดินขึ้นบันไดจากชั้นล่างขึ้นมายังส่วนพื้นที่ชานในชั้นสองของบ้าน ซึ่งสมาชิกในบ้านจะต้องเดินผ่านพื้นที่ส่วนนี้ก่อนจะเขาไปยังพื้นที่ภายในอาคาร เมื่อประสบปัญหาในการใช้พื้นที่บันไดขึ้นลงอาคารขณะฝนตก ท้ายที่สุดแล้วจึงทำหลังคาคลุมบันไดซึ่งหลังคาจะยื่นออกมาที่ระยะมากกว่าหนึ่งเมตร ซึ่งในความเป็นจริงแล้วไม่เพียงพอต่อการกันฝนสาดเพราะฝนตกแรงมาก

โดยสรุปพบว่าวิถีชีวิตแบบสมัยใหม่นั้นไม่ค่อยสัมพันธ์กับลักษณะพื้นที่เช่นในอดีต เพราะต้องประยุกต์องค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมหลายประการในพื้นที่ส่วนกลางนี้เพื่อให้สามารถอยู่อาศัยได้จริง นอกจากจะทำหลังคาคลุมส่วนบันไดแล้วต่อมาก็ต้องทำกันสาดคลุมมาในส่วนของพื้นที่ส่วนกลางด้วย แต่ก็ไม่สามารถทำชายคายยื่นเข้ามาในพื้นที่ได้มากนัก โดยทำยื่นเข้ามาในพื้นที่ส่วนกลางประมาณ 1.00 เมตร เพราะพื้นที่มีขนาดเล็กประการหนึ่ง อีกประการหนึ่งคือหากทำหลังคาคลุมเต็มพื้นที่แล้วพื้นที่ส่วนกลางนี้ก็สูญเสียบางส่วนที่เป็นพื้นที่เปิดโล่งสู่ฟ้าไป จึงยอมที่จะอยู่กับธรรมชาติกล่าวคือยอมเปียกและต้องรีบเดินผ่านพื้นที่ส่วนกลางนี้หรือการร่วมช่วยกันฝน แต่สมัยก่อนนั้นฝนตกเพียงช่วงเดียวของปีต่างจากในปัจจุบันที่ฝนตกไม่เป็นไปตามฤดูอีกต่อไป

ในส่วนของบ้านนี้อยู่ทางด้านข้างของที่ดินนั้น เมื่อมาจากจากโรงจอดรถแล้วสามารถเดินเข้าสู่ตัวบ้านโดยไม่จำเป็นต้องผ่านพื้นที่ชาน ส่วนบ้านของผู้ออกแบบเองนั้นจำเป็นต้องผ่านพื้นที่ชานทุกครั้งเพื่อจะเข้าสู่พื้นที่ภายในของตัวบ้าน จึงทำให้ไม่ค่อยสะดวกมากนัก ในเวลาที่ฝนไม่ตกนั้นก็สามารถใช้ชีวิตได้อย่างสบาย เพราะพื้นที่ชานนี้จะให้ความรู้สึกสบายและโล่ง

พื้นที่ชานของบ้านหลังนี้ช่วยเรื่องการระบายอากาศได้เป็นอย่างดี เพราะตัวพื้นที่เปรียบเสมือนเป็นช่องดักลม ความรู้ในเรื่องการระบายอากาศนั้นมาทราบในภายหลังหลังจากที่ได้ก่อสร้างและใช้งานอาคารแล้ว

ในเรือนไทยนั้นเมื่อมีพื้นที่ชานก็หมายถึงว่าต้องเปียกฝนแน่นอน แต่ในส่วนของพื้นที่ระเบียงนั้นกลับไม่เปียกฝนเท่าใดนัก เนื่องจากมีหลังคาที่ลาดต่ำทำให้ช่วยกันฝนได้ดีในระดับหนึ่ง แต่ใน

ปัจจุบัน เมื่อเปลี่ยนวัสดุในการก่อสร้างจากไม้มาเป็นเหล็กและคอนกรีตแล้ว ทำให้ไม่สามารถลดหลังคาได้ต่ำอย่างในเรือนไทย เนื่องจากขนาดสัดส่วนของวัสดุเองนั้นมีความหนาและใหญ่กว่าไม้มาก จึงจำเป็นต้องยกองศาหลังคาให้สูงขึ้นเพื่อให้สัดส่วนของอาคารและพื้นที่ภายในอาคารเหมาะสมต่อการอยู่อาศัยและไม่รู้สึกอึดอัด เมื่อยกชายคาสูงจึงเป็นการเปิดช่องให้ลมพัดพาฝนเข้าสู่อาคารและพื้นที่ต่างๆ ได้มากขึ้น

โดยสรุปแล้วมีความเห็นว่าพื้นที่ชานนั้นมาจากจิตวิญญาณ (spirit) มากกว่ากายภาพเช่น รูปทรง ซึ่งผู้ออกแบบใช้องค์ประกอบหลักในการออกแบบ พื้นที่ชานคือความเป็นส่วนตัว ความต้องการในด้านพื้นที่ใช้สอย การออกแบบโดยรวมสมัยนั้นเกิดขึ้นจากการที่มีความชอบในเรือนไทย ทั้งที่วางทางสถาปัตยกรรมของเรือน องค์ประกอบและสัดส่วน รวมถึงลักษณะทางนามธรรมและสุนทรียภาพของเรือน โดยที่จะคำนึงอยู่เสมอว่าไม่ต้องการให้รูปทรงของอาคารอย่างเช่นหลังคาต้องเป็นตามอย่างเรือนไทย

คนจะรับรู้พื้นที่ชานที่ออกแบบไปเป็นพื้นที่ในลักษณะใหม่ได้นั้นต้องผ่านการรับรู้ของคนคนนั้น โดยที่การรับรู้ของแต่ละบุคคลขึ้นอยู่กับประสบการณ์ และความหมายของพื้นที่นั้นเป็นนามธรรมมากเพราะเป็นเรื่องของจิตวิญญาณ หากบุคคลมีประสบการณ์ในเรื่องพื้นที่ชานมาก่อน เมื่อเห็นพื้นที่ชานในลักษณะใหม่ก็จะสามารถเข้าใจได้ทันที แต่หากไม่มีประสบการณ์มาก่อนแล้ว การจะเข้าใจตรงกันนั้นเป็นเรื่องยาก ซึ่งตรงจุดนี้เองทำให้งานออกแบบในยุคสมัยใหม่นี้เป็นเรื่องยาก

เรือนไทยมีจุดเด่นที่ ชาน ระเบียง (in-between space) และได้ถุน ผู้ออกแบบได้ศึกษาเรื่องสถาปัตยกรรมไทยมาส่วนหนึ่งแล้วพบว่าความเป็นไทยไม่ได้อยู่ที่รูปทรง (form) ของอาคาร แต่อยู่ที่ความสัมพันธ์ (relation) ซึ่งปัจจุบันจะเห็นได้ชัดจากงานจำพวก relation art ที่คุณฤกษ์ฤทธิ์ ติระวณิช ได้ไปจัดแสดงการทำนาและการทำผ้าไทยในต่างประเทศ ความเป็นไทยไม่ได้อยู่ที่ผืนนาหรือผ้าไทยเพราะสองสิ่งนี้เป็นสื่อที่ใช้แสดงออกถึงความ เป็นไทย แต่ความเป็นไทยที่แท้จริงนั้นอยู่ที่กระบวนการในการทำให้เกิดทั้งสองสิ่งนี้ขึ้นมา เช่นการร่วมกันลงแขกดำนา หรือการทำผ้าไทยแล้วแจกให้รับประทานฟรีพร้อมทั้งได้มีการพูดคุยกันไปด้วย ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างกันของบุคคลในสังคม

5. สถาปนิกผู้ออกแบบบ้านพัฒนาการ

วันที่สัมภาษณ์ 17 พฤศจิกายน 2558

ลูกค้าต้องการบ้านที่มีที่นั่งเล่นและสังสรรค์ได้ การสังสรรค์ไม่จำเป็นต้องอยู่ภายในบ้านก็ได้ ซึ่งโดยปกติลูกค้าก็ไม่ได้สังสรรค์ภายในบ้าน แต่มักใช้พื้นที่ระเบียงมากกว่า จึงเสนอความคิดเป็นพื้นที่แบบ Living Outdoor (พื้นที่นั่งเล่นและพักผ่อนภายนอก) ที่ผนวกไว้กับพื้นที่ภายในอาคาร เพื่อให้ใช้งานได้เมื่ออากาศภายนอกร้อนมากเกินไปจะใช้งานพื้นที่ภายนอกได้

เจ้าของประกอบธุรกิจก่อสร้างจำเป็นต้องมีพื้นที่ไว้ต้อนรับแขกที่มาหา โดยไม่ต้องการบรรยากาศที่เป็นทางการมากนัก โดยให้ใช้งานได้จริง มีลักษณะเหมือนเป็นห้องแต่ไม่จำเป็นต้องมีผนัง และให้ความรู้สึกว่าจะอยู่ภายนอกอาคาร เป็นพื้นที่ปิดล้อมที่เชื่อมต่อกับสระน้ำ โดยสามารถเปิดหรือปิดม่านที่ทำหน้าที่เสมือนผนัง เพื่อจะสร้างพื้นที่ลักษณะนี้ขึ้นมาจึงนึกถึงพื้นที่ชานในเรือนไทย ที่เป็นพื้นที่กลางแจ้งมีลักษณะปิดล้อม ไม่มีผนังกัน สามารถนั่งได้ โดยชานเป็นพื้นที่เชื่อมอาคารแต่ละหลัง หรือพื้นที่ใช้สอยต่างๆ เข้าไว้ด้วยกัน ทั้งนี้เพื่อให้ใช้งานได้จริงและเข้ากับยุคสมัย จึงสร้างหลังคาคลุมพื้นที่ไว้ เพื่อให้บังแดดและฝน และใช้งานในเวลากลางวันแดดร้อนได้

ในการออกแบบนั้น ได้ยกพื้นใต้ถุนสูงกว่าระดับดินในช่วงระยะประมาณ 1.20 – 1.50 เมตร การยกพื้นนั้นเป็นไปเพื่อให้สามารถติดตั้งงานระบบอาคารได้และสามารถเข้าไปดูแลงานระบบได้สะดวก ซึ่งในการออกแบบงานโดยส่วนใหญ่ของผู้ออกแบบก็จะใช้วิธีการเช่นนี้อยู่เสมอ การยกพื้นนี้เองมีประโยชน์ในแง่ที่ช่วยระบายลมและความชื้นโดยช่วยให้ความชื้นจากผิวดินระบายออกไปก่อนจะขึ้นสู่ตัวอาคาร แต่เนื่องจากอาคารหลังนี้ไม่ได้ยกพื้นสูงจากผิวดินอย่างในเรือนไทย ความสามารถในการระบายลมจึงมีอยู่ในระดับหนึ่ง ซึ่งในภาพรวมแล้วถือว่าความสามารถประโยชน์ในการระบายอากาศจึงมีน้อยกว่าในเรือนไทย

พื้นที่ส่วนกลางของบ้านหลังนี้สามารถเรียกได้ว่า “Livable living outdoor space” โดยเป็นพื้นที่พักผ่อนภายนอกที่สามารถใช้งานได้จริง ไม่ได้เป็นแค่เพียงแนวความคิด (concept) ในการออกแบบเท่านั้น เนื่องจากพื้นที่นี้สามารถกันแดดและฝนได้จริง ผู้ใช้งานสามารถออกมานั่งเล่นและใช้งานพื้นที่ได้จริง ไม่ใช่พื้นที่ที่ออกแบบให้เป็น Living outdoor แต่ไม่มีใครมาใช้งานพื้นที่ เพราะมันร้อนหรือฝนตกก็จะเปียก

ปัจจัยสำคัญในการออกแบบพื้นที่นี้แท้จริงแล้วมีอยู่ 3 ส่วน คือ ที่ตั้งของพื้นที่ การป้องกันความร้อนและป้องกันฝน โดยพื้นที่นั้นถ้าจะให้ผู้คนในบ้านเข้ามาใช้งานจริงจึงเลือกให้อยู่ในทำเลที่เหมาะสมก็คือ **ส่วนกลางของบ้าน** ซึ่งจะคล้ายกันกับในเรือนไทย เพราะเป็นตำแหน่งที่ทุกคนในบ้านต้องเดินผ่าน หากพื้นที่นี้ไปอยู่ในตำแหน่งที่ไม่จำเป็นต้องเดินผ่านก็จะมีคนเข้ามาใช้งาน ซึ่งเมื่อออกแบบแล้วก็เป็นที่ส่วนกลางของบ้านจริงๆ และมีคนเข้ามาใช้งานพื้นที่โดยตลอด โดยต้องมีการป้องกันความร้อนที่จะเข้ามาสู่พื้นที่ทั้งจากภายนอกและส่วนของอาคารเองด้วย นอกจากนั้นแล้วก็ยังต้องกันฝน

สระน้ำเป็นเหมือนอีกพื้นที่ของลาน เนื่องจากไม่ได้คิดว่าต้องเป็นชานหรือลานในทางกายภาพ ดังนั้นสระน้ำในบ้านหลังนี้จึงถือเป็นอีกความหมายหนึ่งของชานและลาน ซึ่งก็คือการเป็นพื้นที่ใช้สอยส่วนกลางของบ้านและเป็นจุดเชื่อมกิจกรรมที่เกิดขึ้นภายในบ้านนั่นเอง

6. สถาปนิกผู้ออกแบบกุฏิวัดเขาพุทธโคดม

สัมภาษณ์วันที่ 19 พฤศจิกายน 2558

ผู้ออกแบบจบการศึกษาจากอุเทนถวาย และมีความรู้รวมถึงประสบการณ์ในเชิงช่างมาก่อน เมื่อมีโอกาสจึงได้มาออกแบบอาคารหลังนี้ วิธีคิดและการทำงานเป็นการสั่งสมประสบการณ์จากความเข้าใจในเชิงช่างประกอบด้วยเสมอ

อาคารหลังนี้เป็นกุฏิหลังแรก แต่เดิมมีอาคารด้านหน้าอยู่หลังหนึ่งแล้วจึงมาต่อเติมอาคารด้านหลังเพิ่ม กลายเป็นกุฏิและที่พักอาศัยคนตัก ในช่วงแรกนั้นเป็นที่พักสำหรับพระที่มาสอนปฏิบัติธรรมที่วัด รวมถึงพระชั้นผู้ใหญ่ ซึ่งหลานของผู้ออกแบบที่บวชในขณะนั้น เป็นผู้ดูแลพระที่มาสอนอีกทีหนึ่ง ก็จะพักเรือนหลังนี้ด้วย ระหว่างเรือนสองหลังจะมีห้องน้ำคั้นอยู่ พื้นที่ชานของอาคารหลังนี้นั้น นอกจากจะสัมพันธ์กับสภาพอากาศร้อนในประเทศไทยแล้ว ยังใช้งานเป็นพื้นที่เดินจงกรมด้วย ตามแนวความคิด (concept) แล้วนั้น พื้นที่นี้เป็นไปเพื่อการปฏิบัติตน

ลักษณะไทยนั้นมีเรื่องการเข้าถึงอยู่ซึ่งเป็นเรื่องที่น่าสนใจมาก ในทัศนะของผู้ออกแบบนั้น มองว่าความเป็นไทยไม่ได้อยู่ที่รูปแบบแต่อยู่ที่การเข้าถึง ด้วยเมืองไทยมีสภาพอากาศร้อน โดยปกติแล้วนั้นเวลาที่คนเดินอยู่ภายนอกอาคารจะรู้สึกได้ว่าร้อนมาก เมื่อเข้าไปถึงอาคารแล้วเปิดประตูทันที จะรู้สึกได้ว่าภายในอาคารร้อนมากเพราะมันอบอ้าว

แต่เมื่อมาถึงอาคารนี้แล้วล้างเท้าก่อนขึ้นอาคาร จากนั้นเมื่อขึ้นอาคารมาจะพบลาน พื้นที่นี้จึงเป็นเสมือนพื้นที่ในการปรับฐานทางจิตใจ ที่จริงแล้วในสมัยก่อน ก่อนจะเดินขึ้นอาคารอย่างบ้านชานนา จะเข้ามาถึงพื้นที่ใต้ถุนอาคารก่อน อาจจะมีนั่งพัก นั่งคุยกัน เลี้ยงสัตว์เลี้ยง ก่อนจะเดินขึ้นบนชาน ก็จะมานั่งพักที่ชาน นั่งคุยกัน รับประทานอาหาร ก่อนจะเข้าห้อง ซึ่งแสดงให้เห็นว่ามีการปรับฐานทางด้านจิตใจไปที่ละขั้น ไม่ได้เป็นการเดินจากที่ร้อนสุดเข้าไปหาที่ที่เย็นสุดในทันทีทันใด เหมือนกับการที่เดินในที่ร้อนๆ พอถึงรถเปิดประตูแล้วเปิดแอร์ในที่ที่ กระบวนการปรับเปลี่ยนสั้นเกินไป

ดังนั้น ในความคิดของผู้ออกแบบนั้น ลักษณะไทยคือกระบวนการ ตัวอย่างวิธีคิดก็เหมือนกัน กับที่สำนักงานของบริษัทเมื่อเปิดประตูเข้ามาจะมีพื้นที่ว่างให้ถอดรองเท้าและนั่งพักได้ ต่อจากนั้นจะมีระยะเว้นไว้ให้ ก่อนจะเปิดประตูเข้ามาสู่พื้นที่ภายในสำนักงานซึ่งแบ่งออกเป็น 2 ส่วน โดยมีคอร์ท (court) ที่เปิดทะลุถึงฟ้ากันไว้ตรงกลาง จะพบว่ามีการปรับฐานทางด้านจิตใจเป็นระยะๆ

ไม่ว่าจะออกแบบพื้นที่ซานแบบใหม่โดยอิงกับอะไร ทั้งในทางกายภาพหรือนามธรรมก็ตาม สิ่งสำคัญที่สุดคือลำดับขั้นตอนในการปรับฐานทางด้านจิตใจ สิ่งสำคัญคือเรื่องของจิตใจ โดยต้องมีลำดับของการเข้าถึง ไม่ว่าจะใช้ขอบเขตหรือระดับของพื้นที่หรือลักษณะอื่นใดก็ตาม เป็นการปรับฐานจิตใจทั้งสิ้น ตัวอย่างเช่นการยกระดับพื้นที่เป็นการเตือนให้รู้ว่าส่วนที่สูงกว่าไม่ใช่พื้นที่ปกติ แต่เป็นสิ่งที่เราต้องใช้สติ ตัวอย่างอีกประการคือซุ้มประตูซึ่งเครื่องบอกให้เรากำลังจะก้าวผ่านเข้าไปสู่อีกสถานะหนึ่ง ทำให้เราต้องปรับอะไรบางอย่างก่อนเข้าสู่พื้นที่นั้นๆ สถาปัตยกรรมเป็นตัวบอกให้เราปรับตัวเข้ากับพื้นที่นั้นๆ

ในการออกแบบอาคารครั้งนี้เพื่อให้พระสงฆ์ใช้ เราทุกคนเคารพพระสงฆ์เป็นเรื่องปกติอยู่แล้ว สถาปัตยกรรมใช้เป็นเครื่องช่วยให้เกิดความเคารพต่อพระที่มากกว่าปกติ และผลที่ได้จะมากกว่านั้น ในทัศนะส่วนบุคคลสถาปัตยกรรมเป็นเรื่องของจิตใจ ที่จำเป็นต้องใช้ความรู้เชิงช่างและศิลปะ

ในงานสถาปัตยกรรมของเมืองหนานนั้นจะเปิดแสงและปิดลม โดยปิดหน้าต่างไม่ให้ลมเข้า เพราะอากาศหนาวและใช้ลูกฟักหน้าต่างเป็นกระจกเพื่อให้แสงเข้ามา แต่ในงานสถาปัตยกรรมไทยนั้นกลับเป็นตรงกันข้ามคือปิดแสงและเปิดลมเพื่อจะช่วยในการระบายอากาศ ซึ่งการออกแบบสถาปัตยกรรมที่สอดคล้องกับสภาพภูมิอากาศเช่นนี้ไม่จำเป็นต้องมีรูปแบบที่เป็นไทยแต่คนสามารถรับรู้ได้ว่าเป็นสถาปัตยกรรมไทย

มีอยู่วันหนึ่งเกิดความคิดขึ้นมาในใจว่า ความเป็นไทยนั้นอยู่ที่การเข้าถึงและลำดับขั้นตอน ซึ่งทั้งสองอย่างนี้ไม่เหมือนกัน เพราะลำดับขั้นตอนนั้นไม่ได้เป็นรูปธรรมแต่เป็นนามธรรมมาก ซึ่งไม่ได้อยู่ในรูปแบบ เพราะครอบคลุมองค์ประกอบหลายประการ เช่น ระดับของพื้นที่ว่างทางสถาปัตยกรรม ความเชื่อ กาลเทศะ อุณหภูมิและการปรับฐานอุณหภูมิ เป็นต้น

กล่าวโดยสรุปแล้วอาจถือได้ว่าหลักเพียงประการเดียวในที่นี้คือลำดับขั้นตอน เป็นสิ่งที่สามารถใช้ตอบความหมายทั้งหมดของพื้นที่ซานได้ทั้งในทางรูปธรรม นามธรรม และส่วนที่สัมพันธ์กับจิตใจของคน

ยกตัวอย่างอาคารที่กำลังออกแบบในช่วงเวลานี้ เป็นอาคารปฏิบัติธรรมและที่พัก จากประสบการณ์ที่เคยสั่งสมมาจึงได้นำมาใช้ในการออกแบบครั้งนี้ด้วย ทำให้พบว่า ความรู้และความเข้าใจที่เคยมีนั้นถูกต้องและสามารถตอบโจทย์ที่มีได้ทั้งหมด

ตัวอย่างเช่นว่า ต้องการสร้างอาคารในช่องว่างระหว่างอาคารที่ยาว 14.00 เมตร โดยอาคารที่สร้างมีขนาดความยาวประมาณ 10.00 เมตร เมื่อยืนชายคาออกมาจะไปชนกับหลังซึ่งอยู่ติดกัน จึงใช้วิธีทำเป็นหลังคาที่ยื่นห้อยลงมาเป็นผนังเกือบถึงพื้น จึงทำให้เกิดช่องว่างในระดับที่ลมสามารถพัดผ่านเข้ามาภายในตัวอาคารในระดับที่คนนั่งกับพื้นได้ อีกทั้งยังสามารถมองเห็นทัศนียภาพภายนอกได้ในขณะที่นั่ง แต่ในขณะที่ยืนจะไม่สามารถมองผ่านออกไปยังภายนอกได้และจะได้รับลมเฉพาะช่วงขา โดยที่อาคารนี้ยกพื้นสูงจากระดับดิน ทำให้มองเห็นใต้ถุนโล่งได้

ในอาคารหลังนี้ซึ่งเป็นพิพิธภัณฑ์นั้นต้องการหน้าต่างเพราะต้องการแสงและลม แต่วิธีในการออกแบบเป็นการเปิดช่องเปิดทำให้ได้รับทั้งแสงและลมโดยไม่ต้องมีหน้าต่างและยังสามารถบดบังสายตาจากสิ่งที่ไม่ต้องการได้ด้วย

ดังนั้นหัวใจสำคัญจึงอยู่ที่การหาความหมาย ซึ่งเมื่อได้ความหมายแล้วจะสามารถนำมาใช้ออกแบบได้ ยกตัวอย่างเช่น เมื่อเราถามถึงความหมายของบันได ถ้าเราสามารถหาความหมายของบันไดได้แล้ว เราจะพบว่าลักษณะทางกายภาพของสิ่งนั้นไม่จำเป็นต้องเป็นรูปของบันได แต่สามารถเป็นรูปอื่นๆ ได้อีกหลากหลาย

ความคิดทั้งหลายที่ได้นำมาใช้ในการออกแบบนั้นมาจากที่เคยปฏิบัติธรรม การปฏิบัติธรรมสอนให้เรามีสติและคอยเตือนตัวเองอยู่เสมอ เพราะเราจะคอยถามกับตัวเองอยู่ตลอดเวลาว่าสิ่งนั้นหรือสิ่งใดๆ เป็นอย่างไร ยกตัวอย่างเช่นมีโต๊ะหนึ่งตัว เมื่อเราเข้าไปสัมผัสเราจะบอกกับตัวเองในใจเสมอว่าชอบหรือไม่ชอบและเพราะอะไร

ในงานสถาปัตยกรรมก็เช่นเดียวกัน หากเรามีสติคอยเตือนตัวเองอยู่ตลอดเวลาเราจะสามารถออกแบบได้ทุกอย่าง เพราะเป็นการออกแบบของมนุษย์เพื่อมนุษย์ด้วยกัน สิ่งสำคัญคือต้องมีความเข้าใจในชีวิตเสียก่อน ส่วนสถาปัตยกรรมนั้นเป็นเพียงการประมวลผลในขั้นสุดท้าย

ในธรรมชาตินั้น ของทุกสิ่งถูกเรียบเรียงมาแล้วอย่างดี ยกตัวอย่างเช่นต้นไม้ ทั้งเปลือก กิ่ง ก้าน ใบ และแก่น ล้วนถูกเรียบเรียงมาแล้วอย่างดี หากเรียบเรียงมาไม่ดีต้นไม้ต้นนั้นย่อมตายไปแล้ว เช่นเดียวกันกับงานสถาปัตยกรรม ที่หากเรียบเรียงไว้ไม่ดี ก็จะถูกทำลายไปโดยระบบธรรมชาติตั้งแต่แรก เช่น ฝนหรือน้ำสาด ก่อนจะเป็นการทำลายโดยคนเสียด้วยซ้ำไป

ระบบของธรรมชาติมีการควบคุมในตัวเองอยู่แล้ว ยกตัวอย่างเช่นต้นไม้ที่ปลูกไว้ที่หน้าบ้าน ไม้งามไปใหญ่มากจึงมีหนอนผีเสื้อมาเกาะและกัดกินใบจนโกร๋น ในปีนั้นเองพายุแรงมาก ต้นไม้ที่ไม่โดนหนอนกัดกินใบจึงล้ม แต่ต้นไม้ต้นนี้ไม่ล้มเพราะพายุ ทุกสิ่งอย่างต้องมีการปรับฐานจึงจะสามารถอยู่รอดได้ เหมือนเครื่องมือช่างที่ต้องเรียบง่ายและน้อยที่สุดเพื่อให้พกพาได้ง่าย

ความสำคัญของความหมายนั้นอยู่ที่ลำดับขั้นตอน ซึ่งสามารถนำไปใช้ตีความส่วนที่เหลือทั้งหมดได้ และตนเองนั้นคิดแบบช่างเสมอว่า ทำไมหลังคาของอาคารในสมัยก่อนจึงต้องชัน คำตอบคือเพราะเป็นกระเบื้องแผ่นเล็กและระยะชันน้อย หรือทำไมหลังคาจึงต้องชันสองชั้น นั่นเป็นเพราะไม่มีขนาดยาวไม่เพียงพอและช่างจะไม่มีระยะที่เหมาะสมให้การติดตั้งหลังคาได้ นอกจากนั้นแล้วยังทำให้เกิดช่องลม การยกสูงก็เพื่อหนีน้ำท่วม ทุกอย่างนั้นเป็นเหตุเป็นผลซึ่งกันและกัน

7. สถาปนิกผู้ออกแบบบ้านสวนปาริฉัตร

สัมภาษณ์วันที่ 14 มกราคม 2559

ปัจจุบันตนเองและครอบครัวพักอาศัยอยู่ในบ้านเรือนไทย ที่ภรรยาเป็นผู้ออกแบบ ด้วยการซื้อเรือนเก่ามาแล้วนำมาปรับปรุงใหม่ ด้วยเหตุผลที่ว่าตนเองนั้นน่าจะสามารถใช้ประโยชน์จากอาคารแบบเดิมคือเรือนไทยได้เต็มที่และมากกว่าอาคารแบบร่วมสมัย ซึ่งเหตุผลนี้สอดคล้องกันกับการเลือกใช้อาคารแบบเรือนไทยในโรงเรียนรุ่งอรุณด้วย

ใต้ถุนบ้านของตนเองนั้นทำเป็นบ้านเพี้ยมแต่ไม่ได้ทำทุกด้านของเรือน จึงไม่ค่อยให้ความรู้สึกแบบใต้ถุนอย่างในเรือนไทยแต่ให้ความรู้สึกว่าเป็นชั้นล่างของอาคาร ทั้งนี้สามารถเปิดช่องเปิดในพื้นที่ชั้นล่างของอาคารได้เยอะและส่งผลให้อยู่สบาย ตนเองนั้นเป็นผู้พักอาศัยอยู่ในชั้นล่างของเรือน ส่วนภรรยานั้นพักอาศัยอยู่ที่ชั้นบนของเรือน โดยส่วนตัวนั้นชอบอากาศเย็น ดังนั้นหากอากาศภายในที่พักไม่เย็นเพียงพอ มีความชื้น หรืออยู่ในระดับที่รู้สึกว่ามีเหม็น จะเปิดใช้เครื่องปรับอากาศเพราะให้ความรู้สึกที่สบายตัวมากกว่า ส่วนภรรยาและลูกสาวจะพักอาศัยอยู่ชั้นบนของเรือน ในส่วนของภรรยานั้นไม่เปิดใช้เครื่องปรับอากาศเลย เพราะรู้สึกสบายกับสภาวะอากาศตามธรรมชาติ ส่วนลูกสาวนั้นเปิดใช้เครื่องปรับอากาศบ้างเป็นบางครั้ง

ในทรศนะของตนเองนั้นชอบพื้นที่ชานเป็นการส่วนตัว และเห็นว่าพื้นที่ชานเป็นพื้นที่ที่ก่อให้เกิดการปฏิสัมพันธ์ พื้นที่ชานไม่ใช่พื้นที่ระเบียง พื้นที่ระเบียงตามอย่างตะวันตกนั้นเป็นพื้นที่ที่สามารถออกมายืน โบกมือ และมีปฏิสัมพันธ์กับจัตุรัสได้ ในบางกรณีระเบียงสามารถรองรับการใช้งานของบุคคลได้เพียง 1 - 2 คน แต่พื้นที่ชานนั้นสามารถรองรับการใช้งานได้มากกว่า 2 คนขึ้นไป

ชานใช้เป็นพื้นที่ปฏิสัมพันธ์กับธรรมชาติ เช่น ท้องฟ้า ดวงดาว แสงตะวัน แสงจันทร์ และกลิ่นหอมของดอกไม้ นอกจากนั้นแล้วยังเอื้อให้บุคคลมีปฏิสัมพันธ์กับกาลเวลา ชานเป็นพื้นที่ที่เป็นส่วนสี่เทา กล่าวคือมีทั้งส่วนที่มีชายคาและท้องฟ้าเป็นเพดาน รวมถึงมีบริบทของ “sense of place” ที่ให้ความรู้สึกและอารมณ์ที่ต่างกันอยู่ด้วย

ตัวอย่างของพื้นที่ชานปรากฏในบทเพลงชื่อ “ชายคนนั้น” ขับร้องและประพันธ์โดยสุรชัย จันทิมาธร ในบทเพลงกล่าวถึงพื้นที่ชาน ดังว่า “...ชายคนนั้นนั่งเหงาเศร้าซึม...” โดยชายผู้นั่งสุบายาเส่นอยู่ที่ชานบ้าน

เนื้อเพลงในเพลงนี้ทำให้นึกถึง การคิดคำนึงในยามรัตติกาลของชายคนหนึ่งในสมัยโบราณ โดยนั่งอยู่ที่ชานของบ้านเพื่อชมดาวชมจันทร์มาเทียบกับตนเอง ซึ่งอาจจะทำให้รู้สึกว่าคุณเองนั้นมีขนาดตัวเล็กเมื่อเทียบกับธรรมชาติ อาจเป็นการละตัวตน หรืออาจจะเป็นการใคร่ครวญชีวิต ซึ่งอาจเป็นเพราะวิถีชีวิตแบบคนโบราณที่เมื่อถึงเวลาเย็นค่ำจะช่วยให้สามารถใคร่ครวญชีวิตได้ชัดเจนและมีความเข้าใจในชีวิตได้มากขึ้น

เช่นเมื่อไปต่างจังหวัดและอยู่ในพื้นที่ชานของบ้าน จะพบว่าความมืดที่มีความสงบจะช่วยให้มีสมาธิและมีความคิดที่ชัดเจน ทั้งยังช่วยให้มองเห็นตนเองได้ชัดเจนมากยิ่งขึ้น ซึ่งสิ่งสำคัญของชีวิตมนุษย์คือการมองเห็นและรู้จักตนเอง

ส่วนคนสมัยใหม่นั้นอาจจะไม่มีเวลาพอที่จะใคร่ครวญ ไม่มีชีวิตที่การใคร่ครวญในยามรัตติกาล โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเมืองใหญ่ ที่เมื่อถึงเวลาพลบค่ำก็มีรายการโทรทัศน์ให้รับชมได้ตลอด ทำให้โอกาสในการใช้งานพื้นที่ชานเพื่อมีปฏิสัมพันธ์กับอากาศ ท้องฟ้า สิ่งแวดล้อม ต้นไม้ กลิ่น เสียง และสิ่งต่างๆ นั้นมีน้อยลง หรือแม้กระทั่งสัมพันธ์ภาพของคนในครอบครัวก็มีลักษณะแบบปัจเจก กล่าวคือต่างคนต่างอยู่

เช่นการออกแบบบ้านในปัจจุบันที่มักจะทำให้มีห้องน้ำ โทรทัศน์ และระเบียบอยู่ในตัวสำหรับทุกๆ ห้อง จึงยิ่งทำให้ความเป็นปัจเจกนั้นสูงมากยิ่งขึ้น ดังนั้นเวลาและความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในครอบครัวจึงยิ่งน้อยลงไปเรื่อยๆ อันเป็นเหตุให้สถาบันครอบครัวไม่เข้มแข็ง

พื้นที่ชานจึงสำหรับตนเองนั้นมีความหมายมาก เพราะเป็นเครื่องมือที่ทำให้คนได้รู้จักตนเอง ได้สัมผัสกับธรรมชาติ ได้มี participation (ปฏิสัมพันธ์) กับสมาชิกในครอบครัว ซึ่งอันนี้หมายถึงการเรียนรู้ชีวิต ซึ่งในทัศนะของตนเองนั้น ชานบ้านเรือนไทยมีความหมายมาก เป็นที่กินข้าว เป็นที่ดูแลสัตว์เลี้ยง เป็นพื้นที่ปลูกต้นไม้ดูแลต้นไม้ ไม้กระถาง ใช้เป็นพื้นที่เจรจาว่าความกับลูกน้องลูกพี่ เจรจากับเพื่อนบ้าน รับทุกข์ระหว่างสามี - ภรรยา ดูลูกหลาน ใช้เป็นพื้นที่ต้อนรับ จึงถือเป็นพื้นที่ที่มีความหมาย

สมัยนี้โลกเป็นปัจเจก ความคิดและวิถีชีวิตเป็นปัจเจกมากขึ้น ชานจึงมีความหมายน้อยลงไปจากเดิม วัฒนธรรมของเราต้องการวัฒนธรรมที่มีปฏิสัมพันธ์ เพื่อให้เป็นชุมชนเพื่อการเรียนรู้ ชานจึงเป็นพื้นที่ที่ทำให้เกิดการสื่อสารและเรียนรู้อย่างไม่เป็นทางการ ตัวอย่างเช่นอาคารศิลป์ก็มีชาน เป็นพื้นที่เพื่อการเรียนรู้อย่างไม่เป็นทางการเช่นกัน เด็กสมัยนี้ สถาปนิกสมัยนี้ เวลา design (ออกแบบ)

คืองานในความเห็นของตน proportion (สัดส่วน) ของมันต้องเป็นประมาณนี้ (วาดภาพประกอบให้ดู) คือนั่งล้อมวงกัน สมัยนี้เวลา design จะเป็น form (รูปทรง) ยาวๆ มากกว่า หรือไม่ สมัยนี้ก็จะนิยม design แบบมันๆ ก็มี โดยไปเล่นกับความสูงด้านล่างแทน พื้นที่แบบนี้มีประโยชน์แต่ก็เป็นเรื่อง individual (ปัจเจก) มากกว่า

ในความเห็นของตนเองนั้น ถ้าเป็นบ้านที่ดีไซน์เอง เป็นบ้านที่เราทำ มันจะมีชาน เพราะเราคิดว่าชีวิตมันต้องมีปฏิสัมพันธ์ มันมีค่าที่บอกว่าชีวิตเรามีอยู่ได้ก็อันเนื่องมาจากบุญ เราจะมีความสุข ความทุกข์ จะมีโอกาสในการเรียนรู้ได้ด้วยการมีปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่น ชานคือเครื่องมือทางสถาปัตยกรรมที่รับใช้กิจกรรม 2 อย่างนี้ คือ การรับใช้ชีวิต รับใช้การพัฒนาชีวิต เพราะฉะนั้นบ้านเราแทบทุกหลังจะมีชาน

ตอนออกแบบบ้านปารีสจตุตถ์ก็มีความคิดเช่นนี้ ตัวเองเป็นเด็กต่างจังหวัด จึงมีความสัมพันธ์กับพื้นที่ชาน ตอนเป็นเด็กอยู่บ้านพักข้าราชการ จากถนนหน้าบ้าน เข้ามาเจอบันได ขึ้นมายังชาน เป็นพื้นที่รับแขก มีที่นั่ง เป็น semi (กึ่ง) เป็น covered terrace (ชานมีหลังคา) ตรงกลางเป็น indoor (ภายใน) ชาน มีห้องพ่อแม่ ห้องลูกๆ มีห้องแม่บ้าน ห้องเก็บของ มีห้องน้ำ บนพื้นที่ชาน สมาชิกครอบครัวใช้งานกันมาก ทั้งนั่งเล่น กินข้าว เป็นพื้นที่ที่เกิด sense of place (สัมผัสแห่งถิ่นที่) และ spirit of place (จิตวิญญาณแห่งถิ่นที่) เท่าที่จำได้ สมาชิกในครอบครัวจะมานั่งล้อมวงกัน ทำให้คุ้นชินกับชาน

spirit of place คือที่ตรงนั้นมันให้ความรู้สึกทางจิตใจ จิตวิญญาณของเรา เวลาเราคิดถึงอะไรสักอย่าง อย่างเราคิดถึงบ้านก็จะคิดถึงผู้คน คิดถึงพื้นที่ แสดงว่าพื้นที่นั้นมาอยู่ในจิตใจของเรา อยู่ในจิตวิญญาณของเรา เราจึงจำมันได้ เมื่อนึกถึงพื้นที่ตรงนั้น จะจำได้ว่ามันเป็นพื้นที่ที่เราเคยทะเลาะกับพี่ เคยมีแม่มาปลอบใจเรา เป็นพื้นที่ที่เราเล่นกับหมา มันจึงเป็น spirit (จิตวิญญาณ) เข้ามาสู่จิตใจของเรา เราเกิดความคุ้นเคยและผูกพันกับ place (ถิ่นที่) อันนั้น

งานสถาปัตยกรรมที่ประสบความสำเร็จ จะมี spirit of place ที่หล่อหลอมชีวิตและจิตวิญญาณของคนเอาไว้ และคนจะมีความรู้สึก มีสัมผัส มีความผูกพันด้วย ถ้าเป็นแค่ sculpture (งานประติมากรรม) เฉยๆ ไม่ได้คำนึงถึงจิตวิญญาณของคนและผู้ที่จะมาใช้ มันก็จะไม่ได้มีความหมายอะไร จึงเป็นเหมือน sculpture เพราะฉะนั้นสถาปนิกต้องสร้างงานสถาปัตยกรรมที่ตอบสนองจิตวิญญาณและชีวิต นั่นหมายความว่าสถาปนิกต้องเข้าใจชีวิต เข้าใจว่าปฏิสัมพันธ์ของชีวิตจะเกิดขึ้นอย่างไร มัน

ควรจะเป็นอย่างไร มันควรจะวางตัวอยู่ตรงไหน มันควรจะสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม ดิน ฟ้า อากาศ ภูเขา แม่น้ำ อย่างไร อันนี้เป็นสิ่งที่สถาปนิกต้องเข้าใจมัน ไม่ใช่เกิดขึ้นมาลอยๆ

แต่ว่าสมัยนี้เรามักจะไปให้ความสำคัญกับ form (รูปทรง) element (องค์ประกอบ) และอะไรต่างๆ โดยไม่ได้เข้าใจว่า แล้วชีวิตจะถูกห่อหุ้มด้วยสถาปัตยกรรมได้อย่างไรให้เกิดบรรยากาศ เกิดอารมณ์

คราวนี้ของสวนปาริฉัตรก็เนี่ย ตอนนั้นเป็นงานกึ่ง commercial (เชิงพาณิชย์) เราทำเพื่อจะเป็น apartment (ห้องชุด) ให้เช่า ทุนเรามีไม่มาก ส่วนใหญ่เวลาเราทำพวกนี้เนี่ย เราก็กู้ โดยธุรกิจ ถ้ามีการสร้างใหม่ คนก็จะไปหาที่ใหม่ สมมติว่ามีอาคารสร้างใหม่ คนที่เคยอยู่กับเรา เขาก็จะย้ายไปที่ใหม่ ก็เสียเงินเท่ากันหรือแพงกว่าหน่อย เพราะฉะนั้นเขาเรียกว่า new comer (หน้าใหม่) มีคู่แข่ง เราเลยคิดว่าเราต้องทำ product (ผลิตภัณฑ์) อะไรที่มัน differentiate (แตกต่าง) และมีเอกลักษณ์ในตัวมันเอง ทีนี้เราก็คิดว่า ฝรั่งเศสมาเมืองไทย สิ่งที่เราอยากจะทำให้เขา คือสิ่งที่เป็นวิถีของเรา ซึ่งเราคิดว่าดี ซึ่งวิถีก็คือการเป็นอยู่อย่างให้มันสอดคล้องกับภูมิอากาศของเรา การได้สัมผัสกับรูปแบบอาคาร และอะไรทั้งหลายแบบไทยๆ มันก็คือวิถีที่ล้าลอง วิถีที่มีปฏิสัมพันธ์ระหว่างคนในครอบครัว และระหว่างต่างครอบครัวด้วย เพราะสังคมไทยเป็นสังคมเปิด มี participation (ปฏิสัมพันธ์)

ตามที่เข้าใจ ชานของเรา ในบ้านไทยมีชานเป็น unit (หน่วย) ชานไม่ได้จบแค่นี้ แต่ในความเข้าใจของตนเอง มันก็จะมายังช่วง ยัง community space (พื้นที่ส่วนรวม) ของ public (สาธารณะ) ของชุมชน ของพี่น้อง เราก็ก็นำเรื่องพวกนี้ เพราะเรามีความเข้าใจอย่างชัดเจนว่า ในเรื่องคุณค่าของการมีชาน มันทำให้เกิด participation ทำให้เกิดความสัมพันธ์ จากความเชื่อที่เราพูดเมื่อสักครู่ ว่าวิถีชีวิตของเรามีอยู่ได้ก็อันเนื่องมาจากคนอื่น

เช่นตอนนี้ คุณกำลังนั่งบนเก้าอี้ ก็เพราะมีคนอื่นทำเก้าอี้ให้เรา นั่ง การชงกาแฟสักถ้วย มีกาแฟ มีถ้วยกาแฟ ธรรมชาติได้เสียสละให้เรา ถ้าเราเห็นความเป็นหนึ่งเดียว มันจะทำให้เรารู้ถึงบุญคุณคนอื่น ไม่เยอหยิ่ง ไม่ยโส เอ็งไม่ได้แถมมาจากไหนหรอก ที่ทุกคนมีชีวิตอยู่ได้ คนอื่นเขาทำให้ทั้งนั้น ด้วยทัศนะอย่างนี้จะทำให้ความเป็นอยู่ของคนอื่นจะอ่อนโยน ไม่ยโส ไม่อะไร สมัยนี้ถือกันว่าถ้ามีสตางค์ก็ซื้อได้ทุกอย่าง มันไม่มีที่เป็นหนี้บุญคุณใคร โลกจึงเกิดวิกฤต มันดูเหมือนเป็นเรื่องเล็กๆ แต่ความจริงมันเป็นเรื่องใหญ่ ซึ่งอันนี้เป็นความคิดตะวันออกเรา

ชีวิตของเรา การเกิดทุกข์ สุขการเกิดสุข การเกิดการเรียนรู้ ก็จะเกิดมาจากสัมพันธภาพกับผู้อื่น ซึ่งอันนี้เป็นคุณค่าแท้ เป็นภูมิปัญญาตะวันออกและของไทยเรา เราก็เลยเลือกเอา product นี้มาทำให้ผู้เช่า อันนี้คือเป็นคุณค่า ไม่ใช่ว่าจะขาย apartment เพื่อเอาเงินเพียงเดียว แต่เราคิดว่าเราให้ประโยชน์จากภูมิปัญญาของเราด้วย

เมื่อก่อนตนเองเป็นผู้จัดการอยู่ที่นั่นด้วย ตนเองทำเองและอยู่เองมา 6 ปี อยู่ที่ปารีสฉัต์ก์ 1 แต่ตอนนี้มันก็ปรับเปลี่ยนไปเยอะแล้วนะ ก็ไม่ค่อยได้ไปดูแล้วหลังๆ มา

ตอนนั้นปี 24 (พ.ศ. 2524) ตอนนั้นปี 59 (พ.ศ. 2559) ก็ประมาณ 35 ปีมาแล้ว ตอนนั้นปารีสฉัต์ก์ 1 occupancy (การเข้าพัก) อัตราให้เช่าคือ 100% ตลอด เต็มตลอด waiting list (การจอง) ยาวเหยียดเลย แสดงว่ามันก็ได้ผล คนมากี่มีความสุข คนที่อยู่ก็มีสัมพันธภาพกัน นี่เขายังส่ง ส.ค.ส. มาให้ตนเองอยู่เลย เขาจะมาอาศัยในไทย ก็ยังจะให้เราสร้างบ้านให้ อะไรแบบนี้มันเป็นความสัมพันธ์ที่ยาวนาน แสดงว่าขานนั้นได้ผล มันมี activity (ชีวิตชีวา) และอะไรต่ออะไร ก็คืออย่างนี้

นี่ถ้าเราดูตัวอย่างเปรียบเทียบ apartment ทั่วไปจะมีลิฟต์ มีบันได มี corridor (โถงทางเดิน) แล้วก็มีเป็นห้องๆ ซึ่งอันนี้มันก็คือฝรั่งต่างคนต่างอยู่ มันก็เลย ตอนนั้นเป็นที่นิยม

เมื่อพูดถึงบ้านปารีสฉัต์ก์ ตัวเชื่อมคือขานสระน้ำ ที่จริงเป็นที่ตาบอด จึงขออนุญาตทำสะพานชั่วคราวเชื่อมไป รถจะวิ่งมาด้านหลัง มาจอดที่ขานของแต่ละบ้าน เป็น covered terrace (ขานมีหลังคาคลุม) เพราะเป็นบ้านเรา และมันจะมี relationship (ความสัมพันธ์) กับขานชั้น 2 ด้วย เพื่อจะสร้าง vertical relationship (ความสัมพันธ์ทางตั้ง)

ดูตามผัง อันนี้เป็นสระว่ายน้ำ อันนี้เป็น club house (สโมสรร) นี่ก็มาเชื่อมกับขานใหญ่ พื้นที่ภายในโครงการเชื่อมต่อกัน และยังเชื่อมกับบริบทของเมืองคือคลอง เชื่อมกับ context (บริบท) ใหญ่ ฉะนั้นทุกคนจะมี relationship กับเพื่อนบ้าน และเมืองคือคลอง เป็น 3 layer (ชั้น) และ vertical (ทางตั้ง) ในตัวเอง บางบ้านอาจจะไม่ได้มีขานชั้น 2 แต่สามารถมองเห็นกัน ก็จะเชื่อมกัน สื่อสารกันทางสายตาได้

เหมือนกับบ้านโบราณ จะมีความสัมพันธ์กันหมด ส่วนใหญ่จะอยู่ในเรือนร่วมกันในหมู่ญาติ แต่ละคนมี privacy (ความเป็นส่วนตัว) ของตัวเอง และมีช่วงในของญาติพี่น้อง ในช่วงบางที่ก็จะมีการเชื่อมกับบริบท environment (สภาพแวดล้อม) รอบๆ พวก landscape (ภูมิสถาปัตยกรรม) ที่เป็น

public (สาธารณะ) จริงๆ หรือภูเขา โดยสายตาจะเชื่อมกับภูเขา ท้องฟ้า ก็จะเชื่อมไปกับบริบทที่เป็น layer ไปอย่างนี้ๆ private สุด คือห้องนอน ต่อมายังโถงข้างใน มายังชานข้างนอก มายังช่วง ไปแม่น้ำ ไปภูเขา ไปอะไรๆ ต่อไป แล้วเราก็เชื่อมกับจักรวาล

ตอนนั้นเนื่องจากมีงบประมาณจำกัด จึงต้องออกแบบโดยให้ประหยัดที่สุด ค่าก่อสร้างราคาแค่ 3,000 บาทต่อตารางเมตร สถานที่เดิมเป็นวังสวนปาริฉัตรค์ ของเจ้าจอมมารดาในรัชกาลที่ 5 ก็พยายามจะเคารพต่อบริบทเก่าของพื้นที่ซึ่งมีวังเก่าอยู่ อาคารต้องไม่สูงเกิน ต้อง keep scale (ควบคุมขนาด) ด้วย ที่ดินเดิมเป็นร่องสวนเราก็ไม่ถม เราใช้ทางเดินไม้ ใช้บริบทเดิม ใช้ต้นไม้เดิม ต้นมะพร้าวเดิม ซึ่งไม่แน่ใจว่ายังมีเหลืออยู่ในตอนนี้หรือไม่ หรือตายไปหมดแล้ว

นิยามของชานในบ้านปาริฉัตรค์ คือที่ผ่อนคลาย ที่เรียนรู้ของผู้อยู่อาศัย ผ่านการมีปฏิสัมพันธ์กับคนในครอบครัว มิตรสหาย ธรรมชาติ และสรรพสิ่ง

กล่าวถึง covered terrace และ open terrace นั้นมีความแตกต่างกัน open terrace สัมพันธ์กับจักรวาล ห่อหุ้มด้วยอากาศ ท้องฟ้า พระอาทิตย์ พระจันทร์ และผืนดิน ชานมี plane (ระนาบ) ของน้ำ มี plane ของดิน มันจึงสัมพันธ์กันหมดเลย

ส่วน covered terrace นั้นอยู่ใน space (พื้นที่) ที่ cozy (สบาย) ขึ้น มันช่วย protect (ปกป้อง) เราจากความร้อน จากฝน และอะไรต่างๆ เลย cozy กว่า จึงให้อารมณ์ที่ต่างกัน

เวลาอยู่ในชานที่ open (เปิดโล่ง) ถ้าเราได้ใคร่ครวญ ตัวเราจะเล็ก ถ้าเราดูดาวดูอะไร ถ้าเราอยู่ใน cozy space มัน intend (มีแนวโน้ม) ที่จะให้เรา มี participation กับคนอื่น covered terrace จะเล็กกว่า และเป็น space ที่ค่อนข้างจะ define ได้ ถ้าไปข้างนอก open ชานเปิดเลย เราก็จะสัมพันธ์กับจักรวาล ถ้า covered เราจะสัมพันธ์กับเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน scale มันก็จะต่างกัน

ประวัติผู้เขียน

ชื่อ-สกุล	นางสาวพบสุข ทัดทอง
วัน เดือน ปี เกิด	10 กันยายน 2523
สถานที่เกิด	กรุงเทพมหานคร
วุฒิการศึกษา	2552 สศ.ม. (สถาปัตยกรรมไทย) มหาวิทยาลัยศิลปากร 2547 สศ.บ. (สถาปัตยกรรมไทย) มหาวิทยาลัยศิลปากร
ที่อยู่ปัจจุบัน	125/52 หมู่ 3 ม.คณาสิริ วังแหวน - พระราม 5 ซ.วัดพระเงิน ถ.กาญจนาภิเษก ต.ศาลากลาง อ.บางกรวย จ.นนทบุรี 11130

